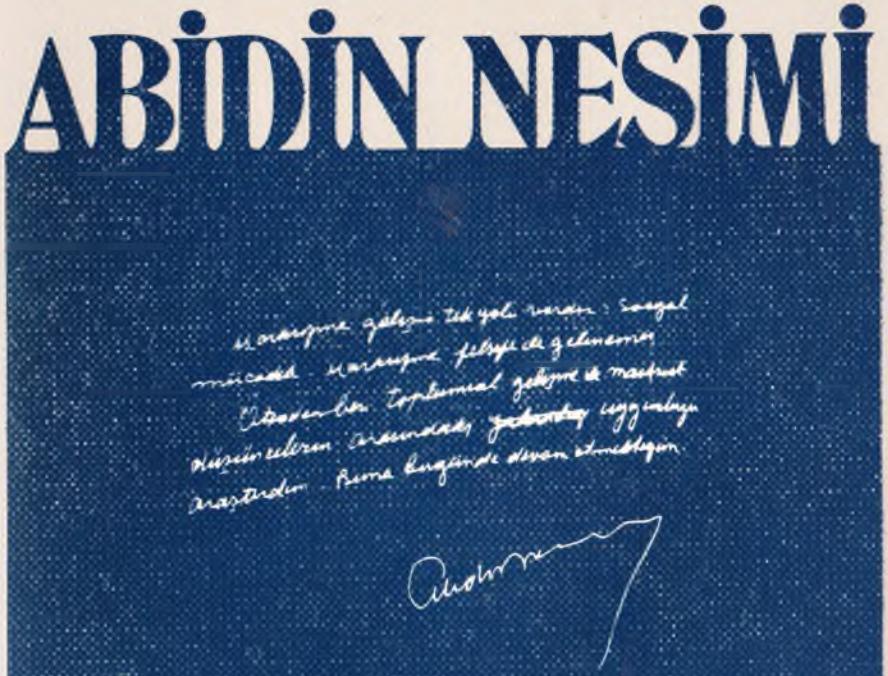
ABİDİN NESİMİ

yılların içinden

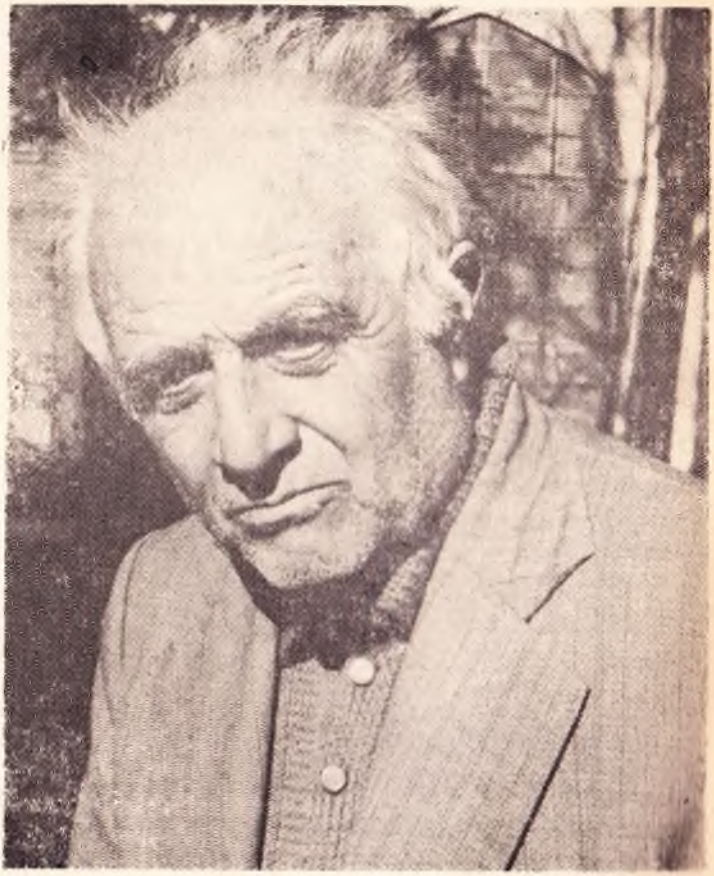
SÖZLEM

yılların içinden

ABİDİN NESİMİ



TARİHİN TANIKLARI



yılların içinden
ABİDİN NESİMİ

GÖZLEM YAYINLARI — 15

YAYIN HAKKI: GÖZLEM YAYINLARI
BİRİNCİ BASKI: MAYIS 1977

YILLARIN İÇİNDEN: Yazan: Abidin Nesimi / Kapak Düzeni: Deniz Oral / Dizgi: Evren Matbaası / Baskı: Ören Basımevi / Kapak Baskı: Gözlem Basımevi / Cilt: Örnek Mücellithanesi / GÖZLEM YAYINLARI: Başmusahip Sok. Tan Ap. D. 6. Cağaloğlu-İST. / Tel: 22 37 56 / Yazışma Adresi: PK 966 Karaköy — İSTANBUL


TARİHİN TANIKLARI
2

ABİDİN NESİMİ 1911'de Bingöl'ün Kiğı ilçesinde doğdu. İlkokulu Mercan Sultanisinde, Orta ve Liseyi İstanbul Erkek Lisesinde okudu, Yüksek Öğrenimini İTÜ'nün (o zamanki adıyla Yüksek Mühendis Mektebi) Su Şubesinde yaptı.

1937-1949 yıllarında serbest çalıştı, 1949'da Bayındırlık Bakanlığı hizmetine giren Abidin Nesimi evli ve 3 çocuk babasıdır. Kitap halindeki ilk yazısı 1933 yılında Süfyan Özelli'nin Said İsmet takma adıyla yayınladığı «9 Eylül» kitabında, ilk dergi yazısı da Atsız Mecmua'nın son sayısında çıkmıştır. Sayısız dergilerde sanata, ekonomiye ve sosyolojiye dair çeşitli yazıları yayınlanmıştır. Yayınlanmış kitapları şunlardır:

«Türkiye'nin Tekamül Hamlesinde Ziya Gökalp» (1939), «Sosyalistlere Açık Mektup» (1969), «Marksçı Açıdan Kapitalizmin Analizi» (1975), «Türkiye'de Sosyalizmin Teorik Sorunları» (1976), «Nâzım Hikmet mi, Benerci mi?» (1977).

Yayımlanacak kitapları elinizdeki kitabın iç sayfalarında adlarıyla anılmıştır.

Önsöz

Duyduklarımı, gördüklerimi, yaptıklarımı, kısaca anılarımı yazmayı bugüne kadar düşünmemiştim. Çünkü bunlarda bir değer görmüyordum. Oysa değerli hocam İdris Küçükömer özel konuşmalarımızda anılarımı anlatırken bunları yazmamın ve yayınlamamın yararlı olacağını söyler ve beni uyarır, yazmaya teşvik ederdi. Görüşlerine, ölçülerine son derece değer verdiğim hocamın bu uyarılarına uyarak anılarımı yazmaya karar verdim. Ayrıca bu kararımı gerçekleş-

tirmemde ayrıca yaşlı olmam da bir teşvik nedeni oluyordu. Fakat bir türlü bunları kaleme almaya imkân ve fırsat bulamıyordum. Nihayet beni üç ay yatağa düşüren bir hastalık anılarımı düzenleme imkânını verdi. Bu anılarımın Türkiye'deki sosyalist-Komünist hareketlerle ilişkili kısmının bir hayli kabarık olacağı kanısına vardım. Bu nedenle bu konuları «Türkiye'de Sosyalizmin Tarihi» adlı bir kitapta toplamayı uygun buldum. Bu anılarda sosyalist- komünist hareketlere özet halinde değindim. Bu anılarımın kitap halinde ger çekleştirilmesinde, değerlendirilmesinde tek etmen çok sevdiğim, saydığım Hüseyin Draman arkadaşımın sonsuz emekleridir. Kesin olarak sölüyorum: Bu anıların toplanması, sıralanması, meydana gelmesi onun eseridir.

Gözlem yayınevinin anılar dizisi düzenlemesi, bu dizide anılarımızın yayınlanmasını uygun bulması bu kitabın yayınlanmasını sağlamıştır.

Ve de bu anıların bilimsel bir dünya görüşü içinde yerli yerine oturtulması yakın dostlarımızın emekleriyle gerçekleşmiştir.

Bu anı kitabımı dedelerini hatırlamaya vesile olur ümidiyle torunlarım Cem Süer (31.5.1975) ve Banu Süer'e (5.5.1976) armağan ediyorum.

Bu vesileyle kitabın temize çekilmesinde büyük emekleri geçen ve bu kitabın sonundaki dizinleri hazırlayan Mustafa Şahin arkadaşıma, kitabın meydana gelmesini sağlayan değerli arkadaşım Hüseyin Draman'a, kitabın yayınlanmasını sağlayan Gözlem yayınevinin değerli sahiplerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sunuş

Politik hayat serüvenimi, marksizme gelişimi yazmaya ve yayınlamaya karar verdim. İlk bakışta benim politik hayat serüvenimi, marksizme gelişimi yazmam:

(A) önemsiz, (B) mevsimsiz, (C) yayınlanması ise gereksiz görülebilir. Oysa gerçek böyle değildir. Bunun nedenlerini açıklayayım:

A — Politik hayat serüvenimi ve marksizme gelişimi yazmam önemsiz değil önemlidir. Çünkü, genel

olarak bir kişinin politik hayat serüveninin, maksizme gelişinin önemli olması o kişinin önemli politik kişi olmasına, önemli politik işler yapmış olmasına bağlıdır. Oysa ben bu nitelikte değilim. Fakat bazen önemli olmayan kişilerin de politik hayat serüvenleri, marksizme gelişleri önemli olabilir. Bu olumluluk ancak onların spesifik durumlarından gelir. Örneğin: İbnülemin Mahmut Kemal İnal politik bir kişi değildir. Ama onun politik anılarının büyük bir değeri vardır. Çünkü önemli politik kişilerle tanışmış, politik olaylara tanık olmuştur. Bu da onun ailevi durumundan doğmuştur. Bazen önemsiz politik kişilerin ve önemsiz politik aileler çocuklarının anılarının önemliliği olabilir. Bu da rastlantılardan doğar. Rastlantılardan doğan önemli olmuş olan anıları bir örnek ile açıklayayım:

Rahmetli Rıza Nur beyin son yıllarında iki yakın dostu vardı. Biri rahmetli İffet bey(1), diğeri de bendim. Biz üç kişi hemen her hafta cumartesi akşamları Tünel civarında şimdi kapanmış olan «Viyana Pastanesi»nde buluşur sohbet ederdik. Masamıza ara sıra benim ya da İffet beyin dostları da gelirler, sohbetlerimizi izlerler, fakat konuşmalarımıza katılmazlar-

(1) İffet Bey İstanbul'un mülk sahibi ve mülklerinin gelirleriyle geçinen bir ailedendir. Hukuk mezunudur. Hiç evlenmemiştir. Hiç bir iş tutmamıştır. Zamanını siyasal kişilerle birlikte geçirmiştir. II. Meşrutiyet öncesinin ve İttihat Terakki döneminin perde arkası bütün olaylarını kulaktan dolma da olsa öğrenmiştir. Rıza Nur'un, Fuat Köprülü'nün, Enis Behiç Koryürek'in vb. yakın arkadaşıdır. Benim de o döneme ait bilgilerimin önemli bir bölümü, ondan duyduklarımdır. Gayri-menkul kiraları yetmemeye başlayınca onları satmaya başlamış, hayatının son yıllarını meyhane ve kahvehane köşelerinde, yoksulluk içinde geçirmiştir. İttihat Terakkiye, Cumhuriyet Halk Partisi'ne, sosyalizme ve komünizme karşı idi.

dı. Ancak bu dostlarımızdan Mustafa Şekip Tunç(2) hocamızı ayırdetmemiz gerekir. Çünkü o, konuşmalarımıza da katılır, görüşlerini açıklar ve bizi de uyarırdı.

Günlerden bir gün masamıza rahmetli öğretmen Kâzım Sevinç(3) bey geldi. Sohbetimiz güzel sanatlar üzerineydi. Sohbetimize Kâzım Sevinç bey alışılagelenden farklı olmak üzere katılmak, görüşlerini açıklamak istedi. Konuşmamız nasıl oldu hatırlayamıyorum, yönünü değiştirdi, günlük politikaya geçti. Kâzım Sevinç bu noktada sustu. Bu susmasını da öğretmen olmasına bağladı.

Bunun üzerine Rıza Nur bey, Kâzım Sevinç beye hitaben: «beyefendi,» dedi, «insanoğlunun her konuşması, her eylemi politiktir. Çünkü insan politik bir var-

(2) Mustafa Şekip Tunç, psikoloji profesörü idi. Özgür düşünceli, ileri görüşlü bir kişi idi. Serbest Cumhuriyet Partisi'ne girmiştir. CHP'ye karşı idi. Genç sanatçıları, düşünürleri uyarmayı, onları yetiştirmeyi çok severdi. Bana birçok konularda hocalık etmiştir. Genç sanatçılardan rahmetli Celal Sılay'a, Necip Fazıl Kısakürek'e çok önem verirdi. Onlarda edebi bir değer görürdü. Beyoğlu İstiklâl Caddesindeki Atlantik Şarküterisi olan yerde Petrograd pastanesi vardı. Degustasyon dönüşünde oraya gelirdi. Kendisini bekleyen hayranlarına kavuşur, hemen söyleşiye başlardı. En yakın arkadaşı Saki Safder Bey'di. Mustafa Şekip Tunç'un masası, özgür düşünceli kişilerin toplandığı bir yerdi. Bu masaya yukarıda adı geçenlerden başka Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar, Peyami Safa, Selmin Evrim (halen emekli psikoloji profesörü) gelirlerdi.

(3) Kâzım Sevinç Altınçağ, azınlık okullarında Türkçe öğretmeni idi. Kendi çabasıyla İngilizce öğrenmiştir. İngilizce aktüalite dergilerinden yaptığı çevirilerle on kadar dergi çıkarmıştır. Dergilerinde benim, Dr. Fuat Sabit gibi sol eğilimlilerin, ayrıca bazı sağ eğilimlilerin yazılarını yayınlamıştır. Sol eğilimli yazarların yazılarının altına kendisinin bu görüşlere katılmadığını belirten birer not koyardı.

lıktır. Bizim burada hiç konuşmadan dört kişi olarak oturmamız bile politiktir. (Rıza Nur, İffet, Kâzım Sevinç ve ben) Bu oturmamız konuşmamız kadar politiktir.» Kâzım Sevinç bey cevap vermedi. Vedalaşarak masamızdan ayrıldı. Sonra kendi kendime düşündüm. Rıza Nur beye hak verdim. Gerçekten farklı dünya görüşüne bağlı dört kişinin bir arada dostça oturup konuşması spesifik bir durumdur, politik önemi de büyüktür. Nitekim adını açıklamak istemediğim ölmüş bir şair kişi, ilgili daireye bizim sohbetlerimizi (Rıza Nur, Mustafa Şekip, İffet, Abidin Nesimi) Türkiye'nin sağ ve sol unsurlarının mevcut iktidara karşı bir komplo(!) hazırladığımız biçiminde bir rapor düzenlemiştir. Mekteb-i Mülkiye'den (Siyasal Bilgiler) Mustafa Şekip bey hocamızın arkadaşı olan adını açıklamak istemediğimiz ilgili daire başkanı, raporu tebessümle karşılamış, durumu da hocamıza anlatmış, hocamız da bunu bize aktarmış ve bir hayli gülüşmüştük. İşte bu örneklerden hisseler çıkararak diyorum ki: Devlet örgütünde, baskı gruplarında, fikir hayatında etkili olmayan, önemsiz kişilerin de hayatlarında spesifik politik durumlar olabilir. Onların politik hayat serüvenleri de, marksizme gelişleri de önem taşıyabilir, bu kişilerin anılarının yayınlanması da önemli olabilir.

Hemen şunu söyleyeyim ki, hayat öykümde spesifik durumlar çoktur. Bundan ötürü hayat serüvenimi, marksizme gelişimi yazmam gerekir. Şimdi politik hayatımın ve marksizme gelişimin spesifikliğini açıklayayım:

1 Türkiye'nin siyasal, düşünsel yaşamında önemli yerler işgal etmiş kişilerle yakın ilişkilerim, sohbetlerim oldu. Bu ilişkilerimizde, sohbetlerimizde ko-

nuşulanları yazmam ve yayınlamam, tarihimizin belli bir dönemine ışık tutmak için gereklidir.

Ben genel olarak özgür düşünceli, hoşgörülü bir kişiyim. Bu itibarla yakın ilişkiler kurduğum kişiler arasında hem sağ, hem sol görüşlü kişiler yer alabilmiştir.

Örneğin, hepsi rahmetli olan Rıza Nur, Cevat Rifat Atilhan, General Ali İhsan Sabis gibi sağ eğilimli tanınanlar; Memduh Şevket Esendal gibi Kemalist tanınanlar; Mustafa Börklüce (Sarı Mustafa), Nâzım Hikmet, Ferit Kalmuk (Telefoncu Ferit), Fuat Sabit, Cami Baykurt gibi sol eğilimli olanlar; Çolak Hayri gibi(Kuvayi Seyyare Komünist Partisi) yönetiminde yer alanlar, Dr. Fahri Kutlar, Erzurumlu Cafer, Ahmet Cevat Emil gibi Teşkilât-ı Mahsusa'da (İttihat ve Terakki döneminde devletin gizli tedhiş örgütü) çalışmış olanlar vardır.

Bu kişilerle geçen sohbetlerimizde edindiğim bilgiler gerçekten önemlidir. Sosyal tarihimizin belli bir dönemini aydınlatıcı niteliktedir.

2 — 1908'den sonra Türkiye'deki gençlik örgütleri ve eylemleri, ya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak devlet partisine (İttihat ve Terakki, daha sonra CHP'ye) bağlı idiler. Bu örgütler devlet bütçesinden ödenek alırlardı. Derneklerin yönetim kurullarını devlet partisi dolaylı ya da dolaysız tayin eder, derneklerin çalışmalarını da devlet partisi dolaylı ya da dolaysız düzenlerdi. Oysa biz CHP adaylarını devirerek MTTB yönetim kurulunu ele geçirmiştik. Bu işlemleri de tek parti - tek şef döneminde ve Recep Peker'in CHP genel sekreteri, Cevdet Kerim İncedayı'nın da CHP İstanbul il başkanı olduğu dönemde yapmıştık. Böylelikle bizim yürüttüğümüz gençlik örgütleri ve

olayları CHP iktidarının en baskıcı kişilerinin yönetimi sırasında gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan spesifik bir durum vardır.

Gençlerin ilk defa kendi özgür iradeleri ve kendi parasal olanaklarıyla gerçekleşen gençlik örgütlerini kurmak ve gençlik eylemlerini yapmak bizim kuşağa düşmüştür. Bizden önceki ve sonraki kuşakların eylemleri bu niteliği taşımaz. Onlar devlet partisinin iradesine bağlanmışlar, bütçeden ödenek almışlardır.

Dikkate şayandır ki, CHP iktidarı bizi gençlik örgütlerinden uzaklaştırdıktan sonraki dönemde, biri sağ (Milli Türk Talebe Birliği, MTTB), diğeri sol (Milli Türk Talebe Federasyonu, MTTF) iki gençlik kuruluşu olmuş, bu iki kuruluşun her ikisi de bütçeden ödenek almışlar, ikisi de CHP tarafından yönetilmişlerdir. Zaman zaman bu iki kuruluş, birbirleriyle kanlı - bıçaklı hale getirilmiştir. Bu suretle iktidar, oyununu yürütmeyi başarmıştır.

3 — 1908'den sonra Türkiye'de beliren sosyalist örgütlerin ve eylemlerin çoğunluğu asgari olarak fikren bağımsız değillerdi. Genel olarak bu hareketler Üçüncü Enternasyonal'e bağlı bir parti tarafından, ya da kendilerini Üçüncü Enternasyonal'e mensup sayan kişiler tarafından yönetilmişlerdi.

Hemen şunu söyleyeyim ki, Türkiye'deki sosyalist eylemlerin belli bir tarihten sonra Üçüncü Enternasyonal ile ilişkileri şüphelidir. Sosyalist hareketlerin gerçekten bağımsız olanlarının sayısı pek azdır. Bunları sayabiliriz de:

1 — Ruşen Zeki'nin sosyalist eylemleri,
2 — Esat Adil Müstecabi'nin sosyalist eylemleri,
3 — Mehmet Ali Aybar'ın sosyalist eylemleri,

4 — Orhan Arsal'ın sosyalist eylemleri,

5 — Abidin Nesimi'nin sosyalist eylemleri.

Ruşen Zeki'nin sosyalist eylemleri özde İkinci Enternasyonal, biçimde Üçüncü Enternasyonal doğrultusunda idi.

Esat Adil Müstecabi'nin eylemleri özde Üçüncü, biçimde İkinci Enternasyonal doğrultusunda idi.

Mehmet Ali Aybar'ın ve Orhan Arsal'ın eylemleri biçimde ve özde tamamıyle spesifik idi.

Benim eylemlerim de, biçimde ve özde spesifik sayılır.

Ben Üçüncü Enternasyonal'e bir zamanlar bağlı olmuş kişilerle, Sarı Mustafa ile, Telefoncu Ferit ile, Nâzım Hikmet ile, Hasan Ali Ediz'le Kerim Sadi, Hikmet Kıvılcımlı ile tanıştım. Onlarla konuştum. Etkileri altında kaldım. Ayrıca Dördüncü Enternasyonal'e eğilimli Fuat Sabit'le de dostluk kurdum, ondan da etkilendim.

Pek doğaldır ki, bu etkileşim benim ve onların bilgi kapasiteleri oranında olmuştur. Onlarla tanışmakla düşünsel açıdan fazla bir şey kazanmış değilim, benim de onların düşünsel kapasitelerine fazla bir şey kattığımı sanmıyorum.

Ancak onlarla tanışmamla sosyalist bilgilerimi değil, Türkiye'deki sosyalist potansiyel hakkındaki bilgilerimi artırdım. Marksizm konusundaki bilgilerim kişisel çabalarımın ürünüdür. Bu bakımdan da spesifiktir.

Görülüyor ki, hiç bir enternasyonalle ilişkim olmamıştır. Genellikle marksizme iki yoldan gelindiği kabul edilir:

1 — Sosyal mücadele ile,

2 — Felsefe ile.

Felsefe tarihi incelenecek olursa, marksizme sosyal mücadelelerden gelenler marksizmde daha etkin olurlar. Bunlar sosyal mücadeledeki başarıları oranında marksizmle ilgilenirler.

Sosyal mücadelelerden değil de, felsefe çalışmalarıyla marksizme geldiğini sananlar, yine felsefe çalışmalarıyla marksizmden uzaklaşmışlardır. Örneğin, Hilmi Ziya felsefe çalışmalarıyla marksizme gelmiş(!) ve yine felsefe çalışmalarıyla marksizmden uzaklaşmıştır.

Ben marksizme felsefenin doğayı, toplumu, insanı bir bütün olarak inceleyen ve bunu mantıkla özdeşleştiren bir yoldan (aksiyomatik'ten) geldiğim kanısındayım. Aksiyomatik bir bakıma «Yeni Olguculuk» (yeni pozitivizm) bir bakıma da «Yeni Kantçılık»tır.

Genel olarak marksizme yeni olguculuk'tan, yeni kantçılık'tan gelinemez. Tam tersine bu yolla marksizmden uzaklaşılır. Bunun en güzel örnekleri Hilmi Ziya Ülken, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin'dir. Hilmi Ziya marksizmden «Tarihi Maddeciliğe Reddiye» ile fenomenolojizme, Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tökin, «İnkilâp ve Kadro» ve «Türkiye Köy Ekonomisi» kitaplarıyle marksizmden V. Sombartçılığa geçmişlerdir.

Demek ki, bizim marksizme gelişimizin ve onda kararlı olmamızın bir spesifikliği vardır ve onun yazılması da yararlıdır. Bu konuyu hazırlamış olduğum «Özeleştiri» adlı kitabımda ele aldım.

B — Politik hayat serüvenimi ve marksizme gelişimi yazmam mevsimsiz de değildir. Çünkü biz burada amaç olarak kendi politik hayat serüvenimizi değil, politik hayat serüvenimizin yardımıyla Türkiye'nin toplumsal sürecinin doğrultusunu saptamaya

çalışacağız. Böylelikle marksizme geliş sürecimizin doğrultusunu da gösterebileceğimizi sanıyoruz. Çünkü toplumsal gelişme ile, düşüncenin gelişmesi arasında uygunluk vardır.

Bugün de toplumsal gelişme ile marksist düşüncelerim arasındaki uygunluğu araştırmaya devam etmekteyim. Rasyonalizmle ampirizmin sentezini yapmaya çalışıyorum. Buna göre marksizm obje ve süjeyi bir bütünün parçaları olarak değil, bir sürecin mertebeleri olarak ele almak, bu sürecin beliren mertebelerine yani aktüs haline süje demek; henüz belirlenmemiş mertebelerine yani potens haline obje demek ve substratumu da bu mertebelere yerleştirmek potensin (gizli güç) aktüse (ortaya çıkan, beliren) dönüşümünü incelemektir.

Bugüne değin yazdıklarımı bu açıdan bir eleştiriye tabi tutarak yanılgılarımı düzeltmek niyetindeyim.

C — Politik hayat serüvenimi ve marksizme gelişimi yazmada ve yayınlamada bir sakınca görmüyorum. Eğer bir sakınca olabilirse, bunların başında yasal sakınca gelebilir. Oysa böyle bir sakınca da yoktur. Çünkü ben meşrutiyet sınırlarını aşmadım ve onları zorlamadım. Bu itibarla politik hayat serüvenimi yazma ile ne kendimi ne de başkalarını zor durumlara düşürmem söz konusu olamaz. Ayrıca yayınlayacaklarım devlet sırrı da değildir, sohbetlerde duyduklarımdır. Yaptığımız iş, politik anılarını yayınlamamış kişilerin anılarının bazı bölümlerini yayınlamamızdır. Bunları yayınlamakta tek sakınca, politik hayatım son bulmamış olduğuna göre, öznel ve nesnel nedenlerle duygularıma kapılmam ve nesnellikten

uzaklaşmam, politik yarar endişelerine kapılmam olabilir

Hemen şunu söyleyeyim ki duygularıma politik yararlılığa kapılmadan, nesnel olarak bildiklerimi vermeye çalıştım. Bunu bir örnekle açıklayayım.

Anılarımın babamı öldürenlere ait kısmında (yani duygularıma kapılmamın en müsait kısmında) teskin edici ilâçlar aldım ve ondan sonra yazdım.

Kesinlikle söylüyorum ki, anılarımı yazarken hislerime kapılmamaya çalıştım, politik yarar sağlamaya itibar etmedim, dürüstlükten ayrılmamaya gayret ettim.

*

İlk gençliğimde gençlik örgütleriyle ilgilenmeme, tek parti tek şef yönetiminin hakkımızdaki uydurma komünistlik suçlamaları da eklenince farkına varmadan birden kendimi politik arenamn içinde buldum. Bir gün gelip politika ile ilgileneceğimi ilk defa bir arkadaşım, Azerî Ali (Ali Aran) farkına varmıştı. Ali Aran, Sovyet Rusya'dan kaçmış bir Azerî milliyetçisiydi. Yüksek Mühendis Mektebinde (Teknik Üniversite) sınıf arkadaşımdı. Azerbaycan Müsavat Partisi' nin (illegal bir kuruluş) üyesiydi. Bu kuruluş, Sovyet Rusya'da ihtilâl çıkarıp, Azerbaycan'ı bağımsız bir devlet haline getirmeye çalışıyordu. Benim politik geleceğimi sezen, politik konularda bana hocalık eden Azerî Ali idi. Benim o tarihlerde politikayla yakından ya da uzaktan bir ilişkim yoktu. Öğrenci dernekleriyle de ilgilenmem, politik nedenlere dayanmıyordu. Tamamıyle hasbî idi. Bu da ailemden aldığım eğitimin (melametin) gereği idi.

O dönemlerde öğrenci dernekleriyle ilgilenmek, ya dernek gelirlerinden çöplenmeye, ya da iktidar partisinin büyükleriyle ilişki kurmaya yönelikti. Oysa bende bunların ikisi de yoktu.

Azerî Ali, Sovyetler'den kaçma bir kişi olduğu için, anti-Sovyetikti. Sovyetler Birliği'nin teskin edilmez bir düşmanı, bir Azerî milliyetçisiydi. Konuşmalarımızda o daima Sovyetler Birliği'ni eleştirir, Azerbaycan'ın bağımsızlığını savunurdu. Marksizme özellikle değinmez ve eleştirmezdi. Bu durum hep ilgimi çekerdi. Azerî Ali, eleştirilerinde Sovyetlerin marksizmden saptıklarını, Slavizme kaydıklarını, Türk ulusuna düşmanlık ettiklerini vurgulardı. Turancılığı, Osmanlı emperyalizmi olarak niteler, Türk irredantizmini (birliğini) reddeder, merkeziyetçiliğe karşı çıkar, adem-i merkeziyetçiliği savunurdu. Onunla konuşmalarımızda Türk irredantizmi ve adem-i merkeziyet konularında anlaşamazdık. Diğer konularda onu dikkatle dinler, bilgilerimi artırmaya çalışırdım. Bir gün Azerî Ali bana:

— «Abidin,» demişti. «Öğrenci dernekleriyle kişisel bir çıkar düşüncesiyle değil, sırf hasbî, millî ve insanî bir düşünce ile ilgileniyorum. Yakın bir gelecekte senin Türkiye'nin politikasıyla ilgilenmen mukadderdir. Belki de Türkiye'nin önemli politik kişilerinden biri olacaksın. Ben bu açıdan senin çabalarını izliyor, onları değerlendiriyorum. Sana şeref sözü veriyorum. Ölümünden sonra yayınlanmak üzere hakkında objektif bir eser yazacağım. Bunu benden başkası da yapamaz. Çünkü seni bu derece yakından tanıyan başka bir kişi de yok.»

Azerî Ali arkadaşım, Azerî milliyetçisi niteliğini hayatı boyunca devam ettirdi. Oysa ben, Türk irredan-

tizminden sosyalizme geldim. Görüş açılarımız değişti, yakın arkadaşlığımıza gölgeler düştü ve nihayet birbirimizi kaybettik ve görüşemez olduk. Bu itibarla Azerî Ali arkadaşımın bana verdiği şeref sözünü tutup tutmadığını bilmiyorum. Şayet gençlik yıllarında verdiği sözü tutmuş ve benim için bir eser yazmışsa, bu eserinde belli bir tarihten sonra objektif kalabilmesi mümkün değildir. Azerî Ali arkadaşımın, 1955'te Uşak Lisesi müdürü ve matematik öğretmeni iken öldüğünü, ancak 1960'da öğrenebildim. Onun bir hayli yazı bırakmış olması gerekir. Bunlar arasında, hakkımda yazılmış yazılar da var mı yok mu bilmiyorum. Bundan başka bir diğer arkadaşın da hakkımda bir inceleme hazırladığını biliyorum. Benden gerekli dökümanları vermemi istedi. Hayatım hakkında başka bir çalışmanın olup olmadığını bilmiyorum.

Burada bir noktaya değinmek isterim: Belli bir tarihten sonra, bazı meraklı vatandaşların bibliyoğrafik, monografik, ansiklopedik çalışmalara ilgi gösterdikleri bir gerçektir. Bu meraklı vatandaşlardan bana da müracaat edip, hayat serüvenimi isteyenler de çıkmıştır. Bunlardan bazılarına hayat serüvenimi yazıp verdim. Hatta fotoğrafımı da bu yazılarıma ekledim. Bu arada, Yaşar Çimen'e de aynı işlemi uyguladım. Yaşar Çimen'in görevli bir kişi olduğunu, Z. Sertel'in hatıralarından öğreniyoruz. Bu şekilde, muhtelif kişilere verdiğim bilgilerin hemen hiç biri yayınlanmadı. Kuvvetle muhtemeldir ki, bu kişiler de Yaşar Çimen gibi görevli kişilerdir.

Şimdi her türlü kişisel kaprislerden sıyrılarak, objektif olarak politik hayat serüvenimi ve marksizme gelişimi yazmaya karar verdim. Bu suretle karınca kararınca Türkiye'nin belli bir zaman diliminin,

sosyal mücadelesinin aydınlanmasına katkıda bulunmuş olacağım. Bu konuda elinizdeki kitapla beraber, «Türkiye'de Sosyalizmin Tarihi», «Türkiye'de Sosyalizmin Bugünü ve Yarını», «Kurtuluş Savaşımız» ve «Özeleştiri» olmak üzere beş kitap hazırladım.

1

Aile Çevrem

* Soyum - Sopum

Ana ve baba tarafından Girit-Hanya'lıyım. Anam tarafı Hanya'nın gecekondu semti olan Kumkapı'dan bir halk ailesidir. Bu aile, gemicilikle günlük ekmeğini çıkarırdı. Anam tarafı esmer kısa boylu mediteranyen bir ırk tipindendi. Esasen Kumkapı sakinleri daha çok kuzey Afrika göçmenleri idi. Bu itibarla, ana tarafımın da köken itibariyle bu göçmen ailelerden olması gerekir.

Babam tarafı, Hanya'nın eşrafından sayılır. Hanya iç kale (Kastel) Kadirî tekkesi şeyhi ailesindendir. Babam tarafı mavi gözlü, uzun boylu idi. Tip itibariyle Girit'in Otokton halkından yani Minos ırkından olmaması gerekir. Daha çok Dinarik veya Alpin ırktan olması gerekir. Esasen bir tarikat ehli oluşu da bu ailenin Dinarik ırktan olmasını hatırlatır. Girit'e tarikatler daha çok Arnavutluk'tan geçmiştir.

Türkiye toplumu tamamıyle pederşahi bir toplum olduğundan, kişi baba soyu tarafından tanımlanır. Şimdi ben de aynı yolu izleyeceğim.

Dedem Ahmet Ata «Kalemiye Sınıfı»na intisap etmiş, dedemin ağabeysi Ethem efendi de tekkeye şeyh olmuştur. Ailece Kadirî olmamıza karşılık babam, Bektaşiliğe meyletmiş, Resmo Bektaşi tekkesine intisap etmiştir. Babam (İstihrac-ı Haydarî — Tebrişat-ı Muhiddin-i Arabî) adlı kitabının önsözünde, Resmo Bektaşi dergâhına mensup olduğunu açıklar. Dedem gümrükte ufak bir memurmuş. Ailece imkânları müsait olduğundan ikisi kız, beş çocuğuna da yüksek tahsil yaptırmıştır. Büyük amcam Ahmet Rıza veterinerdi, küçük amcam Ali, eczacı idi, büyük halam Fatma, İnas idadilerinde (Kız Lisesi) tarih, küçük halam Hatice, İnas idadilerinde edebiyat hocası idiler.

Babam Galatasaray'da okumuş, oradan Mekteb-i Mülkiye'ye (Siyasal Bilgiler Fakültesi) geçmiş, oradan 1304 (1888) yılında mezun olmuştur. H. Çankaya'nın «Mülkiyelilerin Şeref Kitabı»nın II. Baskısının 1304 mezunları arasında babamın hayatı hakkında oldukça geniş bilgi vardır.

Babam edebiyata ve sosyal konulara meraklı idi. Mekteb-i Mülkiye sıralarında devrimci olaylara karışmıştır. Bu konuda iki örnek vermekle yetineceğim.

Babam Hukuk-ı Medeniye yazılı imtihanında, Kanûn-ı Esasî'nin vatandaşlara tanıdığı hak ve özgürlüklerin yeterli olmadığını, aklî ve naklî delillerle öne sürmüştür. Bu dersin hocası Hukukçiyan efendi, bu cevaplardan ürkmüş, okul müdürüne baş vurmuş, müdür de imtihan kâğıdının yok edilmesi ve babamın imtihana girmediği şeklinde bir zabıt tutulması ile bir çözüm (!) bulmuştur.

Maarif Nazırı Münif Paşa'ya, Mülkiye öğrencileri bir lâyiha takdim etmişler. Yapılan incelemede, lâyihanın babam tarafından yazıldığı anlaşılmış, Taşkışla'da yargılanmış. İdarî hizmetlerde çalıştırılmamak şartıyle tahsiline izin verilmiştir. Babam 1304'te Mülkiye'yi bitirince, gümrüklerde ufak bir memuriyete atanmış. Burada çalışırken yurtdışına kaçmayı tasarlamıştır. Haliç'in tenha bir yerine ceketini ve onun içine bir intihar mektubu bırakmış ve bu suretle izini kaybettirme yolunu seçmiştir. Ceketinin ve mektubunun bulunmasıyle babamın kendini denize atarak intihar ettiği kanısı yaygınlaşmıştı. O devir gazeteleri gümrük memurlarından Hüseyin Nesimi efendinin intihar ettiğini yazmışlardı. Babam bu suretle izini tamamen kaybettirdiğine inanınca, bir Yunan şilebine ateşçi olarak sahte hüviyetle girmiş, Yunanistan'a kaçmıştır. Daha sonra da Girit'e girmiştir. Girit'te öğretmenlik, gazetecilik, belediye kâtipliği yapmıştır.

Girit eşrafının yardımıyla Hanya'da, Mektebi Mülkiye programına uygun bir halk üniversitesi açmıştır. Ayrıca yakın arkadaşları Ahmet Saki'nin başkanlığında, merkezi Hanya'da ve Paris'te de şubesi olan «Girit Muhibbi İnsaniyet Cemiyet-i İslâmiyesi»ni kurmuş ve onun genel sekreterliğini yapmıştır. Derneğin

yöneticileri arasında Girit eşrafından Hamit Beyzade, Behçet Beliğ bey de bulunmuştur.

Dernek Girit'te Türkçe ve Paris'te Fransızca aylık Girit Hailesi'ni fasiküller halinde çıkarmış, ayrıca (Girit Hıristiyanlarının Numune-i Mezalimi) adlı kitabı yayınlamıştır. Kitaptaki klişeler Viyana'da yaptırılmıştır. Derneğin bütün yayınları babam tarafından yazılmıştır. Bu dernek daha sonra Paris şubesi yoluyla, İttihat ve Terakki'ye katılmıştır. Babamın ittihatçılığı bu şekilde olmuştur.

Genellikle Girit'de ilerici, devrimci hareketlerin erken başlaması sebepsiz değildir. Daha 19. yy. da Halepa Kararnamesi ile Girit'te bir «Eyalet Meclisi» kurulmuştur.

Bu eyalet meclisinin iki türlü yetkisi vardı. Biri şimdiki il genel meclislerinin yetkileri gibi mahallî tasarruflar, diğeri, şimdiki parlamento tasarruflarına benzeyen lejislatif (kanun koyma) tasarruflar. İl genel meclisinin mahallî tasarrufları Girit valisinin, lejislatif tasarruflarsa zat-ı şahanenin tasdikiyle yürürlüğe giriyordu. Girit eyalet meclisi seçiminde müslüman ve hıristiyanların ayrı ayrı partileri vardı. Hıristiyanların partileri sınıf partileriydi. Müslümanların partileri de bu yüzden sınıf esasına dayanıyordu. Girit'te müslümanların kurduğu ilk parti (Yalınayaklar Partisi — Ksipoliton Koma)'dır. Bunu «Eşref Partisi» izlemiştir. Yalınayaklar Partisi hakkında A. Cevat Emre'nin hatıralarında ve babamın Sahib-i Zuhur kitabında genişçe bilgiler vardır. «Yalınayaklar Partisi» yalnızca emekçilerin değil, aynı zamanda emekten yana olanların da partisi idi. Genellikle belediye seçimlerini, eyalet meclisi üyeliklerini bu parti kazanırdı. İlerici, özgürlükçü bir parti idi. O devirde gerçekleşmesi ha-

yal gibi gelen birçok hususu, bu parti iktidara geldiği zaman gerçekleştirmiştir. Örneğin: Müslüman kadınların yolda peçeleri açık olarak gezmelerini, Ramazan'da geceleri sahurda davul çalınmasını yasaklamalarını gösterebiliriz. Bu partinin liderleri, gizli İttihat ve Terakki Cemiyetine girmişlerdi. Yalınayaklar Partisi'nin lideri Ahmet Argiris'di. Babamın ana tarafı da Argirislerdendi. Yalınayaklar Partisi lideri, Abdülhamit II döneminde Trabzon'a sürgün edilmişti.

Girit Muhibbi İnsaniyet Cemiyet-i İslâmiyesini kuranlar, bu «Yalınayaklar Partisi»ndendiler.

Babam Girit'e Rumların asker çıkarması üzerine İstanbul'a gelmiş, Abdülhamit II'nin cuma selâmlığı töreninde arabasına bir ıslahat lâyihası atmıştır. Bunun üzerine babam Nusaybin'e sürgün edilmiş ve daha sonra da oranın kaymakamlığına atanmıştır. II. Abdülhamit sürgüne yolladığı kişilere ya bir aylık bağlar, ya bir görev verirdi. CHP gibi siyasal sürgünleri açlıkla ölüme mahkûm etmezdi. Bir süre babam Nusaybin'e kaymakamlık yaptıktan sonra serbest bırakılmış, İstanbul'a gelerek gazetecilik yapmıştır. 1908 öncelerinde Mülkiye kaymakamlığı yapmıştır. İttihat ve Terakki'nin Halâskâr Zabitan hareketiyle iktidardan uzaklaştırılmasıyla, «Büyük Kabine» babamın da görevine son vermişti. İşte o zaman babam da İstanbul'a gelmiş, yayın hayatına başlamıştır.

Babam ilk ittihatçı devrimciler gibi o da merkezî devlete karşı Batı'nın asosiasyon sosyalci (belediyelere, meslekî kuruluşlara, kooperatiflere geniş yetki vermeyi amaçlayan) görüşünden yana idi. Babam bu görüşe Batı literatürü yolundan değil, islâmî yoldan Hüseyniyül Alevîlikten, Ahilikten, Karmatîlikten mülhem olarak gelmiştir. Merkezî devlete karşı «cemiyet-i

içtimaiye» tezini önermiştir. Malûmdur ki, Hüseyniyül-Alevî toplumlarda merkezî devletin görevini ayrı ayrı şûralar görür. Yalnız babam değil, ilk ittihatçıların hemen hepsinin siyasal partilere, merkezî devlete ve parlamentoya sempatileri yoktu. Ama hepsi de parlamentosuz bir meşveretten yana idi. Bunu en iyi biçimde sistemleştiren Kör Ali Bey'dir. Kör Ali Bey bunu «Meslekî Temsilcilik» adıyla gerçekleştirmiştir.

Tunalı Hilmi de ferdî temsile dayanan parlamentoya karşı idi. O da parlamentonun yerine, il genel meclislerinin seçtiği bir parlamentoyu geçirmeyi düşünüyordu. İl genel meclisi de ferdî temsilcilerle değil, beledî temsilciliklerle kurulmalıydı.

Şunu da söyleyelim ki, Tunalı Hilmi Bey'in bu görüşü ilgi görmemiştir. Babamın görüşü de ilgi görmemiştir. Buna karşılık Kör Ali Bey'in görüşü oldukça ilgi görmüştür.

Karmatlarda, Kuzey Afrika'da iki şûra (cemiyet-i içtimaiye) vardır:

1 — Toplumun ekonomik sorunlarını çözen örgüt... Karmatlar'da buna sahibül-nafak, Kuzey Afrika'da Mahsen denir.

2 — Toplumun medenî sorunlarını çözen örgüt. Karmatlar'da buna sahibül-zuhur denir.

Babam medenî sorunları çözecek örgütün esaslarını inceleyen eserine «Sahibül-zuhur» adını vermiş ve 1912'de yayınlamıştır. Toplumun ekonomik sorunlarını çözecek örgütü, yani sahibül-nafak'ı yazmaya ömrü yetmemiştir.

Babam sahibül-zuhur'da toplum düzeni için dört şûra düşünmüştür. Bunlar da şöyledir:

1 — Toplumun ekonomik sorunlarını çözümleyen ekonomi şûrası (Şûray-i iktisadî),

2 — Toplumun teşriî sorunlarını çözümleyen şûra (Şûray-i İlmî),

3 — Toplumun emniyet ve asayiş, eğitim, bugün yürütme dediğimiz görevleri düzenleyen şûra (İcra Şûrası),

4 — Bu şûraları koordine edecek gizli çalışan terörcü bir örgüt (Cemiyet-i İçtimaiye).

Görülüyor ki, bu görüşüyle babam parlamentoya ve kanun-î esasî'ye lüzum görmemektedir. Toplumun yönetiminde lejislasyon değil, kodifikasyonu (kanuna göre düzenleme) esas almıştır. Yani kanun koyma, anayasa düzenleme vatandaşın yetkisi dışındadır. Çünkü şeriatı Kur'ân ve hadisler koymuştur. Vatandaşın yetkisi de ancak, konmuş şeriata, yani anayasaya göre düzenlemeler yapma, yani kodifikasyondur.

Buna göre, şeriat koyma yani anayasa düzenleme işi için bir Kurucu Meclise değil bir Şûra-i İlmi'ye ihtiyaç olacaktır. Kodifikasyonu da şûra-yi ilmî'ye yaptırmaktadır. Diğer taraftan çağının gereği olarak nihilizme meyletmiş ve İttihat ve Terakkî Cemiyetinin İttihat ve Terakkî Partisine dönüşmesini hoş karşılamamıştır.

Alevîlik ve özellikle Karmatları bilmeyenler, babamın kitabının adını ve içeriğini de yadırgamışlardır.

Babamın bu kitabını yayınlaması üzerine, yakın arkadaşı Prof. Ahmet Saki, babamı ve eserini tanıtmak üzere altı makale yayınlamıştır. İlk ikisi «Hürriyet-i Fikriye» dergisinde çıkmıştır. Sıkıyönetimin dergiyi kapatması üzerine yazarlar Serbest-i Fikriye dergisini çıkardılar. 3. ve 4. makaleler bu dergide çıkmıştır. Bu dergi de sıkıyönetimce kapatılınca, kapatılan derginin yazarları «Serbest Fikir» dergisini çıkarmış-

lardır. Beşinci ve altıncı makaleler de bu dergide çıkmıştır.

Buraya kadar babama ait verdiğim bilgiler, bu altı makaleden derlenmiştir. Burada adı geçen ve örfi idarece kapatılan dergiler, mütareke yıllarında kurulan «Osmanlı Cezriyun Fırkası»nın (Radikaller Partisi) organlarıdır. Babam da bunlardandı. Osmanlı Cezriyun fırkası, liderlerinin çoğunluğu Giritliydi. Prof. Ahmet Saki (rahmetli Antalya milletvekili Saki Derin), Osmanlı Cezriyun fırkası programını açıklayan bir de broşür yayınlamıştır. Parti programında «Alât-ı istihsaliyenin konfiskasyonu» (üretim araçlarına el koyma) maddesi geçer. Gerek fırka programı ve gerekse de onun açıklaması bir arada ele alınacak olursa, cezrilikten sosyalistliğin konfiskasyondan nasyonalizasyonun kastedildiği anlaşılmaktadır. Bunların sosyalistlik sözcüğünü kullanmayıp, cezrilik sözcüğünü ve nasyonalizasyon sözcüğünü kullanmayıp, konfiskasyon sözcüğünü kullanmaları, kanımızca sosyalizmi benimsememiş olmalarındandır. Ahmet Saki bey, sosyalizmin sefalette, yoklukta eşitlik niteliğini taşıdığından, buna karşı gelmekte, üretim araçlarını konfiske ederek üretimi artırmayı amaçlamaktadır. Babam da aynı görüşteydi.

Halaskâr Zabitan grubunun Bab-ı Âlî baskınıyla iktidardan uzaklaştırılması, İttihat ve Terakki'nin yeniden iktidara gelmesi üzerine babam idarî hizmete dönmüş mülkiye kaymakamı olmuştur.

Babam 1915'te Lice kaymakamı iken Teşkilât-ı Mahsusa'nın Şahin Giray çetesi tarafından düzenlenen bir suikastle öldürülmüştür. Babama on bir kurşun isabet etmiş. Lice-Hani yolunda vurulmuş ve ora-

ya gömülmüştür. Kadirşinas Liceli Selim ve Mahfuz beyler tarafından babamın mezarı yapılmış, halen bu mezar Turbaigaymagam (Kaymakam Türbesi) adıyle anılmakta ve ziyaret edilmektedir. Bu vesile ile Selim ve Mahfuz beyleri rahmetle anarım. Nur içinde yatsınlar.

Babamın öldürülmesi olayını açıklığa kavuşturmak için Teşkilât-ı Mahsusa ve Dr. Reşit Şahin Giray hakkında biraz bilgi vermemiz gerekir. Fakat daha önce Selânik ve Manastır ocaklarını anlatmamız daha uygun olacaktır.

* Selânik ve Manastır Ocakları

İttihat ve Terakkî Cemiyetinin, gizli döneminde, yurt içinde iki esaslı merkezi vardı: 1 — Yahudi ve masonların çoğunluk teşkil ettiği Selânik ocağı. 2 — Arnavutların ve Melâmi Bektaşîlerin çoğunluk teşkil ettiği Manastır ocağı.

İttihat Terakkî'nin fikrî gücünü Selânik, vurucu gücünü de Manastır ocağı teşkil ediyordu. Manastır Bektaşi tekkesi çok kuvvetliydi. O çevre halkının çoğu bektaşî idi. Özellikle müslüman Arnavutlar hep bektaşî idiler. Ayrıca Manastır'da aslen Arabistanlı olan ve gördüğü bir rüya üzerine manastıra yerleşen Muhammed Nur-ül Arabî adlı büyük bir din adamı da vardı. Bu din adamı üçüncü tabaka Melâmiliği kurmuştu. Simavna kadısı Şeyh Bedrettin'in «Varidat»ına bir şerh yazmıştı. Bir sürü kitapları vardır. Fakat hepsi Arapçadır. Muhammed Nur-ül Arabi yoluyla Melâmilik Manastır'da yaygınlaştı. Özellikle İstanbul Melâmî tekkesi şeyhinin oğlu, miralay Sadık bey de Ma-

nastır'da bulunuyordu. Ordudaki Melâmî subaylar hep Sadık beyin etrafında yer almışlardı.

Buna karşılık Selânik'te daha çok batının sosyalist ve masonik görüşleri geçerliydi. Fakat bunların vurucu güçleri Manastır'a göre zayıftı. Çünkü ordudaki subayların çoğu melâmî idi. Ayrıca eşkiya takibinde bulunan devletin silahlı güçleri mensupları da Arnavuttular.

Yahudilerin, masonların, melâmî-bektaşîlerin Abdülhamid II'ye karşı olmaları kolaylıkla izah edilebilir Buna karşılık, Arnavutların Abdülhamid II'ye karşı olacaklarını söylemek imkânsızdır. Çünkü, Abdülhamid II, Doğu Anadolu'da gayr-i müslimlerin, ermenilerin ayrılıkçı hareketlerine karşı Kürt milislerini, Balkanlardaki gayri-müslimlerin ayrılıkçı hareketlerine karşı Arnavut milislerini kurmuştu. Bu itibarla Kürt ve Arnavut milislerin Abdülhamid II'ye karşı oldukları söylenemez. Çünkü onlara geniş ayrıcalıklar tanımıştı. Buna rağmen, 1908'de Arnavut milisler dağa çıkmışlar, Kanun-i Esasî için harekete geçmişlerdi. Olayların derinine inememiş olanlar, bu durumu Abdülhamid II'ye karşı sanırlar. Oysa bu görüş yanlıştır. 1908'de dağa çıkan Arnavut milisler, Abdülhamid II'ye karşı değillerdi. Bunlar Batı'lı emperyalistlerin Balkanlarda özel bir jandarma teşkilâtı kurma planını önlemek isteğinde idiler. Bunu da Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulmasıyle sağlayacakları kanısında idiler. Bunu da Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulmasıyle sağlayacakları kanısında idiler. Bu husus, dağa çıkan Arnavut milislerin Abdülhamid II'ye çektikleri kendisine bağlılık telgrafıyle sabittir.

1908'de II. Meşrutiyet gerçekleşince, iktidarın ilk bakışta vurucu gücü temsil eden Manastır ocağına

geçeceği sanıldı. Oysa 1908'de siyasal iktidar Selânik ocağının eline geçmiştir. Siyasî iktidarın Manastır Ocağı'nın değil de Selanik Ocağı'nın eline geçmesi, baskı gruplarının ve özellikle devlet emniyet teşkilâtının 1908'de Selânik ocağının etkisi altına girmiş olmasındandı. Manastır ocağı baskı gruplarının, özellikle devlet emniyet teşkilâtının önemini kavrayamadığı için bu teşkilât Selânik ocağının eline geçmiştir. Selânik ocağı, devlet emniyet teşkilâtı sayesinde, silahlı güçlere hâkim olmuştur. Bu suretle siyasî iktidarı, Manastır ocağı, Selânik ocağına kaptırmıştır.

Selânik ocağı duruma hâkim olunca, kendi durumunu kuvvetlendirme yoluna gitmiş, devri sabık yaratmamalı şiarını ortaya atmıştır. İttihat Terakki'nin gizlilik döneminde onlara kötü muamele etmiş, fenalıklar yapmış kişiler de kovuşturulmaktan kurtulmuşlardı. Bu duruma içerleyen Manastır ocağı ittihatçıları, eski dönemin hafiyelerini kaba kuvvetle tasfiye yoluna baş vurmuşlar, ilk önce Serez'de bir terörist örgüt kurmuşlardı. İşte bu örgüt, Teşkilât-ı Mahsusa'nın çekirdeğini teşkil eder.

Rahmetli Doktor Fahri Kutlar (4), Teşkilât-ı Mahsusa hakkında bana geniş bilgi vermiştir. Şimdi bu bilgileri aktaracağım.

* Teşkilât-ı Mahsusa

Serez'de İttihatçılara, II. Abdülhamid döneminde

(4) Dr. Fahri Kutlar Tıbbiye'yi bitirir bitirmez, Teşkilât-i Mahsusa'ya dahil olmuştur. Ubeydullah Efendinin hücresinde çalışmıştır. 1. Dünya Savaşı sırasında, İran'daki Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusa'sında çalışmış, İngilizlere tutsak olmuştur. 1962'de ölmüştür.

kötülük etmiş kişiler, faili meçhul cinayetler yoluyla tasfiye edilmişlerdir. İktidarda bulunan Selânik ocağı, bu cinayetlere göz yummuş, bu suretle Manastır ocağına tavizler vermiştir. Serez'de başlayan hareket Manastır'a, Selânik'e ve nihayet İstanbul'a kadar sirayet etmiştir. İstanbul'da eski hafiyelerden Mahir Paşa faili bulunamayan bir cinayete kurban gitmiştir.

İktidarda olan Selânik ocağı yöneticileri, Manastır ocağı mensuplarının devr-i Hamid'in hafiyelerini tasfiyede onlara yardımcı olmuşlardır. Ve ayrıca Selânik ocağı bu teröristleri yalnızca Abdülhamid döneminin hafiyelerini tasfiyede değil, aynı zamanda İttihat Terakkî genel merkezinin muarızlarını da kaba kuvvetle tasfiyede kullanmayı tasarlamış ve kendi mutemetlerini de bu komiteye katarak tasarılarını gerçekleştirmiştir. Bu çeteye siyasal tarihimizde, Serez Çetesi denir. En önemli kişisi Çerkez Ahmet'tir (5).

Serez Çetesi, gazetecilerden Hasan Fehmi'yi, Ahmet Samim'i, Zeki beyleri tasfiye etmiştir. Bunların öldürülmeleri, faillerinin bulunamaması, kamuoyunda çok fena etki yapmıştır. Hasan Fehmi'nin öldürülmesiyle Avcı Taburları, şeriat isteriz diye ayaklanmışlar, tarihte 31 Mart Olayı diye anılan olayı yapmışlardır. Avcı Taburlarının şeriat isteriz sloganının anlamı, şeriat gereği Hasan Fehmi'nin katillerinin yakalanması,

(5) Çerkez Ahmet, Teşkilât-ı Mahsusa'nın faal unsurlarından biridir. Düyûn-u umumiye memurlarından Zeki Bey'in öldürülmesinde yakalanmıştır. Teşkilât-ı Mahsusa'da kendisine verilen görevler dışında da tasarruflarda bulunmuştur. Bu arada, Erzurum milletvekili Topal Vartkez'in ve Prof. Dikran Kelekyan'ın da bulunduğu ermeni kafilesini Suriye'ye götürürken yolda, Bilecik dolaylarında kafile ile birlikte öldürmüştür. Bu eyleminden dolayı, Suriye'de Cemal Paşa tarafından kurşuna dizilmiştir.

yine şeriat gereği kısasa kısasın yerine getirilmesi ya ni faillerinin asılmalarıdır. Bu cinayetlerden yalnızca Zeki beyi vuranlar, yani Çerkez Ahmet ve arkadaş ları, eski maliye nazırı Tatar Abdurrahman Efendi (6) tarafından yakalattırılmışlardır. Eski maliye bakanı Tatar Abdurrahman Efendi, bu yakalattırma işini torunu arkadaşım Talha Balkı'ya şöyle anlatmıştır:

«Bakırköy'de sahil gazinolarından birinde, Ertuğrul Şakir (7), Zeki bey (8) ve ben akşam üstü oturu-

---

(6) Tatar Abdurrahman Efendi, aslen Romanyalıdır. Küçük yaşta iken ailece İzmit'e yerleştirilmiş bir göçmen ailesindendir. Klasik öğrenim görmemiştir. Küçük yaşta maliyede a'şar kâtipliğine başlamıştır. II. Abdülhamid zamanında, maliyeyi ıslah için Avrupa'dan uzmanlar getirtilmiş ve uzmanlar a'şar memurlarından anket yoluyla bazı cevaplar istemişlerdir. Abdurrahman efendinin anket sorularına cevapları uzmanların dikkatini çekmiş, İzmit'ten alınarak devlet maliyesinde görevlendirilmiştir. Maliye Bakanı olmuştur. Osmanlı Maliyesi konusunda değerli bir eseri de vardır.

(7) Ertuğrul Şakir, mülkiye kaymakamlarındandır. İlk ittihatçılardandır. Manastır ocağına mensuptur. Manastır ocağının muhalefete düşmesiyle ittihat terakkiden ayrılmıştır. Gazeteci Hasan Fehmi'nin de yakın arkadaşı idi. Cumhuriyetin ilânından sonra kurulan İstiklâl Mahkemesinde (Üç Aliler Mahkemesi) Tarikat-ı Selâhiye mensubu olarak idam edilmiştir. Onunla birlikte, binbaşı Burunsuz Tevfik ve Sigortacı Kemal de asılmışlardı. Gerek Ertuğrul Şakir ve gerekse arkadaşları Halâskar Zabitan grubu hareketine katılmış kişilerdi.

(8) Zeki Bey düyûn-u umumiye memurlarındandır. Çeviri işleriyle görevliydi. Bu itibarla düyûn-u umumiyedeki dalaveraları ayrıntılarına kadar biliyordu. İttihat Terakki'ye karşı gazetelerde düyûn-u umumiyeye ait çıkan yazılardaki bilgilerin, Zeki Bey yoluyla iletildiği sanılıyordu. Teşkilâtı Mahsusa tarafından öldürülmesinin nedeninin de bu olduğu tahmin edilmektedir.

yorduk. Gazinodan çıktık. Evlerimize dağılacağımız sırada, tanımadığımız kişilerin tecavüzüne uğradık. Zeki beyi tenha bir sokakta vurdular ve kaçtılar. Alelacele tren istasyonu yolunu tutarak katillerin trene binmelerini önledim, katiller de boş arazilere kaçtılar. Bu durumda katillerin şehre girebilecekleri kapı ancak Kazlıçeşme idi. Bunun üzerine, Kazlıçeşme polis karakoluna telefon ederek, «biraz sonra üç kişi kale kapısından şehre girmeye teşebbüs edeceklerdir. Bunlar adam öldürmüşlerdir. Yakalayın» dedim. Bir arabaya binerek karakola gittim. Katilleri orada yakalanmış buldum, tanıdım. Buna göre zabıt tutuldu, adalete teslim edildiler,» şeklinde anlattı, dedi.

Tatar Abdurrahman Efendinin İttihat Terakki'nin bu cinayeti düzenlerken, Kazlıçeşme polis karakolunu haberdar etmeyeceğini tahmin etmesi ve katillerin o kapıdan şehre girmelerini sağlaması, katillerin yakalanmasına sebep olmuştur, yani cinayet planlandığı şekilde uygulanamamıştır.

Halâskâr Zabitan grubunun iktidara gelmesiyle, Teşkilât-ı Mahsusa'nın yurt içinde faili bulunmayan cinayetler düzenlemesi işlerine son verilmiş, Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışanlar Kuzey Afrika'da, İran'da, Hindistan'da, Rusya içlerinde, ihtilâller düzenlemek ve istihbarat yapmak işleriyle görevlendirilmişlerdir. Teşkilât-ı Mahsusa'nın da adı Umur-u Şarkiye Müdüriyeti'ne dönüştürülmüş ve bir devlet aygıtı haline getirilerek genelkurmaya bağlanmıştır.

Bab-ı Âlî baskınıyla İttihat Terakki'nin yeniden iktidarı ele alması üzerine, Umur-u Şarkiye'de çalışan eski Teşkilât-ı Mahsusa'cılar oradan alınarak Türk-İslâm-Turan devletini kurmak üzere, yeni bir örgütlenmeye gitmişlerdir. Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışan Dr.

Fahri Kutlar'dan edindiğim bilgiye göre, örgütlenme şöyledir: Örgüt birbirinden bağımsız çeşitli hücreler halindedir. Her hücrenin bir hücrebaşı, bir doktoru, iki-üç icra unsuru ve bir valesi vardır. Doktor, hücre mensuplarının hastalanması, vurulması yaralanması halinde onların tedavisini sağlamaktadır. Vale de bunların yemeğini pişirmekte, çamaşırlarını yıkamakta ve diğer ev işlerini yapmaktadır. İcra unsurları ise fedailerdir. Hücreler ya hücre başkanının ya da doktorun adıyla tarihe geçmişlerdir. Bu doktorlar, genellikle askeri tıbbiyeden yetişmiş, genç, ateşli, genellikle de «Türk ocaklı» kişilerdi. Bu örgütlenmede Kuzey Afrika'dan, İran'dan, Hindistan'dan, Çarlık Rusyası içinden ve Çin'den birçok kişiler görev almışlardır. Bu örgütlenmede görev almış Türkiye sınırı dışı kişiler, I. Dünya savaşından sonra Çarlık Rusya'sında dünya çapında görevler yapmışlar ve mahallî cumhuriyetler kurmuşlardır.

1914'te I. Dünya Savaşının çıkması üzerine, Teşkilât-ı Mahsusa dahilî ve haricî Teşkilât-ı Mahsusa olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Haricî Teşkilât-ı Mahsusa Çarlık'ta, İran'da, Hindistan'da eski görevine devam etmiştir. Dahilî Teşkilât-ı Mahsusa ise, yurt içinde emniyet ve asayişi sağlayacak, düşman işgali altına girecek Osmanlı topraklarında mahallî mukavemet hareketlerini yönetecek, gerilla savaşları verecekti. Dahilî Teşkilât-ı Mahsusa'nın muhtelif kolları vardı. Doğu Anadolu ve Irak kısmının örgütlenme hazırlıklarını Dr. Reşit Şahin Giray üzerine almıştı. Irak cephesinin esas örgütlenmesini ise, Süleyman Askerî Bey yapmıştır. Şair Mehmet Akif Ersoy da bu örgütte çalışmıştır. Konuyu yaymamak için biz burada yalnızca Dr. Reşit Şahin Giray çetesi üzerinde duracağız.

* Dr. Reşit Şahin Giray

Dr. Reşit aslen Kafkasyalıdır. Çerkezdir. İstanbul Tıbbiyesinde okurken, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştır. 1. hücrenin 4. no.lu üyesidir. Bu da (1:4) şeklinde ifade edilir. İlk rakam hücre numarasını, ikinci rakam da hücredeki sıra numarasını gösterir. Örgütte takma adı Şahin Giray'dır. İttihat ve Terakkî'nin gizli döneminde, yurt dışında çıkan gazete ve dergilerde Şahin Giray'a veya (1:4)'e hitaben bir sürü direktiflere rastlanır. Bu açık muhaberede Şahin Giray, falan rümuzlu ile ilişki kurun, falan rümuzlu ile ilişkiden sakının gibi direktiflere rastlanır. Buna göre, gizlilik döneminde Dr. Reşit'in esaslı faaliyetleri olması gerekir. Dr. Reşit'in gizli çalışmaları, II. Abdülhamid hafiyelerince tespit edilmiş ve Reşit Trablusgarb'a sürülmüştür. Trablusgarb'da, polis nezaretinde ilk serbest bırakılan Şahin Giray'dır. Bilahare bütün sürgünler serbest bırakılmışlardır. Sürgünlüler ihtisaslarına göre, nafakalarını sağlama yoluna gitmişlerdi. Reşit Şahin Giray da, Trablusgarb'da vilayet doktoru olmuştur. Orada sürgün bulunan Kürt Bedirhan Paşa'nın torunu ile evlenmiştir. Buna göre, Dr. Reşit'in çocukları baba tarafından Çerkez, ana tarafından Kürt'türler. İşin garip tarafı Cumhuriyet Türkiye'sinde bu çocuklar, Türk ırkçılığının temsilcileri arasında yer almışlardır.

1908'de Meşrutiyet ilân edilince, Dr. Reşit Şahin Giray sürgünden dönmüştür. Sağlık hizmetleri ya da politik işlerde değil, idarî kadroda yer almayı tercih etmiştir. Bir süre mülkiye kaymakamlığı yapmıştır.

I. Dünya Savaşına rastlayan yıllarda, Irak ve Doğu Anadolu'nun iç güvenliğini sağlamak (Kürtlerin

yoğun olduğu Kuzey Irak'ta, Ermenilerin ayaklanma bölgelerinde) görevi Dr. Reşit'e verilmişti. Dr. Reşit'in bu işi gerçekleştirebilmesi için ciddî bir vurucu güce ihtiyacı vardı. Dr. Reşit vurucu güç olarak Çerkezlerden bir seyyar jandarma ekibi düzenledi. Bu mutemet Çerkez jandarmaların sayısı yirmiyi geçmiyordu. Çerkez Harun, Çerkez Davut (9) ve İstiklâl Savaşında adı çok geçen Çerkez Ethem ve onun maiyeti, Dr. Reşit'in kadrosunu teşkil ediyordu. Kendisi Kürt Bedirhan Paşa'nın damadı oluşu dolayısıyle Bedirhanîlerden, Millîlerden, Karakeçili aşiretlerinden bir Kürt milis teşkilâtı da kurmuştu (10). Seyyar jandarmaların emrine bu Kürt milislerini verdi. Seyyar Çerkez jandarmaların yürüttüğü Kürt milisleri, 1915'te Ermeni tehcirinde (göçetmeye zorlamak) görevler yapmışlardır.

Dr. Reşit, ilk önce Irak'ta idarî bir ünvanı olmadan Teşkilât-ı Mahsusa hesabına, hüviyetini gizleyerek çalışmış, daha sonra Diyarbakır'a vali olmuş, kendisine verilen Ermeni tehciri işini yürütmüştür. Dr. Reşit'in Irak'ta bulunduğu dönemde ve daha sonra Diyarbakır valiliği sırasında faili bulunamayan birçok cinayetler olmuştur. Bunların içinde en önemlileri Bas-

---

(9) Çerkez Harun, Çerkez Davut seyyar jandarma çavuşudurlar. Millî mücadelenin başlangıcında, Rauf Orbay'ın Batı Anadolu Teşkilât-ı Mahsusa'sında çalışmışlardır. Millî Mücadelenin belli bir döneminde, millî mücadeleye yardımcı olmuşlardır. Kuvayı seyyare kuvvetleri, Batı cephesi komutanlığı emrine girmek istemediler. Kuvayı milliyeye karşı ayaklandılar. Çerkez Harun, Çerkez Davut, Çerkez Ethem ve arkadaşları Yunanistan'a kaçtılar.

(10) Bunlardan Bedirhani ve millî aşiretleri Kürt aşiretleridir. Karakeçili aşireti, Kürtleşmiş bir Türkmen aşiretidir. Karakeçili aşireti, hem Kürtçe, hem Arapça konuşur. Bir ara Hıristiyandılar. Sonradan Müslüman olmuşlardır.

ra valisi Ferit'in, Müntefek mutasarrıfı Bedi Nuri'nin Lice kaymakamı babam Hüseyin Nesimî'nin, Beşiri kaymakam vekili Sabit'in, gazeteci İsmail Mestan'ın vb. öldürülmeleridir. Bu öldürülenlerin hemen hepsi sosyalist veya flantrop (iyiliksever) kişilerdi. Bu Çerkez seyyar jandarma ekibi ve milis Kürtler olan Bedirhani, Millî, Karakeçili aşireti mensuplarıyla Ermeni tehcirinin gerçekleştirilmesi imkânsızdı. Çünkü bu kadro bir yağma ve talan kadrosudur. Bu yüzden bu kadro tehciri yapamamış, onu katliama dönüştürmüştür. Yağma ve talanı gerçekleştirmeye muhalefet edecek idarî kadronun da tasfiyesi kaçınılmazdı. Bu itibarla bu kadro yukarıda adı geçen kişilerin de tasfiyesini zorunlu görmüştü. Basiret sahibi bir siyasî iktidar, Ermeni tehcirini gerçekleştirme için yukarıdaki kişileri öldürmek yerine, pekâlâ bunların görevlerini, Ermenilerin bulunmadığı yerlere gönderebilir, ya da mektupçuluk, içişleri bakanlığında özel kalemdeki hizmetlere aktarabilirdi.

Şimdi yalnızca babamın öldürülüşünü hikâye edeyim.

* Hüseyin Nesimî'nin Öldürülmesi

Babamın öldürülmesinin Ermeni tehcirleriyle sıkı bir ilişkisi vardır. Bu itibarla, Ermeni tehciri konusunda birkaç söz söylemek gerekir. Ermeni tehcirinin, Ermeni bağımsızlığı ile, Ermeni seperatizmi (ayrılıkçılığı) ile sıkı bir bağlantısı vardır. Bu itibarla, Ermeni bağımsızlığı ve Ermeni ayrılıkçılığı konusuna da kısaca değinelim. Türkiye'de Ermeni bağımsızlık (ayrılıkçılık) hareketinin bir özelliği vardır. Çünkü Türkiyeli Ermeniler Gregoryen, Protestan, Katolik, Mehitar... ol-

mak üzere çeşitli mezheplere bölünmüşlerdir. Her mezhep mensubu, diğer mezhep mensubuna candan düşmandır. Bu nedenle bir Ermeni nasyonalizmi veya ırkçılığı, Ermeni bağımsızlığı ya da ayrılıkçılığı söz konusu değildir. Ermeniler mensup oldukları mezhebe göre, Batılı emperyalist ülkelerle ilişki halindedirler. Örneğin; Gregoryen Ermeniler Çarlık Rusya'sının, Protestanlar İngiltere'nin, Katolikler Fransızların, Mehitar Ermeniler de Avusturya-Macaristan'ın hayranıdırlar. I. Dünya Savaşının çıkması üzerine, Türkiye'nin karşıtı olan cephede (yani Çarlık Rusya'sı, İngiltere, Fransa doğrultusundaki) Ermeniler Osmanlı İmparatorluğuna cephe almışlar, buna karşılık Mehitar Ermeniler Osmanlı'dan yana olmuşlardır.

Gerçekte Ermenilerin millî çıkarları, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması ve bir Ermeni devletinin kurulmasında değil, Osmanlı İmparatorluğunu bir sosyalist federe devlete dönüştürmede, daha açık bir deyimle insan hak ve özgürlüklerine dayalı bir Osmanlı sosyal devletinde idi. Babam şûralara dayalı bir işlevsel devletten yana olduğu için bu konulara değinmemiştir. Ermeni konusunda babamın görüşü Sahib-i Zuhur kitabında yer alır. Buna göre babam, Çarlık Rusya'sı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında, Kafkasya'da, Ermenilerin de dahil olacağı bir tampon devletin kurulmasını önermiştir. Türkiyeli Ermenilerin, Osmanlı şûralarında diğer Osmanlılar gibi hareket etmelerini öğütlemiştir. Ama Ermenilerin çoğu (Mehitaristler hariç) Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasında millî çıkar görüyorlardı. Ermenilerde de Çarlık Rusya'sının, İngiltere'nin, Fransa'nın desteğiyle Ermenilerin ayaklanması yoluyla bir bağımsız Ermenistan kurma eğilimi belirdi. Bir an için Ermenilerin bu isteklerinin

gerçekleştiğini kabul etsek bile, kurulacak bir Ermenistan bağımsız bir bütün Ermenistan değil, bir kısmı Çarlık Rusya'sının, bir kısmı İngiltere'nin, bir kısmı Fransa'nın desteğinde en azından üçe bölünmüş bir Ermeni devleti olacaktı. Oysa Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğunun ilerici güçleriyle anlaşarak, insan hak ve özgürlüklerine dayalı bir sosyal devlet kurmaları ve bunun içinde yer almaları, onların ulusal çıkarlarına daha uygundu.

Gerek Ermeni ayaklanması ve gerekse Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasında, Ermeniler son çözümlemede İngiltere, Fransa, Rusya ile; Almanya, Avusturya, İtalya'nın dünya egemenliklerini kurması eyleminde birer unsurdurlar. Bu gerçeğin ne Osmanlı İttihatçıları ne de Ermeni Taşnakçıları farkına varmışlardır. İttihatçılar Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasına, Taşnakçılar da Ermeni ulusunun yokedilmesine sebep olmuşlardır. Pek doğaldır ki, ne Osmanlı halkının hepsi İttihatçıların; ne de Ermeni ulusunun hepsi Taşnakçıların yanındaydı. Aslında hem Osmanlı halkının çoğu İttihatçıların karşısında hem de Ermeni ulusunun çoğu Taşnakçıların karşısındaydı. Ama bu gerçeği görmek ve uygulamak imkânsızdı. Osmanlı halkının çoğu İttihatçıların, Ermeni ulusunun çoğu Taşnakçıların kurbanı olmuşlardır. Mütareke yıllarında Damat Ferit Paşa Osmanlı halkının çoğunluğunun İttihatçıların karşısında olduğunu, İttihatçıların tasarruflarını tasvip etmediğini, bu itibarla İttihatçıların tasarruflarından Osmanlı halkının değil İttihatçıların mesul olduğunu, şayet bir cezalandırma gerekiyorsa, Osmanlıların değil İttihatçıların cezalandırılması gerektiğini Sevr anlaşması dolayısıyle öne sürmüştü. Damat Ferit, bu itibarla Osmanlı halkının cezalandırılması-

nın doğru olmadığını, Ermeni halkının çoğunluğunun Taşnakçıların karşısında olduğundan, onların da tehcir edilmesinin doğru olmadığını savunmuştu.

Batılı devletler Damat Ferit'e Osmanlı halkını İttihat Terakkî'nin yaptıklarından dolayı değil, İttihat Terakkî'yi başlarında tutuklarından dolayı kınadıklarını söylemişlerdi.

İttihat ve Terakkî genel merkezinin, Ermeni tehciri adı altında bir katliama teşebbüsü anlamsızdı. Ayrıca İslâm şeriatına da uygun değildi. İslâm şeriatına göre, meşru devlete karşı bağlılıkta kusur edenlerin (yani nakz-ı ahd ve nakz-ı vefa halinde) bulunanların katli caizdir. Nitekim peygamber Muhammed de nakz-ı ahd ve nakz-ı vefa'da bulunan Yahudi Ben-i Kureyza kabilesini kılıçtan geçirmiş, ancak çocuklara ve masumlara dokunmamıştı.

Osmanlı devleti şer'î esaslara göre kurulmuş ve şeriatın gereklerine uygun hareket etme zorunda olduğundan, nakz-ı ahd ve nakz-ı vefa'da bulunanların katledilmesi, diğerlerinin öldürülmemesi, tehcir edilmesi gerekirdi. Bu görüşü yukarıda öldürüldüğü bildirilen kişiler savunuyorlardı.

İttihat ve Terakkî genel merkezi de bu görüşte idi. İttihat ve Terakkî genel merkezi, nakz-ı ahd ve nakz-ı vefa'da bulunanların öldürülmesini, masum Ermenilerin tehcirini de bir tedbir olarak düşünmüştü. Ancak Dr. Reşit'in ve tehciri yürüten diğerlerinin kurdukları Kürt milis teşkilâtı, yukarıda anlattığımız nedenlerle tehciri katliama dönüştürmüştü. İttihat ve Terakkî genel merkezi de buna kısmen göz yummuştur. Göz yummadığı anlar da olmuştur. Örneğin, Çerkez Ahmet ve arkadaşları İstanbul'dan tehcir edilen Erzurum mebusu Topal Vartkes ile Prof. D. Kelekyan'ın dahil olduğu

kafileyi İttihat ve Terakki genel merkezinin emri olmadan Bilecik çevresinde öldürmüşler ve kafileden pek az kişiyi Suriye'de Cemal Paşa'nın komutasındaki kampa teslim etmişlerdir. Bunun üzerine Cemal Paşa, Çerkez Ahmet ve arkadaşlarını orada kurşuna dizmiştir. Kısacası İttihat ve Terakki genel merkezinin kararı tehcirdir, Kürt milislerinin, Teşkilât-ı Mahsusa'cıların yaptıkları ise katliamdır.

II. Enternasyonal kongresine mütarekede bir tebliğ sunan Reşit Karaşemsi, Ermeni tehcirini Osmanlı devletiyle Ermeni ulusu arasında değil, doğudaki Kürt ve Ermeni hemşeriler arasındaki bir anlaşmazlık olarak nitelendirmişti. Talât Paşa da konuya bu açıdan yaklaşmıştı.

Ermeni tehcirini Dr. Reşit'in seyyar Çerkez jandarma müfrezesiyle, Kürt milis kuvvetleri ve diğer tehcir müfrezeleri bir kişisel çıkar kaynağı yapmaya kalktılar.

Yukarıda adı geçen öldürülenler, bu işe muhalefet ettiler. Bunlardan babamın Dr. Reşit'le ve seyyar Çerkez jandarma müfrezesiyle ve Kürt milis kuvvetleriyle arası açıldı. Dr. Reşit, Çerkez Harun'u müfrezesiyle Lice'ye yolladı. Gece vakti başta Çerkez Harun olmak üzere on beş silahlı çete mensubu evimizi bastılar. Başta Liceli Selim ve Mahfuz beyler (Atalay ailesi) ve daha birçok kişi silahlı olarak evimize geldiler. Çerkez Harun ve avanesi, evde melanetlerini icra edemeyeceklerini anladılar. Babamla bir süre görüştükten sonra Diyarbakır'a döndüler. Bunun üzerine Dr. Reşit, görüşmek üzere babamı Diyarbakır'a davet etti. Lice ile Hani arasında tuzak kurmuş olan Çerkez Harun'un çetesinin tecavüzüyle şehit edildi. Çete, babamı şehit ettiği yerde toprağa gömdü. Dinsel bir tö-

ren yapılmadı. Nedeni de, cesetin Lice'ye getirilmesi halinde birtakım karışıklıklara yol açması ihtimali idi. Çerkez Harun müfrezesi yalnızca babamı değil, topyekûn hepimizi tasfiyede kararlıydılar. Annemin ve benim hayatımı güvenceye alan Atalay ailesini ve Remzi Akıncılar'ı (Kars defterdarı) rahmetle, minnetle ve şükranla anarım. Ali Emiri efendi (Osmanlı Vilâyat-ı Şarkiyesi) adlı kitabında, babamı ancak aşere-i mübeşşere (sağlıklarında cennete girecekleri kendilerine peygamber tarafından müjdelenen 10 kişi) için kullanılan tazim sözleriyle anar. Buna karşılık Ali Emiri efendinin ırkdaşı Musa Anter ise «Turbaigaymakam»ı küçümser.

Babamın öldürülmesi olayında Dr. Reşit'in bir emri var mıdır? Yoksa bu olay onun bilgisi dışında mı olmuştur? Bu soruların cevabını Reşit'in «Müdafaaname»sinden öğrenebiliriz.

İsmail Hami Danişmend, Mütareke yıllarında yayınladığı «Memleket» gazetesinde Dr. Reşit'in yazdığı «Müdafaaname»sini yayınlamıştır (11). Bu «Müdafaa-

---

(11) Dr. Reşit, mütareke yıllarında Ermeni tehcirinde kanunsuz işlemler yaptığı ve seyyar jandarma müfrezesiyle yukarıda adlarını saydığımız kişileri öldürtme suçlarından yargılanmak üzere tutuklanmıştı. Tutukevinden, tutukevi müdürü ile birlikte kaçmıştır. Anadolu'ya geçme olanağını bulamamış, birkaç gün Beşiktaş'ta, Erenköy'de çeşitli evlerde gizlenmiştir. Bu sıralarda sözünü ettiğimiz «Müdafaaname»sini hazırlamıştır. Mütareke polisi Reşit'i saklandığı yerde bulmuş. Reşit de yakalanacağını anlayınca intihar etmiştir.
İsmail Hami Danişment de Teşkilât-ı Mahsusa'da Dr. Reşit'in yanında çalıştığından, Dr. Reşit'in çocukları, Reşit'in «Müdafaaname»sini yayınlanmak üzere kendisine vermişlerdir.

name»sinde Dr. Reşit, babama karşı son derece hürmetkâr olduğunu, vücudunun millete büyük faydalar bırakacağı nitelikte olduğunu, onun öldürülmesine emir vermesinin imkânsız olduğunu yazmıştır. Pek doğaldır ki, babamın bu adla anılan seyyar jandarma müfrezesince öldürüldüğü için Dr. Reşit'e karşı bir sempatim olamaz. Dr. Reşit üzerinde araştırmalar yaptım. Dr. Reşit'i sürgün bulunduğu Trablusgarb'daki sürgün arkadaşlarından ve diğer kişilerden, özellikle Trablusgarb valisi Giritli Celâl Bey'den soruşturdum. Rahmetli Cami Baykurt da, Celâl Bey de onun lehine şahadette bulunmuşlardır.

Dr. Reşit'in iyiniyetli ama dar görüşlü biri olduğu kanısındayım.

2

Çocukluk ve Gençlik Yıllarım

* Çocukluğum

Babamın Kiğı kaymakamlığı döneminde Kiğı'da dünyaya gelmişim. Buna göre, doğum yılımın 1911, doğum yerimin de Kiğı olması gerekir. Oysa nüfus kaydına göre doğum yılı 1909, doğum yerim İstanbul'dur. Bunun nedeni, Halâskâr Zabitan hareketiyle devrilen İttihat ve Terakki Hükümeti yerine kurulan «Büyük Kabine» tarafından babamın görevinden uzaklaştırılması, İstanbul'a yerleşmesi ve nüfus kaydının İstanbul'da yaptırılmasıdır. Babam 1915 yılında öldürüldü-

güne göre, dört yaşımda yetim kaldım. Babamdan maddî bir servet kalmadı. Gerçi dedelerimden kalma Girit - Hanya'da üç konakta beşte bir hissem vardı. Ancak bunlar Yunanistan'da kaldıkları için, bizim bunlardan bir gelir sağlamamız söz konusu değildi. Bu suretle dört yaşlarımda sefaletin kucağına atılmıştım. Sefaletin, yokluğun ne demek olduğunu iliklerime kadar duymuştum. Okula sabah beş, akşam da beş km. yani on km. yaya yol giderek gelip gidiyordum. Ev kiraları çok yüksek olduğu için sur dışında şimdiki Sağmalcılar civarında oturuyorduk. Öğleleri de bir şey yemiyordum. Akşamları da genellikle Giritli olduğumuz için tarlalardan topladığımız otları haşlayıp yiyorduk. Öğrenci arkadaşlarım yemekhanede öğle yemeklerini yerken okulun susuz havuzunda tek başıma oturur, kaderimi düşünürdüm. Bir gün okulun ambar memuru rahmetli Sabri bey, öğle yemeği zamanı havuzun kenarından geçti. Ben de ona gerekli hürmeti yaptım. Sabri bey beş altı adım uzaklaştıktan sonra, bana seslendi. «Gel oğlum,» dedi. Beni okul idarecilerinin lokantasına götürdü, karnımı doyurdu. Akşam eve geldiğimde karnım daha acıkmamıştı. Akşam yemeği yemedim. Durumu anacığıma anlattım. Bana sarıldı. O ağladı, ben ağladım. Bu durum ertesi gün de devam etti. Sabri bey, yine beni öğretmenler lokantasına götürdü. Sabri bey durumumu okul müdürü rahmetli Tevfik Kut'a açmış olacak ki, Sabri bey, bundan böyle öğle yemeklerimi okul idarecileri lokantasında yiyeceğimi söyledi ve ben okul idarecileri yemekhanesinde öğle yemeğini yemeye başladım. Sabri ve Tevfik beyler nur içinde yatsınlar.

Bir hafta sonra, okulun diğer yardıma muhtaç çalışkan çocukları için öğleleri bir karavana hazırlan-

dı. Ben de bu karavanadan lise tahsilimi bitirene kadar faydalandım. Bu karavanadan faydalanan arkadaşlarımın sayısı onu geçmez. Bunlardan hatırlayabildiklerim Ahmet (emekli emniyet genel müdürü Ahmet Demir), Fazıl (Kurucu Meclis'te Konya milletvekili rahmetli Fazıl Nalbantoğlu)'dur. Bunlardan Ahmet benden iki sınıf yukarıda, Fazıl da iki sınıf aşağıdaydı. Maddî durumun imkânsızlığı dolayısıyle mümkün mertebe deftersiz, kitapsız, daha çok hocaları dinleyerek tahsilimi yaptım. Hocam Hasan Ali Yücel, nur içinde yatsın. Benim bu durumumu saptamıştı. Bir gün dersten çıkarken beni çağırdı. Bana bir paket verdi. «Evde açarsın,» dedi. Evde açtım. İçinden edebiyat ders kitabımız, bir defter, bir kalem, bir silgi, bir de gömlek çıktı. Lise tahsilimde böyle Sabri bey gibi, Tevfik bey gibi, Hasan Ali Yücel gibi hocalarla karşılaştığım gibi, insanlıktan nasip almamış hocalarla da karşılaştım. Bunlardan içimde ukde olmuş birini anmadan geçemeyeceğim:

Çocukluğumda dindardım. Okulun camisine devam eder, ayakkabılarımı çıkarır, namaz kılardım. Ayakkabılarım delik olduğu için kışın çoraplarım çamurlu olur, caminin halılarını kirletirdi. Bir gün okul camisi imamı halıları kirlettiğim gerekçesiyle beni camiden kovdu. Bir daha namaza gelmememi söyledi. Bu suretle Allah'ın evinden kovulmuştum.

Annem bizim kötü malî durumumuzu, babamın politikaya karışmasına bağlıyor, her fırsatta bana politika ile uğraşmamayı öğütlüyordu. Rahmetli anacığıma göre, politikacılık kötü kişilerin işidir, politikacılık özel çıkarlar için kişilerin ahlâk dışı tertiplere baş vurmasıdır, politikadaki başarı, tertiplerdeki başarı demektir. Rahmetli anam ümmi idi. Politikanın bir kişi-

sel çıkar için tertipler yapma sanatı olduğu kanısındaydı. Bu kanıya kısmen sezgi ve kısmen de günlük yaşantılara bakarak varmıştı. Bu yaşantılar arasında anama en çok etki yapanı Giritli Cemali Suda'nın serüveniydi. Anam her fırsatta profesyonel politikacıların tertibine örnek olarak bu serüveni anlatır. Bunu aklımdan çıkarmamam gerektiğini söylerdi. Ben de şimdi anamdan edindiğim bilgiye göre, bu serüveni anlatacağım.

Cemali Suda Giritli ümmî, üstelik Türkçe bilmez bir gemici idi. Girit'ten Osmanlı ordusunun çekilmesi üzerine çocuklarını alarak İstanbul'a göçetmiş, Draman'a yerleşmişti. Balıkçılık yaparak çocukları Emin (Bolu milletvekili rahmetli Emin Suda), Ahmet (Samsun valisi rahmetli Ahmet Fahri)'lerin nafakasını temin ediyordu.

Cemali Suda, bir gün Draman'da berbere traş olmak üzere girmiş, poltosunu askıya asmış, traş olmuş. Traştan sonra poltosunu giymiş, fakat paltosunun ceplerini yoklamamıştı. Dükkândan çıkar çıkmaz, hafiyeler onu çevirmiş, karakola götürmüşler, paltosunun cebinde evrak-ı muzırra (!) bulmuşlar Suda, traş olurken hafiyeler paltosuna bu evrak-ı muzırra'yı koymuşlar. Suda, evrak-ı muzırranın kendisine ait olmadığını, ümmi olduğunu, Türkçe bilmediğini ne kadar söylediyse de itibar etmemişler. Çocuklarından Emin'in tıbbiyede okuduğunu dikkate alarak, bu evrak-ı muzırra'nın ona ait olduğunu iddia ederek bu aileyi Trablusgarb'a sürmüşlerdi.

Rahmetli anam profesyonel politikacıların nelere tenezzül edebileceğini anlatırken, bu örneği sık sık tekrarlardı. Evet gerçekten de profesyonel politikacıların yapamayacağı melanet yoktur. Bunlara örnek

olarak, Mekteb-i Mülkiye Müdürü Celal bey'in «Mülkiye» dergisinde çıkan anılarından birini aktaralım:

II. Abdülhamit zamanında genellikle asayiş bozuktu. Eşkiyalık almış yürümüş halde idi. Zaptiye kumandanlığı bu durumu yani asayişin bozukluğunu dahiliye nezaretine bildirirdi. Dahiliye nezareti de eşkiyaların diri ya da ölü yakalanması halinde yakalayanlara ikramiyelerin verileceğini tamimen zaptiyelere bildirirdi. Bazı karakteri bozuk zaptiye komutanları, hayalî çeteler türeterek mezarlıktan yeni ölmüş kişilerin başlarını koparırlar, bunların çatışmada ölü olarak ele geçirildiğini öne sürerek, Yıldız'a yollarlardı. Bu suretle ihsan-ı şahaneye nail olurlardı. Bu husus 1908' den sonra yayınlanan Mülkiye dergisinde kaydedilmiştir.

Tertipler, iftiralar, Osmanlı toplumunun karakteristiklerindendi. Bu durum, üzülerek söyleyeyim ki, Türkiye Cumhuriyetine de geçmiştir. Türkiye Cumhuriyetinde profesyonel politikacılar tertiplerde, isnatlarda, iftiralarda Osmanlı dönemini aratmamışlardır.

Mercanyan çetesi, Manevracı Raşit tertipleri gibi. Söz sırası gelmişken kısaca bu tertipleri de hatırlatalım

CHP iktidarının bir kolu, diğer kolundan habersiz olağanüstü yasalar çıkarmak için Türkiye'de asayişi ihlâl edici bir çetenin kurulduğunu ve bu çetenin yurtdışından yönetildiğini öne sürmüş ve bir çete düzenlemişti. Çetenin mensupları millî emniyet kadrosundan kişilerdi. Faaliyetlerine başlayacakları sırada emniyeti umumiye mensupları (durumdan habersiz olduklarından) bu çete mesuplarını yakalamaya teşebbüs etmişlerdi. Karşılıklı silahlı çatışmalar, yaralanmalar olmuştu. Durum adalete intikal etmiş, neticede bunun bir tertip olduğu ortaya çıkmıştı.

Manevracı Raşit tertibine gelince: Raşit bey İstanbul valisidir. Gece vakti komünistlerin vilâyeti işgal ettikleri şeklinde hayalî bir durum yaratılacak, emniyet kuvvetleri vilâyeti bu baskıncıların elinden kurtaracaklar, baskıncılar vilâyetten kaçacaklardır. Bu arada silahlar patlayacak ve masum bir iki kişi öldürülecek, vilâyeti basanlar kaçmış olacaklar, vak'a da kapanmış olacak... Bunun üzerine sıkıyönetim ilân edilecek, olağanüstü durum yaratılacak...

İstanbul valisi Raşit bu tertibi gerçekleştirmek için emniyet müdürlüğünü kullanmak istemiş, emniyet müdürü bu melanete alet olmamış, vali bu tertibini itfaiye ile uygulamaya kalkmış, yüzüne gözüne bulaştırmıştır. Bunun üzerine manevrayı, Raşit'in re'sen yapmış olduğu kabul edilerek görevine son verilmiştir Uzun yıllar bu olayın valinin doğrudan doğruya sarhoşluk anının bir kararı olduğu kabul edilmekteydi. Çok partili hayata geçtiğimiz dönemde Raşit bey sağdı ve bunu kendiliğinden değil CHP'nin bilgisi içinde yaptığını yazmıştır.

Rahmetli anacığım daima tertiplerden korkarak benim politikadan, politikacılardan uzak kalmamı öğütler, yalnız bilime bağlanmamı, bir aşk ahlâkı yaşamamı arzulardı. Pek doğaldır ki rahmetli anacığım bilimi ve aşk ahlâkını bilmeden önseziyle bunları bana öğütlüyordu. Lise öğrenimim sırasında politikadan uzak kalmayı, aşk ahlâkını yaşamayı benimsemiştim. Bu arada, bilimsel üç soru da kafamı kurcalıyordu.

1) İstanbul Lisesindeki hocalarımın çoğu pozitivistti. Pozitivistlikleri de Durkheim pozitivizmi idi. Durkheim'in önermeleri, değer önermeleri ve gerçeklik önermeleri diye ikiye ayırmasını ve fizik önermeleri gerçeklik önermeleri, toplum önermelerini de değer

önermeleri saymasını ve değer önermelerinin ayracının da (izafiyet) olarak ele alınması gerektiğini bir türlü anlamıyordum. Görelilik ile subjektiflik farklı kavramlardır. Görelilik objektif de subjektif de olabilir. Çünkü Einstein'in fizikte genel izafiyeti doğrulamasından sonra önermelerin gerçeklik önermeleri ve değer önermeleri diye ayrılışında göreceliğin bir ölçüt olamayacağı açıktı. Toplumdaki hükümler gibi fizikteki hükümler de göreli oluyorlardı. Kısacası fizikteki ve toplumdaki hükümler arasındaki farkı bir türlü kavrayamıyordum. Bu farkı çok sonra aksiyomatik üzerindeki çalışmalarımla kavramıştım. O da değer önermelerinin süjenin objeye atfettiği bir nitelik, gerçeklik önermelerinin ise objenin taşıdığı bir nitelik olduğu idi.

2) Mantıkta, bilimin, olaylar arasındaki bağlantının saptanması olduğunu öğrenmiştik, oysa sosyoloji de bir bilim olduğuna göre onun da sosyal olaylar arasındaki ilişki ve bağlantıları saptaması gerekirdi. Buna göre sosyolojinin biri dikey, diğeri yatay olarak sosyal olayların ilişkisini saptaması gerektiği kanısındaydım. Fakat lisedeki sosyolojide bunların yapılmadığını görüyordum.

Çok kocalı (poliandri), çok karılı (poligami), tek karılı-tek kocalı (monogami) aile tiplerinde tarih boyuca birbirlerine geçişte ne gibi bağlantıların ve ilişkilerin olduğu aranırsa bu dikey ilişkiye örnektir. Burada çeşitli zamanlılık yani zamansal bir bağlantı söz konusudur. Auguste Comte buna dinamik sosyal diyor. Yataya örnek mevcut sosyal kurumlar arasındaki aynı zaman aralığındaki ilişki ve bağlantıdır. Auguste Comte buna statik sosyal diyor. Lisede bu bağlantıların sosyolojide okutulmadığını görmekle okutulan

sosyolojinin bilimsel bir sosyoloji olmadığına kanaat getirmiştim. Ama bilimsel sosyolojinin ne olduğunu da bulamamıştım.

3) Mantıkta okuduğumuz metodolojiyi, Bacon metodolojisini, tatminkâr bulmuyordum. Çünkü bilimsel bir sosyolojinin kendine özgü bir metodu da olması gerekirdi. Oysa Bacon metodolojisinde bunu göremiyordum ama bilimsel sosyoloji için de bir metodun olacağına inanıyordum. Bu sorulara karşılık bulmak için Beyazıt umumi kütüphanesine devam etmeye başladım. Kitapları karıştırdım. Orada da yeterli bir karşılık bulamadım. Lise tahsilimi bitirdiğimde bu üç soruya karşılık bulamamıştım. Bunlara karşılık bulmak için daha pek çok uzun yıllar beklemem, didinmem gerekiyordu. Bu sorulara karşılığı Teknik Üniversite 4. sınıfında Mihanik-i Riyazi (Teorik Mihanik) ve Tahlil-i Riyazi (Analiz) okuduktan sonra bulabilmiştim. Lise öğrenimimde beğendiğim, takdir ettiğim, fakat niteliğini kavrayamadığım özellikler de vardı. Bunları da yukarıdaki dersleri okuduktan sonra kavrayabildim. Bunları iki noktada toplayabilirim:

a — Ortaokulda geometride problemleri iki tür hareketle çözüyorduk. 1 — Geçişli (intikâlî) hareket, 2 — Dönüşlü (deverani) hareket. Oysa lisede Hadamard geometrisinde bu iki harekete itibar edilmiyordu, düzlemdeki şekil tersyüz edilerek eski şekli üzerine oturtuluyordu. Doğaldır ki bu hareket ne geçişli ne de dönüşlüydü, başka bir hareket türüydü. Bu tür hareket şeklini problemlerin çözümünde çok beğenmiştim, ama bu tür hareketin nitelik karakterini kavrayamamıştım.

Çok sonra Hadamard'ın gerçek bir Marksist matematikçi (Sorbon'da profesör) olduğunu ve uygula-

dığı hareketin de diyalektiğin geometriye uygulanışı olduğunu kavradım.

b — Yine lise öğrencilik yıllarında okuduğumuz Ali Allah Yar'ın (12) da (İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi dekanı rahmetli Prof. Ali Yar) trigonometri kitabı da beni çok etkilemişti. Bu kitapta trigonometri sorunları kongruans ilkesine göre çözülüyordu. Türk dilindeki diğer trigonometri kitaplarından farklı olan bu kitap da o zaman dikkatimi çekmişti. Fakat ben o tarihlerde Ali Allah Yar'ın bir Marksist olduğunu kongruans hesaplarının trigonometriye uygulanmasının diyalektiğin bir gereği olduğunu kavrayamamıştım. Bu metodu da çok beğenmiştim.

c — Yalnız matematik alanında değil, edebiyat alanında da önemli bir konferans dikkatimi çekmişti. Bu konferans Barthold'un Orta-Asya Türkleri tarihi ve medeniyetine aitti. Barthold'un izlediği metod da ali şageldiğimiz metotdan farklı idi. Bu metodu da çok beğenmiştim. Şunu da söyleyeyim ki ben Barthold'un bir Marksist olduğunu ve metodunun da diyalektik metot olduğunu bilmiyordum.

Kısacası lise öğrenimimde Marksist olduklarını bilmediğim kişilere sempati duymuş, adını bilmediğim

(12) Ali Yar aslen Kazanlıdır. Fransa'da mühendislik öğrenimi görmüştür. İstanbul Üniversitesinde ve Yüksek Mühendis mektebinde yüksek matematik profesörlüğü yapmıştır. Mütareke yıllarında Dr. Şefik Hüsnü ile birlikte «Sosyalist İşçi - Çiftçi Partisi»nde çalışmıştır. Bir zaman sonra politika ile ilişkisini kesmiş, kendini matematik çalışmalarına vermiştir. Özellikle şekillerin bir referans heyetine göre hareketini yani, izomeriyi değil, şeklin kendi unsurları arasındaki hareketi yani, transformasyonu da dikkate alarak açıklamıştır. Transformasyon matematiği halen üniversitelerimiz matematiğinde okutulmamaktadır.

diyalektik metoda da hayran olmuştum. Bu kişileri ve bu metodu ancak dört yıl sonra gerçek nitelikleriyle kavrayabilmiştim.

Politik hayata girmeye niyetli olmamama rağmen lise son sınıfta farkına varmadan politikanın içine düştüm. Durum şöyle olmuştu:

Bizim öğrencilik yıllarımız Türkiye'nin opuskürizm (karanlıklar dönemi) dönemine rastlar. Bu dönemde tek parti-tek şef görüşünden başka görüşe izin verilmezdi. Tabiatiyle bu durum tasfiyesi gereken bir durumdu. Bu yüzden nerede bir düşünür topluluk varsa orada bu durumun nasıl tasfiye edileceği konuşulur, çözümler aranır, bu çözümlerin hayata uygulanmasına çalışılırdı.

İşte İstanbul lisesinin yatılı öğrencileri arasında da aynı şeyler konuşuluyordu. Ancak ben yatılı olmadığım için bu konuların yabancısı idim. Yatılı son sınıf öğrencileri bir Bursa gezisi düzenlemişlerdi. Bu geziye gündüzcülerden yalnız beni aralarına konuk almışlar, masraflarımı da onlar sağlamışlardı. Bursa erkek lisesine konuk olmuştuk. Bursa'dan İstanbul'a dönüleceğine yakın bir gece yatakhanede bir forum düzenlendi. Forumda Türkiye'nin içinde bulunduğu karanlık durum anlatıldı. Özgür bir Türkiye'nin kurulması yolları araştırıldı. Bu konuda tek başına herkesin özgürlük için çaba harcaması, zulme alet olmaması tezi savunuldu. Orada bulunanlardan bu konuda çaba harcamaları namus sözüne bağlandı. Bu forumda ben konuşmadım. Söylenenleri dikkatle izledim. İstenilen namus sözünü verdim.

İşte bende, toplum için tek başına fedakârlık etme bu olayla başladı. Bu toplantıda bulunanlardan politikaya, sosyal mücadeleye katılanlardan hatırla-

yabildiklerim şunlardır: Vanlı Kemal (rahmetli DP Van milletvekili Kemal Yörükoğlu), Çivrilli Mehmet (eski DP Denizli milletvekili Prof. Mehmet Karasan), Gaziantepli Cevdet (Gaziantep eski DP milletvekili Cevdet San), Giritli Miraç (Miraç Katırcıoğlu), Ağrı lı Celâl (eski DP bakanlarından Celâl Yardımcı) vb...

Burada şunu da söyleyeyim ki 1928'de yaptığımız bu forumdan sonra bu arkadaşlarımdan hiç biriyle bu konuda bir görüşmem, konuşmam olmadı. Onların nasıl bir yol çizdiklerini de bilmiyorum. Ama ben Türkiye'nin özgürlüğü konusunda hiç bir fedakârlıktan çekinmedim.

18 yaşımı tamamladığım zaman rahmetli anacığım bana «Abidin», dedi. «Baban doktor Reşit'in davetine gitmeye karar verdiği zaman bana 'hanım', dedi. 'Benim yaşam günlerim sayılı. Biricik oğlum Abidin'i sana, seni de Allaha emanet ediyorum. Oğlum 18'ini tamamladığı zaman ona insanlık için çalışmasını ve ondan Bektaşiliği incelemesini istediğimi söyle. Bektaşiliği kabul ya da redde onu serbest bıraktığımı söyle. Şayet bunları yapmazsa babalık hakkımı helâl etmeyeceğimi söyle. Şayet sen bu vasiyetimi oğluma iletmezsen sana da kocalık hakkımı helâl etmeyeceğim', dedi, dedi.» Rahmetli anacığım bunları söyledikten sonra da «Allahıma hamdederim. Boynumdaki vebali attım. Babanın vasiyetini sana ilettim. Fakat sana insanlık ve Bektaşilik konusunda önderlik edecek durumda değilim, ümmiyim,» sözlerini ekledi.

Bunun üzerine Bektaşilik üzerine çalışmalara başladım. Bektaşilik konusunu incelemeye bağladığım zaman bu konuda bilimsel bir bilgiye sahiptim. Şimdi bunu nasıl elde ettiğimi kısaca anlatayım. Şimdiki Sağmalcılar dolaylarında Gümüşsuyu denilen bir yerde

oturuyorduk. Burası bir zamanlar Osmanlı memur aristokrasisinin yazlık bağ yeriydi. Filoksera hastalığı oradaki bağları mahvetmiş, ancak eski köşklerle ufak bağevleri kalmıştı. Hastalıktan sonra buraya İstanbul'un orta memur tabakası gelmeye başlamıştı. Bizim gibi malî durumu daha kötü olanlar ise, yazkış burada otururdu. Bir yaz, Şerafettin (rahmetli Dinayet işleri Başkanı profesör Ş. Yaltkaya) de komşumuz olmuştu. Ben o tarihlerde lise öğrencisiydim. Bir gün Kur'an hakkında bana bir soru sormuştu. Ben de ona babamın kitapları arasında kendisinin «Tarih-i Kur'an-ı Kerim» kitabının bulunduğunu, babamın da kitabın sayfaları kenarlarına notlar koyduğunu söyledim. Bunun üzerine bu kitabı görmek istediğini söyledi. Ben de kitabı verdim. Bu notlara göz gezdirdikten sonra «baban Alevi - Bektaşi mi?» diye sordu. Ben de «Evet» dedim. Bunun üzerine Şerafettin Yaltkaya bana Alevîlik konusunda geniş, bilimsel bir açıklama yaptı. Buna göre «Allah-Muhammet-Ali Bektaşi-Alevî üçlemesi Hıristiyanlıktaki Allah-İsa-Ruhül-Kuds üçlemesinin İslâmlaştırılmış şeklidir» dedi ve bu konuda bilgiler verdi. Bu bakımdan ben de Bektaşiliği Alevîliği, Müslümanlıkla - Hıristiyanlığı kaynaştırma olarak ele aldım ve bu yolda incelemeye başladım.

Bektaşilik Alevilik adlı bir incelemem hazırdır İslâm felsefesi konusunda esaslı bilgimi Prof. Şerafettin Yaltkaya'dan elde ettim. Onu rahmetle anarım. İlk okuduğum Manastırlı Rıfat efendinin «Miratül Mekasit, Fidef-al Mefasit» (Maksatların Açıklanması, Fesatlığın Giderilmesi) kitabı oldu. Bunu Şeyh Bedreddin'in «Varidat»ı ve Varidat'ın çeşitli açıklamaları izledi.

Sonuç olarak kişinin ne dünya ne de ahiret ni-

metleri için değil kendi vicdanına karşı sorumlu olacak şekilde davranması, vicdanının sesinden başka ses dinlememesi gerektiği kanısına vardım. Şeyh Bedreddin hakkında bilgilerimi genellikle Prof. Yaltkaya' dan öğrendim. Bir gün İstanbul Sağmalcılar dolaylarındaki Gümüşsuyu dolaylarındaki evinde Arap Edebiyatı Tarihi Profesörü Saip Efendi, Edebiyat Fakültesi Farsça okutmanı Abdülbaki Dedeefendi, Robert Kolej öğretmenlerinden Kemal Bey ve eski İttihatçılardan Salih Bey oturmuş sohbet ediyorlardı. Her halde bir hususu tahkik için olacak beni de yanlarına çağırdılar. Yaltkaya bana «Osmanlı tarihinin en önemli fikir adamı kimdir? Tarihsel kaynaklar arasında Kur'an da yer alır mı?» sorularını sordu. Ben de «Osmanlı tarihinin en önemli fikir adamı Şeyh Bedreddin-i Simavî'dir» dedim. «Ben müslüman olmak sıfatıyla Kur'ana inanırım. Fakat onu tarihe kaynak gösteremem. Çünkü müslüman olmayanların onu kabul etmesi mümkün değildir. Tarihin kaynağı bütün insanlığı kapsayan eserler olabilir» dedim. Bunun üzerine Yaltkaya bana şu soruyu sordu: «Bir otomobil yarışında birinci gelen otomobilin bu birincilik şerefi bu otomobili yapan mühendiste mi, yoksa onu kullanan şoförde midir?» Ben de Yaltkaya'ya bunun şerefinin otomobili yapan mühendise ait olacağını söyledim. Yaltkaya da bana «Oğlum» dedi. «Bedreddin'in öngördüğü fikir sistemi tabiatın hâdis (yaratılmış) değil, kadim (ezeli ve ebedi) olduğunu ileri sürer, buna göre yaratan ve yaratılan meselesi söz konusu olamaz. Yaratma, yaratılan ile birlikte kaimdir, Kur'andaki, Allahın, dünyanın önce varolduğu görüşü zamanî değil, şerefidir» görüşleri Bedreddin'e ait değildir. Ondan önce Ebu Berekât-ı Bağdadî bu konuları işlemiştir. Buna göre Ebu Berekât-ı Bağdadî otomobili yapan mü-

hendis, Bedreddin de şoför durumundadır.» Yaltkaya daha sonra sözlerine «Bedreddin'in önemi mantık çalışmalarıdır. Ona gelene kadar mantıkta kaziyeler (önermeler) olumlanan (tasdikî) ve olumsuzlanan (selbi) olarak incelenirdi. Bedreddin olasılık (ihtimalî) önermelerini de incelemiştir. Ancak onun arkadaşı Seyyid Şerif Circanî de aynı şeyi yapmıştır. Bu nedenle bu ikisinin birbirinden etkilenip etkilenmedikleri, etkilenmişlerse hangisinin hangisinden etkilendiği incelenmeye değer bir konudur. Bu konuda bir söz söyleyebilecek durumda değilim» dedi. Sonra da bana Arapçadaki ism-i mensuplar (iyelik) kurallarını sordu. «Bedreddin'in Simavî değil, Simavnevî olması gerekir. Çünkü Bedreddin Simav'lı değil, Simavnalı'dır. Simavna'lının da ism-i mensubu Simavnevî'dir» dedi. Bedreddin'in Simav'lı değil, Simavna'lı olduğunu ilk kez kendisinin ortaya koyduğunu ve Batılı bilginlerin de bunu kabul ettiklerini söyledi. Bana profesör Babinger'in kendisine yolladığı ve bu görüşü kabul ettiğini bildiren ve kendisini tebrik eder mahiyetteki mektubunu gösterdi. Babinger'in mektubunun yazısı benim yazım gibi son derece çirkin bir yazı idi.

Bu sırada söze Salih Bey karıştı. «Demek ki çocuklarımıza tarihin kaynakları olarak Kur'anı göstermiyorlar, bu da tabiidir. Çünkü Ankara pozitivisttir, biz İttihatçılar ise metafizikçiyiz. Ankara bizi tasfiye için pozitivizmi öne sürmüş ve tasfiye de etmiştir». Bu sırada beni işaret ederek «bu yaşta pozitivizme gelen bir çocuk, pozitivizmde kalamaz, materyalizme geçecektir Materyalistler de pozitivistleri tasfiye edecektir. Ankara biz metafizikçileri tasfiye etmenin karşılığını kendi de tasfiye edilmek suretiyle ödeyecektir» dedi.

Şunu söyleyeyim ki Salih Bey'in bu konuşmalarından hiç bir şey anlamamıştım. Ama bu konuşmayı zih-

nimde aynen tuttum. Uzun yıllar sonra bu sözlerin altında yatan düşünceyi kavrar gibi oldum. Stoik (her güçlüğe katlanmak ve hiç bir çıkar gözetmeden yaşamak) hayatı benimsedim. Kısacası 19 yaşımda üç farklı etken altındaydım. 1 — Türkiye'de özgürlüğü geçerli kılmak için Bursa'da verdiğim namus sözü, 2 — Babamın vasiyeti gereği insanlık için çalışma ve Bektaşiliği inceleme borcu, 3 — Lisede cevabını bulamadığım sorunlara bir karşılık bulmak üzere çaba harcamak.

Aklımın erdiği gücümün yettiği oranda bu üç hususu gerçekleştirmeye çalıştım. Yüksel tahsil döneminde özgürlük konusundaki çabalarımı öğrenci derneklerinde yoğunlaştırmada, bilimsel çabaları da, aksiyomatiği sosyal olaylara uygulamada, Bektaşiliği incelemeyi ise gnostisizmi (tanrısal gerçeğin doğada kendini göstermesinin, bu gerçeğin sezgi yoluyla bilinmesinin yöntemi) kavramada gerçekleştirmeye çalıştım.

Öğrenci derneklerindeki çabalarım günlük politikaya, aksiyomatikteki çabalarım diyalektik materyalizme, Bektaşilikteki çabalarım da beni melamete (Sohbette vefa, marifette beka, muhabbette fenâ 'yokluk' öğretisi) itti. Şimdi de sırasıyle öğrenci hareketlerine, aksiyomatiğe, Bektaşiliğe değinelim.

Pek doğaldır ki bu sıralama bir soyutlama sonucudur. Çünkü bu üç konudaki çabalar birbirinden bağımsız bir sıralama değil, birbirine bağıntılı içiçe girmiş bir halde bulunurlar.

* İlk Gençliğim

Ben maddî ya da manevî bir çıkara yönelik olmayan, hasbî, bilimsel bir çaba harcamaya eğilimliydim.

Bundan ötürü saf matematik alanında çalışmayı tasarlamıştım. Ama şartlar beni tatbiki matematik alanında çalışmaya itti. Benim öğrencilik yıllarımda Teknik Üniversite'nin ilk üç sınıfında matematik okutulur, dördüncü sınıfında da meslekî dersler görülürdü. Demek ki okulun ilk üç sınıfı benim sorularıma karşılık veriyordu. Burada çağdaş matematiği kavramış, iki hoca vardı. Kerim Erim, Ali Allah Yar. Diğer hocalar Ortaçağ matematikçisi idiler. Karışık problemleri çözmeyi maharet sanıyorlardı. Prof. Kerim Erim Gottingen ekolüne mensup bir aksiyomatikçi idi. Kerim Erim aslen, Türkistanlıdır. İstanbul Teknik Üniversitesini bitirdikten sonra Almanya'da matematik eğitimi görmüştür. Onun Almanya'daki öğrenim yıllarında yeni pozitivizm, özellikle de Viyana ekolü gözde idi. Kerim Erim de Viyana ekolü ekisinden sonra Gottingen ekolüne özellikle de Hilbert'e bağlanmış bir aksiyomatikçi idi.

Kerim Erim 1933 Üniversite ıslahatında görev aldı. Batıdan yeni pozitivist profesörleri İstanbul Üniversitesine getirtti. Kendisi de İstanbul Teknik Üniversitesinden ayrılarak İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesine geçti.

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde matematik eğitiminde; geometride, trigonometride, mekanikte Marksist görüş geçerliydi. Bu ders kitapları tamamıyle Marksist esaslara göre yazılmıştı. Bu kitaplar Almanya'da Hitler'in iktidara gelişine kadar liselerimizde ve üniversitelerimizde okutuldu. Lisede okutulan İzmir lisesi matematik öğretmeni Ahmet Nazmi'nin çevirdiği geometri ile mekanik kitapları, Ali Yar'ın çevirdiği trigonometri kitapları tamamıyle Marksist esaslara göre yazılmışlardı. Liselerde bu Marksist kitapların okutul-

masının nedeni, ne iktidar partisinin yani CHP'nin, ne de Talim Terbiye heyetinin Marksist olmasıydı. Her iki kuruluş da bu konuda bir bilince sahip değillerdi.

Bu Marksizme göre yazılmış kitapların okutulmasının nedeni CHP'nin ve Talim Terbiye üyelerinin kitapların niteliğini bilmemiş olmalarıdır. Bunun açık bir örneği cebirde Carlot Bourlet'yi, tasarı geometride F.J.M.'nin kitaplarını okutmaları idi. Marksist bir matematikçi zamandan yalınlanmış hareketi, şeklin yalnızca tek referans heyetine göre değişimini değil, aynı zamanda şeklin elemanlarının birbirine göre de değişimini ele alır. Bu kişiler tamamıyle katolik papaz matematiğini temsil ederler. Şayet CHP ve Talim Terbiye Heyeti bilinçli Marksist olsaydı cebirde, tasarı geometride bu papaz matematiğini seçmezdi. Bu itibarla bu kuruluşlar bilinçli Marksist değildi. Diğer taraftan bu kuruluşlar bilinçli anti-marksist olsaydı Hadamard matematiğini de okutmazlardı. Sözün kısası gerek CHP ve gerekse Talim Terbiye tam bir cehalet ve karanlık içindeydiler. Ben Teknik Üniversite öğrenciliğimin ilk yıllarında Kerim Erim'in etkisinde kalarak aksiyomatik (Değişmez varsayımlara «aksiyomlara» dayanarak tümdengelim yöntemi) ekolü seçmiştim. Daha sonra aksiyomatikten değişmez varsayımları değişir tarihsel-toplumsal varsayımlar alarak diyalektiğe geldim. Şimdi düşünsel değişimimin öyküsüne geçiyorum.

Genel olarak Türkiye'de matematik öğretiminde matematiğin esasları ilkeleri araştırılmaz, mantıkla bağlantılarına değinilmezdi. Bu da normaldi. Çünkü Türkiye'de matematik teknik hususlara yardımcı bir araç kabul edilirdi. Bu hususlara ancak çağdaş matematikçiler değinebilirlerdi. Bunlar da iki tane idi.

Buna göre yüksek mühendis mektebinde bunu ya Ali Allah Yar, ya da Kerim Erim'in yapması söz konusu olabilirdi. Ali Allah Yar bu konuda çekingen davranıyordu. Ancak Kerim Erim matematiğin esaslarına değiniyordu. Kerim Erim nazarî hesap dersinde matematiğin esaslarını, mantıkla bağlantılarını incelerdi. Bunda da meta-matematiği esas alır. Hilbert'in görüşlerini anlatır, aksiyomatiği öğrencilerine sevdirirdi. Daha sonra mekanik dersinde de aksiyomatiği fiziğe uygulardı. Aksiyomatiğin fiziğe uygulanışında o kadar açık hareket ederdi ki bu yöntemin sosyal olaylara da uygulanabileceği izlenimini uyandırırdı. İşte bu izlenimler sonucunda aksiyomatiğin hem doğaya, hem topluma, hem de düşünceye uygulanabilir bir yöntem olduğuna kesinlikle kanaat getirdim. Lise öğrencilik yıllarımda yukarıda belirttiğim, çözüm bulamadığım sorulara aksiyomatikle çözüm bulmuş oluyordum. Bu dönemde kendi kendime aksiyomatiğe dayanan bir sosyoloji yapmaya çalıştım. O sıralarda Pareto'nun «Sosyalist Meslekleri» kitabı ile Charles Gide'nin «İktisadî Doktrinler Tarihi»ni okumuştum. Bunlardan cesaret alarak aksiyomatiği ekonomiye de uygulamaya çabaladım. Daha sonra bu konuda ciddî çalışmaların olduğunu öğrendim. Kendi çalışmalarımı durdurup onları incelemeye başladım. Artık bu suretle ben bilmeden aksiyomatikçi olmam dolayısıyle, Viyana ekolünün (Bilginin mantıksal analizine dayanan kavramlarla olayların belirtilmesi yöntemi) bir mensubu, Wiener Kreis'in taraftarı bir neo-pozitivist (*) ya da bir neokritisist (**) idim.

(*) Neo-pozitivizm: İnsanların bilinçle varlık arasındaki ilişkiyi bilemeyeceğini, ancak olayları bilebileceğini, olayların ise dille, somut mantıkla ifade edilebileceğini, bun-

Bu okuldan uzaklaşmam, bunların duyumları esas alması, kuvveti naturda bir ajan değil, metafizik bir birim (kitle ile ivmenin çarpımı) sayması idi, yani kuvvete bir konvansiyon gözü ile bakması idi. Naturu ve onun ajanlarını red edişi, Viyana ekolüne karşı ilk şüphelerimi doğurdu. Daha sonra zamanı temel birim değil, harekete ve maddeye bağlama gerektiği kanısına vardım. Zamanı insanın sezgisine bağlamanın isabetsizliğine inandım, Kant'tan da uzaklaştım, diyalektiğe meylettim.

İşte aksiyomatiğe gelişimin ve ondan gidişimin kısaca öyküsü!...

Şimdi aksiyomatik konularındaki düşüncelerimi açıklayayım. Malumdur ki ele alınan her konunun, (yani objenin, fenomenin, sürecin) incelenişinde iki yol vardır:

1 — Tümdengelim (dedüksion), diğer bir deyimle, tümel ilkelerden aklın prensiplerinden kalkarak bu tümel ilkeleri tikel, tekil, özgül durumlara, yani, objelere, fenomenlere, süreçlere uygulamak... Pek doğaldır ki bu husus bize yeni bir bilgi kazandırmaz. Bilinen hususları, bilgiyi başka bir biçimde ifade etmeye, bir çıkarsama yapmaya yönelir. Bu da şu süreci izler: Tümel işaretler aksiyom postula → varsayım (tanımlar da bir çeşit varsayım olduğundan burada varsayımla hem hipotezi, hem de tanımı kastediyoruz.) → teorem. Burada yapılan şey dikkat edilirse bir totolojidir. Kant'ın deyimiyle analitik bir

---

dan ötürü olayın, dilin, somut mantığın incelenmesini öngören öğreti.

(**) Neo-kritisizm. Kant'ın bilinmez kendinden şeyler görüşünü benimseyip bilimsel kavramları ve felsefi kategorileri birer mantık konstruksiyonu olarak ele alma yöntemi.

önermedir. Bu totoloji biçimsel mantığa dayanılarak yapılır. Bu bakımdan tümdengelim bir bakıma bir formalizmdir. (*) Çünkü formel mantığa dayanır. Bir bakıma da bir yapıcılık (constructivisme) (**)'tır Çünkü teorem, varsayım üzerinde; varsayım, postula üzerinde; postula, aksiyom üzerinde; aksiyom, tümel işaretler üzerinde kurulur. Diğer bir perspektive göre de tümdengelim bir sezgiciliktir. Çünkü burada aksiyom ve postulatları seçişte tümüyle serbestiz. Ancak biz işimize yararlı olanları seçerek hareket etmekle sezgicilik yapmış oluruz. Gerçekte tümdengelim genel biçimiyle bir usçuluktur. Usçuluğun her türü tümdengelimdir.

2 — Tümevarım (endüksiyon). Tekil, tikel, özgül durumlardan, fenomenlerden, objelerden, süreçlerden kalkarak tümel ilkelere varmaktır. Tümevarım bize bir bilgi kazandırır. Bilinmeyen hususları bilmeye, bilgi elde etmeye, tümel işaretleri saptamaya yarar. Bu da süreci izler. (Obje → fenomen → gözlem → deney → ilke). Burada yapılan şey dikkat edilirse bir bilgi sürecidir. Bir sentetik önermedir.

Tümdengelim usçuların (rasyonalistler) tümevarım, görgücülerin (ampirist) yöntemi olması gerekir Buna göre teoremden söz etmek usçuların, ilkeden söz etme görgücülerin karakteristiğidir. Bu durumda ekonomi bilgisini tümdengelime bağlayanların teoremden, tümevarıma bağlayanların da ilkeden hareket etmeleri gerekir.

(*) Formalizm: Form ile içeriği birbirinden ayırmak, formu açık ve çelişmez olarak, değişmez varsayımlara dayanarak tümdengelimle açıklama yöntemi.

(**) Constructivism: tanımlanmış sistem objelerini varsayımsal tümdengelimle sıraya koyma yöntemi.

Nitekim Ricardo iktisat kitabına «İktisadın İlkeleri» adını koymuştur. Ricardo Locke felsefi okuluna bağlı olduğuna göre bu tutumu yerindedir Türkiye'de birçok Marksistler, bu arada TSİP (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi) de ilkeye dayanarak görgücülüğe dayanmak eğilimindedir.

İlk gençliğimde görgücülüğe değil, usçuluğa önem vermiştim. Oysa şimdi, yukarıda da belirttiğim gibi bu ikisinin bireşimini yapmaya çalışıyorum.

Kant'a göre bilgi objenin, fenomenin, sürecin bir mekân ve zamanda sezgi yoluyla sıralanması ve bunu müteakip bunun aklın kategorilerine göre belirli yerlere yerleştirilmesidir.

Dikkat edilirse burada objeden, fenomenden (olgu) süreçten hareket edildiğine göre yapılan şey bir ampirizmdir. Diğer taraftan objenin, fenomenin, sürecin deneyle saptanmasına göre bu yapılan şey bir sansualizmdir.

Maddî dünya ile, onların duyu organlarımızca beliren hususlarının özdeşliği kabul edilirse bu husus bir pozitivizmdir.

Görülüyor ki Kant'ın felsefesi diğer bir deyimle kritisizmle ampirizm, sansualizm (*) ve pozitivizm arasında ciddî ve esaslı ilişki ve bağlantılar vardır.

Gerek tümdengelim ve gerekse de tümevarımda bazı eksiklikler vardır. Tümdengelimin sonucu teo-

---

(*) Sansualizm: Bilginin tek kaynağının duyumlar olduğunu öneren öğreti.
Kritisizm: İnsanın bilgi yeteneğinin nesnelerin özünde değil, görünümünde olduğunu ve bilmenin formların ve insan yeteneklerinin eleştirilmesi ile elde edileceğini öne süren öğreti.
Ampirizm: Duyumsal deneyin bilginin biricik kaynağı olduğunu söyleyen öğreti.

remdir. Bu teoremin objelerle olgularla, süreçlerle doğrulanması gerekir. Eğer teorem doğrulanamıyorsa tümdengelimde harcanan emekler bir fantazi olmuş olur Bu doğrulama da birkaç obje, olgu ve süreçle değil, bütün obje, olgu ve süreçlerle doğrulanması gerekir. Eğer bir tek obje, olgu, süreç teoremimizi yalanlıyorsa bütün bir yapı çürüktür demektir.

Öte yandan tümevarımda varılan ilkenin aklın ilkeleriyle uygun düşmesi gerekir. Eğer ilke aklın ilkelerinden herhangi biriyle, doğrudan ya da dolaylı olarak çelişiyorsa o zaman tümevarım da eksik ve yanlış olmuş olur.

Gerek tümdengelimli, gerekse de tümevarımlı süreçlerin doğrulanmamasındaki yanlışlık farklı yerlerde olur. Tümdengelimde teorem, objelerle, fenomenlerle, süreçlerle uygun değilse, burada yanlışlığı aksiyomlarda aramak gerekir.

Tümdengelimin sezgiciliğin, biçimciliğin ve yapıcılığın bir bireşimi olduğunu belirtmiştik. Tümdengelimle varılan sonuç, objeye, fenomene, sürece uygun değilse, başka deyişle maddî hayat bu sonucu doğrulamıyorsa yanlışlığın ya biçimcilikte ya da yapıcılıkta olması gerekir. Yanlışlık biçimcilikte olamaz. Çünkü belli bir entervalde (belirli bir zaman ve belli bir mekan aralığı) aklın ilkeleri değişmez varsayılır. Yapıcılıkta da olamaz. Çünkü bunlar veri (data) olarak alınan elemanlardır. Yapı elemanlardan oluşur. Çıkarımımız ancak verilerin objelere, fenomenlere, süreçlere uygun olarak alındığında doğru olabilir. Öyleyse yanlışlık olsa olsa sezgicilikte olabilir. Tümevarımda sezgicilik belitlerde (aksiyom) kendini gösterir

Bu durumda belitlerimizi değiştirmemiz gerekir Objeyle, fenomenle, süreçlerle doğrulanan bir belitler dizgesi kurmalıyız. Bu da sezgiciliğe dayanılarak kurulamaz. Sezgimizi değiştirmekle bir şeyi değiştirebilmiş olamayız. Böylece ben sezgiye dayanmayan bir belitler dizgesiyle yani tümevarıma dayanan ve belitleri hareket halinde olan bir belitler dizgesine (diyalektiğe) geldim. Tümevarımda varılan ilke aklın ilkeleriyle çelişiyorsa burada yanlışlık iki noktadan gelir: 1 — Tümevarıma esas olan varsayımda yani zamanın ve mekanın birtürdenliğinde (homojen) olan geçersizliği aramak, 2 — Obje, olgu ve süreci aklın kategorilerine yerleştirmede isabetsizlik etmiş olmak. Zamanın ve mekânın birtürdenliğini kabul eden sezgimizdir. Bunları aklın kategorilerine yerleştirmek ise biçimciliktir. Zihinde bu biçim değerlendirilir, bir aksiyoloji yapılır.

Eğer yanlışlık zaman ve mekânın homojen olmayışından geliyorsa bu, sezgiciliğin bir kusurudur.

Bu yanlışlık kategorilere yerleştirmekte ise bu takdirde hata deneyimizin yanlış değerlendirilmesindendir. O halde konu değerlendirme son çözümlemede bir aksijoloji (değer kuramı) konusudur.

Matematik, objelerin, olguların, süreçlerin özlerinden soyutlanarak meydana gelen biçimi ve sayıyı çözümler. Yukarıki açıklamamıza göre matematik tümdengelimle yapılır. Matematikte ancak özel hallerde tümevarım da kullanılır. Bu durumda, doğrulanan bir özellik ayrıca (n) kere doğru ise (n+1) kere için de doğru olacağı mantığa göre ispat edilir Oysa doğa bilimlerinde (n) kere doğru olanın (n+1) için de doğru olacağı kabul edilir. Ayrıca ispata gidilmez.

Malumdur ki ele alınan her konunun yani objenin, olgunun, sürecin bir biçimi bir de içeriği vardır Aynı şey matematik için de geçerlidir. Onun biçimini geometri, içeriğini aritmetikte buluruz. Buna göre geometri hareket, süreklilik, değişirlik, zamanlılıktır. Buna karşılık aritmetik durallık, süreksizlik, değişmezlik, mekânlılıktır.

Platon biçimi, hareketi, sürekliliği, değişirliği, zamanlılığı esas aldığından kendi okuluna gireceklerin geometri bilmesini zorunlu kılmıştır.

Buna karşılık Pythagoras matematiğin içeriğini esas aldığından aritmetiği öne almıştır. Bu suretle matematik yani geometri ve aritmetik bir arada düşünülürse bunlar bir çelişkiyi taşırlar. Zaman mekân, süreklilik sürgitsizlik, devingenlik durallık, değişirlik değişmezliktir.

Bu durumda ya geometri aritmetiği ayrı ayrı almak, ya da ikisini bir arada alarak çelişkiyi ortadan kaldırmak gerekir. Bu çatışkan durumların bir arada alınıp çözümlenmesine dichotomique yöntem diyeceğiz.

Uzun zamanlar bunlar birbirinden ayrı çelişir şeyler olarak ele alındı. Oysa geometriyi aritmetiğe, aritmetiği geometriye dönüştürme, diğer bir deyimle, bunları özdeşleştirme konusu ortaya çıktı. Bunu Descartes Kartezyen Koordinat Sistemi'yle gerçekleştirdi. Bu suretle bunları birbirine dönüştürdü. Matematikte ilk devrim böylece gerçekleşmiş oldu.

Artık geometri ile aritmetik arasında bir çelişkiden söz etmek anlamsızlaştı. Geometride hiç bir emek harcamadan aritmetikteki ilerlemelerin geometriye

yine aritmetikte hiç bir emek harcamadan geometride elde edilecek sonuçları aritmetiğe uygulamak mümkün hale geliyordu. Böylelikle aritmetik-geometri çatışması da ortadan kalkıyordu.

Ben bunlardan aritmetiğe (hesap, cebir, analiz) öncelik ve üstünlük tanıdım. Geometriyi ihmal ettim. Aşağı yukarı yakın arkadaşlarım da bu yolu seçtiler. Geometriyi ya da aritmetiği esas alınca artık çatışkanlık ilk bakışta ortadan kalkmış oluyordu. Gerek aritmetik ve gerekse geometri kendi içinde tutarlı idi. Oysa gerek geometri ve gerekse aritmetik ayrı ayrı, kendi içinde de çelişkili idi. Geometride yapılan çalışmalarda görünürde birbirleriyle çatışır çeşitli geometriler ortaya çıktı. Bu birbiriyle çatışan geometriler kendi içlerinde tutarlı fakat birbirleriyle tutarsızdılar. Örneğin bir üçgenin iç açıları toplamı Öklit geometrisinde 180°, Luboçevski, Riemann geometrilerinde 180°'den farklıdır. Şimdi sorun biz bu üç farklı geometrilerden hangisini esas alacağız ve bu çatışkanlığı nasıl çözümleyeceğiz?

Bu çatışkanlığı Poincare Fucheen fonksiyonlarıyla çözdü. Bu suretle Öklit geometrisini diğerlerine, diğerlerini de Öklit geometrisine dönüştürdü. Bu suretle Descartes'ın aritmetiği geometriye, geometriyi aritmetiğe dönüştürme işinin bir başka şeklini Poincare Öklit geometrisini diğer geometrilere, diğer geometrileri de Öklit geometrisine dönüştürmekle gerçekleştirdi. Bu suretle geometriler arasındaki çatışkanlık ortadan kalktı. Böylelikle Poincare matematikte ikinci devrimi gerçekleştirmiş oluyordu.

Geometride görülen çatışkanlığın benzeri aritmetikte de vardı. Şimdi bunu ele alalım.

Malumdur ki iki tür sayı vardır: 1— 1,2,3... vb.

gibi niceliği değerlemeyi gösteren kardinal sayı, 2 — 1 2., 3., vb... gibi sırayı yani değerlendirmeyi gösteren ordinal sayı. Bunlardan birincisi durallıkta (mekân) soyutlamada, ikincisi devingenlikte (zaman) soyutlamadadır. Zaman ve mekân çelişkisi burada tekrar ortaya çıkar. Öte yandan niceliksel sayılar yapılan işlemler yani toplama çıkarma, çarpma, bölmeler ile sıra sayıları üzerinde yapılan işlemler özdeş tutulmakta ve bu suretle aritmetikte iki çeşit, bir bakıma çelişki, bir bakıma çatışkanlık ortaya çıkar. Gerek niceliksel ve gerekse de sıra sayıları sonsuza kadar gidebilir. Çünkü belli bir niceliğe bir tane daha eklenirse bu mümkündür. O halde ortaya matematikte sonlu ile sonsuz sayılar çelişkisi çıkar.

İkincisi matematikte soyutlamalar yapılırken el de edilen sayılar üzerindeki işlemde sayıların soyutlandıkları cinsler önem taşır. Bu cinslere göre işlemler yapılır. Yani üç elma ile beş karpuz toplanmaz. İşleme konmaz. Ancak üç elma ile beş elma arasında işlem yapılır. Şimdi çeşitli cinsten unsurları işlem yapabilecek şekilde matematiği geliştirmek gerekir

Aritmetikte beliren sonlu ve sonsuz çelişkisini meta-matematik, aksiyomatik yolla ortadan kaldırmıştır. Bunu yapanların başında Hilbert gelir.

İkinci bunalımı yani üç elma ile beş karpuz arasında işlem yapmayı cümle teorisi sağlamıştır. Bunun kurucusu da Cantor'dur.

Ben aritmetikte çalışmalara başlarken bu Hilbert ve Cantor'un çalışmalarını esas aldım ve o doğrultuda çalışmalara başladım. Bu yolla «süreç»in sürekliliği ve süreçte bir aşamadan diğer bir aşamaya kuvantum sıçraması ile geçilebileceği görüşüne vardım. Bu suretle sürekli devrim görüşüne geldim.

Bu konuyu bir başka incelemede ele alacağım Şimdi, sosyal **çabalarıma geleyim.**

* Öğrenci Dernekleri ve Öğrenci Olayları

1908 Meşrutiyet devriminden sonra öğrenci dernekleri ve öğrenci olayları almış yürümüştür. 1908'den sonraki öğrenci dernekleri ve olayları kesin olarak ya İttihat ve Terakki niteliğini ya da Türk Ocağı niteliğini taşırlar. İttihat ve Terakki niteliğini taşıyanlar ya Hürriyet ve İtilaf fırkasına karşı olma ya da Büyük Kabine'yi devirme doğrultusunda çaba göstermişlerdir. Buna karşılık, Türk Ocağı doğrultusunda olan öğrenci dernekleri ve öğrenci olayları, yine İttihat ve Terakkici olma nitelikleri mahfuz kalma şartıyla Türkçü, Turancılardır. Hürriyet ve İtilaf doğrultusunda olan öğrenci dernekleri ve öğrenci eylemleri yok gibidir. Ancak, Hasan Fehmi'nin öldürülmesini protesto niteliğinde cereyan eden öğrenci olaylarında, ileride Hürriyet ve İtilafçı nitelik kazanacak gençler, önemli roller oynamışlardır. Fakat bu nevi olaylar pek azdır. Esas itibariyle öğrenci dernekleri ve öğrenci olayları hep İttihat ve Terakkî damgasını taşırlar.

Mütareke yıllarındaki öğrenci olayları ve öğrenci dernekleri ya doğrudan doğruya ya da Türk Ocağı yoluyla İttihat ve Terakkî'ye bağlı idiler. Cumhuriyet Türkiye'sinde de öğrenci dernekleri ve öğrenci olayları CHP ile bağlantılıdır. Ancak, CHP içinde İsmet Paşa-Rauf bey çatışmasında öğrencilerin ve öğrenci derneklerinin mühim bir kısmı Rauf beyden yana olmuşlardır. İsmet Paşa, CHP'ye hâkim olunca Rauf beyden yana olan gençler ve dernekler mimlenmiş, gelişmeleri önlenmiştir. Diğer taraftan Türk Ocağına bağlı

öğrenci dernekleri de İsmet Paşanın tutmadığı derneklerdi. Çünkü bunlar Turancı idiler. Oysa İsmet Paşa, Turancılığın karşısında idi. Bütün bu nedenler CHP'yi öğrenci dernekleriyle ilgilenmeye, onlara el koymaya itiyordu. Benim Yüksek Mühendis Mektebine girdiğim yıl (1928) CHP öğrenci derneklerine ve MTTB'ne el attı. Gerek MTTB'nin ve gerekse öğrenci derneklerinin idare heyetine gireceklerin CHP üyesi olmalarını önerdi. O tarihte öğrenci, idare heyeti üyesi ise, CHP'li olmasa da, CHP otomatik olarak parti üyesi sayıyordu. Yine o tarihlerle MTTB'nin milli eğitimden, Fakülte Talebe Cemiyetlerinin de üniversiteden bir ödenekleri vardı. CHP'nin isteklerine muhalefet halinde derneklerin bu ödeneklerinin kesilmesi ihtimali de vardı. Gerek MTTB ve gerekse öğrenci dernekleri CHP'nin dernek yöneticilerini seçmek isteğine olumlu karşılık verdiler. O tarihlerde MTTB idare heyetinde bulunanlar arasında Tahsin Bekir Balta (CHP Çalışma Bakanı), İbrahim Öktem (CHP Milli Eğitim Bakanı)...vb. bulunuyorlardı.

Y. Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti idare heyeti de CHP'nin isteklerine olumlu karşılık vermişti. Bu durum beni çok üzmüştü. Özgürlüksüzlüklere karşı, tek başıma mücadele edeceğime dair, vicdanıma karşı verdiğim sözü hatırladım. Y. Mühendis Mektebi Talebe Cemiyetini, CHP'nin hegemonyasından kurtarmak, ona özgürlük sağlamak benim için bir namus borcu idi. Peki, bunu nasıl sağlayacaktım?

Bunun için elimde tek imkân, Y. Mühendis Mektebi Talebe Cemiyetini olağanüstü bir kongreye götürmek, bu kongrede idare heyeti kararını iptal ettirmekti. Ben, okulun birinci sınıf öğrencisi idim. Y. Mühendis Mektebi Talebe Cemiyetini olağanüstü kongreye

götürmek oldukça zordu. Yakın arkadaşlarıma görüşlerimi açtım; kuvvetli bir taraftar kitlesi olduğunu gördüm. Talebe Cemiyeti üye sayısının beşte birini sağlayacağıma kanaat getirdim. Yakın arkadaşlarımla. olağanüstü kongre için imza kampanyasına geçtik. Gerekli imza sayısını topladık. Takriri idare heyetine verdim. İdare heyeti anlayış gösterdi. Verdiği karardan döndü; durumu MTTB ve CHP'nin ilgililerine bildirdi. Y. Mühendis Mektebi Talebe Cemiyetinin bu kararından sonra diğer öğrenci cemiyetleri de aynı doğrultuda kararlar aldılar. Talebe cemiyetleri konfederasyonu niteliğinde olan MTTB aynı doğrultuda yer aldı. Bu suretle öğrenci dernekleri ve MTTB CHP'nin vesayeti altına girmedi. Dikkate şayandır ki, bu olaylar karşısında CHP'nin esaslı bir reaksiyonu olmadı. Ancak, o tarihe kadar öğrenci dernekleri, parasız olarak CHP lokallerinde olağan ve olağanüstü kongrelerini yapıyorlardı. Talebe Cemiyetlerinin olağan kongreleri tarihleri gelip çattığında, CHP, lokallerini derneklerin emrine vermedi. Dernekler, bu sefer kongreleri için toplantı salonlarını kiralama yoluna gittiler. Hiç bir salon sahibi kongre için salonunu öğrenci derneklerine kiralamadı. Bu durumda Talebe Cemiyetlerinin idare heyetlerini seçemediklerinden hali acze düştüler. T. Medenî Kanunu'na göre hukuken şahsiyetlerini yitirdiler, yıllık olağan kongresini aktedetme imkânını Y. Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti de bulamadı. Cemiyetin hukuken kapanması gerekiyordu. Bu durumda kongre aktedmeden, kapanmayı önleme imkânları olup olmadığını araştırmaya başladım. Türk Medeni Kanunu'nda bir cemiyet üyelerinin yazılı olarak ittifak ettikleri hususun kongre kararı niteliğinde olduğu hükmünü gördüm. Bu durumda ittifakla ve yazılı olarak bir idare heyeti kişileri

üzerinde mutabakata varılmasıyla, Y. Mühendis Mektebi Talebe Cemiyetinin hukuken kapanmasını önleme imkânı vardı. Bu yolda yakın arkadaşlarımla konuşmalar yaptım. Görüşmelerim sonunda bunun çıkar bir yol olmadığı kanısına vardım. Yüksek Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti de diğer talebe cemiyetleri gibi kapandı.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşuna kadar öğrenci dernekleri CHP'nin kontrolünü kabul etmediklerinden kanunen değil fiilen kapandılar. MTTB de öğrenci derneklerinin birleşmesinden meydana geldiği için o da dolaylı olarak kapanmıştı. Hukukî nedenlerini bilmiyorum. MTTB'nin parası İş Bankasında bloke edildi, eşyası da «Muallimler Birliği»nin şimdi Cevri Kalfa İlkokulu olan binada bir odaya dolduruldu, yed-i emine verildi.

MTTB kapanmadan önce, milli eğitim bütçesinden bir ödenek alıyordu. Bu paranın kullanım hakkı tamamıyle idare heyetinin elinde idi. Ayrıca her yıl Uluslararası Talebe Birliği Kongresine idare heyetinden sivrilen kimseler katılıyordu: Bu kişiler de CHP kadrolarına alınıyor, CHP'nin müstakbel milletvekili adayı durumuna geliyorlardı. Genel olarak MTTB genel başkanlığı ve idare heyetini ele geçirmede Tıp'la Hukuk fakülteleri mücadele halindeydi. MTTB'nin kapanmasına rastlayan dönemde, idare heyetinde hukuk fakültesi egemen durumdaydı. Başkan da, Demokrat Parti iktidarı döneminde kurulan Hürriyet Partisi'nin kurucularından Ferruh'du. Tıp fakültesi muhalefeti temsil ediyordu. Muhalefet grubu MTTB idare heyetini yani hukukçuları solculukla itham ediyordu. O tarihlerde bir de «Türk Ocağı» vardı.

Türk Ocakları CHP'ye karşı, milliyetçi, Turancı

bir kuruluştu. Bu kuruluş MTTB'nin tıbbiyeliler grubuyla birlikte hareket ediyordu. MTTB'nin, talebe cemiyetlerinin hal-i acze düşmesi dolayısıyla kongresini yapamadığı bu tarihlerde Türk Ocakları gençlik üzerinde vesayet kurmuş gibiydi. Türk Ocağı salonlarında zaman zaman üniversite gençliği adına toplantılar yapılır, solculuk tel'in edilirdi. Hemen şunu belirtelim ki bu hareketlerin hiç birine katılmadım ve bunların anlamını kavrayamadım.

Serbest Fırka'nın kurulmasıyla öğrenci derneklerinin kongre akdi imkânı belirdi. Bu durumda Y. Mühendis Mektebi Talebe Cemiyetinin kurulması imkânı doğdu. Bende bu cemiyetin idare heyetini ele geçirme isteği belirdi. O dönemlerde, şimdiki fikir kulüplerinin ilkel biçimi olan musahabe kulüpleri vardı. Bu kulüpler yalnız Y. Mühendis Mektebinde ve Robert Kolejde vardı. Musahabe kulüplerine öğrenciler pek rağbet etmiyorlardı. Bu itibarla kolaylıkla musahabe kulübü idare heyetini ele geçirdik, ben de kulübün sivrilmiş kişisi durumuna geldim. Musahabe kulübünün sivrilmiş bir kişisi olmam dolayısıyla «Yüksek Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti» idare heyetine de kolayca seçildim. Yüksek Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti idare heyetinde sıradan bir kişiydim. İdare heyetinde yüksek sınıfta olan arkadaşların sözü daha çok geçiyordu. Aynı dönemde, diğer fakülte ve yüksek okullarda da talebe cemiyetleri kuruldu. Talebe cemiyetlerinin kuruluşundan sonra MTTB'nin kurulması konusu ortaya çıktı, MTTB'nin genel başkanlığına, genel sekreterliğine göz dikmiş olan Tıbbiye, Hukuk, Mülkiye, Edebiyat talebe cemiyetleri ayrı ayrı MTTB' nin kurulması için harekete geçtiler. Bu yerlerde gözü olmayan talebe cemiyetlerini kendilerinden yana çevirmeye çabaladılar; özel toplantılar yapmaya başla-

dılar, özel toplantıları genel toplantılar izledi. Bu genel toplantılara «Yüksek Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti»ni de çağırdılar. YMMTC idare heyeti, bu bu toplantılara önem vermiyor, genellikle beni yolluyordu. Buna karşılık, genel başkanlıkta, genel sekreterlikte gözü olan talebe cemiyetleri bu toplantılara özel bir itina gösteriyorlar, temayüz etmeye çalışıyorlardı. Bu toplantılarda, ilk önce MTTB'nin hukukî-kanunî durumu ele alınmıştı. Bu konuda Hukuk ve Mülkiye farklı görüşte idiler. Hemen şunu söyleyeyim ki. Mülkiye hazırlıklı gelmişti. Bana Mülkiye'nin görüşü daha tutarlı geliyordu. Mülkiyelilerin tezi özetle şöyle idi: Herhangi bir cemiyet kanunî süresinde organlarını kuramaz, çalışamaz hale gelirse, Medenî Kanuna göre o dernek fesholmuş sayılır. MTTB de kanunî süresinde idare heyetini seçemediği için fesholmuştur. İşte bundan ötürü MTTB'nin mal ve eşyaları da «Muallimler Birliği» emanetine verilmiştir. Bu itibarla MTTB'yi biz yeniden kurmalıyız diyorlardı. Buna karşılık Hukukçular, dernek kendini feshetmedikçe hal-i acizde şahsiyetini muhafaza eder, fesholmuş sayılmaz diyorlardı. Bu itibarla yeniden MTTB'yi kurmaya gitmeye gerek yoktur. (MTTB)'nin son idare heyeti, bizi olağan ya da olağanüstü bir kongreye çağırır, idare heyetimizi seçer, çalışmalarımıza başlarız tezini savunuyorlardı.

Mülkiye'nin ve Hukuk'un tezlerinin pratikte yansıması şu idi:

Mülkiyenin tezi benimsenecek olursa, MTTB'nin bankadaki parasına, yed-i emindeki eşyalarına el sürmememiz gerekecektir.

Hukukçuların tezi benimsenecek olursa, MTTB'nin

kurulması için eski idare heyetinin MTTB'ni harekete geçirmesi gerekecektir.

Kısacası Mülkiye ve Hukuk tezlerinin yansıması, fesholmuş dernek ile, görev yapamaz duruma düşmüş dernek statülerinin pratikteki yansımasıdır.

Mülkiyeliler, Medenî Kanunu'muza göre, fesholmuş bir derneğin malları, aynı amaçla kurulacak yeni bir derneğe verilir, hükmünden faydalanarak. MTTB'yi yeniden kurarak, eski MTTB'nin mallarına el koyabiliriz diyorlardı.

Konuşmalar sonucunda durum şöyle bir çözüme bağlandı. MTTB son idare heyeti, olağanüstü kongre için vilâyete müracaat edecek, şayet vilâyet bu dilekçeye olumlu cevap verirse kongre toplanıp çalışmalarına başlayacaktı. MTTB'nin son idare heyetinin olağanüstü kongre isteğine vilâyet, bu dernek münfesihtir, bu itibarla olağanüstü kongre toplayamazsınız derse, o takdirde MTTB'nin yeniden kurulması yoluna gidilmesi uygun görülmüştü. Bu durumda iş, MTTB son idare heyetini bulmaya ve onları harekete geçirmeye gelmiş dayanmıştı. Oysa ne MTTB son idare heyeti vardı ne de son idare heyeti bulunsa bile, bu heyetin böyle bir müracaat yapması ihtimali vardı.

Bu itibarla MTTB'yi yeniden kurmaktan başka çare yoktu. Fakat, genel başkanlığı ya da genel sekreterliği garantiye almadıkça, hiç bir talebe cemiyeti bu konuda insiyatifi eline almıyordu. Neticede, MTTB son idare heyetinden Yüksek İktisad ve Ticaret Mektebinden Şahap, olağan kongre için vilâyete müracaat etti. Dilekçe olumlu karşılandı. Bu suretle MTTB olağan kongresi toplandı.

İnsiyatifi elinde tutan talebe cemiyetleri «YMM TC» MTTB temsilcileri üyeleriyle kişisel ilişkiler ku

rarak bu kuruluşun oylarını kendi lehlerine kazanmaya çalıştılar ve bunda da başarılı oldular. Bu suretle Yüksek Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti (YMMTC) idare heyeti üyeleri arasında çelişmeler çatışmalar başladı. Bunun doğal sonucu olarak, YMMTC idare heyeti istifa etti. Olağanüstü kongreye giderek yeni idare heyetinin seçilmesi zorunluğu belirdi. Bu tarihe kadar YMMTC'de etkisiz bir kişiydim. İnsiyatif yüksek sınıflardaki arkadaşlarımızın elindeydi. Ama idare heyetinin istifa etmesi olağanüstü kongreye gidilmesi döneminde insiyatif tamamıyle benim elime geçti. Şimdi bunun **hikâyesini anlatalım:**

«Musahabe Kulübü»nün etkili bir kişisiydim. Musahabe Kulübü üyeleri de YMMTC'de etkiliydiler. «Musahabe Kulübü» arkadaşım Süfyan Özelli YMMTC 'nin idare heyetini kurma konusunda beni uyardı, kolaylıkla bir grup kurduk. Grubumuzun kurulmasında ve gelişmesinde ilk çabalar tamamıyle Süfyan Özelli'ye aittir. Süfyan'ın ciddî çalışmaları olmasaydı ne grubumuz ne YMMTC idare heyeti ve hatta ne de MTTB idare heyeti kurulamazdı. Şöyle ki: Süfyan birbiriyle anlaşabilecek, bir grup kurabilecek kişileri oldukça isabetli tespit etmiş ve ilk nüveyi kurmuştu. Bu nüvede Türkiye politika hayatına katılmış kişilerden Tevfik İleri, (rahmetli eski DP Millî Eğitim Bakanı) Şevki Erker, (eski DP Erzurum milletvekili), Cevdet San (eski DP Gaziantep milletvekili) da vardı. Grubumuza çalışma yöntemini ben şöyle teklif ettim. Herhangi bir seçimde seçilecek üye sayısının % 51'inin grubumuz mensuplarından, kalanının ise grubumuza mensup değil, fakat bize eğilimlilerden oluşmasını sağlayacak şekilde seçimlerde çalışmaktı. Bu suretle çalışmalarımız sırasında çalışmasını beğendiğimiz kişiyi grubumuza katabilecektik. Görüşümüze yakın

görüşte olanları saptamada da «anket defterleri» adını verdiğimiz defterleri kullanacaktık. O tarihlerde daha çok genç kızlar arasında yaygın olan «hangi sözleri seversiniz, eşinizin boyu ne kadar olmalı» gibi soruları taşıyan «anket defterleri»ni örnek alarak sosyal sorunları kapsayan çeşitli defterler düzenledik. Bunlar arasında «hece veznini nasıl buluyorsunuz» şeklinde edebiyat sorularını içeren veya «köylünün yükselmesi, çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırılması için ne yapılmalıdır» biçiminde sosyal soruları kapsayan «anket defterleri» de vardı ve bunları yalnızca YMM öğrencileri arasında değil, diğer fakülte ve yüksek okullara da yolladık. Bu defterleri düzenlemede iki amaç gütmüştük. Biri ankete verilen cevaplara göre bize yakın kişileri saptamak, ikincisi anket defterlerini okuyacak olanları etkilemekti. Bu etki grubumuzun mensuplarının defterlerde anket sorularına verdiği cevaplar yoluyla oluyordu. Anket defterlerimizden biri kaybolmuştu. Bu defter Tevfik İleri'nin yeni edebiyatımıza ait anket defteriydi. Defter, Tevfik'in verdiği Mülkiyeli bir öğrencide kayboldu. Bu defterdeki Tevfik'in cevabı ele geçirilerek kayboluşundan yirmi yıl sonra (1953-1954 yılları) Ulus gazetesinde Tevfik İleri'nin gençliğinde solcu olduğunu ispat etmek amacıyle yazının fotokopisi yayınlandı. İşte biz bu suretle gerek YMM'de ve gerekse diğer fakülte ve yüksek okullarda görüşlerimize yakın kişileri saptamış ve görüşlerimizi de pek çok kişilere benimsetmiştik. Bu olaylarda Süfyan'ın önemli rolü vardır. Söz sırası gelmişken biraz ondan bahsedelim: Yüksek Mimar-Mühendis olan Süfyan uzun yıllar serbest çalıştı, müteahhitlik yaptı, politikaya girmedi. 27 Mayıs 1960'dan sonra politika hayatına karışmak istedi. Metin Toker'in yayınladığı «Akis»

dergisinde parti kurma doğrultusundaki çabaları üzerine geniş bilgiler vardır. 27 Mayıs 1960'dan sonra parti kurmada Süfyan öncülük etmiştir. O tarihlerde daha başka gruplar da ve bu arada Tahsin Demiray grubu da harekete geçmiş bulunuyorlardı. Bu gruplar birleşerek Adalet Partisi (AP) doğdu. Ancak AP'nin kapatılması halinde diğer gruplar harekete geçmek üzere yedeğe bırakıldı.

Süfyan'ın gayretiyle kurduğumuz grup YMMTC'de en etkin gruptu, duruma tamamıyle hâkim olacağımız kanısı yaygınlaştıkça karşımızda hiç bir grup kalmadı. YMMTC olağanüstü kongresini toplamaya yetkili kişi ve organlar konuyla ilgilenmez oldular, ortada bu işi çevirecek yetkili bir tek arkadaşım vardı. Ekrem (rahmetli Ankara Bayındırlık Müdürü Ekrem Güner). İdare heyetinden istifa etmiş olmama rağmen olağanüstü kongrenin hukukî ve idarî bütün çalışmalarını Ekrem'in bana yetki vermesiyle ben yaptım. Süfyan'la beraber bir idare heyeti listesi yaptık. Süfyan görev almadı, idare heyeti başkanlığına grubumuzla ilişkisi olmayan tarafsız bir kişiyi seçtik. Bu, Nüzhet (rahmetli Mardin Bayındırlık Müdürü Nüzhet Doğan)'ti. Ben genel sekreter oldum. Tevfik de idare heyeti üyesi. Diğer arkadaşlarımız Sadık (rahmetli İller Bankası müfettişlerinden Yüksek Mühendis Sadık Taşkömür), Beşir (rahmetli Gaziantep Belediye Reisi Yüksek Mühendis Beşir Bayramoğlu) vb. idi. Bu vesileyle Talebe Cemiyetinde beraber çalıştığımız, hakkın rahmetine kavuşmuş Lâtif (rahmetli Bayındırlık Bakanlığı Yapı işleri reis muavini Lâtif Doğu), Kemal (rahmetli Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu), Mustafa (rahmetli Teknik Üniversite rektörü Mustafa İnan) arkadaşlarımı rahmetle anarım. İdare heyetimiz Arı adlı bir dergi ile bir öğ-

renci tüketim kooperatifi kurdu. O tarihe kadar MTTB 'nin kuruluş çalışmalarında (1928-1931) insiyatif Hukuk ve Tıbbiyede idi. Bu dönemden sonra insiyatif Mülkiye'ye geçti. Mülkiye (Siyasal Bilgiler Fakültesi)'nin MTTB'nin kuruluşu için yaptığı ön çalışmalara YMMTC adına ben katıldım. Fakat bu seferki katılmam, öncekilerden farklı idi. Çünkü önceki toplantılarda YMMTC'nin yürütücüleri arasında değildim. Karar verme yetkim yoktu. Oysa şimdi homojen bir idare heyetinin temsilcisi olarak bulunuyordum. İdare heyetinin ne tip kararları onaylayacağı konusunda kesin bir görüşüm vardı. Bu itibarla MTTB ön çalışmalarında daha atılgan hareket edebilme imkânım vardı.

Mülkiye'nin insiyatifinde olan toplantılarda insiyatif Mülkiye'den Edebiyat Fakültesi'ne geçti. Geçiş şöyle oldu. Mülkiye'nin tezi uygun görülüyordu. Mülkiye'de Haluk (DP bakanlarından Haluk Şaman)'a göre MTTB mahiyeti itibariyle talebe cemiyetleri konfederasyonudur. Oysa tüzük bir konfederasyon tüzüğü değildir. Bir birlik statüsüdür. Bu itibarla «MTTB'nin tüzüğünün konfederasyon esasına göre değiştirilmesi gerekir» tezini öne sürdü. Edebiyat Fakültesi de bu görüşe katıldılar. Edebiyat'tan Niyazi (Prof. Niyazi Berkes), Macit (Prof Macit Gökberk) de bu görüşü daha kuvvetle desteklediler. İnsiyatif Mülkiye'den Edebiyat'a böylece geçti. Bu arada Hukukçular federasyon tezini, YMMTC de union (birlik) tezini savunduk. Bizim gerekçemiz, madem ki tüzüğümüz birlik statüsü doğrultusundadır. Buna göre MTTB'nin mahiyetini buna göre yapalım idi. Gerçekte konfederas

yon tezi en doğru tezdi. Federasyonun savunulmasına imkân yoktu. Bizim «birlik» tezimiz de aslında geçersizdi. Ama insiyatifin Mülkiye, Edebiyat ya da Hukukta kalmaması için başka bir tez atmamız zorunluğu vardı. Bu zorunlukla federasyon ve konfederasyon tezlerine cephe aldık. «Birlik» tezini motif olarak savunduk. Toplantıda konfederasyon görüşü benimsendi ve bu konfederasyonu kurmak üzere bir kongre yapılması uygun görüldü. Kongrede Mülkiye-Edebiyat'ın konfederasyon tezine karşı Hukuk fakültesi talebe cemiyetinin federasyon ve bizim «birlik» tezlerimiz öne sürüldü. Pek doğaldır ki büyük çoğunluk mantıksal olan «konfederasyon» görüşünü benimsedi. Bu suretle bütün talebe cemiyetleri Hukuk ve YMM (Yüksek Mühendis Mektebi) hariç, konfederasyon tezinde birleştiler. Burada hukuk Fakültesi insiyatifi tamamıyle yitirdiğini anladı, MTTB idare heyeti seçimlerinde Hukuk fakültesinin bir üyelik alamayacağı açıktı. MTTB üyeliğinden federasyon tezi kabul edilmediği gerekçesiyle ayrıldı. Arkadan biz de «birlik» görüşü benimsenmediği gerekçesiyle ayrıldık. Bu suretle MTTB'de konfederasyon görüşü eksiksiz olarak benimsendi. Artık MTTB'de kalan talebe cemiyetleri görüş itibariyle homojen (birtürden)'diler. Ama genel başkanlık, genel sekreterlik konusunda anlaşmazlığa düştüler. Tıbbiye'den Muzaffer (rahmetli CHP Gaziantep milletvekili Muzaffer Canbolat)'in listesi ile Mülkiye'den Haluk'un listesi seçime girdi. Sonuçta her iki listenin oyları da eşit çıktı Bu suretle MTTB'ne mensup on talebe derneğinden beşi bir yanda, beşi bir yanda idi. Hukuk veya biz MTTB'ne dönersek oyumuz idare heyetinin hangi gruptan olacağını tayin edecekti. Hukukun MTTB'ne dönmesi olamazdı. Çünkü genel başkanlığa oynuyorlardı. Oysa bizim böyle

bir iddiamız yoktu. Bu itibarla bizim «birlik» tezimize ödün verilmesi halinde bizim MTTB'de yerimizi almamız mümkündü. Mülkiye - Edebiyat grubu ile birlik konfederasyon konusunda çeliştiğimiz için onların bize bir ödün vermesi mümkün değildi. Buna karşılık Tıbbiye ile herhangi bir çelişkimiz olmamıştı. Tıbbiye federasyon, konfederasyon, birlik konularında hiç konuşmamış, bizimle bir anlaşmazlığa düşmemişti. Bu itibarla bize bir ödün verebilirdi. Üstelik Tıb Temsilcisi M. Canbolat Gaziantep'in kurtuluşunun yıldönümü dolayısıyle Gaziantepli gençlerin yaptığı toplantıda mevcut tek parti-tek şef düzenini eleştirmiş ve polisçe gözaltına alınmıştı. Bu tutumundan dolayı bizim ona sempatimiz de vardı. Muzaffer ve grubunun genel başkan vekili Necmi (rahmetli DP İstanbul milletvekili Necmi Ateş) bizimle konuşarak MTTB tüzüğünün bizim savunduğumuz «birlik» esaslarına göre düzenlenmesini kabul ettiklerini ve bu programı gelecek kongreye kadar hazırlayıp, kongreye sunmayı vaat ettiler. Bizim de MTTB'deki yerimizi almamızı dilediler. Biz de MTTB'deki yerimizi aldık. MTTB idare heyetine arkadaşımız Sadık (Taşkömür)'ı seçtirdik. Bu suretle 5'e karşı 6 oyla Muzaffer'in listesi kazanmış oldu. Mülkiye-Edebiyat grubu seçimi kaybettiklerini anlayınca bu sefer bu talebe dernekleri MTTB 'den çekildiler. Bu suretle daha önce çekilmiş Hukuk Fakültesini de katarsak altı talebe cemiyeti MTTB içinde altı talebe cemiyeti de MTTB dışında kalıyordu. Artık MTTB'nin yüksek tahsil öğrencilerini temsil edip etmediği bir tartışma konusu olabilecek nitelikteydi. Muzaffer'in temsil ettiği idare heyeti MTTB'nin «Muallimler Birliği»ndeki eşyaları ve bankada dondurulmuş bulunan paralarını kurtardı. Aklımda kaldığına göre bu para on bir lira dolayındaydı. Bu idare he-

yetinin başarılarından biri de MTTB adına bir heyetin Anadolu'yu (Balıkesir, Eskişehir, Kütahya, Ankara, Sivas vb.) dolaşmasıdır. Bu dolaşmanın da Devlet Demiryollarında bedava olmasını ve yatılı okulların bulunduğu yerlerde yatıp içmeyi CHP İstanbul il başkanı Cevdet Kerim İncedayı sağlamıştır. Bu heyete ben de katıldım, heyet arkadaşlarımdan hatırlayabildiklerim Muslih (Sadi Irmak kabinesinde Devlet Bakanı Muslih Fer), Perihan (Prof. Perihan Çambel)'dır. Bu seyahati düzenlemede Muzaffer Canbolat ile Necmi Ateş'in hizmetleri büyüktü. Ancak seyahatin düzenlenmesi Türkiye halkıyla üniversite gençliği arasında bir bağ kurma noktasında yetersizdi. Biz Muzaffer Necmi ekibiyle yukarıda belirttiğimiz gibi aynı doğrultuda değildik. Bu itibarla seyahatte rastlanan aksaklıkları saptamak ve kongrede bu ekibe karşı kullanmak yöntemini güdüyorduk. Ancak kongreyi beklemeden de bu eleştirilerimizi kamuoyuna sunmada bir imkân doğdu, o da o tarihlerde (1931) yeni yayınlanmaya başlanan Türkçü köycü «Atsız» adlı dergiydi. Bu derginin öne sürdüğü tezleri bizler de benimsemiş MTTB'ne o doğrultuda bir yön vermek istemiştik. Konuya açıklık getirmek için Atsız Mecmuası üzerinde durmak gerekir.

* Atsız Mecmuası

Bu mecmua kendini Türkçü ve köycü olarak tanıtıyordu. Ama ne Türkçülükten ne de köycülükten ne anladığını açıklamıyordu. CHP'ye karşıt idi. Derginin Türkçülükten köycülükten ne anladığını açıklamamış olması bir bakıma CHP'ye karşıt olan gençlerin bu dergiye yakınlık göstermesini sağlıyordu. Ben

de Tevfik de bu derginin doğrultusunda yer almıştık. Dergi CHP karşıtı (CHP'nin gerek sağında ve gerek solunda) olanları sinesinde toplamıştı. Benim ilk yazım «Atsız»da çıktı. Tevfik'in birinci yazısı «Arı»da, ikinci yazısı da «Atsız»da çıktı. Bu yazılarında T İleri Hemşinli takma adını kullandı. «Atsız»da yanılmıyorsam eğer Sabahattin Ali'nin, Pertev Naili Boratav'ın, Abdülbaki Gölpınarlı'nın da akademik olmayan yazıları ilk defa bu dergide yayınlanmıştı. Derginin Türkçülüğünü anti-emperyalistlik ve köycülüğünü de «Halkçılık» olarak anlayanlar «Atsız»ın sol kanadını teşkil ediyorlardı. Pertev Naili, Sabahattin Ali, Abdülbaki Gölpınarlı ve hatta ben bu kanattan sayılabilirim.

«Atsız»ın Türkçülüğünü, ırkçılık, köycülüğünü de eşrafçılık, bölgecilik biçiminde anlayanlar da derginin sağ kanadını teşkil ediyorlardı. Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay, Safaeddin Karanakçı (13) da bu kanattan sayılabilir. «Atsız»ın gerek sağcı ve gerek solcu kanatlarına mensup bu kişiler, bizlerden yani MTTB yürütücülerinden yaşlı idiler ve aramızda bir bağ yoktu. Biz Türkçülüğü ve köycülüğü tamamıyle bulanık bir şekilde anlıyor, Türkiye halkının saadeti biçiminde yorumluyor, CHP'nin tasfiyesi şeklinde niteliyorduk. İşte MTTB genel kongresine muhalefet grubu olarak katılan bizler doğrultumuzu bu «Atsız» mecmuadaki doğrultumuza paralel olarak getirmiştik.

---

(13) Safaeddin Karanakçı aslen Romanyalıdır. Bükreş Hukuk Fakültesi mezunudur. Atsız dergisinde kapitalizmin aleyhine çeviri yazılar yayımlamıştır. DP (Demokrat Parti) zamanında milletvekili idi. Yukarıda adı geçen Ferruh'la birlikte Hürriyet Partisi'nin kurucularından biridir. Valiliklerde bulunmuştur. Valilik görevinde iken ölmüştür.

Eski MTTB'nin malları, yeni MTTB'nin yaşaması için gerekli maddî olanağı hazırlamış oldu.

Bu arada MTTB'nin tüzüğünün «birlik» esaslarına göre düzenlenmesi konusunda bir komisyon kuruldu. Bu komisyonda ben raportör idim. «Birlik» esaslarına göre kongreye sunulmak üzere bir tüzük hazırladık.

Benim esas çalışmalarım YMMTC'de oldu.

Türkiye'de ilk yerli mallar mitingini 1931'in son günü biz düzenledik. Ben YMMTC idare heyetine böyle bir miting yapılmasını önerdim. İdare heyeti de uygun gördü. Diğer talebe cemiyetlerine birer mektup yazarak bu işin organize edilmesini istedik, olumlu cevaplar aldık. İşin teknik tarafını düzenleme ile ben görevlendirildim. Mitingin yapılabilmesi için kapalı bir salonun bulunması, pankartların yazılması az çok bir paraya ihtiyaç gösteriyordu. Bu işleri asgarî masrafla yapabilmek için çalışmalara başladım. «Millî İktisat Cemiyeti» başkanı Daniş beyle yerli mallar pazarı yayın ve propaganda şefi Abidin Daver beyle görüştüm. Bunlardan gerekli yardım vaadini aldım. Pankartlar için gerekli bezi ucuz bir fiyatla temin ettim. Ancak bunlar işin olumlu olabilmesi için CHP İstanbul il başkanı Cevdet Kerim beyin muvafakatının alınmasını öğütlediler. Daniş beyin tavsiyeleriyle Cevdet Kerim (İncedayı) ile görüştüm. Onun da muvafakatını sağladım. Bu suretle Fen Fakültesi konferans salonunu temin ettik. Ayrıca millî eğitim müdürü yoluyla liseli öğrencilerin okul idareleriyle beraber bu toplantıya katılmalarını sağladık. Pankartlardaki sloganları tespit ettik. YMM öğ-

rencileri de pankartları hazırladılar. Bizim düşüncemize göre yılın son günü Fen Fakültesi konferans salonunda kapalı bir toplantı yapılacak, Beyazıt'tan Taksim'e bir yürüyüş yapılacak, konuşmalar olacak, anıta da çelenkler konacak ve dağılacaktık. Bu mitingde biri kapalı Fen Fakültesi salonunda, diğeri Taksim'de olmak üzere her talebe cemiyetinden iki kişi konuşacaktı. Mitingin hazırlayıcısı YMMTC olması dolayısıyle ilk konuşmayı YMMTC'nin yapması, sonrakilerin de alfabetik sıraya göre olması uygun görüldü. YMMTC adına Fen Fakültesindeki konuşmayı Tevfik, Taksim anıtındaki konuşmayı da Himmet (rahmetli DP Konya milletvekili Himmet Ölçmen) yapacaktı. Yerli mallar mitingi başarıyla sonuçlandı. Özellikle Tevfik'in (İleri) konuşması büyük yankı uyandırdı, güçlü bir halk hatibi olduğu bütün incelikleriyle belirdi. Mitingdeki konuşmanın etkisiyle Cevdet Kerim İncedayı MTTB'den bir heyetin Anadolu'yu dolaşmasını da sağlamıştı.

Bizim YMMTC'de, Musahabe Kulübünde gösterdiğimiz başarılar kendi okulumuzun sınırlarını aşıyor, diğer okul ve fakültelerde de olumlu yankılar bırakıyordu. Bizim grubumuz genellikle Musahabeciler diye anılıyordu. Bunun nedeni Musahabe Kulübünün üyeleri olmamızdı. Anket defterleri yoluyla Yüksek Muallim Mektebinde, Edebiyat Fakültesinde, Tıbbiye'de bize yakınlık gösteren bir arkadaşlar grubu da sağlamıştık. Bu arada Galatasaray'daki Vagon Lee şirketinde şirket müdürü orada çalışan bir Türk memura kızmış ve ona Türklüğü tahkir edici sözler söylemiş, bu durum günlük gazetelere de intikal etmişti. Yatılı okullardaki öğrenciler arasında bu haber çok fena bir tesir bırakmış, şirkete, şirket müdürüne gerekli infialin gösterilmesi uygun görülmüştü. Yatı-

okullar arasında yapılan telefon görüşmeleriyle Vagon Lee'nin tahribi kararlaştırılmıştı. 1932 yılının ilk haftalarında Yüksek Mühendis Mektebi öğrencileri olmak üzere Yüksek Muallim ve Orman Fakültesi öğrencileri Galatasaray'daki Vagon Lee merkezini bastılar, polis müdürü Fehmi Kıral başta olmak üzere bi emniyet ekibi, itfaiye Vagon Lee'yi korumaya çalı lar. Polis müdürü Fehmi Kıral bir hayli tartakland emniyet mensupları Vagon Lee civarından geçenleri olayla ilişkili olup olmadığına bakmaksızın yakaladı yakalananların sorgusunda herhangi bir ipucu elde edemedi. Bunun üzerine MTTB başkanını sorguya çekti. Gerçekten onun ve idare heyetinin ve diğer öğrenci derneklerinin bu kararla ilişkileri bile yoktu. Karar dernekler tarafından değil öğrenciler tarafından alınmıştı. Başkan, tahminî birtakım isimler, bu arada benim ve Tevfik'in adını verdi. Oysa hareket Yüksek Muallim Mektebinde düzenlenmiş, biz de katılmıştık. Hareketi düzenleyenlerin önde gelenlerini bugün bile bilmiyorum. Bana durumu telefonla Adnan (rahmetli millî eğitim müsteşarı Adnan Ötüken) iletmişti.

MTTB'nin yıllık kongresi yaklaşıyordu. MTTB'den ayrılmış talebe cemiyetlerinin MTTB'ne dönmelerini sağlamak oldukça zordu. Hazırlayacağımız tüzük talebe cemiyetlerinin etkisini asgariye indirici doğrultuda olmalıydı. Tüzüğü buna göre hazırladım. MTTB üyeleri talebe cemiyetleri yani tüzel kişiler değil gerçek kişiler olmalıydı. MTTB her fakülte ve yüksek okulda üye kaydedecek, üye sayısı ne olursa olsun Yüksek Okullar ve Fakülteler MTTB'ye eşit sayıda yani 5'er delege gönderecek, bu delegeler MTTB'yi oluşturacaktı. Görülüyor ki bu işleyiş içerisinde talebe derneklerinin hiç bir fonksiyonu kalmıyor, ger-

çek kişilere geçiyordu, örneğin Mülkiye'de ya da Edebiyat'ta okuyup da MTTB'ne kayıtlı üye sayısı beş bile olsa kongrede fakültesini diğer fakültelere eşit haklarla bu beş kişi temsil edebilecekti. Bu tüzüğü kongreden geçirdik ve bu tüzüğe göre üye kaydı yaparak, MTTB'den ayrılmış olan Edebiyat, Mülkiye, Ticari İlimler Akademisi talebe cemiyetlerini etkisiz hale getirdik. Bu şartlarda MTTB kongresini topladık. Millî Türk Talebe Birliği idare heyetine YMM'nden biz (Tevfik, Şevki ve ben) üç kişi olarak girdik. Tevfik MTTB genel başkanı oldu. Ben ve Şevki içişleri komitesinde görev aldık.

MTTB yeni idare heyeti CHP karşıtı olmakta ortaktılar. Ayrıca idare heyeti üyeleri billûrlaşmamış olmakla beraber hepsi de milliyetçi idiler. Esasen bu tarihlerde ortada başka bir görüş de mevcut değildi ve kongrede biri bizim temsil ettiğimiz «birlikçi» görüş, diğeri de tamamıyle etkisizleşmiş mevcut yönetim kurulunca temsil edilen «konfederalist» görüş idi. Federasyon görüşü tamamen yok olmuştu. Fakat delegelerin hemen hepsi bizden, «Atsız» dergisi doğrultusunda idiler. Bunu da YMM'de (Yüksek Mühendis Mektebi) Süfyan'ın kurduğu grupla gerçekleştirmiştik.

MTTB'de ilk yapılacak işin bir dergi çıkarma olduğu kanısındaydık. Yayın işleriyle uğraşmak üzere bir de komite kurmuştuk. Bu komitede Adnan Cahit (Ötüken), Adnan Cemil (Cemgil), Şevki (Erker), Necmi ve ben vardık. Derginin çıkarılması konusunu inceledik ve uygulamaya koyduk. Derginin adını ben «Birlik» diye teklif ettim ve komite de kabul etti. Derginin birinci sayısı aşağı yukarı doğrultu olarak «Atsız» mecmuası doğrultusunda fakat yazıların değeri

bakımından onun kat kat aşağısındaydı. O tarihlerde (1933) Bulgaristan'ın Razgat şehrindeki Türk mezarlığına Bulgarların yaptığı şen'î tecavüzü protesto amacıyla bir miting düzenlemiştik. Bu olay TC sınırları dışındaki Türklerle ilişkimizin ne yönde olacağı konusunda «Birlik» mecmuası yönetim kurulu üyeleri arasında anlaşmazlık doğurdu. «Birlik» dergisinde ve MTTB'de milliyetçilik konusunun tanımlanması, incelenmesi sorununa yol açtı. Konunun açıklığa kavuşabilmesi için «Razgat Mezarlığı Olayını Protesto Mitingi»ni ayrıntılı olarak anlatalım.

Çeşitli kitap ve gazetelerde farklı şekillerde anlatılan bu mitingin gerçek hikâyesi anlatacağım şekildedir.

* Razgat Mezarlığı Olayını Protesto Mitingi

Bulgaristan'ın Razgat şehrinde belediye şehir yollarını genişletmeye karar vermiş, Türk mezarlığından da bir cadde geçirmiş, ölüleri başka yere nakletmeden toprak tesviyesine başlamış, ölü kemikleri de meydanda kalmış. Bu olayı «Vakit» gazetesinde çalışan Sabri Çolakof haber olarak «Vakit» gazetesinde yayınladı. Bu haber o tarihlerde az okunan Vakit'in iç sayfalarında yayınlanmış ve hiç bir yankı yapmamıştı. Daha sonra «Cumhuriyet» gazetesi de birinci sayfada büyük başlıklarla bu haberi yayınladı. Haberin Cumhuriyet'te çıkması yüksek öğrenim gençliği arasında büyük bir infial uyandırdı. Vagon Lee olayında gösterilen bir tepkinin gösterilmesi gençler arasında arzulanıyordu. Mevcut MTTB yönetim kurulu gençlerin teveccüh ve itimadına sahip olduğu için bu eylemin onun tarafından konması isteniyordu. Gençler arasındaki eğilimler çeşitli idi. Bir kısmı İstanbul'daki Bulgar mezarlığının tahribini, bir kısmı Bulgar Konsolosluğu'

nun tahribini, bir kısmı da Bulgar Mezarlığına ölülere saygının nasıl olması gerektiğini göstermek üzere çelenkler konmasını öneriyordu. Üçüncü görüşü temsil edenlerin başında ben geliyordum. Gençliğin bu galeyanı döneminde PCN (bugünkü FKB) bölümünden heyecanlı bir grup YMM'de (Yüksek Mühendis Mektebi) bizi ziyaretle, eyleme geçilmesini önerdiler. Bu gelenlerden hatırlayabildiklerim Fahri (eski CHP Samsun milletvekili Fahri Kurtuluş), Lebid (CHP eski İzmir milletvekili Lebid Yurdoğlu) vb. vardı. Mezarlığa çelenk konulmasını ve Bulgar konsolosluğu önünde bir miting yapılması görüşünü önerdim. Aradaki itirazlara karşın bu görüş uygun görüldü. Olayın da 20 nisan 1933 tarihinde yapılması kararlaştırıldı. Çelengi yaptırma işini ben üzerime aldım, Beyoğlu'da Çiçek Pazarı' (bugünkü Çiçek Pasajı)nda Sabuncakis'e 12,5 liraya ısmarladım. Bu 12,5 lirayı YMM öğrencileri arasından toplayarak sağladım. Bu paranın 5 lirasını Himmet (rahmetli Konya milletvekili Himmet Ölçmen) vermişti Bu 5 lira onun aylık harçlığı idi

Olayın MTTB'ne yahut da bize bağlanmaması için bir tedbir alma zorunluğu vardı. MTTB binasına giderek üyesi bulunduğum içişleri komitesiyle bu durumu görüşmek gerekiyordu. Komitemizden toplantıya katılanlardan hatırlayabildiklerim Şevki (Erzurum DP eski milletvekili), Lütfiye, ben ve MTTB genel sekreteri Şükrü Kaya (serbest dahiliye mütehassısı) vardı. Biz 23 nisan günü Razgat olayını kınamak üzere, Taşlık'ta bir miting yapmak için vilâyete baş vurulmasını, böylelikle 20 nisan mitingiyle ilişkimizin olamayacağını göstermek istiyorduk. Toplantı ve yürüyüşler yasasına göre böyle bir mitingin yapılabilmesi için o şehirde oturan üç kişinin sorumluluğu üstlenmesi gerekiyordu. Bu sorumluluğu ben, Şükrü, Şevki üstle-

necek idik. Şevki 20 nisan'da, 23 nisan miting iznini almak için hazırladığımız dilekçeyi vilâyete götürürken ben ve arkadaşlarım da bir otomobille çelengi alıp Bulgar Konsolosluğu önüne gittik. Gittiğimizde büyük bir gençlik kitlesinin Konsolosluk önünde miting yaptığını gördük. Bizim amacımız bu kitleyi alıp çelengi Bulgar mezarlığına koymaktı. Konsolosluk önünde toplanan gençlerin çoğunluğu Bulgar Mezarlığına çelenk konulmasına karşı idi. Bu grup bize saldırdı ve çelengi parçaladı. Konsolosluğa yürümek istedi. Tevfik İleri (eski DP bakanlarından), orada parketmiş bir otomobilin üzerine çıkıp yatıştırıcı konuşmasıyle havayı yumuşattı ve öğrencilerin Bulgar mezarlığına doğru yürümesini sağladı. Yol boyu rastlayan ortaokul ve lise öğrencileri, sinemalardan çıkanlar ve geniş bir halk kitlesi de bize katıldı. Feriköy'deki Bulgar Mezarlığı önünde on binlerce insan toplandı. Güvenlik kuvvetleri Maçka'dan Feriköy'e kadar yolda çeşitli barikatlar kurmuş olmalarına karşın, kitleyi durduramadılar. Özellikle polis meçleriyle kitledeki Türk bayraklarının yırtılması kitlenin polislere saldırmasına kâfi gelmişti. Polis başarısız kalınca, askerden yardım istendi. Askerin müdahalesiyle Feriköy'den Taksim'e gelindi. Polis ve asker Beyoğlu'na girişi önlediğinden anıt önünde konuşmalar yapılıp dağılındı. Bu sırada sayısız polis ve genç yaralandı. Karakollar olayla ilişkisi olsun olmasın güvenlik kuvvetlerince yakalananlarla doldurudu. Ertesi gün de MTTB idare heyeti üyeleri gözaltına alındılar. Sorgu hakimliği huzuruna çıkarılarak tutuklandılar. Tutuklanma kararı iki kategoriye verilmişti. Biri, bu mitingi düzenleyenler diğeri ise polisi dövenlerdi. Mitingi düzenleyenlerin hepsi tutuklanmadı. Tutuklanma kararı idare heyetinde olup ve mitinge katılanlara verildi. Bunlardan

hatırlayabildiklerim Tevfik İleri, Şükrü Kaya, Adnan Cahit, Adnan Cemgil, Hüdai (Sayıştay daire emekli başkanlarından), Şevki Erker ve ben vardık. Polisi dövmekten tutuklananların hiç birini tanımıyordum. Bunlardan Aziz (Türkiye Sosyalist Partisi kurucu üyelerinden Aziz Ziya Sıradağ), Behçet (Türkiye Sosyalist Partisi kurucu üyelerinden Behçet Atılgan)'le hapishanede tanıştım ve yakın arkadaşlığım başladı. Ben bu gösteriyi düzenleyenlerden kabul edilerek tutuklanmıştım. Tutuklananların hemen hepsi öğrenciydi. Aramızda bir de öğrencilikle ilişkisi olmayan tanımadığımız birini de gösteriyle ilişkili gösterip onu da tutuklamışlardı. Ragıp Sipahioğlu adlı bu kişinin daha sonra Yassıada'da Winilex Olayı kahramanı olarak yargılandığını gördük. Ertesi gün gazeteler çelenk olayını geçiştirmişler, mezarlığın tahribi doğrultusunda çaba gösterildiğini, fakat devletin bunu önlediğini yazmışlardı.

Diğer taraftan CHP İstanbul il başkanı Cevdet Kerim MTTB'nin olağanüstü bir toplantıya çağırılıp hapisteki idare heyeti üyelerinin yerine yenisinin seçilmesini, tutuklu bulunanlar hakkında devlet ve hükümet başkanlarının şefaatinin istenmesi görüşünü telkin etmeye başladı. MTTB idare heyetinin çoğunluğu hapiste olduğuna göre MTTB'nin yönetilmesi bir sorun teşkil ediyordu. Bu itibarla bir kuruluşun olağanüstü toplantısı ve hapisteki kişiler hakkında tedbirler düşünmesi normaldi. Ama Cevdet Kerim'in telkin ettiği görüş normal değildi.

MTTB olağanüstü olarak toplandı. Kongrede delegelerden Zeki (Adana devlet hastanesi baştabibi Zeki Butur) idare heyetinin çoğunluğunun tutuklu olmasıyla yaz tatilinde idare heyeti çoğunluğunun İstan-

bul'da değil de Anadolu'da bulunmaları arasında MTTB'nin yönetimi açısından fiilî durum bakımından fark yoktur. Bu itibarla tutuklu bulunan idare heyeti üyeleri yerine başkalarını seçmeye gerek yoktur tezini savundu ve kongrece uygun karşılandı. Bu suretle Cevdet Kerim yenilmiş oldu.

Diğer taraftan Cevdet Kerim'in tutuklular hakkında devlet ve hükümet başkanından şefaat dilenilmesi konusundaki telkinlere karşı delegelerden Namık (maalesef şimdi nerede olduğunu ve ne iş yaptığını bilmiyorum) Türkiye'de yargı kuvvetinin yasama ve yürütmeden bağımsız olduğunu, Türkiye'de âdil hakimlerin bulunduğunu ve yaptığımız mitingte millî menfaatimiz açısından haklı olduğumuzu, kimsenin şefaatine ihtiyacımız olmadığını, sadece vicdanımıza karşı sorumlu bulunduğumuz tezini öne sürdü. Aynı tez kongrece de uygun görüldü. Sanıyoruz ki Namık'ın konuşmaları Büyük Atatürk'ün «Bursa Nutku»nu vermesinde etkin olmuştur. Kısa bir süre sonra yargıç karşısına çıkarıldık ve tahliye edildik. Bu sırada İstanbul Barosu'ndan ve diğer barolardan sayısız avukatlar fahrî vekâletimizi almak için müracaat ettiler. Biz tutuklular nezaket icabı fahrî vekâletimizi bize müracaat eden bütün avukatlara verdik. Bunlar arasında rahmetli İrfan Emin ve rahmetli Ethem Ruhi beyler görevlerini yerine getirdiler. Yargılama sırasında onuncu yıl affı çıktığından dava düşmüştür. Mitingi düzenleyenler affın kapsamına alındığı halde, polisi dövenler affın kapsamına alınmadılar, bunların hakkında kovuşturma devam etti. Polisi dövenler hakkında aleyhte tanıklıkta bulunacak kimseler çıkmadı. Tanık polisler de bazı arkadaşlarının dövüldüğünü, fakat dövenlerin bu sanıklar olup olmadığını bilemediklerini söylediler. O zamanın İstanbul emniyetinde yük-

sek rütbeli bir polis yetkilisi Kâmuran (emniyet emekli genel müdürü Kâmuran Çukruh) bu doğrultuda şahadette bulundu. Böylece polisi dövmekten sanık olanların hiç biri cezalanmadı.

* Birlik Dergisi

Hapisten çıktıktan sonra «Birlik» dergisine fikrî yön verme bir zorunluk oldu. Çünkü bazı arkadaşlarımız Bulgaristan'da Razgat şehrinde meydana gelen olay bizi değil Bulgar vatandaşlarını ilgilendirir. Bu Bulgaristan'ın iç işidir diyorlar, her ulusun ve bu arada Bulgaristan'ın da egemenliğine saygı göstermek gerektiği tezini savunuyorlardı. Diğer bir kısım arkadaşlarımız Razgat'ta Türklere yapılan olayın Bulgar vatandaşlarını değil, Türkiyeli Türkleri ilgilendirmesi gerektiğini söylüyorlardı. Şayet birinci görüş benimsenecek olursa bizim Razgat olayı dolayısıyle yaptığımız gösteri anlamsız oluyordu. İşte ortaya Türkiye milliyetçiliğinin tanımlanması gibi önemli bir sorun çıkmış oluyordu. Bu sorun en büyük yansımasını bizim «Birlik» dergisinde gösteriyordu. Çünkü «Birlik»e gönderilen yazılar arasında birbiriyle çelişir görüşler yer alıyordu. Örneğin Türk milliyetçiliğini Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki Türklerin coğrafi kültür milliyetçiliği olarak anlayanlar olduğu gibi, siyasî sınırlar söz konusu edilmeden tarihsel ülkü birliğinde görenler de vardı. Bu görüşlerin ortaya çıkmasında özellikle Tevfik İleri'nin «Birlik» gazetesinde yayınlanmak üzere o zamanlar Atsız Yoldaş takma *adını* kullanan Fethi Tevetoğlu'nun Turancı iki şiiri vesile olmuştu. Münakaşalar bir ara şiirin Turancı içeriğini unutturmuş, Atsız'a Yoldaş sözcüğünde yoğunlaşmış-

tı. Atsız Yoldaş takma adında Atsız sözcüğü Yoldaş' ın sıfatı niteliğinde ele alınırsa bu kişinin komünist olduğunu çağrıştırabilir. Yazı kurulumuzda bu konu bir tartışma meselesi olmuş ve Fethi Tevetoğlu'nun şiiri «Atsız'a Yoldaş» biçiminde düzeltilmişti. Fethi Tevetoğlu da uzun süre adını bu biçimiyle kullanmıştı. Esasen Fethi Tevetoğlu o zamanlar yayınını durdurmuş bulunan «Atsız Dergisi» yazı ailesinden sayılabilirdi. Aynı durumdaki kişiler arasında Alparslan Türkeş ve Tevfik İleri'yi de sayabiliriz. Bir bakıma ben de bunlar arasında sayılabilirim. Ancak bunların arasında sayılmamamı gerektiren husus fikrî bir ayrılık değil, öznel, ailevî bir ayrılıktır. Bu da o tarihlerde bu grubun lideri olan Nihal Atsız'ın ailece tanıdığım eşi Mehpare hanımdan boşanmasıydı. Benim Mehpare hanımın ailesine yakınlığım ve hürmetim Nihal Atsız'ın şahsına olan sevgimden daha fazlaydı.

«Birlik» dergisinin beş kişilik yönetim kurulunda iki kişi (Adnan Cemgil ve Şevki Erker) coğrafi kültür milliyetçiliğini, buna karşılık üç kişi (ben, Adnan Cahit (Ötüken), Necmi) de tarihsel ülkü birliği görüşünü savunduk. Konu MTTB genel yönetim kuruluna götürüldü. Orada beşe karşı altı oyla bizim tezimiz, yani tarihte ülkü birliğinin Türk milliyetçiliğine esas olduğu görüşü benimsendi. Bunun üzerine Cemgil ve Erker yönetim kurulundan istifa ettiler. Bu boşalmalar nedeniyle kısa bir süre sonra ben de MTTB genel sekreteri oldum. Gerek «Birlik» dergisi ve gerekse MTTB Türk milliyetçiliğini «Tarihte ülkü birliği» olarak anlayanların görüşünü yansıtır bir nitelik kazandılar

Bunun üzerine şehir tiyatrosunda Türkiyeli olsun olmasın bütün Türklerin temsil edildiği bir «Türk Ge-

cesi» düzenledik. Burada Kırım, Azerbaycan, İdil, Ural, Türkistan ve Anadolu Türkleri bölgesel ve ulusal, tarihsel, geleneksel giyim, şarkı, türkü ve oyunlarını sergiledik. Ayrıca «Birlik»in her sayısında Türklerin şimdi ve geçmişte yaşadıkları ülkeleri tanıtmaya yönelik bir yazı dizisine başladık. Bu arada o zamanlar Bulgaristan'daki Türklere ait avukat Halil Yaver adında bir kişinin kitapları çıkmaya başlamıştı. Ben bu kişi ile tanışmak ve dergimizde Bulgaristan Türklerine ait ondan yazılar almak gereğini duydum, rahmetli avukat Halil Yaver beyi buldum, konuşmalarımızda Halil Yaver'in kitapları kendisinin yazmadığını kitapların kendisine ait olmayıp Habil Adem'e (Naci İsmail Pelister) ait olduğunu öğrendim. Halil Yaver beni Habil Adem'le tanıştırdı. Hiç tereddütsüzce diyebilirim ki Habil Adem, tanıdığım en zeki insanlardan biridir. Ne yazık ki zekâsını hatalı yollarda harcamıştır. 1932' de tanıdığım Habil Adem'le 1936-1939 arasında yakın ilişkim oldu.

Bu suretle MTTB ve «Birlik» dergisi bir bakıma «Atsız» dergisinin devamı niteliğini kazandı. Bu suretle ben bilerek veya bilmeyerek, isteyerek veya istemeyerek Turancılık, Türkçülük derken İrredantist (ilk defa İtalya'da kendini gösteren coğrafi sınırlar söz konusu edilmeden bir ırkın mensuplarını bir araya getirme) bir milliyetçi oldum. Oysa bu görüşlerin temel temsilcisi olan Ziya Gökalp'ı o yıllar daha okumuş değildim. Bu yıllarda «önsöz»de adından söz ettiğim Azerî Ali Aran arkadaşımla bu konuları tartıştım. Bu konuda ilk bilgiyi ondan aldım.

3

Akımlar, Kişiler, Olaylar

Türkçülük — Turancılık — Anadoluculuk
Komünistlik

Azerî Ali, bilinçli bir Azerî milliyetçisi idi; Turancılığa, Türkçülüğe, irredantizm'e karşı idi. Ayrıca sosyalizmin de amansız düşmanıydı. Onun yoluyla birçok Türkiye dışı siyasîlerle tanıştım. Bunların çoğu Azerbaycan Müsavat Partisi üyeleri idi. Bunların hemen hepsi Türkçülüğün, Turancılığın, irredantizmin karşısında idiler. Hatta bir gün Resulzade Mehmet Ali beyle bu konuları görüşürken bana partilerinin (Ademi Merkeziyetçi Müsavat Partisi) adında adem-i mer-

keziyetçi sıfatı bulunmasına karşın merkeziyetçi olduğunu ademi-merkeziyetin dışa yani Türk dünyasına yönelik bulunduğunu söylemişti. Resulzade Mehmet Ali bey Azerbaycan Cumhurbaşkanı Resulzade Mehmet Emin beyin küçük kardeşi idi. Mehmet Ali bey ağabeysi kadar kültürlü değildi. Rusyalı Türklerden yalnızca Cafer Seydi Ahmed (Kırımer) ile M. Sadık San'an Turancı, Türkçü, irredantist idiler.

Kırımlılar ve Türk Ocağı ile ilişkili olanlar hariç geriye kalan bütün Çarlık Rusya'sı milliyetçilerinin Türk irredantizminin karşısında, siyasi ademi-merkeziyetçiliğin yanında olduklarını gördüm: Cafer Seydahmet Beyin anlattığına göre «Kırım iktisadî ve coğrafî durumu yönünden tek başına yaşayamaz. İslâmî bir yol izleyerek ya Ufa Müftülüğü'ne bağlı, idarî ademi-merkeziyeti ya da İstanbul Şeyhülislâmlığına bağlı, siyasi ademi-merkeziyeti seçmesi gerekir. Bunlardan birini seçmemesi halinde Ukrayna'nın egemenliğine girmesi mukadderdir. Kırım Fatih Mehmet döneminde tercihini yapmıştır. Şimdi de bu tercihi devam ettirmektedir»: İsmail Gaspirenski gibi. Buna karşılık Türkistan, Azerbaycan, Başkırdistan... iktisadi ve coğrafî yönden, devletler arası statükoya dayanarak, tek başına yaşayabilir. Bundan ötürü bunlar Türk irredantizminin karşısındadırlar. Resûlzade Mehmet Emin, Sadri Maksudof, Zeki Velidiyef, Ayaz İshakof... gibi. Cafer Seydahmet Beyin bu görüşlerini, ben tutarlı buldum.

Diğer taraftan Türk Ocaklılar, Teşkilât-ı Mahsusacılar Türk irredantizminden yana idiler. Karabey Karabekof, Osman Hocayef, Celal Korkmazof, Neriman Nerimanof, Sultan Galiyef... gibi.

Dikkate şayandır ki, bu Türk irredantistlerinin

büyük bir kısmı komünizmi seçmişlerdir. Bunun nedenini hazırlamakta olduğum «Türkiye'de Sosyalizmin Tarihi» adlı kitabımda ele alacağım.

Sonuç olarak Rusya'dan kaçmış milliyetçi Türklerin milliyetçiliğinin, Turancı, Türkçü, irredantist bir milliyetçilik değil, Sovyetler Birliği'nden ve Anadolu Türklerinden ayrılmaya yönelik ayrılıkçı bir milliyetçilik olduğunu gördüm. Çarlık Rusyası Türklerinden Leninci-Stalinci olanların önemli bir bölümü kesin olarak Turancılığa-Türkçülüğe karşı idi. Buna karşı Troçkici-Zinovyevci olanlar Turancı-Türkçü idiler. Örneğin Leninci-Stalinci Zeki Velidi (Togan) Türkçülüğün, Turancılığın karşısında, ayrılıkçı bir Başkırtçı komünist idi. Yine hayatı boyunca Turancılığı savunmuş olan Prof. Ali Turan (Hüseyinzade) Bakû Türkiyat kongresine Türkiye Cumhuriyeti temsilcisi olarak katılmış ve Turancılığı değil ayrılıkçılığı (Türkiye Türkçülüğü) önermiştir. Buna karşılık Neriman Nerimanof gibi Sultan Galiyefçi sayılabilecek komünistler, dünya Türkçülüğünü savunmuştur. Bu tarihlerde (1932'de) Azerbaycan Müsavat Partisi'nin Gürcü ve Ermeni göçmen politikacıları aralarında anlaşarak eski rejimi canlandırmaya, bir «Kafkas Federasyonu» kurmaya çalışıyorlardı. Oysa bu hareket Türk dünyasının parçalanması niteliğini taşıyordu. Ben Azerbaycanlıların, Kırımlılar, Türkistanlılar, İdil-Urallılarla birleşmesi ve ortak bir cephe kurması eğiliminde idim. Azerbaycanlıların Gürcülerle, Ermenilerle birleşmesine karşı idim. Bu yüzden «Birlik»in ikinci sayısında «ayrılıkçı milliyetçilik»e karşı çıkmış, Türk dünyasının ortak bir yönetime yönelinmesi, irredantizmi gerçekleştirmesini öne sürmüştüm. Yazıyı yazarken birçok Rusya Türkleri dergilerinden, ayrıca da özel konuşmalardan yararlanmıştım.

Benim bu yazım üzerine Berlin'de Türkçe ve Almanca çıkan İstiklâl-İndependanz haftalık gazetesinde bana karşı ağır bir yazı çıktı. Bu yazıda «Birlik» dergisi, «Kadro» mecmuası ve Hakimiyet-i Milliye (Ulus) gazetesi komünistlikle suçlanıyor, bu görüşlerini doğrulayıcı kanıtlar öne sürüyordu. Kadro ve Ulus gazetesinin komünistlikle ilişkili olup olmadığı konusunu bir yana bırakalım. Gerçekte o tarihlerde, komünizme, daha doğrusu sosyalizme yakın yazılar, Kadro'da Hakimiyet-i Milliye'de çıkıyordu. Falih Rıfkı'nın da bu doğrultuda yazıları vardır. Falih Rıfkı, bilahare bu yazıların kendi fikrî ürünü değil, CHP'nin emriyle yazıldığını itiraf etmiştir. «Birlik»in ve benim o tarihlerde sosyalistlikle, komünistlikle bir ilişkim yoktu. Ben o zamanlar irredantist bir milliyetçi idim. Ekonomik konularda da esaslı bir fikrim de yoktu. Ancak yabancı şirketlerin (tramvay, tünel, elektrik, rıhtım...) beledîleştirilmesi görüşünde idim, «Birlik»te de bunun kampanyasını açmıştık. «Birlik»te tramvay şirketinin beledîleştirilmesiyle ilişkili bütün yazıları ben yazdım. Yazıların hepsi imzasızdır. Yabancı şirketlerin beledîleştirilmesi tezini savunmamız Berlin'de çıkan İstiklâl dergisi tarafından komünistlikle suçlanmamız için yeterli bir neden olmuştu. Tramvay şirketinin beledîleştirilmesi konusundaki çabalarımız olumlu sonuç verdi. Durum bununla kalmadı, yabancı şirketlerin pek çoğu beledîleştirildi. Bu beledîleştirilme kampanyasında bir iki anımı aktarayım.

«Birlik»in sayılarının birinde bu beledileştirilme işine dair yazı koymamıştık. Bunun üzerine ortaya birtakım dedikodular çıkarıldı. Bu, bizim susuşumuz olarak nitelendi. Bunun üzerine mebuslara adlarına yazılı birer mektup yolladık. Mektubun altında MTTB genel sekreteri sıfatıyle benim imzam vardı.

Mebuslara posta ile gönderdiğim bu mektup gerekli yankıyı yaptı. Manisa milletvekili Refik Şevket İnce ilgili bakana bir soru önergesi verdi. Bu soru önergesinde Tramvay Şirketini denetlemekle görevli Belediye Meclisi üyelerinin şirketten bedava seyahat kartı taşıdıklarından denetimlerini gereği gibi yapmadıklarını, bizim mektuba dayanarak öne sürmüştü. Bunun üzerine polis müdürlüğünde sorguya çekildim. Mektupların gizliliğini öne sürerek mektubu yolladığım kişilerden bir şikâyet olmadıkça polisin harekete geçemeyeceği görüşünü savundum. Tramvay Şirketinin belediîleştirilmesini istememizi polis müdürlüğü de tıpkı İstiklâl gazetesi gibi komünistlik olarak niteledi. Bunun da varit olmadığını anlattım. Polis ve İstiklâl gazetesinden başka CHP üst kademelerindeki kimseler de bizi komünistlikle itham etmeye başlamışlardı. Artık sosyalistliği-komünistliği okumam, öğrenmem bir zorunluk olmuştu.

Ben genellikle ne sosyalizmden-komünizmden yana ne de onların karşısındaydım. Ancak açık bir şekilde tek parti-tek şef düzeninin opuskürizmine (görüşlerimize aykırı görüşlerin öğrenilmemesi gerektiği) karşıydım. Her fikrin serbestçe söylenmesi, açıklanması, kişilerin karşı oldukları fikri savunmalarının da bilerek olması gerekliliğini savunuyordum. Bunun için hangi görüşte olursa olsun, kişilerin opuskürizme karşı ortak bir cephe kurmaları ve onu ortadan kaldırmaları gerektiği görüşündeydim. Hemen şunu da hatırlatalım ki profesör Mustafa Şekip Tunç, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar da bu görüşte idiler. Özel konuşmalarımızda bu görüşü savunuyorduk. Bunlardan Peyami Safa işi özel konuşmalara değil genel alanlara geçirmek gerektiği görüşündeydi. Bu konuda yakın arkadaşlarımızla onun evinde iki toplan-

tı yapmıştık. Rahmetli Peyami Safa'nın evinde yaptığımız bu toplantılara Tahsin (Millet Partisi İstanbul İl Başkanı İktisat Doktoru T. Kitapçı), Fikri (Yeni Türkiye Partisi Genel Sekreterlerinden Fikri Akurgal), Nihat (Kurucu Mecliste CHP Gümüşhane Milletvekili Nihat Sargınalp vb.) daha başka arkadaşlarımız katılmışlardı. Burada toplumu mutlu edecek yöntemler konusunda görüşlerimizi açıklamıştık. En çok konuşan ben ve İbrahim Arslan idik. Konuşmalarımız üzerine rahmetli Peyami Safa hepimize, «görüşlerinizde bir homojenlik yok. Abidin, Peker'e soldan, İbrahim de sağdan karşı çıkmaktadır. Ortak görüşleri Peker'e karşı olmadır. Peker ortadan çekildikten sonra siz birbirinize girip, birbirinizle mücadele edeceksiniz, bu arkadaşlığınız da çok sürmeyecektir. Sizlere öğütlerim bu yakın arkadaşlık döneminde birbirinize yolladığınız mektupları hatta bayram tebrik kartlarını dahi saklayın, çünkü yarın size lâzım olacaktır,» dedi. Gerçekten de bu arkadaşların yolları birbirinden ayrıldı ama dostluklar bozulmadı.

Bu toplantılarla ilgili bir hatıramızı daha anlatalım.

Bizimle ne tarzda ve ne yolda arkadaşlık ettiğini hatırlayamadığım bir genç de toplantıya katılmış, toplantıya bir başkan seçilmesini ve zabıt tutulmasını önermişti. Bunun ne anlama geldiğini o zaman ben de diğer arkadaşlarım da anlamamıştık. Rahmetli Peyami Safa bizi uyardı. «Bu, bir toplantı değil, bir söyleşidir. Başkan seçmek ve zabıt tutmaya gerek yoktur.» Başkan seçilmedi ve zabıt tutulmadı, fakat bu genç özel olarak konuşmaları kaydetti. Dağılmadan evvel Peyami, tutulan zabıtların okunmasını rica etti. Zabıtlar okundu ve Peyami Safa bu zabıtlarda gerekli

düzeltmeleri yaptı ve genç, zabıtları götürdü. Herhangi bir sorguya çağırılmadık. Peyami Safa'ya özel konuşmalarımızdan birinde opuskürizmin ortadan kaldırılmasında Marksistlerle bir ortak çalışmanın olup olamayacağını sordum. Peyami, «kesin olarak bu, olanaksızdır», dedi ve şöyle devam etti. «Nâzım Hikmet de Kerim Sadi de bu görüşe katılmazlar. Biz bu konuyu daha önce Nâzım'ın, Hikmet Kıvılcımlı'nın da bulunduğu bir toplantıda tartıştık. Nâzım kesin olarak bu görüşe karşı çıktı!» dedi. Peyami Safa'nın bu görüşünü ben yeterli bulmadım, bir imkân ve fırsat kolladım, Kerim Sadi ile görüştüm. Bu fikre yanaşmadığını gördüm ve Peyami'ye hak verdim. Şimdi Halil Yaver, Habil Adem, Hatay Erginlik Derneği, Ali İhsan Sabis Paşa, Cevat Rifat Atilhan, Akın gazetesi ve Halkevlerine ait anılarımızı sıralıyalım.

* Halil Yaver

Halil Yaver'in kendi anlattığına göre özgeçmişi şöyledir:

Halil Yaver aslen Bulgaristanlıdır. Küçük yaşta Türkiye'ye gelmiş ve II. Abdülhamid tarafından okutulmuş ve Kazasker (askeri hakim) olmuştur. Hukuk Fakültesinin ilk mezunudur. Diploma numarası «bir» dir. Bulgarcayı iyi bildiği için Türkiye'nin Bulgar istihbaratıyla ilgili seksiyonunda çalışmıştır. Mekteb-i Mülkiye (Siyasal Bilgiler Fakültesi)'de Bulgarca dersi okuttuğundan kitaplarına Prof. Avukat Halil Yaver diye imza atarmış. İstihbarattaki görevi sırasında iki önemli olayı ortaya çıkarmakla övünür. Biri Osmanlı Bankasını Ermeni komitacıların tünel açıp bombalaması girişimi, diğeri de I. Dünya Savaşı sırasında

müttefikimiz Bulgaristan sınırları içindeki ortak düşmanımız olan İngilizlerle bağlantılı bir telsiz istasyonunu meydana çıkarmasıdır.

Şimdi Osmanlı Bankası olayını anlatalım.

Karaköy civarında azınlıklara ait bir okulun teftişine (Halil Yaver o sırada azınlık okulları müfettişlerindendi) gitmiş. Okulun bahçesinde bir toprak yığını görmüş. Toprağı incelemiş. Okulun bahçe toprağına benzemediğini, bu toprağın dışarıdan geldiğini anlamış. Bunun nereden ve niçin getirildiği konusu ona dert olmuş, toprağın dışardan okul bahçesine getirilmesi sırasında bir kısmının arabadan etrafa dökülebileceğini düşünmüş. Bu sefer dışarıda aramalar yapmış. Yolun elli, yüz metresinde bir bu taprağa rastlamış. Böylelikle toprağın nereden geldiğini bulmuş. Sonunda bunun Karaköy'deki Osmanlı Bankasını tünel açmak suretiyle havaya uçurmak isteyen Ermeni komitacılar tarafından düzenlendiği ortaya çıkarılmış.

İkinci olaya gelince I. Dünya Savaşı sırasında Bulgar mektupları sansürüne Halil Yaver'i memur etmişler. Kendisinden önce bu görevi yapan kişi oldukça tembelmiş. İncelemediği mektupların sayısı bir hayli çokmuş. Bunların arasında üç dört aylık yurtdışından gelen ve yurtdışına giden Bulgarca mektuplar birikmiş. Halil Yaver ilk önce bu mektupları okumaya başlamış. İçlerinde Bulgaristan'a gidecek bir mektubun özel şifreli (kodlu) bir mektup olduğu kanısına varmış ve istihbarat dairesine mektubun gideceği adresin özel bir kontrole tabî tutulması gerektiğine işaret etmiş. Bulgaristan müttefikimiz olduğu için durum Bulgar hükümetine de bildirilmiş. Bulgar polisi gerekli hassasiyeti göstermiş. Sonuç olarak orada bir telsiz

istasyonunun bulunduğu ortaya çıkarılmıştır.

Halil Yaver, II. Abdülhamit döneminde istihbaratta çalıştığı gibi 1908 sonrasında da yine istihbaratta çalışmaya devam edebilen sayılı kişilerdendir. Çünkü 1908'den sonra II. Abdülhamid istihbaratçılarının önemli bir kısmının görevine son verilmişti.

Halil Yaver 75 yaşından sonra delirmiş. Bakırköy Akıl Hastanesinde ölmüştür. Mareşal Çakmak'ın güvenilir adamıydı. Mareşal Çakmak-Şükrü Kaya çatışmasında Şükrü Kaya aleyhinde büyük hizmetler yapmıştır. Bu arada Şükrü Kaya aleyhine dökümanlar Halil Yaver tarafından sağlanıp Habil Adem'e verilmiş ve Habil Adem tarafından «Nereye Gidiyorsun Türkiye» başlıklı bir kitap hazırlanmış ve kitap Prof. Avukat Halil Yaver imzasıyle yayınlanmıştır. Bu kitap piyasaya çıktıktan kısa bir süre sonra Şükrü Kaya' nın emrinde bulunan İstanbul Valiliğince toplatılmış ve mahkemeye verilmiştir. Uzun bir yargılamadan sonra da beraat etmiştir.

* Habil Adem

Habil Adem aslen Arnavut'tur. Adı Naci Pelister' dir. Yazılarında Habil Adem takma adını kullandığı için bu adla anılır. Zengin bir Arnavut ailenin oğlu olduğunu sanıyorum. Bu itibarla Macaristan'da tarım öğrenimi yapmış, Almanca, İngilizce, Fransızca dillerini bilirdi. İstanbul'a gelişinde mesleğinde değil, gazetecilikte ekmeğini kazanmayı düşünmüştür. O dönemlerde —1908 önceleri— gazetelerde iki çeşit yazar çalışırmış. Bunlardan biri muhabir, diğeri muhbirmiş. Muhbirler okuma-yazma bilmezlermiş. Gazetenin yazı işleri müdürü muhbirleri olay yerine, polise, otelle-

re yollar bilgi toplatırmış. Muhbirler gazete idarehanesine gelir, muhabirlere gördüklerini, işittiklerini anlatırlar, muhabirler de bunları kaleme alırlarmış. Muhabirlerin kaleme aldıklarını muharrirler düzeltir, ayrıca yazılar makaleler de yazarlar, baskıya yollarlarmış. Başmuharrirler arasında yabancı dil bilen hemen hemen yokmuş. Başmuharrirlerin arasında okuma-yazma bilmeyenler de varmış. Bunlar başkaları tarafından yazılan yazılara imza atarlarmış. İşte Habil Adem bu ortamda Babıâli'ye girmiş ve kısa bir süre içerisinde tutunmuş ve okur-yazar olmayan bazı başmuharrirlerin başmakalelerini yazmaya başlamış ve yüksek ücretler almıştır. Habil Adem'in bana anlattığına göre okuma yazma bilmeyen başmuharrirlerden Baba Tahir'in başmakalelerini Yunus Nadi yazarmış. Kendisi de Mevlanzade Rıfat beyin başmakalelerini yazarmış. Bu başmakalelere karşılık haftada bir beşibirlik altın alırmış. Şimdi bir altın altı yüz lira civarında olduğuna göre bir beşibirlik üç bin lira kadardır. Mevlanzade Rıfat imzasıyle çıkan kitapların da yazarı Habil Adem'dir. Mevlanzade «Serbesti» gazetesinin sahibi ve başyazarıdır.

1908 Meşrutiyet devrimi üzerine devlet emniyet teşkilâtı Selâniklilerin özellikle Karaso, Cavit, Nisim, Ruso, Metr Salem, Topal Samuel İzisel gibilerinin eline geçmiştir. Devlet emniyetinin Musevilerin eline geçmesi büyük bir sakınca taşıyordu. Talat Paşa bu sakıncayı anlamış ve devlet emniyet teşkilâtının Müslümanların eline geçmesi gereğini duymuş, bu suretle devlet emniyet teşkilâtında bir yeniden düzenlemeye gitmiştir. Bu düzenlemede emniyetin üst kademesine onüç Müslüman alınmış, ayrıca birkaç yabancı dil bildiği için Habil Adem de emniyetin tercüme bölümünde görevlendirilmiştir.

Habil Adem daha sonra emniyetin Aşiretler Masasında Türkmenler bölümünde çalışmıştır. Osmanlı devleti emniyeti Anadolu'nun genellikle bütün etniklerin, özellikle Türkmen ve Kürt halklarının tarihteki ve o dönemdeki durumlarını saptamak üzere Batı'dan, özellikle Almanya'dan uzmanlar getirtmiştir. Bu uzmanların raporlarını Habil Adem Almancadan Türkçeye çevirmiştir. Ayrıca devlet emniyet teşkilatı tarafından Habil Adem'e birçok kitaplar da Türkçeye çevirttirilmiştir. Bu kitaplardan yalnızca «Türkmen Aşiretleri» kitabı basılmıştır. Eski harflerle yazılı bu kitap Millî Kütüphane'de mevcuttur.

Habil Adem çevirdiği bu raporlardan ve kitaplardan esinlenerek, yararlanarak eski harflerle pek çok kitap yayınlamıştır. Bu kitapların bilimsel değeri oldukça yüksektir. Bu bilimsel değer o günkü Osmanlı toplumunun durumuna ve milletlerarası ilişkilerine göredir.

Habil Adem kendi yazdığı ve yayınladığı bu kitaplarda genellikle kendini «çevireni Habil Adem» diye tanıtır. Yazarına da uydurma bir profesör adı koyar. Örneğin yazarı Prof. Johns Moul, Prof. Libah gibi. Tabii Libah sözcüğünün Habil olduğu kolaylıkla görülebilir.

Prof. Johns Moul'ün yazdığı ve Habil Adem'in Türkçeye çevirdiği kitabın adı «Anadolu'da Türkler Yaşayacak mı, yaşamayacak mı?»dır. Habil Adem bu kitabında Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlar'dan ve Arabistan'dan çekileceği, hükümet merkezinin İstanbul'dan Anadolu içlerine taşınacağını ve Anadolu'da bir Türk devletinin kurulabileceği tezini savunur. Habil Adem bu tezi kendisinin tezi olarak değil, hayalî Prof. Johns Moul'ün tezi olarak öne sürer. Ki-

tabın yayınlanması üzerine Alman elçisi Talat Paşa'ya gelmiş. Almanya'da bu adla bir profesörün bulunmadığını, bu adla bir kitabın yayınlanmadığını ve Almanya'nın bu tezi benimsemediğini söylemiş ve yazar (çevirmen) hakkında kovuşturmaya geçilmesini bildirmiş. Bunun üzerine Talat Paşa Habil Adem'i çağırtmış, durumu ondan sormuş, Habil Adem de bu profesörün Alman olmayıp bir Macar olduğu ve bu tezini kitap halinde değil, Budapeşte'de konferans olarak verdiğini ve kendisinin bu konferansı izleyip notlar aldığını söylemiş, Talat Paşa bu yalana kanmış gibi görünmüş ve Habil Adem'e Türkiye'den kaçıp gitmesini, bu suretle Osmanlı-Alman ilişkilerinde bir anlaşmazlığa meydan verilmemesini önermiş. Bunun üzerine Habil Adem İtalya'ya gitmiştir.

Habil Adem İtalya'da parasız pulsuz bir durumdadır. Para sağlama çarelerini araştırır. O tarihlerde Arnavutluk'un bağımsız bir devlet olması çabaları vardır. Almanlar ve İngilizler ayrı ayrı güvendikleri kendi adamlarını Arnavutluk'a kral yapmak istemektedirler. Ayrıca Mısır Hidivi (eyalet valisi) Abbas Halim Paşa da Arnavutluk kralı olma hevesindeydi. Habil Adem Abbas Halim Paşa'nın bu isteğini bildiği için bundan faydalanmayı ve para sızdırmayı planlar. Planı özetle şöyledir.

Abbas Halim Paşa Kavalalı Mehmet Ali Paşa soyundandır. Arnavutluk'un son kral ailesi Kastrot ailesidir. Bu aile Fatih Sultan Mehmet'in Arnavutluk'u Osmanlı imparatorluğuna kattığı dönemde krallık eden ailedir. Şayet Kavalalı ailesiyle Kastrot ailesi arasında bir bağlantı kurulacak olursa bu takdirde Abbas Halim paşa Arnavutluk tahtının tek ve gerçek mirasçısı olmuş olacaktır.

Bu planı uygulayabilmek için Kastrot ailesinin

soyağacını Kavalalı'ya bağlayan bir belgeyi soyağaçlarını hazırlayan bir kilise arşivine sokmak gereklidir. Habil Adem bu planını Abbas Halim Paşa'ya iletiyor ve ondan gerekli masrafları sağladığı takdirde bir ceylan derisine bu soyağacını yazdırıp, Roma'da bir katolik kilisesi arşivine sokabileceğini bildiriyor. Abbas Halim Paşadan uygun cevabı ve gerekli parayı alınca katolik kilisesi arşivine bu belgeyi (!) oranın papazıyla anlaşarak koyuyor. Daha sonra Habil Adem kilise arşivinde yaptığı bir araştırmada (!) bu belgeyi buluyor. Kamuoyuna sunuyor. Böylelikle Mısır Hidivi'nin Arnavutluk tahtının tek ve gerçek mirasçısı olduğu doğrulanmış oluyor. Bu belgenin (!) ortaya çıkışı politika dünyasını karıştırıyor. Talat Paşa bir anlaşmazlığa meydan vermemek için Habil Adem'i yurda çağırıyor.

Abbas Halim Paşa kendi durumunu kurtarmak için Habil Adem'in bu girişimiyle bir ilişkisi olmadığını, Habil Adem'in bunu kendiliğinden yaptığını iddia ediyor ve «Derreddi Müfteriyatı Habil Adem» (Habil Adem'in İftiralarının Reddi Hakkında) isimli bir kitap yayınlıyor.

Habil Adem İstanbul'a dönüşünden sonra artık devlet emniyet teşkilâtında çalıştırılmıyor. Kurtuluş savaşına katılmadığı için Ankara hükümeti tarafından da tutulmuyor. O dönemlerde davavekilliği için avukat olma zorunluğu olmadığından davavekilliği yapıyor ve ayrıca çeşitli tertiplerle para kazanma yollarına baş vuruyor. Habil Adem'in on-on beş kişilik bir maiyeti vardı. Bunları beslerdi ve özel işlerinde kullanırdı. Genel olarak tertiplerinde kendi görünmez bu maiyeti görünürdü. O zamanlar gazete, dergi çıkarmak için tahsil kaydı yoktu. Bu maiyetin hemen hep-

si ayrı ayrı dergi ve gazete çıkarma ruhsatları almışlardı. Bu yolla ilân koparmak, abone bulmak, propagandalarını yapmak üzere zengin kuruluşlarla ilişki kurmuşlardı. Bu tertiplerden bazıları Fener Patrikhanesi, Türk Ticaret Bankası, Reasürans müdürü Piyos tertibi ve benzeri olaylardır.

* Fener Patrikhanesi Olayı

Habil Adem Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Ekrem beyin polis müdürü bulunduğu dönemde Fener Patrikhanesi ile ilginç bir tertibe girmiştir. Şimdi «Atlantik» olan yer vaktiyle Petrograd pastanesiydi. Orada Atatürk'ün güzel çerçeveli bir portresi vardı. Habil Adem ve maiyeti Petrograd pastanesinin sahibine gitmişler. Akrabalarından birinin düğünü olduğunu, tuttukları düğün salonunda Atatürk portresi bulunmadığını, düğün için geçici olarak portrenin kendilerine verilmesini istemişler. Pastane sahibi de bunların pastanenin devamlı müşterileri olduklarından ricalarını geri çeviremiyor portreyi veriyor. Yine o tarihlerde şimdi Tokatlıyan hanının bulunduğu dar sokakta smokin, silindir şapka ve benzeri eşyaları kiraya veren dükkânlar vardı. Habil Adem ve maiyeti oradan kira ile kendilerine bu eşyalardan alıyorlar. Fakat bunlar düğüne değil, Fener patrikhanesine gitmeye karar vermişlerdir. Gün battıktan yani bütün daireler kapandıktan sonra patrikhaneye varmışlar. Başpatrik patrikhanede yatıp kalkarmış. Kapıcıya başpatriği görmek istediklerini söylemişler. Kapıcı, patriğin özel odasında olduğunu, bu saatte misafir kabul etmediğini söylemiş. Habil Adem ve maiyetindekiler hep smokinli imişler. Ankara'dan geldiklerini, görüş-

mek zorunda olduklarını, patriği derhal çağırmasını söylemişler. Yanındakiler kapıcıyı bir kenara çekmişler. Kapıcıya Habil Adem'in başmüfettiş olduğunu, kendisine saygılı davranmasını söylemişler. Kendileri de Habil Adem'e karşı saygılı davranmışlar. Başpatrik odasından kapıya gelmiş. Başmüfettişi ve maiyetini karşılamış, bürosuna götürmüş. Bu sırada Habil Adem başta maiyeti erkânı arkada kurdelelere sarılı Atatürk'ün portresini taşıyarak onu izlemişler ve büroya oturmuşlar.

Habil Adem'in dinler tarihi ve özellikle Ortodoks tarihi üzerine geniş bilgisi vardı. Bu bilgisi onu devlet emniyet teşkilâtında çevirmen olarak çalışmasından geliyordu. Bu konuya ait çeşitli raporları ve kitapları dilimize çevirmişmiş. Habil Adem dinler tarihindeki geniş bilgisine dayanarak Fener Patrikhanesinin İstanbul'dan Aynaros'a (Yunanistan'da bir şehir) taşınması gerektiğini Eftim Kilisesinin genel Türk-Ortodoks kilisesi olması gerektiğini önermiştir. Fener Patriği de bu görüşlerin isabetsizliği konusunda yine tarihsel kanıtlar öne sürmeye kalkmış, Habil Adem'le bilimsel tartışmalara geçmişler. Habil Adem işi tatlıya bağlamış ve Fener Patrikhanesinin Türkleşmesi şartıyle kendilerinin yani Ankara'nın onu tutacaklarını Eftim'e itibar etmeyeceklerini söylemiş ve Atatürk'ün portresinin Ankara tarafından ibadet yerine asılmak üzere hediye edildiğini eklemiş ve özel bir törenle portre Fener Patrikhanesinin ibadet yerine astırılmıştır. Bu arada Habil Adem maiyettekilerin Kızılay, Çocuk Esirgeme gibi hayır derneklerinin temsilcileri olduklarını Fener Patrikhanesinin bu kuruluşlara bağışta bulunmalarını rica etmiş...

* Türk Ticaret Bankası Olayları

Habil Adem'in maiyetindekilerin çeşitli gazete ve dergi çıkarma ruhsatlarının bulunduğunu ve bu dergilerin eşref saatlerde çıktıklarını kaydetmiştik. Bunlar büyük kuruluşlardan ilân, reklam ve çeşitli adlarla ödenek koparıyorlardı. Bu arada şimdi Türk Ticaret Bankası adını alan bankanın o tarihlerde adı Adapazarı Türk Ticaret bankası idi. Bu banka da Habil Adem'in maiyetine ait dergilere reklam veriyordu. Bunlar reklamın artırılmasını istediler. Banka bu teklifi olumlu karşılamadı. Bunun üzerine bu dergiler Adapazarı bankasının blançosunu bir maliyeci, iktisatçı gözüyle (!) inceleyen makaleler yayınladılar. Bu makaleler gerçekten de bilimsel değere sahipti. Bankanın malî durumunun bozuk olduğunu ilân ettiler. Dergilerinin bu sayılarını da Adapazarı bankasının esas sermayedarlarına yolladılar. Bunun üzerine hissedarlar bankaya üşüşüp, paralarını çektiler. Neticede Adapazarı Bankası gerçekten iflâs etti. Türkiye İş Bankası partisipasyonu ile banka Türk Ticaret Bankasına dönüştü. İsmet Paşa, Habil Adem ve maiyetinin elindeki dergi imtiyazlarını iptal ettirmek için basın kanununu değiştirtti. Şimdi kısaca Piyos olayını da açıklayalım.

* Piyos Olayı

Piyos reasüransın ve daha başka sigorta şirketlerinin kurucusudur. Habil Adem'in maiyetindekilerin çıkardığı dergilere ilân ve reklam vermektedir. Bir gün bunlar Piyos'a gitmişler. İlân ve reklamın çoğaltılmasını istemişler. Piyos bu teklifi reddetmiş. Bunun üze-

rine Habil Adem -hangi yoldan elde ettiğini bilmiyorum- Fransız hükümetinin Piyos'a verdiği şeref nişanının beratını ele geçirmiş. Burada Piyos'un Türkiye'de sigortacılık alanında özellikle I. Dünya Savaşı sırasında yaptığı hizmetlerden dolayı bu şeref nişanının verildiği yazılıymış. Beratta özellikle I. Dünya Savaşında sözlerinin bulunuşunu Habil Adem kötüye yormuştur. Çünkü I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı devleti ile İngiltere savaş halinde idiler. Savaş halinde olan iki devletten birinin lehine olan hareket, diğerinin aleyhine demektir mantığıyla Habil Adem Piyos'u zor duruma düşürmüştür. Ayrıca Halil Yaver yoluyla Mareşal Çakmak'a Piyos aleyhine bir rapor düzenlettirilmiştir. Mareşal Çakmak'ın müdahalesiyle Piyos sınırdışı edilmiştir. Daha sonra Piyos'un açtığı dava sonucunda durum aydınlatılmıştır. İsmet Paşa'nın emri ve bir bakanlar kurulu kararnamesi ile Habil Adem'in maiyetindeki kişilerin bütün gazete ve dergi çıkarma ruhsatları iptal edilmiştir. Maiyetten önemli bir bölümü de Türkiye'yi terk edip Mısır'a gitmişlerdir.

* Hofer Olayı

Tek parti-tek şef döneminde Türkiye'de gazetelerin ilânları, dağıtımı ve kâğıt işleri belli firmaların elindeydi. İlân işleri Hofer şirketinin, kağıt işleri Burla Biraderlerin elindeydi. Bunların tutmayacağı bir gazetenin, derginin çıkmasına, çıksa da yaşamasına olanak yoktu. Hakkı Tarık Us'un bu şirketlerle arası iyi değildi. Bu yüzden Hakkı Tarık Us'un çıkardığı Vakit, Haber, Son Dakika gibi gazeteler ilân bulabilmekte ve ucuz kâğıt sağlayabilmekte sıkıntı çekiyorlardı.

Hakkı Tarık Us bu Hofer ve Burla şirketlerini işlemez hale getirmek için Habil Adem ve maiyetinden faydalanmayı tasarlamıştır. Habil Adem «İstanbul'un Sesi» dergisinde «Türk Matbuatı Yahudilerin Kontrolü Altında» başlıklı bir yazı yayınlıyor. Bu yazısında gazetelerin hayatının ilâna ve reklama, kâğıda, yazara dayandığını öne sürüyor ve sırasıyla bunların Yahudilerin kontrolü altında olduğunu gösteriyor. Şöyle ki: ilân ve reklamlar Yahudi Hofer şirketinin elindedir Bu şirketten başka ilân ve reklam şirketi yoktur. Bu şirket dilediği gazete ve dergilerin reklam ve ilân sayfalarını kiralamakta, piyasadan aldığı ilân ve reklamları bunlara dağıtmaktadır. Hofer şirketi Hakkı Tarık Us'un yani bir Türk'ün ilişkili bulunduğu gazetelere ilân ve reklam vermemektedir.

Kâğıt işi «Burla Biraderler»in elindedir. Kâğıt ithalâtı da sınırlıdır. Bu şirket de Türklere kâğıt vermekte nazlanmaktadır.

Büyük gazetelere gelince bunlar da Yahudilere aittir. Örneğin Ahmet Emin Yalman, Enis Tahsin Til Sabataist Yahudidirler. Yunus Nadi ise Karaim Yahudisidir. Bu suretle matbuat Yahudilerin ellerinin altında olmuş olmaktadır. Burada adı geçen kişiler mahkemeye baş vurarak Habil Adem aleyhine dava açmışlardır. Mahkemede Habil Adem'in, Hakkı Tarık Us'la ilişki ve bağlantısı söz konusu edilmemiştir.

* Politik Skandallar

Şimdi Habil Adem'in politik sahadaki tertiplerinden de söz edelim. Habil Adem Arif Oruç'un çıkardığı Yarın» gazetesinin yürütücülerindendi. Yarın gazetesinde imzasız ya da «Yarın» imzasıyle çıkan baş-

makaleler Habil Adem'indir. Bir ara Yunus Nadi Arif Oruç'un Kurtuluş Savaşı sırasında komünistlik tahrikatı yaptığını ve bu yüzden mahkûm olduğunu öne sürüyordu. Buna karşılık Arif Oruç da Yunus Nadi'ye «biz o dönemde komünistlik tahrikatı şayet yapmış isek o zamanlar siz bizim liderimizdiniz, sizin emrinizle yapmıştık» karşılığını veriyorlardı. Gerçekten o dönemde Arif Oruç, Yunus Nadi, Celâl Bayar, Refik Koraltan, Tevfik Rüştü Aras, Kılıç Ali ve başkalarının kurdukları muvazaa Türkiye Komünist Fırkası'nın üyesiydi. Arif Oruç'un yaptığı yayınlar da son çözümlemede Türkiye Komünist Fırkası'nı ve dolayısıyle onun kurucularından olan Yunus Nadi'yi ilzam ediyordu. Yunus Nadi Arif Oruç çekişmesinin en kritik anında Habil Adem Yunus Nadi aleyhine bir tertip hazırladı. Bu tertip özetle şöyledir:

Habil Adem'in yanında Bakû'da Türkiye Komünist Fırkası lideri Mustafa Suphi'nin bastığı bildiriler varmış. Habil Adem bu bildirilerin fotokopisini aldırtmış, sonra kağıt giyotiniyle bildirilerdeki Mustafa Suphi kısmını kestirtmiştir. Matbaada bir mürettip bulmuş ve ona şu talimatı vermiştir. Mürettip Yunus Nadi beye gidecek ve kendisinin Arif Oruç'un matbaasında çalıştığını ve matbaada eski harflerle komünist bildirileri basıldığını, bunları kendisinin dizip bastığını, ancak şimdi bu yaptıklarından pişman olduğunu bu işlere devam etmek istemediğini söyleyecek, fakat bu işleri yapmadığı takdirde de Arif Oruç'un kendisine yol vermesinin kaçınılmaz olduğunu söyleyecek ve Yunus Nadi'nin Cumhuriyet matbaasında iş isteyecektir. Pek doğaldır ki Yunus Nadi mürettipten o bildirilerden bir suretinin kendisine getirilmesini isteyecek ve ona bir para vaadinde bulunacaktır. Habil Adem mürettibe, Yunus Nadi'nin para vaadini bekle-

meden, kendisinin ondan bir para isteğinde bulunmasını ve bu paranın 300 liradan aşağı olmaması gerektiğini söylemesini istiyor. Bu para bugünün 30.000 lirası civarındadır. Mürettip de aldığı talimat uyarınca Yunus Nadi'ye gidip talimatı yerine getiriyor. Yunus Nadi mürettibin bu konuşmasından son derece memnun olmuş. Belgeleri getirirse istediği paranın üstünde bir para vereceğini vaadetmiş. Mürettip de yukarıda sözü edilen bildirileri Yunus Nadi'ye getirmiş ve bedelini almış. Bunun üzerine mürettip, Habil Adem ve «Yarın» gazetisinin diğer mensupları Bomonti birahanesine gidip sabaha kadar içmişler, eğlenmişlerdir.

Yunus Nadi bu belgeleri aldıktan sonra Cumhuriyet gazetesinde «Hainlerin Hıyanet Belgeleri, Komünistlik Tahrikat Belgeleri Elimizdedir» başlıklı manşetler atmışlardır. Ertesi günü Cumhuriyet gazetesinde mürettibin Yunus Nadi'ye sattığı belgeler (!) yayınlanmıştır. Bunun üzerine «Yarın» gazetesi yukarıda anlattığımız durumu açıklamış ve bildirilerin fotokopilerini yayınlamıştır. Bu suretle Yunus Nadi'nin bir oyuna geldiği ortaya çıkmıştır. Bu belgeler Yarın gazetesinde yayınlandıktan sonra Cumhuriyet Gazetesi «Hainler Bizi de Dolandırdı» diye bir yazı yayınlayarak durumu itiraf etmiştir.

* Habil Adem'in Nazım Hikmet'ten Yararlanmak İstemesi

Yukarıda açıkladığımız gibi «Yarın» gazetesinin fiili yönetmeni Arif Oruç değil, Habil Adem'di. Bir gün Habil Adem Nâzım Hikmet'i bulmuş ve ona piyasadaki rayicin çok üstünde bir ücretle Yarın gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü teklif etmiş. O tarihlerde Nâzım

Hikmet'in malî durumu bozuk olduğu gibi düzenli bir işi de yoktu. Nâzım Hikmet, Habil Adem'in bu teklifini kabul etti. İşe de başladı. Bir hafta kadar çalıştıktan sonra Habil Adem Yarın gazetesinin dört beş başmakalesini Nâzım'a verdi, bunların okunmasını istedi. Bu başyazılar Sovyetler Birliği aleyhine yazılmış yazılardı. Üç-beş gün geçtikten sonra Habil Adem Sovyetlerle ilgili şirketlerden Nâzım Hikmet'i ilân sağlamakla görevlendirdi. Şirketler ilân verdiği takdirde bu makaleleri yayınlamayacağını da Nâzım'a söyledi. Nâzım kendisinin gazetenin ilân memuru değil, yazı işleri müdürü olduğunu, gazetenin teknik işleriyle ilgilendiğini, kendisinin gazetenin genel tutumuyla bir ilişkisinin bulunmadığını söyleyip Habil'in teklifini reddetti.

Söz sırası gelmişken şunu da ekleyeyim ki Yarın gazetesi bu başyazıları yayınlamamıştır.

* Hatay Erginlik Derneği

MTTB genel sekreterliğini yaptığım dönemde Antakyalı Esad (müteahhit Esad Göze), Antakyalı rahmetli Remzi (Kimyager albay Remzi Sungurlar) ziyaretime geldiler. Antakyalı oldukları için memleketlerinden gelen paranın Merkez Bankasıyle, şu ve bu kuruluşlarla ilişkili olduğundan ellerine geç geçtiğini bundan dolayı sıkıntıda olduklarını söylediler. Bu sıkıntıyı gidermek için, bütün Antakya ve çevresindeki öğrencilerin memleketten gelen paralarının tek bir sandıkta toplanmasını, parası geç kalanlara bu sandıktan ödemenin yapılmasını düşündüklerini, bunu sağlamak üzere «Antakya, İskenderun ve Havalisi Öğrencileri Yardımlaşma Derneği» kurmayı tasarladıklarını söylediler ve benden bunu sağlayacak bir tüzük

hazırlamamı rica ettiler Ben de buna göre bir tüzük hazırladım. Ancak bir derneğin kurulabilmesi için bir merkez yeri olması gerekir Ben MTTB'inde daire-i mahsusa'yı merkez gösterebileceklerini söyledim ve ona göre müracaat dilekçesini tanzim ettik. Ben daha önce, MTTB idare heyetinden amacı MTTB ile çalışmayan derneklere, kanunî yer olarak MTTB odasının gösterilmesi kararını almış ve bu kararı uygulamak yetkisini genel sekreterliğe sağlamıştım.

Esad Göze arkadaşım vilâyete müracaat yaptı. Emniyetçe tahkikata geldiler. Ben gerekli bilgiyi verdim. Derneğin kanunen kurulmasında bir sakınca kalmamıştı. Fakat, vilayet derneğin kurulmasını geciktirdikçe geciktiriyordu. Çünkü o tarihlerde MTTB CHP'ce netameli idi. Bu itibarla kanunî merkezi MTTB olan bir derneğin de netameli olması gerekirdi.

Esad Göze arkadaşım günlerden bir gün derneğin kurulması müsaadesinin gecikmesinden yakındı durdu, çözüm aradı. Ben de kendisine CHP'ce muteber bir derneğe fahri başkan olacak bir kişiyi tanıyıp tanımadığını sordum. Bu konuda Tayfur Sökmen'i tanıdığını ve kendine derneğin fahri başkanlığı teklif edilecek olursa reddetmeyeceğini tahmin ettiğini söyledi. Bunun üzerine Esad'a, Tayfur Sökmen'den bir muvafakatname alınmasını ve muvafakatnameyi ek bir dilekçe ile vilâyete vermesini ve dosyasına koydurtmasını söyledim. O da bunları yaptı ve ertesi günü dernek kuruldu. Derneğin kuruluşundan sonra Atatürk'e bir tazim telgrafı çekildi. Telgrafta dernek Antakya, İskendurun ve Havalisi Öğrenci Yardımlaşma Derneği olarak tanıtılıyordu. Büyük Atatürk derneğe cevabî telgrafında, bu ismi değil, (Hatay Öğrenci Yar-

dımlaşma Derneği) ismini kullanmıştı. Dernek hemen bir dilekçe ile adını buna göre değiştirdi. Yanılmıyorsam eğer, büyük Atatürk Hatay sözcüğünü ilk defa burada kullandı.

Dernek, çok çalışkan, çok dürüst bir kişi olan E- adı, yine büyük Atatürk tarafından Hatay Erginlik den geleni yaptı. Bu arada, Antakya'da Selim Çelenk' in çıkardığı (Yeni Gün) gazetesine de yazılar yetiştirildi. Bu yazılar arasında benim de yazılarım vardır. İmzasız çıkmıştır.

Hatay'ın kurtuluşu mücadelesi sırasında derneğin adı, yine Büyük Atatürk tarafından Hatay Erginlik Derneği'ne çevrildi. Esad Göze, İstanbul'dan tahsilini terk ederek Hatay'a gitti; kurtuluş mücadelesine katıldı. O tarihten bugüne kadar Esad'ı bir daha görmedim; mektuplaşmadık. Hataylı dostlarımdan, orada müteahhitlik ve ticaret işleriyle uğraştığını duydum. Ama gerçek durumu bilmiyorum.

Esat arkadaşım Hatay'ın kurtuluşu sırasında ve Hatay'ın kurtuluşundan sonra Hatay için fedakârca çalışmıştır.

* Ali İhsan Sabis Paşa ile Görüşmem

Recep Peker'in genel sekreterliği döneminde Türk Devrim Tarihi dersi üniversite ve yüksek okulların son sınıflarına konmuştu. Bu dersin profesörleri arasında Recep Peker de yer almıştı. Türk Devrim Tarihi hocalarının dersleri o zamanın günlük gazetelerinde de aynen yayınlanıyordu. Bu itibarla o zaman okutulan bu derslerden kamuoyu da yararlanıyordu.

Recep Peker Devrim Tarihi dersinde Musul'un Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalmasının so-

rumluluğunu Ali İhsan Sabis Paşa'ya yüklüyordu. Bunun nedeni Sevr Anlaşmasında Türkiye devletinin sınırları saptanırken şimdi hatırlayamadığım bir tarihte İtilaf devletleri askerlerinin işgali dışında kalan toprakların esas alınması idi. Buna göre şayet Ali İhsan Sabis Paşa Musul cephesinde bir gün daha mukavemet etmiş olsaydı, Musul işgal kuvvetleri askerlerinin eline geçmeyecek ve dolayısıyle Musul da Türkiye devleti sınırları içinde kalacaktı. Pek doğaldır ki bu mantık sağlam değildir. Çünkü İngilizler Musul'un Türkiye devleti sınırları dışında kalmasını arzu ettikleri takdirde adı geçen tarihi de buna göre değiştirirlerdi!

Ali İhsan Sabis Paşa günlük gazetelerde Recep Peker'in ders notlarının Musul'la ilgili bölümünü okuyunca MTTB'ne bir mektup yazdı. Bu mektubunda özetle Musul'u kendi isteğiyle terk edip İstanbul'a gelmediğini, İstanbul'a aldığı emir üzerine geldiğini ve Haydarpaşa'da trenden inerken İngilizler tarafından yakalanıp Malta'ya sürüldüğünü yazıyordu. Buna göre kendisinin İstanbul'a çağrılışının İngilizler tarafından kendisine düzenlenmiş bir komplo olduğunu yazıyordu. Mektup hiç bir suretle vesikalandırılmamış, «aklımda kaldığına göre», «yanılmıyorsam eğer» biçiminde olasılı bir dille yazılmıştı. Mektubun sonunda da bu hususların Recep Peker'den kamuoyu önünde sorulması, daha açık bir dille söylenerek «Birlik» gazetesinde yayınlamamızın istendiği ihsas ettiriliyordu. Mektubu alınca «Birlik» gazetesi redaksiyon kurulu arkadaşlarımızla durumu görüştük. Mektubun «Birlik» gazetesinde değil bize yakın, bizimle ilişkili olan dergilerin birinde yayınlamayı uygun bulduk. Nihal Atsız, çıkardığı Orhun dergisinde mektubu yayınlamayı kabul etti. Ben de mektubun Orhun dergisinde

yayınlanmasına izin verip vermeyeceğini öğrenmek için Ali İhsan Sabis Paşa'nın ziyaretine gittim. Kendisiyle ilk ve son olmak üzere üç saat kadar süren bir görüşme yaptık. Ali İhsan Sabis Paşa mektubu kasten vesikalandırmadığını, olasılı bir dil kullandığını söyledi. Bu kastının da «Recep Peker'in Ali İhsan Sabis'te vesika yok izlenimini uyandırmak ve onu bir polemiğe çekmek olduğunu» söyledi. Oysa kendisinin olayları günü gününe tespit ettiğini ve olayları vesikalandırmış bulunduğunu, bu vesikaların da yurtdışında bir banka kasasında saklı tutulduğunu, bankaya noterle verdiği talimatta kendisi hariç, başkasına imza vermiş bile olsa, imzasını taşıyanlar bir belge ile bile gelseler vesikaları kimseye vermemelerini ve göstermemelerini bildirdiğini bana söyledi.

Malta'dan nasıl kaçtığını ve Anadolu'ya gelince Atatürk tarafından nasıl soğuk karşılandığını bana uzun uzun anlattı.

Ali İhsan Sabis'in Malta'dan kaçışı şöyle olmuş: Malta'da sürgün bulunan Kara Kemal Millî Mücadelenin büyük komutanlardan yoksun olduğunu, bu itibarla Malta'da sürgünde bulunan komutanların Anadolu'ya kaçırılmasını uygun görmektedir. Kara Kemal; Ali İhsan Sabis, Rauf Orbay gibi komutanların Malta'dan kaçırılması için bir İtalyan şilep şirketiyle pazarlığa girişiyor. Bu konuda tam bir anlaşmaya da varıyorlar. Şilep şirketinin istediği para, miktarca yüksektir. Kara Kemal, o sıralarda Roma'da elçi olarak bulunan Cami Baykurt'u görüyor. Durumu ona açıyor ve istenilen parayı sağlamasını kendisinden rica ediyor. O zamanlar Türk elçiliğinde bu kadar para yokmuş. Cami Bey bu parayı elçilikteki halıları ve diğer değerli eşyaları ipotek etmek suretiyle sağlıyor.

Bu suretle Ali İhsan Sabis Paşa ve Rauf Beyin Malta' dan kaçması gerçekleşiyor.

Bunların Malta'dan kaçmalarından sonra İngiliz-ler diğer tutukluları serbest bırakmışlardır. Bu arada Kâzım Karabekir Paşanın saflığından yararlanılarak Ankara'nın onu nasıl oyuna getirdiğini ve elindeki vesikaları Ankara'nın nasıl ele geçirdiğini uzun boylu anlattı ve kendisinin elindeki vesikaların da böyle bir akıbete uğramaması için yurt dışındaki bir noter eliy-le ve yurt dışındaki bir banka kasasına gönderildiği-ni ve orada kilitli bulunduğunu anlattı.

Ali İhsan Sabis Paşa daha sonra anılarını yayın-lamıştır.

* Cevat Rifat Atilhan ile Tanışmamız

Bizim «Birlik» gazetesini çıkardığımız sıralarda Cevat Rifat da İzmir'de «İnkılâp» dergisini çıkarıyor-du. Dergide Yahudi aleyhtarlığı yapıyordu. «Birlik» gazetesi her ne kadar Yahudi aleyhtarı bir dergi de-ğilse de nasyonalist bir dergi idi. «İnkılâp» dergisine fikrî bir yakınlığımız vardı. Cevat Rifat İstanbul'a bir gelişinde bizim idarehaneye de uğramıştı. Bu suretle tanıştık. Rahmetli Cevat Rifat Atilhan kültürlü bir ki-şi değildi. Heyecanlı, cesurdu. «İnkılâp» dergisini İs-tanbul'a taşımak niyetinde olduğunu, dergisine bizim de yazılar yazmamızı istedi. İzmir'de «İnkılâp» adıyla çıkan dergi İstanbul'da «Millî İnkılâp»a dönüştü. Ben imzasız ya da Yalçın takma adıyla, Tevfik İleri de Çe-tin takma adıyla Millî İnkılâp'da yazılar yayınladık.

Cevat Rifat genellikle olayları abartırdı. Kurtuluş savaşının hazırlanışında büyük hizmetleri geçtiğini söylerdi. Bu anlattıklarına göre hayatının kurtuluş sa-vaşıyla ilgili kısmı özetle şöyledir.

Cevat Rifat Macar Ali Rifat beyin oğlu Samih Rifat'ın küçük kardeşidir. Macar Ali Rifat bey 1848 Macar ihtilâlinde Türkiye'ye sığınmış, İslâmlığı kabul etmiş ve Çamlıca Bektaşi dergâhında muhib olmuştu. Türkiye'de ilk opera olan «Bülbül» operası Ali Rifat beyindir. Bektaşi «Cem âyini»ne batı müziğini sokan Ali Rifat beydir. Cevat Rifat Ali Fuat Cebesoy'un yeğenidir. Tanınmış bir ailenin çocuğu olduğu için harbiyeden çıkınca generallerin yanında karargâh subaylığı yapmıştır. I. Dünya Savaşında Mersinli Cemal Paşa'nın emir subayı idi. Cemil Paşa'dan aldığı emir üzerine mütarekenin başlangıcında bir vagon ordu parasını emrine alarak Zonguldak ve Bartın cephesinde, Karadeniz hattında Bolşeviklerin veya İtilaf kuvvetlerinin karaya asker çıkarmasını önlemekle görevlendirilmişti. Cevat Rifat 1919'da Zonguldak, Bartın havalisi halk hükümetini kurmuş ve onun devlet başkanlığını ve Silahlı Kuvvetler Komutanlığını almıştır. Çaycuma'da bu hükümetin organı olmak üzere bir de İnkılâp adlı bir gazete çıkarmıştı. Bu hükümetin Millî Eğitim Bakanlığını Hakkı bey (Millî Eğitim Müdürlerinden) Dışişleri Bakanlığını Murat Kaptan (Selânikli ilk sosyalistlerden ve Atatürk'ün yakın arkadaşlarından), yapmıştı. İçişleri Bakanı da o bölgenin tanınmış ailelerinden İncealemdaroğulları'ndan adını hatırlayamadığım biri idi.

Bu devlet Sovyetler Birliği ile de yakın ilişkiler kurmuş ve Sovyetlerden gördüğü parasal yardımla bir kuvvetli ordu da kurmuştu. Bu ordu Zonguldak ve çevresine denizden yapılacak bir çıkartmayı önleyebilecek bir güçte idi. Bu devletin dışişleri bakanı Murat Kaptan Sovyetlerle görüşmek üzere motorla Karadeniz'e açıldığı bir gün durum İngilizlerce saptan-

mış ve motor batırılmış ve Murat Kaptan da öldürülmüştür.

Kuvayi Seyyarenin kaldırılması ve milis kuvvetlerinin Batı Cephesi emrine verilmesi üzerine Cevat Rifat'ın kuvvetleri de elinden alınmak istendi. Cevat Rifat'a gönderilen şifreli bir emirle batı cephesinin yardıma ihtiyacı olduğu ve silahlı kuvvetlerinin oraye gönderilmesi istendi. Cevat Rifat da silahlı kuvvetlerini oraya gönderdi. Ordusuz kalan Cevat Rifat da İstiklâl Mahkemesine verildi. Zonguldak Bartın hükümeti de tarihe karıştı.

Bu olaydan sonra Cevat Rifat ticaret hayatına atıldı. Bizimle tanıştığı dönemde dergi yayını yapıyordu. İkinci Dünya Savaşından sonra yeniden siyasal hayata atıldı. Bu dönemde de Cevat Rifat'la yeniden arkadaşlığımız canlandı. İleriki sayfalarda Millî İnkılâp dergisini anlatırken kendisinden yeniden söz edeceğiz.

* Emek Bankası

Şimdi «Muhabank» ya da «Eski Muharipler Bankası» diye anılan banka, kurulması düşünülen «Emek Bankası»nın İsmet İnönü'nün müdahalesiyle aldığı şekildir. Kısaca bu bankanın kuruluşuyla ilişkilerimi ve İnönü'nün onu Eski Muharipler Bankasına nasıl dönüştürdüğünün öyküsünü verelim:

Japon Rıza, Çolak Hayri, Cevat Rifat Atilhan birbirlerinin yakın arkadaşlarıdır. Millî Mücadele başlarında yöresel direnme örgütleri kurmuş subaylardır. Batı cephesinin kurulması ve bu örgütlerin Batı Cephesi Komutanlığına bağlanması üzerine İnönü'nün emrine girmedikleri için İnönü ile anlaşmazlığa düş-

müş ve ordudan emekli edilmişlerdir. Aldıkları yüzbaşı emekli aylığı ile geçinememiş ve büyük sıkıntılar çekmişlerdir. Salih Omurtak Paşanın 3. Ordu Komutanı olduğu sırada Japon Rıza ile Salih Omurtak karşılaşıyorlar. Konuşma sırasında Japon Rıza Millî Mücadelede yararlılık göstermiş emekli subayların maddî sıkıntı içinde olduklarını, devletin bu duruma bir çare bulması gerektiğini söylüyor. Salih Omurtak da; «siz emekli subaylar bir banka ya da bir kooperatif kurun. Millî Savunmanın satınalma işlerini yürütün. Biz de yardım ederiz. Bu suretle sizin de durumunuz düzelebilir» demiş.

Japon Rıza bu konuşmayı Cevat Rifat Atilhan'a, Çolak Hayri'ye açmış ve emekli subaylar tarafından bir banka kurulması uygun görülmüş. Emekli subaylar bu bankayı maaşlarının belli bir miktarını, belli bir süre millî bankaya kırdırmak suretiyle kuracaklardı. Bu banka ordunun satınalma işlerinde komisyoncu durumunda olacağından, bankanın fazla bir paraya ihtiyacı olmayacaktı. Banka hisse senetleri taşıyana değil, ada yazılı olacak ve genellikle de emekli subaylar hissedar edilecekti. Bu suretle bankanın ilk hazırlıkları tamamlandı, Emek Bankası adıyla teşebbüse geçildi. Bankanın statüsünde ayrıca banka hissedarlarının ve bankada çalışacakların Türk ırkından olması kaydı da konmuştu. Bankanın ilk kuruluş hazırlıkları bittikten sonra bir gün Cevat Rifat Atilhan ile karşılaştım. Onun bana karşı büyük bir teveccüh ve güveni vardı. Bankanın yürütme işlerini bana teklif etti. Ben de kendisine bankanın uzun ömürlü olabilmesi, gelişebilmesi için bunun Millî Savunmanın satınalma işlerinden başka bir yere dayanmasının gerekeceğini söyledim. Bankanın emekli subayların ikramiyelerine ve diğer kişilerin de yatıracakları para-

lara karşılık mesken işine el atılmasını önerdim. Özellikle I. Dünya Savaşından sonra İtalya'da uygulanan meskenlere kredi bankacılığını ve mesken yapım kooperatifçiliğini örnek alan bir statüyü önerdim. Cevat Rifat ve diğer arkadaşları uygun gördüler. Emek Bankası bu suretle hem Millî Savunmanın satınalma işleriyle uğraşacak, hem de bütün gücüyle mesken sorununa el atacaktı. Bunun için de Orta Anadolu'da tuğla, çimento ve doğrama tesisleri kurmak için «hal-i teşekkülde emek bankası» adına harekete geçtik.

Bir gün Cevat Rifat Atilhan Ankara'nın bankanın hisse senetlerinin % 49'unun kişiler adına, % 51'inin ise Ankara'nın göstereceği kurumlara ait olmasını önerdiğini bana söyledi. Bu suretle bankanın yönetilmesi bizim elimizden çıkıyor, Ankara'nın istediği kuruluşların eline geçiyordu. Bu yüzden biz Emek Bankasıyla ilişkilerimizi kestik. Emek Bankası kurulamadan tarihe karıştı. Onun yerine Eski Muharipler Bankası kuruldu.

* Akın Gazetesiyle İlişkilerim

Benim MTTB yönetim kurulunda bulunduğum dönemde Ağaoğlu Ahmet bey «Akın» gazetesini çıkarıyordu. Ben Süfyan'la beraber Ahmet beye gittik ve Akın gazetesinde fahrî olarak çalışmak istediğimizi bildirdik. Ağaoğlu Ahmet bizi tersledi. Derslerimizle ilgilenmemizi öğütledi. Oysa gazetenin diğer sorumlu kişileri bizim bu isteğimizi olumlu karşılamışlardı. Ahmet beyin Akın gazetesiyle ilişkisini kesmesi ve gazetenin Balıkesirli Avukat Vedat beyin eline geçmesinden sonra bir hafta kadar gazetede Hüseyin Halim takma adıyla ve kendi adımla yazılar yazdım. Bir hafta sonra da gazete kapandı.

* Halkevi İle İlişkilerim

MTTB'de duruma hâkim olduktan sonra diğer kuruluşları da ele geçirmeyi düşündük. Halkevleri bu konuda çok elverişli idi. Çünkü Halkevleri dokuz koldan kurulu idi. Her kolun beş kişilik bir yönetim kurulu vardı. Her kolun yolladığı bir temsilci ile Halkevleri genel yönetim kurulu oluşuyordu. Buna göre herhangi bir kolun üç üyesini ele geçirmekle o kola hâkim olunabiliyordu. Beş kolu ele geçiren de genel merkeze hâkim oluyordu. Biz de ilk önce bir tek kolu (köycülük kolu)nu ele geçirmeyi ve bu yolla genel merkeze ayak atmayı düşünmüştük. Köycülük koluna rahmetli Tevfik İleri, rahmetli Necmi (İstanbul DP eski milletvekili Necmi Ateş) adaylığımızı koyduk. Köycülük kolunda çoğunlukta idik. Seçimi kazanmamız mutlaktı. Bunun üzerine Cevdet Kerim, İsmail Müştak Mayakon, Hamdi Ongunsu bizim adaylıktan çekilmemizi istediler. Biz neticede adaylıktan çekildik fakat seçimde biz ve taraftarlarımız oylarımızı CHP adaylarına vermedik. Bu suretle CHP köycülük kolu seçiminde hezimete uğradı. Bunun üzerine Mareşal Çakmak komünistlerin Halkevlerini ele geçirme çabası içinde olduklarını öne sürdü. O tarihten sonra da Halkevi yönetim kurulu adayı olabilmek için daha önceden genel merkeze baş vurulması, genel merkezin onayı olursa seçimlere katılabileceği yolunda bir karar alındı.

MTTB idare heyetinden çekildikten sonra kişisel olarak opuskürizmin tasfiyesi doğrultusunda çabalara giriştim. Bu çabalar sonucu sosyalizme geldim.

* Yeni Gidiş Dergisi

MTTB'de bulunduğumuz dönemde opuskürizmin

tasfiyesi doğrultusunda sağ ya da sol ayrımı yapmadan bir cephe kurmak için de çabalar harcadık.

Bu arada İzmir'de Cevat Rifat Atilhan'ın çıkardığı «Millî İnkılâp» Abdülkadir'in (Prof. Abdülkadir Karahan) «Ege Işıldağı» Şahabettin Ahıskal'ın çıkardığı «Geçit», Hıfzı Oğuz Bekata'nın çıkardığı «Çığır» dergilerini yandaşımız olarak gördük ve onlarla ortak bir yol izledik.

Bunlardan «Millî İnkılâp» ve «Geçit» dergileriyle yakınlığımız daha ileri düzeye vardı. Geçit dergisinden birçok şiiri iktibas ederek «Birlik»te yayınladık. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın ilk şiirleri de «Birlik»de yayınlanmıştır.

MTTB yönetiminde bulunduğum dönemde Geçit dergisiyle olan yakınlığımız daha sonraki dönemlerde de devam etti. Geçit dergisinin bir kısım yazarlarıyla anlaşarak insan hak ve özgürlüklerine dayalı demokratik bir düzenin Türkiye'de geçerli kılınmasını sağlayacak tarzda yayın yapmayı arzuladık.

Geçit dergisi Şahabettin Ahıskal, rahmetli Kemal Tahir, rahmetli Ziya İlhan, İdris Ahmet, Nuri Tahir (Kemal Tahir'in kardeşi), Osman Atilla, Yakup Sabri ve arkadaşları, tarafından kurulmuştu. O tarihlerde (1933'ler) 20-25 liraya bir dergi çıkarılabiliyordu. Beş kişinin ayda 4'er lira vermesiyle bir dergi çıkarmak mümkündü. Çalışan bir kişinin de ayda 4 lira ayırması imkânı vardı. İşte Geçit dergisi bu tarzda kolektif kapitalle çıkan bir dergi idi. Derginin sosyalistlikle-komünistlikle hiç bir ilişkisi yoktu. Tamamıyle milliyetçi bir sanat dergisiydi. Genellikle dergi yazıları, şiir ve öykülerini «Varlık» ve benzerî dergilerde yayınlayamayan sanatçıların isteklerini karşılıyordu. Sosyalist-komünist olalım ya da olmayalım, Tür-

kiye'de ilk yapılacak şeyin opuskürizmi tasfiye etmek olması gerektiği konusunda «Birlik» ve «Geçit» yazarlarının çoğu ortak görüşteydi. Buna göre devletçi veya ferdiyetçi görüş çatışmalarının bırakılıp opuskürizmi tasfiye etmek noktasında anlaşmıştık.

Geçit dergisi yayınını durdurmuştu. Yukarıda açıkladığımız doğrultuda yayın yapmak üzere «Yeni Gidiş» dergisini kurduk. Dergi kapağına Amerikan özgürlük anıtının resmini koymuş, «Özgürlüğün Sakıncalarını Yine Özgürlük Giderir»i slogan edinmişti. Buna göre dergiye ancak liberal bir dergi denebilirdi. Yazılar da gerçekten bu nitelikte idi. Basın-Yayın Müdürlüğünün tiyatro ve sinemayı sansür etmesi görüşü kınanıyor, devlet bütçesinden Millî Eğitime geniş ödenekler ayrılması öneriliyor, bir zamanlar «Birlik» dergisinde savunduğumuz yabancı şirketlerin beledîleştirilmesi kampanyasına bu dergide de devam ediliyordu. Derginin birinci sayısında benim, Fakih (Konya CHP senatörü Fakih Özlen), Hayret (Yüksek Mimar Hayret Tümer), Vahdet Gültekin, Naci (Trabzon Üniversitesinde Profesör Naci Yüngül)'nin yazıları çıkmıştır. Dergiyi Bozkurt matbaasında bastırmak üzere vermiştik. Matbaa ile, tashihle bizzat ben ilgileniyordum. Derginin düzeltmelerini almak üzere matbaaya gittim. Sayfa ve sütun provaları yapıldığı sırada o güne kadar tanımadığım Hikmet Kıvılcımlı geldi. O da «Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsisi» kitabını aynı matbaada bastırıyordu. Kitap provalarından bunun Hikmet Kıvılcımlı olduğunu sezinledim, kendisine kitabın yazarı olup olmadığını sordum. Olumlu cevap alınca kendimi tanıttım ve bir dergi çıkarma hazırlıkları içinde olduğumuzu bildirdim. Kendisiyle özgürlük konusunda konuşmaya başladık. Ben kendisine sosyalizmin serbestçe savunulması ortamı gelmeden sos-

yalistlerin komünistlerin komünizmin görüşlerini yaymalarının sosyalizmin ve komünizmin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını bundan ötürü onların sosyalistlik-komünistlik mücadelesini bir yana bırakıp bizimle birlikte bir özgürlük mücadelesi vermelerinin gerekli olduğunu söyledim. Kıvılcımlı bu görüşü benimsemedi. Bir hürriyet ortamı gerçekleşmeden de sosyalizmin komünizmin gerçekleşmesinin mümkün olduğunu söyledi. Bunun üzerine ben kendisine 1917 Şubat Devrimi olmadan 1917 Ekim Devrimi'nin olmasını mümkün görüyor musunuz sorusunu sordum. Kıvılcımlı 1917 Şubat Devrimi, yani özgürlük devrimi olmadan da 1917 Ekim Devrimi'nin yani Bolşevik devrimin gerçekleşebileceğini söyledi. Bu suretle daha önce Peyami Safa'nın söylediklerini hatırladım. Kıvılcımlı'nın da aşamalar görüşünü benimsemediğini sosyalizme komünizme giden yolda özgürlüğün bir konak olmadığı görüşünde olduğunu anladım. Burada konuşmaları kestim. O tarihten ölümüne kadar Kıvılcımlı ile bu konularda hiç bir konuşma yapmadım. Bir gün bu konuşmalarımız orada mürettiplerin ve matbaa sahibinin önünde cereyan etti. Öyle sanıyorum ki bizi dinleyenler konuşmalarımızın nitel ve nicel karakterini pek sezememişlerdi. Ben Kıvılcımlı'yı matbaada bıraktım. Provaları aldım, ayrıldık. Benden sonra Şahabettin Ahıskal provalar için matbaaya uğramış, orada Kıvılcımlı ile karşılaşmış. Matbaada tanışmışlar ve dergi üzerinde Kıvılcımlı ile de görüşmeler yapmışlar. Matbaa sahibi bu konuşmalardan kuşkulanmış olacak ki polise haber vermiş ve matbaada basılmış olan dergiler polisçe toplattırılmıştır. Birinci sayıya Kemal Tahir şiirini yetiştirememişti. O zamanlar Kemal Tahir roman ve hikâye değil şiir yazıyordu. Derginin kanunî sahibi Şahabettin Ahıs-

kal tutuklandı. Fakih'in ve Hayret'in yazıları üzerine soruşturma açıldı.

Fakih'in yazısı köylülerin nafakalarını köyde sağlayamadıklarını şehirlere indiklerini bu itibarla köylünün nafakasını sağlayacak şekilde önlemler alınmasını öngören bir şekildeydi. Hayret de yazısında bir kısım zenginlerin fino köpeklerine yaşattığı hayatı bile fakirlerin yaşayamadığını yazmıştı.

Dergi bu yayınlarından dolayı komünistlik propagandası yapmakla suçlanmıştı. Mahkeme gazete sahibi hukuk öğrencisi olan Şahabettin Ahıskal'ın üniversitedeki durumunun rektörlükten ve dekanlıktan sorulmasına ve Basın Yayın Genel Müdürlüğünden derginin komünistlik propagandası yapıp yapmadığının sorulmasına karar verdi. Üniversite rektörü Şahabettin Ahıskal'ın burada adını açıklamak istemediğimiz bir kişi ile beraber çalıştığını, Hukuk Fakültesi Dekanlığı ise Şahabettin Ahıskal hakkında dosyasında bir bilgi bulunmadığını bildirdi. Mahkemede Şahabettin'le beraber çalıştığı bildirilen kişinin onu kontrolle görevli bir emniyet mensubu olduğu ortaya çıktı. Basın-Yayın Genel Müdürlüğünden dergide komünistlik propagandası olmadığı cevabı geldi. Dergi sahibi de serbest bırakıldı. Bu işlemler aylarca sürdü. Dergi bir daha da çıkmadı. Bugün de hiç kimsede bir tek nüsha bile yoktur. Çünkü matbaada iken el konmuş ve daha sonra Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılmıştır. Halen yasak yayınlar arasındadır!

Yeni Gidiş dergisinin bu bir bakıma acıklı, bir bakıma gülünç durumunu Kemal Tahir «Yol Ayrımı» romanının «Yol Ayrımı» (Sander Yayınları, 2. baskı. 1973 İstanbul) bölümünde gayet güzel bir tarzda ortaya koymuştur. Kemal Tahir'in «Yol Ayrımı» roma-

nının bu konu ile ilişkili bölümünün uzun bir değerlendirmesini yaptık. Bu değerlendirmemiz Vatan Gazetesinin 27 Aralık 1976 — 2 Ocak 1977 tarihleri arasındaki sayılarında yayınlanmıştır.

Şahabettin Ahıskal tutukevinde rahmetli Selâhi Birizkent rahmetli Eroinci Ziya'nın, Eczacı Vasıf'ın (Vasıf Onat) tutuklu bulunduğu koğuşa kondu. Eroinci Ziya paralı bir kişiydi, tutukevinde parası sayesinde üstün bir hayat sağlayabiliyordu, genellikle ziyaretçiler tel örgü gerisinde görüşürlerken Eroinci Ziya'nın ziyaretçileri içeriye alınır, özel bir odada görüşürlerdi. Genel ziyaret günleri dışında da onunla görüşme imkân dahiline girebiliyordu. Biz de Eroinci Ziya'nın ziyaretçisi şeklinde genel ziyaret günleri dışında da tutukevine gidiyor, Ziya yoluyla, Şahabettin'le görüşebilme olanağını bulabiliyorduk.

Eroinci Ziya'nın Türkiye'de sosyal mücadele tarihinde tipik bir özelliği olduğundan ondan da biraz söz etmek uygun olacaktır.

* Eroinci Ziya

Hapishanede Şahabettin Ahıskal arkadaşımı ziyarete gittiğimde Eroinci Ziya yoluyla içeriye girebiliyor ve özel bir odada konuşabiliyorduk. Burada Eroinci Ziya bana özel hayatını uzun boylu anlattı. Ayrıca başka kaynaklardan edindiğim bilgilerle bu öğrendiklerimi birleştirdim.

Eroinci Ziya Galatasaray Lisesi ve Hukuk Fakültesi mezunudur. Babası Basra mebusu Hilmi Hoca'dır. Hilmi Hoca Mercan Sultanisinde benim müdürümdü. Medreseden yetişme, sarıklı bir din adamıydı. Güzel ve mantıklı konuşurdu. Eroinci Ziya'nın konuşması

babası gibi değildi. Ziya mütareke başlangıcında Bolu'da ağır ceza reisliği yaptığı dönemde bir köy ağasıyla ırgadı arasında bir cinayet meydana gelmiş, Eroinci Ziya ırgat lehine karar vermiş. Yargıtay kararı bozmuş, o ısrar etmiş. Araya daha başka konular da girmiş, adliye müfettişleri duruma elkoymuş ve Ziya'nın görevine son verilmiş, avukatlık yapması da yasaklanmış. Bu suretle işsiz, parasız bir duruma düşmüş. Daha Bolu'da ağır ceza yargıcı olduğu dönemde Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nurettin Bolu Lisesine öğretmen olarak atanmışlardı. Bolu'da bu üç kişi bir sacayağı durumunda idiler. Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nurettin Rusya'ya gitmeyi kararlaştırdıkları zaman bu karara Eroinci Ziya da katılmışmış. Birtakım olaylar Bolu'dan beraberce Kafkasya'ya gitmelerini, yani kaçmalarını önlemiş. Nâzım'la Vâlâ Bolu'dan ayrılmışlar, Ziya Bolu'da yalnız kalmış, daha sonra da işinden atılmış ve sefaletin kucağına düşmüştür. Kendisinin bana anlattığına göre Fransız gazetelerini incelerken eroin yapımının büyük bir kazanç getirdiğini okumuş. Bundan sonra kimya kitaplarını alarak eroin yapımı konusunu incelemiş, bu işin kolaylıkla yapılabileceği sonucuna varmış, ceza kanununu inceleyerek... eroin kaçakçılarının yakalanması halinde cezasının birkaç ay olduğunu saptamış. Fazla bir sermaye istemeyen bu işin üstesinden gelebileceği kanısına varmış. Paralı bir iki dostuna durumu açmış ve işin sorumluluğunu üzerine alarak eroin yapımına başlamış. Bu arada komünistlik faaliyeti için büyük paralara ihtiyaç olduğuna kanaat getirmiş ve Nâzım Hikmet ve arkadaşlarına parti için gerekli paranın sağlanmasında eroin kaçakçılığından yararlanılmasını öğütlemiş, fakat bu teklifi kabul edilmemiştir. Bu iş için Erenköy'de bir bağ evi kiralamış. Bu iş için kullandığı araç ve gereç-

ler basit şeylermiş. Eroin imali sırasında bu araç ve gereçler evden alınır, iş bittikten sonra da üzüm kütükleri arasında saklanırmış. Böylece herhangi bir baskında evde suç araçlarının bulunmasını önlermiş. Eroinin yapılmasında ve satılmasında işsiz güçsüz kalmış kişilerden yararlanmış. Eroinci Ziya II. Dünya Savaşı sırasında bağ evinde ölü olarak bulunmuştur.

* Kemal Tahir - Mustafa Börklüce Ferit Kalmuk

«Yeni Gidiş» yazı ailesinden daha sonraları sosyalizme ancak bir iki kişi gelebilmiştir. Bunlardan biri de Kemal Tahir'dir. Şimdi bu ilk arkadaşlarımdan Kemal Tahir üzerine anılarımı anlatayım.

Rahmetli Kemal Tahir'i tanıdığım zaman Geçit dergisinde Vatan-Millet-Sakarya edebiyatı etrafında şiirler yazan bir gençti. Hali vakti yerinde bir aileye mensuptu. Şimdi Beyazıt'ta Vezneciler hamamının yanında üç konakları vardı. Kendisi de Galatasaray Lisesi'ne devam ediyordu. Mesut bir aile hayatı geçiriyorlardı. Ancak annesinin ölmesi ve eve üvey ananın girmesi ile ailenin huzuru bozulmuştu. Kemal Tahir ve kardeşi evde yaşayamayacaklarını anlayarak evden ayrılmak zorunluğunu duymuşlardı.

Kemal Tahir bir avukatın yanına kâtip girmiş, kardeşi Nuri de gedikli (assubay) olmuştu. İşte Kemal Tahir'i ben bu yıllarda tanıdım. Beyoğlu'nda Tünel'den Tophane'ye inen yokuşta bir bekâr odasında kalıyordu. «Yeni Gidiş»in polisçe bir komünist dergisi olarak nitelenmesi onu da bu konularla ilgilenmeye itti. Sosyal ve ekonomik konularda ilk görüşme ve konuşmaları benimle yaptı. Karşılıklı bir alış-verişle, el yordamıyla birçok sosyal sorunlara, ulusal sorunlara

çözümler getirmeye çalışıyorduk. Bu sıralarda K. Tahir'in kaldığı bekâr odalarının birinde de ilk komünistlerden rahmetli Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce) kalıyordu. Bunlar aynı katta idiler. Kat komşuluğu dolayısıyle birbirleriyle selamlaşıyorlar, fakat bir ilişki kurmuş değillerdi. Yeni Gidiş dergisinin hazırlanışı sırasında rahmetli Sarı Mustafa ve Kemal Tahir artık birbirleriyle konuşma gereğini duymuşlardı. Kemal Tahir yoluyla ben de Mustafa ile tanıştım. Sosyal ve ekonomik sorunlar üzerinde konuşmalar yaptık, tartışmalara geçtik. Sarı Mustafa ilk konuşmalarımızda üzerimde olumlu bir etki bırakmıştı. Gerçi fazla bir tahsili yoktu, fakat geniş bir pratiği, sezgi kabiliyeti ve işlek bir zekâsı vardı. Bizim çözemediğimiz birçok sorunlara çözüm getiriyor ve bizi aydınlatıyordu. Sarı Mustafa ilk komünistlerdendi. Moskova'da Nâzım Hikmet, Şevket Süreyya (Aydemir) ile okumuş bir kişi idi. Nâzım Hikmet de fırsat buldukça Sarı Mustafa'yı evinde ziyarete gelirdi. Sarı Mustafa yoluyla Kemal Tahir, Nâzım Hikmet'le tanıştı. Benim de Nâzım Hikmet'le tanışmam bu yolla oldu. Daha önce Kıvılcımlı'ya yönelttiğim soruyu Nâzım'a ve Sarı Mustafa'ya da sordum, onlardan da Kıvılcımlı doğrultusunda cevap aldım. Bu durumda sosyalist-komünistlerin dahil olabileceği bir cephenin imkânsızlığına kanaat getirdim. Ya özgürlükçülere dayanarak özgürlüğü, ya da sosyalistlere dayanarak sosyalizmi gerçekleştirme ikilemi ile karşı karşıya kaldım.

Yine o tarihlerde (1934'ler) Telefoncu Ferit (rahmetli Ferit Kalmuk) ile tanıştım. Ferit Kalmuk hocamız Prof. Erim Kalmuk'un oğlu idi. Matbaa işleriyle, basınla meşgul oluyordu. Yüksek mühendis mektebi matbaası müdürü rahmetli Mahmut beyle teknik kitaplar basma işleriyle uğraşmak üzere temasa geli-

yordu. Biz de hocalarımızın notlarını teksir etme konusunda Mahmut bey aracılığıyle Ferit'le tanıştık. Prof. İhsan İnan'ın betonarme notlarını piyasa fiyatından ucuz bir fiyatla ona teksir yaptırdık. Telefoncu Ferit'le tanıştığım zaman onun ilk komünistlerden olduğunu bilmiyordum. Ama sosyal konularla ilgilenmemiz, Yeni Gidiş dergisinin serencamı ve başımızdan geçenleri duymuştu. Açık kalplilikle sosyalistlik-komünistlik konularına değindik. Ben ona rahmetli Kıvılcımlı, rahmetli Nâzım, rahmetli Sarı Mustafa ile yaptığım konuşmaları anlattım. Yine cephe konusuna değindim. «Aman» dedi. «Sarı Mustafa ile bu konuları kat'iyyen konuşma, çünkü o polistir.» Bu konuda şu bilgiyi verdi. «Yapılan tevkifatta düzenlenen polis fezlekesinde bütün olaylar gerçek biçimde anlatılmakta, ancak Sarı Mustafa yerine benim adım (Telefoncu Ferit) geçiyordu. Polisin bütün olayları doğru olarak sıralamasına karşılık Sarı Mustafa'yı dışarda bırakması onun polisle ilişkili olduğunu gösterir» dedi. «Olaylarda adı geçenler kesin olarak olayları red ve inkâr ettiklerinden hiç biri bu olayda Sarı Mustafa da vardır şeklinde bir beyanda bulunmadı. Bu yüzden biz mahkûm olduk, Sarı Mustafa ise yargılanmadı bile» dedi. Nâzım Hikmet için de aynı tarzda konuştu. Ben gerçekten hayret etmiş, böyle bir şeyin olabileceğine akıl erdirememiştim. Aldığım aile terbiyesi, mizacım kişinin kendisini olduğundan başka türlü göstermesini kabul etmez. Ekmeğini, geleceğini, mutluluğunu diğer bir insanın mahfında görmesi de yine ahlâkla bağdaşır değildir. Mustafa'nın da Nâzım Hikmet'in de insan olmak itibarıyle böyle alçaklıklara tevessül edebileceklerini aklım almıyordu. Bunu aklım almadığı gibi aynı davayı güden insanlardan bir insanın da diğer bir insana böyle sıfat-

lar atfetmesini doğru bulmuyordum. Bu itibarla telefoncu Ferit'ten sıtkım sıyrıldı. Ondan sonra onunla teksir işlerinden gayrı bir konuşmamız olmadı. Sarı Mustafa'nın bekâr odalarında yaşadığı hayatı yakından bildiğim için onun gelirinin son derece kıt olduğunu biliyordum. Yaşadığı hayat polisin yaşadığı hayatın kat kat altındaydı.

Telefoncu Ferit'le olan bu görüşmelerimizi Kemal Tahir'e açtım. Onunla bir durum değerlendirmesi yaptık. Vaziyeti Sarı Mustafa'ya açmayı ve onun bu konuda savunmasını yapmasını uygun gördük. Sarı Mustafa'ya durumu açtık. O da açık kalplilikle Telefoncu Ferit'le Şefik Hüsnü ile Hasan Ali Ediz'le, uzun sözün kısası Türkiye Gizli Komünist Partisi merkez heyetiyle arasındaki çekişmeleri anlattı. Bundan sonra da Telefoncu Ferit'in suçlamasına değindi. Bunda kendisinin «Aydınlık» dergisinde ücretli bir memur olduğunu, tahsil seviyesinin partinin yönetiminde yer almasına uygun olmadığını, nitekim «Aydınlık»ta bir satır yazısının çıkmadığını, savunması sırasında poliste söylediğini, poliste ifade veren parti liderlerinin de kendisine herhangi bir suçlamada bulunmadıklarını, bu itibarla polisin fezlekesinde yöneticiler arasında adının yer almadığını söyledi. Neticede bu çekişmelerin ideolojik gerekçelere dayanmadığına, Sarı Mustafa'nın Nâzım Hikmet'in ve Hamdi Şamilof'un polis olmadıklarına kanaat getirir gibi oldum. Ama her üçünün de polisle ilişkili olup olmadığı konusunda bir karar veremedim. Buna karşılık Kemal Tahir bizim bu tereddütümüze karşılık Sarı Mustafa'nın polis olmadığına tamamen inandığını bana söyledi. Bu tereddütlerimin nedenlerini ilerki sayfalarda Türkiye'de Sol Akımların Tarihçesi başlığı altındaki bölümde anlatacağız.

Nâzım Hikmet, Sarı Mustafa, Hamdi Şamilof, Laz İsmail (İsmail Bilen) ve arkadaşları ile Türkiye Gizli Komünist Partisi merkez heyeti (Şefik Hüsnü Değmer, Hasan Ali Ediz, Hikmet Kıvılcımlı, Telefoncu Ferit ve arkadaşları) arasındaki çatışmanın Komintern' in Türkiye Gizli Komünist Partisi'ne ayırdığı ödeneğin tasarruf biçimi olduğu kanısına vardım. Aşağı yukarı Kemal Tahir de aynı kanıya vardı. Ancak bunu meşrulaştırmak için bir kılıf bulmak gerekiyordu. O da Troçkicilik idi. (Bu konuları ayrıca Türkiye'de Sosyalizmin Tarihi incelememizde derinliğine ve genişliğine ele alacağız.)

Kemal Tahir bundan sonra Nâzım Hikmet'e ve Sarı Mustafa'ya yakınlık göstermeye başladı. Ben ise gerek Sarı Mustafa ve Nâzım ve gerekse Telefoncu Ferit'le ilişkilerimi seyrekleştirdim. Bunun sonucu Telefoncu Ferit ekibi beni Nâzım Hikmet, Sarı Mustafa ekibine yakınlıkla, keza Sarı Mustafa ve Nâzım da Telefoncu Ferit ekibiyle yakın ilişkili saydı. Oysa ben yukarda kaydettiğimiz gibi her iki grubu da ciddiye almamış, onlarla ilişki kurmaya yanaşmamıştım. Bu iki grup da beni ciddiye almıyorlardı.

Öte yandan polis de beni bunlarla yani Şefik Hüsnücülerle, Nâzım Hikmetçilerle ilişkili görüyor ve ona göre davranıyordu.

«Yeni Gidiş» dergisinin akıbetinden sonra yeni bir dergi çıkarmak üzere vilâyete baş vurdum. Komübir dergi çıkarmak üzere vilâyete başvurdum. Komünist olduğum gerekçesiyle buna izin verilmedi. Artık bu dönemde dergi çıkarmak imkânsız bir şekil almış bulunuyordu. (1935 yılları) Ancak broşür ve kitap yayınları ruhsata tabi olmadığından tek çalışma alanı kitap ve broşür olarak kalıyordu. O tarihlerde

Nâzım Hikmet'le Peyami Safa arasında bir polemik açılmıştı. Nâzım'ın Peyami'ye verdiği cevapta Nâmık Kemal'i küçümser bir dize vardı. Bu dize Türkiye yayın alemini epeyce ilgilendirmişti. Namık Kemal konusunda bir broşür yayınlamayı tasarlamıştım. Nâzım'a bunu okudum. Nezaketen beğendiğini, güzel olduğunu ifade etti. Ancak Namık Kemal konusunda daha etkili bir durum yaratılabilmesi için çeşitli kişilerin görüşlerini kapsar bir anketin yapılmasını söyledi. Onun bu uyarısına uyarak Kemal Tahir, Namık Kemal konusunda anket niteliğindeki broşürü düzenledi. Bu broşürde Türkiye'deki sağ ve sol düşünürlerin görüşleri açıklandı. Broşürde sol eğilimliler ağırlık taşıyordu.

1935'lerde sosyalistleri üç grupta toplayabiliriz:

1 — Hikmet Kıvılcımlı, Hasan Ali Ediz, Selâhi Birizkent, Vasıf Tokuzlu gibi, Şefik Hüsnü'nün izinden gidenler...

2 — Nâzım Hikmet, Sarı Mustafa, Hamdi Şamilof, Kerim Sadi gibi, Şefik Hüsnü'ye karşı olanlar...

3 — Fuat Sabit, Cebbar Moser, Dr. Nadire Sadi, Hüseyin Avni Şanda gibi, ferdî çaba gösteren kişiler...

Bir de bunların dışında kendilerine sosyalist demeyen, fakat eylemleri itibariyle sosyalist doğrultuda yer alan Haydar Rifat, Sabiha Zekeriya (Sertel) gibileri vardı.

Bütün bu kategorilerdekiler sosyalizmi kendi tekellerine alıyor, diğer kategorilerdekileri sosyalizme karşıt gösteriyorlardı. Bu tarihlerde yukarda iki numara ile gösterdiğimiz grup en canlısı idi. Legal alanda yayın yapmak, canlılığın belirtisi sayılıyordu. Bu tarihlerde dergi-gazete yayınlamak izne bağlı idi.

Sosyalistler için devletten böyle bir izin almaya imkân yoktu. Bu itibarla tek alan broşür yayınlamaktı.

Nâzım grubu «Yazarlar Neler Hazırlıyorlar?» başlıklı bir fasikülü yayın hayatına çıkardı. Bu fasikülün adı «Akış» idi. Ancak bir tane çıkabildi. Kerim Sadi fırsat buldukça «İnsaniyet Kütüphanesi» yayınlarını sürdürüyordu. Hikmet Kıvılcımlı «Marksizm Bibliyoteği»ni kurmuştu. Ayrıca Fatma Yalçı da bir yayın dizisi hazırlamıştı.

Benim bütün bu gruplardan hiç biriyle organik bir bağım olmamıştı, ama hepsiyle merhabam vardı. Hiç kuşkusuz her grup hakkında bir değerlendirmem vardı. Ama hiç bir grubun lehinde ya da aleyhinde harekete geçmedim.

Yukarıda açıkladığım gibi Kemal Tahir'le, Kerim Sadi ile arkadaşlığım dolayısıyla ikinci gruba, Telefoncu Ferit'le arkadaşlığım dolayısıyla birinci gruba, Fuat Sabit'le ve Cebbar Moser'le arkadaşlığım dolayısıyla üçüncü gruba dahil edilebilirim. Bütün gruplar dışında kalanlar ile de arkadaşlığım vardır.

Nâzım Hikmet beni kendisine bir bakıma yakın sayıyor, ya da beni kendisine kazanmayı arzuluyordu. Bu konuda Nâzım'la aramızda geçen bir olayı 2 ocak 1977 tarihli Vatan gazetesinde yayınladığım «Kemal Tahir ve Sanat Çevresi» adlı yazımdan aynen aktarıyorum:

«Günlerden bir gün Tünel ile Galatasaray arasında Nâzım Hikmet'le karşılaştım. Nâzım bana «iyi olacak hastanın doktor ayağına gidermiş, ben seni gökte ararken yerde buldum, hızır gibi yetiştin» dedi ve sonra sözlerine «seninle konuşacağımız mühim bir şey var» diye devam etti. Beraber yürümeye başladık. Cihangir'de Denizağa apartımanının çatı katına çıktık.

Burası Nâzım'ın oturduğu evdi. Herhalde, benim kuşkularımı gidermek için olacak bu ev hakkında geniş bilgi verdi. Bu daireye solculukla ilişkili hiç kimsenin gelmediğini, sinemacı patronların geldiğini sözlerine ekledi. Yalnız ideal arkadaşlarından Nail V 'den başka hiç bir kimsenin buraya gelmediğini de söylemeyi unutmadı.

Apartıman sahibi, meşhur müteahhit Nuri Demirağ'mış. Nuri Demirağ'ın kendisine büyük sempati beslediğini vakalar anlatarak izah etti. Ben de bir türlü esas konuya girmediği için sabırsızlanmaya başladım. Nâzım'ın böyle uzun bir girişgâh yapma gereğini duyması elbetteki sebepsiz değildi. Amma ben bu sebepleri kolay, kolay keşfedemedim.

Nihayet Nâzım konuya girdi: Yeni bir yasa, Basın Birliği Yasası çıkmış. Bu yasaya göre gazetelerde, tiyatrolarda, sinemalarda vb. çalışabilmek için Basın Birliği'ne üye olma zorunluğu varmış. Basın Birliğine üye olabilmek için, iyihal sahibi olmak gerekiyormuş. Nâzım da rejisörlük, fıkra yazarlığı yapabilmesi için Basın Birliğine üye olmayı düşünüyormuş. Nâzım, Basın Birliğine üye olmak üzere müracaat etmiş. Basın Birliği Nâzım'ın evrakını tekemmül ettirerek iyihal durumu için polise havale etmiş. Buraya kadar prosedür normal işlemiş. Nâzım'la beraber ve Nâzım'dan sonra Basın Birliğine üye olmak için müracaat edenlerin hepsinin iyihal kağıdı muamelesi, poliste tekemmül etmiş. Nâzım'ın iyihal kağıdı muamelesi bir türlü tekemmül etmemiş.

Günlerden bir gün Nâzım, Vilâyet Basın İşleri Müdürü Suat beye, iyihal kağıdı durumunu öğrenmek için müracaat etmiş. Suat bey de Nâzım'a özel olarak, «Nâzım bey siz Ankara'ya gidip merkezden bu işi, çözmezseniz, burada çok beklersiniz» demiş. Bunun

üzerine Nâzım Ankara'ya gitmiş. Gençlik arkadaşı Şevket Süreyya'yı bulmuş. Durumunu anlatmış, Şevket Süreyya da Nâzım'ı Şükrü Sökmensüer'le tanıştırmış, Şükrü Sökmensüer de Nâzım için Şükrü Kaya beyden randevu almış. Nâzım da Şükrü Kaya beyle görüşmüş ve iyihal kağıdı işini bir çözüme bağlamış. Nâzım Hikmet bütün bunları büyük bir ciddiyetle bana anlattı. Amma ben anlatılanlarda bir önemlilik sezemedim. Sabırsızlıkla önemli hususu bekledim. Nihayet Nâzım önemli hususu da açıkladı. Şükrü Kaya Bey, Nâzım'a «Türkiye büyük bir hızla Mareşal F. Çakmak insiyatifi ile faşizme doğru kaymaktadır. Ben bütün gücümle bunu önlemeye çalışıyorum... Fakat, buna gücüm yetmiyor. Beni devirdikleri anda Türkiye faşizmin kucağına düşecektir. Faşizm geldiği an, benden evvel siz tasfiyeye uğrarsınız. Bu itibarla sosyalistlik, komünistlik propagandasını bırakın... Faşizme karşı mücadelemde bana yardımcı olun» şeklinde konuşmuş. Bunun üzerine Nâzım da, Beyefendi demiş ben politika ile meşgul değilim, şairim. Bunu politika ile uğraşanlara söyleyin demiş. Bunun üzerine Şükrü Kaya da «bu gerçeği biliyorum, amma siz arkadaşlarınızdan kimlerin politika ile uğraştıklarını bilirsiniz. Siz onlara söyleyin, gelsinler görüşelim» demiş. Nâzım da bu kişileri tanımadığını, bunlarla ilişkisi olmadığını tekrar etmiş. Bunun üzerine konuşmalar ismen benim üzerimde yoğunlaşmış. Benim kendisini ziyaret etmemi sağlamasını Nâzım'dan rica etmiş.

İşte Nâzım'ın bana anlattıklarının özeti bu... Nâzım benim Şükrü Kaya Beyin ziyaretine gitmem için çok ısrar etti. Ben reddettim. Özetle mazeretim şu idi: Ben de Nâzım gibi politika dışı bir kişi idim. Hiç kimse adına söz vermek durumum yoktu. Ayrıca şahsım

adına yapacağım bir taahhüdün geçerliliği de yoktu.

Şükrü Kaya Beyin, benimle görüşmek istemesinde belki Park Otel'de Yeni Gidiş dergisi için ziyaretine gitmemizin ve kabul edilmememizin bir hissesi vardır. Belki de kendisine yolladığımız pusuladaki ifade şekli etkili olmuştur. Fakat, bana öyle geliyor ki, bu neden daha çok Yeni Gidiş dergisinin ana fikriyatıdır. Çünkü Şükrü Kaya Beyin Nâzım Hikmet'e serdettiği gerekçe, Yeni Gidiş dergisinin gerekçesi idi.

Her ne hal olursa olsun, ben Şükrü Kaya Beyle görüşmedim. Ve yine bizim Şükrü Kaya Bey'le ilişkilerimiz konusunda polis ne tür yakıştırmalar yapmıştır, onu da bilemem.

Bu tarihlerde benim temel görüşüm «bütün sınıflara özgürlük» idi. Bu nedenle her sınıfın sözcüleriyle ilişkiler kurmak ve bir cepheye doğru gitmek amacındaydım. Bunun için de tek parti-tek şef görüşüne karşı olanların hepsinin yanında, tek parti-tek şef görüşünden yana olanların ise hepsinin karşısındaydım.

Burada bir anımı anlatacağım:

Türk İktisatçılar Derneği Çemberlitaş'ta belediye lokantasında Şevket Süreyya Aydemir'in «Kadro» ideolojisini açıklamaya yönelik bir toplantı düzenlettiriyor. Ben de toplantıya dinleyici olarak gittim. Şevket Süreyya konuşmasını yaptı. Toplantı bitti. Dernek üyelerinden hiç kimse toplantıda konuşmadı. Konuklardan konuşmak isteyenler çıktı. Toplantı bir söyleşiye dönüştü. Ben «Kadro»yu eleştirdim. Eleştirim özetle şöyle idi: Kadrocular kendilerini ne sosyalist ne liberalist sayıyorlar, kendilerine özgü bir öğretinin (Kemalizmin) sahibi olduklarını söylüyorlar. Öğretileri bilinçli, disiplinli bir kadronun planlı, programlı bir çabasıyla «imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle» yaratmaktır. Ben bu görüşün bir sosyalist görüş oldu-

ğunu, kendilerine ait özel bir görüş olmadığını söyledim. Çünkü tıpatıp birbirinin aynı iki öğreti yoktur ama bütün öğretiler iki bölümde toplanabilir. Ya birey topluma daha fazla egemen, ya da toplum bireye daha fazla egemendir. Kadro hareketi toplumun bireye egemenliği demektir, biçiminde konuştum. Orada bulunanları önemli ölçüde etkilediğim kanısındayım.

O tarihlerde sol eğilimlilerin hemen hepsi «Kadro» hareketinin karşısında idiler. CHP'nin bürokrasi dışı unsurları da Kadroculara karşı idiler.

Yine o tarihlerde Atatürk'ün sağlığı her geçen gün bozuluyordu. CHP içinde Atatürk'e halef olmak istiyenlerin çatışması epeyce ilerlemişti. Bunları da iki grupta toplamak mümkündür: Biri İsmet Paşa taraftarları, diğeri Şükrü Kaya taraftarları.

Şükrü Kaya, İnönü taraftarlarını Atatürk'ün İçişleri Bakanı olmasından ve Emniyet-i Umumiye'nin kendi emrinde bulunmasından yararlanarak etkisiz kılmak; İnönü de Şükrü Kaya taraftarlarını Mareşal Çakmak ve Millî Emniyet yoluyla etkisiz kılmak çabası içindeydiler.

İnönü taraftarları genellikle sol eğilimlileri yani Cami Baykurt'u, Fuat Sabit'i, Nâzım Hikmet'i, Hikmet Kıvılcımlı'yı vb... Şükrü Kaya taraftarı görüyor ve onları etkisizleştirmek istiyordu.

Beyoğlu'nda Haşet Kitabevinde bir rastlantı sonucu Kâzım Karabekir Paşa ile, Cami Baykurt ve Fuat Sabit ayrı ayrı tarihlerde karşılaşıyor ve ayak üstü günün olaylarını konuşuyorlar. Bu konuşmalarda Karabekir, Cami Baykurt, Fuat Sabit arasında Atatürk'ün halefi konusunda bir anlaşmaya vardıkları konusunda polise bir rapor veriliyor. Farklı gerekçelerle polis vazife ve selahiyetleri kanununa dayanılarak Cami Baykurt ve Fuat Sabit tevkif ediliyorlar. Nâzım

Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir ve arkadaşları da «orduyu ve donanmayı isyana teşvik» suçundan tevkif ediliyorlar. Ve bir adlî hata sonucu uzun yıllar hapislerde çürüyorlar.

Bu arada durumun çok tehlikeli olduğunu daha önce sezen Hasan Ali Ediz, Eczacı Vasıf Tokuzlu ilgili emniyet şubesine giderek, bundan böyle hiç bir suretle politika ile ilgilenmeyecekleri üstüne kesin güvence veriyorlar. Böylece bu iki kişi Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir ve arkadaşlarının akıbetine uğramamış oluyorlar. Eczacı Vasıf memleketi olan Kilis'e giderek orada eczacılığa başlıyor ve bir daha da politikaya katılmıyor. H. Ali Ediz ise kendisinin bana anlattığına göre Remzi Kitabevi sahibi aracılığıyla Devlet Matbaasında küçük bir memuriyete giriyor.

Şimdi kısaca Nâzım Hikmet ve arkadaşlarının orduyu ve donanmayı isyana teşvik olayının içyüzünü olayın kurbanlarından dinlediklerime göre anlatıyorum:

1938 yıllarında Hikmet Kıvılcımlı Bâbıali'de kira ile roman veren bir kitapçı dükkânı açmıştı. Bu dükkândan deniz assubayları da düzenli olarak kira ile roman alırlarmış. Polisin gözetiminde olan bu dükkâna hemen her hafta sivil bir kişinin gelerek bir şeyler alması ve bir şeyler bırakması polisin dikkatini çekmiş. Bu kişi polisçe izlenmiş ve bir savaş gemisine gitmekte olduğu saptanmış.

Ayrıca, deniz lisesini bitirenler deniz harbokuluna girmeden önce donanmada bir staj görmeleri gerekmektedir. Bu staj döneminde deniz öğrencileri er statüsündedir. Assubaylara saygıda kusur etmemeleri gereklidir. Oysa bir kısım deniz lisesi öğrencileri assubaylara saygıda kusur etmektedirler. Assubaylar bunlara karşı sert tedbirler alıyorlar. Bunun üzerine

deniz subayları, assubaylara hoşgörülü olmalarını öğütlüyorlar. Öğütlere kızan assubaylar ise subaylara karşı saygısızlığa başlıyorlar.

Yine bu günlerde Kemal Tahir, ben, Kadir (Yüksek Mühendis Kadir Basa), Mümtaz (Çığ Dergisi sahibi Mümtaz Çığ), İstanbul'da Hürriyet Meydanındaki şimdiki İETT binasının karşısında, şimdi arsa olan köşede bir kitapçı dükkânı açmaya karar verdik. Paltolarımızı satarak seksen lira para topladık. Nâzım Hikmet bize Remzi Kitabevinden, Ahmet Halit Kitabevinden ve daha başkalarından konsinye kitap sağlamaya söz verdi. İlerici yazarlar da konsinye olarak kitaplarını dükkânımıza vereceklerine söz verdiler. Ayrıca yabancı dilden kitaplar getirtme konusunu da düzenlemeye çalıştık. Dükkânımızı kitaplarla doldurduk. Fakat bazı nedenlerle kitap satışına başlayamadık. Dükkânı kapattık. Kitapları da Kemal Tahir'lerin evine koyduk. O tarihlerde Kemal Tahir'in kardeşi Nuri Tahir yeni assubay olmuştu. Arkadaşlarının da katılmasıyla Kemal Tahir'in de katıldığı bekârların oturduğu bir kat tuttular. Evde yığılı kitapları assubaylar okumak üzere gemilere götürüyorlardı.

Yukarıda anlatılan nedenlerle gemide arama yapılmış, bu sol kitaplar bulunmuştur. Bu ve buna benzer gerekçeler(!) birleştirilerek «orduyu ve donanmayı isyana teşvik» ettikleri söylenerek bu olayın sorumluları olarak da Nâzım Hikmet, Kemal Tahir ve arkadaşları gösterilmiştir.

Nâzım Hikmet'le bu konuyu görüşürken bana «mahkeme duruşmalarında donanma mensupları arasında bir ittifakın olduğu konusunda bazı delil değil, fakat bazı karinelerin bulunduğu kanısına sahip ol-

dum. Ama sivillerden hiç kimsenin assubaylarla bir bağlantısının olduğunu sanmıyorum» dedi.

Orduyu isyana kışkırtmakla ilgili bölüme gelince:

Yukarıda adı geçen kişilerin ordu olayıyla hiç bir ilişkileri olmadığı avukat Ömer Deniz'in yayınladığı belgelerle ortadadır.

Bu olaylar içinde benim durumum da kısaca şöyledir:

Kitapçı dükkânını açamayınca bir süre işsiz kaldım. Ailem itibariyle de malî bir dayanağım yoktu. Sığıntı hayatı yaşıyordum. Sağlığım her geçen gün biraz daha kötüye gidiyordu. O zamanlar bir işe girebilmek için siyasî polisten «iyi hal kâğıdı» almak zorunluluğu vardı. Bu durumda iken bir gün Eminönü'nde şimdiki Halk Bankasının bulunduğu yerde Tahlil-i Riyazî ve Mihanik-i Riyazi hocamız rahmetli Prof. Salim Tunakan'la karşılaştım. (Nur içinde yatsın) Beni perişan durumda görmemesi için yolumu değiştirmek istedim. «Ya efendi» diye bana seslendi. Yanına gittim. Elini öpmek istedim, öptürtmedi. «Nedir bu halin? Hasta mısın? Derdin nedir?» dedi. Ben de işsiz ve parasız olduğumu söyledim. «Üzülme, oğlum, ben sana bir iş bulurum» dedi. Adresimi aldı. «Haftaya bana uğra» dedi. Kendisiyle iki ay süre içinde her hafta haberleştik. Nihayet bir gün daha ilk tramvaylar sefere çıkmamıştı, kaldığım evin kapısı çalındı. Hocam olduğunu gördüm. Bana bir müteahhit yanında Doğu Anadolu'da iş bulmuştu. Hemen bu işe gittim. Benim doğuya gidişimden bir yıl kadar sonra rahmetli Kemal Tahir ve arkadaşlarının başına gelen olay meydana geldi. İstanbul'da bulunmuş olsaydım, Kemal Tahir'lerin uğradığı adlî hatanın kurbanlarından olabilirdim.

4

Sol Akımlar

* Türkiye'de Sol Akımların Tarihçesi

Türkiye'de sol akımlar genellikle İkinci Enternasyonal doğrultusunda başlamıştır ve bunlar genellikle 1908'den sonra kuvvet bulmuştur. 1908'den önce ancak Selânik civarında Ulah, Bulgar, Yahudi topluluklar arasında sosyalist akımlara rastlanır. Bunlar genellikle devrimci-sosyal demokrat niteliğindedir. Hareketin öncülüğünü 1905 Çarlık Rusya'sı hareketine katılmış ve bu hareketin lideri durumunda bulunmuş olan Parvüs yapmıştır.

Türkiye'de beliren bu ilk sosyalizmi kavrayabilmemiz için Parvüs Efendi hakkında kısa da olsa biraz bilgi vermemiz gerekir.

Parvüs (1859-1924) bir Alman Yahudisidir. Gerçekten bir enternasyonalci sosyalist olduğu için mi, yoksa Alman çıkarlarını gerçekleştirmek için mi Türkiye ile ilgilenmiştir? Bu sorunun karşılığı henüz tam olarak verilememiştir. Parvüs 1905 Petrograt Komün Hareketi'ne katılmış ve bu hareketin öncüleri arasında yer almış ve kovuşturmaya uğramıştır. Burada da şu soru akla gelir. Parvüs enternasyonalci bir sosyalist olduğu için mi Petrograt Komün Hareketi'ne katılmıştır, yoksa Çarlıkta Alman çıkarlarını savunmak için mi? 1906-1908 yılları arasında Parvüs'ü, Balkanlarda bir Balkan Sosyalist Federasyonu kurma doğrultusunda çabalar gösterirken görüyoruz. Balkanlardaki Bulgar, Sırp, Makedonyalı vb... Balkanlı sosyalistlerle işbirliği yapmış ve onlara öncülük etmiştir. 1911-1915 döneminde Parvüs İttihat ve Terakkî ileri gelenleriyle anlaşmış, bu sefer de Pantürkizm (bütün Türklerin Osmanlı devleti etrafında toplanması) ve Panislâmizmin (bütün islâmların Osmanlı halifesi etrafında toplanması) savunuculuğunu yapmıştır. I. Dünya Savaşının çıkması ve Osmanlı devletinin Almanya yanında savaşa girmesi gerçekleştikten sonra herhalde görevi bitmiş olacak ki Almanya'ya dönmüş ve orada Alman genelkurmayının organı olan Die Glocke dergisini çıkarmış, bu dergide Alman militarizmini ve Alman militarizmi yoluyla evrensel sosyalizmi gerçekleştirmek(!) konusunda yazılar yazmıştır. Parvüs efendinin Die Glocke'deki yazıları Petrograt Komünü, Balkan Sosyalist Federasyonu ve Pantürkizm ve Panislâmizm konusunda onun hakkında duyduğumuz kuşkuların kaynağıdır.

Parvüs Alman genelkurmayı ile bu ilişkilerini geliştirerek askerî malzeme müteahhitliğine başlamış ve dünyanın sayılı zenginleri arasında yer almıştır. I. Dünya Savaşı sonlarında Talât Paşa'nın, Enver Paşa'nın Radek'le ilişki kurmalarında, İslâm İhtilâl Cemiyeti'nin kurulmasında ve benzeri hareketlerin gerçekleşmesinde Parvüs Efendi aracılık etmiştir.

Söz sırası gelmişken kısaca Alman militarizmi, Balkan Federasyonu, Pantürkizm ve Panislâmizm konularının sosyalizmle ilişkilerine değinelim.

Genel olarak 19. yy'da insanlığa Hegel'e göre Alman bürokrasisinin, Lassalle'a göre Alman işçi sınıfının öncülük edeceği söyleniyordu. Bundan ötürü birçok Alman sosyalisti Prusya'nın gücüne dayanarak Bismark'çı yöntemle sosyalizmin gerçekleştirilebileceği kanısındaydılar. Bu görüş sonunda nasyonal sosyalizm (Nazizm) biçiminde II. Dünya Savaşının çıkmasının nedenlerinden biri olmuştur. Eğer bu görüşümüz doğru ise Parvüs Efendi'yi de bu tür bir sosyalist saymamız gerekecektir.

19. yy'da «Şark Meselesi» denince akla Kudüs'ün İslâm devletinin elinden alınması kadar, Çarlığın da Adriyatik Denizi'ne inmesinin önlenmesi akla gelirdi. Osmanlı devletinin Çarlığın Adriyatik Denizi'ne inmesini önlemeye gücü yetmez bir duruma gelince Balkanların Çarlığa karşı kendi kendilerini korumaları zorunluğu belirmişti. Bunun için Balkanlarda ya sosyalist bir federasyon, ya da İslâmi bir sosyalist (Melâmî) federasyonun kurulması gerekliydi. Sosyalist Federasyonu Parvüs Efendi önermişti ve sosyalist (Melâmî) federasyonu da Romen, Makedon, Sırp, Ulah, Rum, Yahudi, kısaca Çarlığa karşı olan unsurlara dayandırmayı istiyordu. İslâmî sosyalist (Melâmî) Federasyonun temsilcisi Üsküp'te yerleşmiş olan Mu-

hammet Nur-ül Arabî idi. Miralay Sadık Bey, Yüzbaşı Şabanağa, Terlikçi Salih Efendi hareketi, 1912 Halâskâr Zabitan hareketi, Şeyhülislâm Cemalettin Efendi'nin çabaları, İslâmî sosyalist (Melâmî) Federasyonu kurmak isteğinin sonuçlarıdır.

Pantürkizm ve Panislâmizm hareketleri de bir irredantist (çeşitli politik yönetimler altında yaşayan ulusların bir politik yönetim altında birleşmeleri) harekettirler. İrredantist hareketleri Marx ve Engels 1848'den sonraki yayınlarında benimsemiş ve Alman-İtalyan Birliği lehinde yazılar yazmışlardır. Buna göre Parvüs Efendi'nin Pantürkizmi-Panislâmizmi de sosyalizmle bağdaşır bir nitelik taşıyabilir. Öte yandan Balkan Sosyalist Federasyonu ve Osmanlı devleti ile Almanların anlaşması, Almanların Hindistan'la karadan birleşmesini sağlayacaktır. Pantürkizm ve Panislâmizm hareketi de İngiliz imparatorluğu ile Çarlık Rusya'sının hayatî varlığını tehdit edecek niteliktedir.

1908'den sonra Parvüs'ün İttihat ve Terakki liderleriyle anlaştığını ve Türk dünyasını birleştirici bir hareketin öncüsü olduğunu biliyoruz. Bu itibarla Türk Ocakları'nın, Teşkilat-ı Mahsusa-i Hariciye'nin, İslâm İhtilâl Cemiyetlerinin ve nihayet mütareke yıllarında beliren Pantürkist sosyalizmin lideri sayılabilir. Parvüs Çarlık Rusyası'nda bir sosyalist devrimin gerçekleşebilmesi için oradaki Türklerin ayaklanmasını ve Osmanlı devletinin bu ayaklanacak Türklere yardımcı olmasını zorunlu görüyordu. Dikkate şayandır ki Türkiye'nin ilk komünistleri doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak Türk Ocaklarıyle ilişkili kişilerdir. Örneğin Dr. Fuat Sabit, Ethem Nejat, Feyzullah Sacit Ülkü, Karabey Karabekof, Neriman Nerimanof, Celal Korkmazof gibi. Biz de sosyalizme yukarıda adı geçenler gibi irredantist yoldan geldik. Türk Ocağı men-

suplarının dışında Osmanlı imparatorluğunun Almanya ile yakın dostluğu dolayısıyle devlet büyükleri çocuklarını okutmak üzere Almanya'ya yollamışlardı. Ayrıca Osmanlı devleti de yetenekli gördüğü gençleri ve işçileri Almanya'ya yollamıştı. I. Dünya Savaşı sonunda Almanya'da patlak veren Spartaküs hareketleri orada öğrenimde bulunan gençleri ve işçileri de etkilemişti. Bu etki altında pek çok gençlerimiz ve işçilerimiz sosyalizme, komünizme meyletmişlerdir. Örneğin Vehbi Sarıdal, Nurullah Esat Sümer, Sadık Eti, Ahmet Cevat Dursunoğlu gibi.

Diğer taraftan Çarlık Rusya'sında Bolşevik ihtilâli patlak verdi. Çarlık Rusya'sında ihtilâlden önce Bolşevik Partisine üye pek az Türk vardı. Rusya Türklerinden ihtilâlden sonra Bolşevik Partisiyle ilgilenenlerin sayısı bir hayli arttı. Buna karşılık Çarlık kuvvetleri tarafından tutsak edilen Osmanlı askerleri ve subayları arasında Bolşevikliğe meyledenlerin sayısı pek fazlaydı. Bunun başlıca iki nedeni vardır: Birinci neden tutsaklıktan kurtulmak için Bolşevik görünmenin bir yarar sağlayacağı umudu, ikinci neden ise ihtilâlin dünya çapında yaygınlaştırılabileceği üstüne bir kanının belirmiş olmasıydı.

Tutsaklıktan kurtulmak için Bolşevik gibi görünenler üzerinde durmayacağız. İkinci gruba örnek olarak Hamdi Şamilof, Mustafa Börklüce (Sarı Mustafa), Şevket Süreyya (Aydemir) vb.ni gösterebiliriz.

Bolşevikler batı dünyasına, özellikle İngilizlere karşı bir tavır takınmışlardı. Türkiye de İngilizlerle ihtilaflı halde idi. Bu itibarla İngilizlere karşı tutumda Sovyetlerden faydalanma düşünülebilirdi. Sovyetlerden faydalanmak için de komünist görünmekte çıkar var sanılırdı. Böylece Türkiye'de İngilizlere karşı Sovyetlerden yararlanmak üzere pek çok komünist ya

da komünizan görünen kuruluşlar belirdi. Bunlara başlıca örnek olarak Enver Paşa, Talât Paşa, Bahaettin Şakir, Küçük Talât, Baha Sait, Hafız Mehmet, Tahsin Bahri ve benzerlerini, İslâm İhtilâl örgütünü, Kara Vasıf'ın, Galatalı Şevket'in ve arkadaşlarının «Karakol Cemiyeti»ni, Celal Bayar, Refik Koraltan, Kılıç Ali, Yunus Nadi ve arkadaşlarının muvazaa Türkiye Komünist Fırkasını ve birçok kuruluşları belirtebiliriz.

Rusya ile İngiltere'nin gerek dünya politikasında ve gerekse Anadolu konusunda anlaşmaları sonucu Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, sahte komünizmin ortadan çekilmesini, ortada yalnızca gerçek komünistlerin kalması sonucunu doğurdu.

Her ne kadar 1910'lardan bu yana İkinci Enternasyonal doğrultusunda bir sosyalist hareket mevcut ise de bu hareket kapitalist dünya ile anlaşarak Osmanlı devletini ayakta tutma eğiliminde olduğundan Kurtuluş Savaşının başarıyla sonuçlanması üzerine tümüyle ortadan silindi.

Mütarekenin ilk yıllarında Talât Paşa, II. Enternasyonalden faydalanarak Osmanlı devletini ayakta tutma çabası gösterdi, fakat başaramadı. Zaten başaramazdı. Kurtuluş Savaşını izleyen yıllarda II. Enternasyonal sosyalistleri kenara çekildiler. Örneğin Dr. Refik Nevzad, Dr. Hasan Rıza, Rasim Şakir, Cemil Alpay vb. gibi.

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de yalnızca Bolşeviklik doğrultusundaki komünistler kaldı. Spartaküs doğrultusundaki komünistler CHP ile anlaştılar. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun komünist hareketini yasaklaması sonucu Bolşeviklik doğrultusundaki komünistler illegal faaliyete geçtiler. İllegal hareketin yapılabilmesi ve devam edebilmesi için her şeyden ön-

ce bir paraya ve bir profesyonel devrimci kadroya ihtiyaç vardı.

Şimdi Türkiye'de III. Enternasyonal sosyalizminin gelişmesini inceleyelim:

Türkiye'de sosyalistlik genel olarak III. Enternasyonal doğrultusunda belirmiştir. Bu belirme iki farklı nedenden doğmuştur ve iki farklı süreç içindedir. Sürecin biri Türkiye kapitalist devletini daha güçlü, daha tutarlı yapabilmek için Sovyetlerden yararlanmada III. Enternasyonal sosyalizmini araç olarak ele almak süreci, diğeri de Türkiye'yi sosyalist bir düzene dönüştürmekte III. Enternasyonal sosyalizmini amaç olarak ele almak sürecidir.

Buradan da görülüyor ki III. Enternasyonal sosyalizmini Türkiye'de araç olarak kullanmak isteyenler devletin güvenliliğini, sürekliliğini, büyümesini özleyenler ve bunu kendilerine görev edinmiş olanlar olacaktır. Bu itibarla III. Enternasyonal sosyalizmini araç olarak kullananlar Teşkilat-ı Mahsusa liderleri, devletin iç ve dış emniyet mensupları, bürokrasinin üst kademeleri olacaktır. Pek doğaldır ki bunlar III. Enternasyonal sosyalizmini araç olarak kullandıklarını saklı tutmak, III. Enternasyonal sosyalizmini amaç edinmiş görünmek zorundadırlar.

III. Enternasyonal sürecini araç olarak kullanmayı düşünenler arasında Vakkas Ferit, Salih Zeki, Topal Necati vb.ni sayabiliriz.

Pek doğaldır ki III. Enternasyonal sosyalizmini araç olarak kullanmak isteyenlerin III. Enternasyonal sosyalizmini amaç edinenler arasında itibar görmemesi gerekir. Bu görüşün III. Enternasyonal sosyalizmini amaç edinenler arasında rağbet görebilmesi, bunun araçlık niteliğinin saklı tutulması derecesine bağlıdır. Nitekim III. Enternasyonal sosyalizmini araç

olarak kullanmak isteyenler, onun bu niteliğini saklı olarak tutmuşlar ve III. Enternasyonal sosyalizmini amaç edinir görünmüşlerdir. Bu suretle III. Enternasyonal sosyalizmini amaç edinenler bunlara katılmışlardır. Ancak bunların sosyalizminin amaç değil de, araç olduğunu anladıkları zaman bunlarla ilişkilerini kesmişler, III. Enternasyonal sosyalizmini amaç olarak alan bağımsız bir harekete geçmişlerdir. Bunlar da Halk İştirakiyûn-Bolşevik Partisi'ni kurmuşlardır. Tokat milletvekili Nâzım, Bursa milletvekili Edip Servet, Afyon milletvekili Şükrü, Baytar Salih vb.

Bunlara göre, III. Enternasyonal sosyalizminin öngördüğü toplum düzeni, Kur'anın öngördüğü ve peygamberin döneminde uyguladığı ehl-i soffe'nin (özel evi ve ailesi olmayıp Kâbe'nin misafirhanesinde yatıp kalkan ve orada ortak kurulan sofradan yemek yiyen kişiler) yaşadığı hayattır.

III. Enternasyonal sosyalizmini amaç edinen iki kuruluş daha vardır. Bunların ikisinin de adı Türkiye Komünist Partisi'dir. Bunlardan biri Moskova'da kurulmuş olan Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Partisi, diğeri İstanbul'da Şefik Hüsnü'nün kurduğu Türkiye Komünist Partisi'dir. Mustafa Suphi'nin partisi I. Dünya Savaşında Çarhk ordusuna tutsak olan Osmanlı subay ve erleridir. Şefik Hüsnü'nün partisi ise daha çok Avrupa'da öğrenim görmüş aydınlardan kuruludur.

Gerek Mustafa Suphi'nin ve gerekse Şefik Hüsnü'nün komünist partilerinin başlangıçta yayınlanmış bir programları yoktur. Her ikisinin de ortak yanı III. Enternasyonal sosyalizmini benimsemiş olmalarıdır. Ayrı ayrı parti olmalarının nedeni Mustafa Suphi'nin de Şefik Hüsnü'nün de ayrı birer ekip olmalarındandır. Aralarında ideolojik bir ayrılığın olabilmesi bun-

ların her ikisinin de ayrı ayrı programlara sahip olmasıyla mümkün olabilirdi. Bu durumda ya Mustafa Suphi ile Şefik Hüsnü'nün bir partide birleşmeleri, birleşmeyecek iseler ayrı ayrı programlar yapmaları gerekirdi.

Gerek Mustafa Suphi'nin ve gerekse de Şefik Hüsnü'nün kişilikleri birinin diğerinin emrine girmesine manidir. Bu nedenle bunların ayrı ayrı programlar yapmaları ve ona göre çalışmalarını düzenlemeleri gerekirdi. Mustafa Suphi programını düzenleyemeden ölmüştür. Şefik Hüsnü ise programını ancak 1931'de yapmış ve Berlin'de çıkardığı «İnkılâp Yolu» dergisinde yayınlamıştır.

Türkiye halkının III. Enternasyonal doğrultusunda kurduğu Halk İştirakîyûn-Bolşevik Partisi'ni, Şefik Hüsnü'nün Türkiye Komünist Partisi'ni, Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Partisi'ni, —bu üç partiyi de— III. Enternasyonal aynı samimiyetle karşılamıştır Bu üç partinin bir arada ortak hareket etmesini önermiştir. Halk İştirakîyûn-Bolşevik Partisi'nin üstün yetenekli marksist bir liderden yoksun oluşu, Mustafa Suphi'nin genç yaşta öldürülmesi, Şefik Hüsnü'yü lider haline getirmiştir ve hareket Şefik Hüsnü'nün adı ile anılmaya başlanmıştır.

III. Enternasyonal sosyalizmini amaç edinen bu kuruluşa III. Enternasyonal sosyalizmini araç edinenler de, bu hareketi sabote etmek eğiliminde olanlar da girmişlerdir. Bunların bir kısmı III. Enternasyonal sosyalizmini amaç edinenlerin çalışmalarını öğrenip Türkiye devletine ya da Enternasyonal kapital cephesi temsilcilerine ulaştırmak, Mehmet Emin, Altundiş Faik gibi, diğer bir kısmı da III. Enternasyonal sosyalizminin gelişmesini sabote etmek amacıyla girenlerdir.

III. Enternasyonal sosyalizmini amaç edinenler arasında 1928 yılına kadar hem istihbaratçılar, hem de kışkırtıcı ajanlar, hem de ileride bu nitelikleri kazanabilecek olanlar bulunabilmiştir. Bunun nedeni istihbaratçıların verdikleri raporları ilgili dairelerin saklı tutması, harekete geçmemesi, kişileri yakından tanıması ve kışkırtıcı ajanlara ihtiyatlı davranmaları emrini vermiş olmasıdır.

III. Enternasyonal sosyalizmini amaç edinenlerin çalışmaları iki doğrultuda olmuştur. Biri yurt ölçüsünde hücreler kurarak örgütlenmek, diğeri de III. Enternasyonalle ilişki kurmak ve III. Enternasyonalden aldığı emirleri yurt içinde uygulamak ve yurt içindeki durumu da III. Enternasyonale bildirmektir.

III. Enternasyonal sosyalizmini amaç edinen bu sosyalizmin gerek yurt içi örgütlerinin üst kademelerinde ve gerekse de bunların komintern ile ilişkilerini düzenleyen komitenin üst kademelerinde iktidar hükümetinin istihbaratçı kişileri yer almıştı.

Bu suretle Türkiye hükümeti bu örgütün çalışmalarının tamamını biliyordu. 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkması ve Şefik Hüsnü örgütünün illegal faaliyete geçmesi üzerine iktidar hükümetinin takibatından kurtulmak için Şefik Hüsnü, Hasan Ali Ediz, Nâzım Hikmet ve daha başkaları yurt dışına kaçtılar. İktidar hükümeti Şefik Hüsnü örgütünün yalnızca gizli çalışan, gizli yayın yapan kişileri hakkında takibata geçti. Gizli partiye kayıtlı olan ama faaliyette bulunmayan kişileri hakkında takibat yapmadı. Gizli faaliyette bulunanlardan yurt dışına kaçamayanlar yakalandılar ve ağır cezalara çarptırıldılar. Bu suretle gizli partinin aktif unsurları hapishaneye düştü. Daha az aktif olanları ise dışarıda serbest kaldı. Bunlar

da gizli partinin genel sekreteri Vedat Nedim Tör'ün çevresinde toplandılar.

Pek doğaldır ki bunlar partinin daha az aktif kişileri olduklarından gizli çalışmaları da pek sınırlı olmuştur. Bunların çalışmaları yurt dışına kaçmış olanları, yani Hasan Ali Ediz'i, Şefik Hüsnü'yü, Nâzım Hikmet'i vb. tatmin etmiyordu. Bunlar Vedat Nedim'i daha etkin olmaya zorluyorlardı. Ama Vedat Nedim bunların zorlamasına uygun bir yol izleyemiyordu. Bundan ötürü Şefik Hüsnü 1927'de Viyana'ya Vedat Nedim'i ve partinin ileri gelen diğer üyelerini çağırdı. Yurt dışına kaçmış diğer parti liderleri de Viyana'ya geldiler. Yeni bir hareket tarzı izlemeye başladılar. Vedat Nedim ve arkadaşları bu kararları uygulamak için yurda geldiler. Oysa Vedat Nedim Viyana kararlarını uygulamakta da ağır hareket ediyordu. Kısaca yurt dışına kaçmış olanlarla, komintern Vedat Nedim'in çalışmalarından memnun değildi. Onu ve kadrosunu değiştirmek, daha etkin bir kadro ile çalışmak istiyorlardı. Pek doğaldır ki bütün bunları, partinin komintern ile ilişki kuran bürosuyla birlikte ve o büroda çalışan iktidar hükümetinin istihbaratçıları da durumu biliyorlar ve günü gününe hükümete iletiyorlardı. (Bu büroda çalışanlardan biri de yukarıda anılan Altındiş Faik'tir).

1927'de Cumhuriyet Bayramında çıkan afla gizli partinin etkin unsurları hapisten çıktılar. Bunlar da Vedat Nedim'le birlikte çalışmaya başladılar. Bunların partiye katılmasıyla yeni bir canlılık beklenirken tahmin edilenler gerçekleşmedi, eski yavaşlık devam etti. Bunun üzerine Şefik Hüsnü sahte bir pasaportla yurda geldi. Vedat Nedim'i ya daha etkin bir duruma getirmeyi, ya da bu mümkün olmazsa yeni bir ekip kurmayı tasarlıyordu. V. Nedim'i bir taraftan komin-

tern temsilcileri, diğer taraftan Şefik Hüsnü zorluyorlardı. Oysa Vedat Nedim Türkiye'nin o zamanki durumunu yakından bildiği kanısındaydı ve bu zorlamalara karşı koyuyor, çalışmalarındaki ihtiyatı bozmaya yanaşmıyordu.

Bu durumda Şefik Hüsnü Vedat Nedim'i ve Vedat Nedim'e bağlı örgütü bir yana itmek ve güvendiği kişileriyle harekete geçmek, kominternin isteklerini yerine getirmek yolunu izledi. Gizli olarak bildiriler bastırdı ve dağıttı. Şefik Hüsnü'nün gizli bir pasaportla yurda girdiğini, bildiriler basıp dağıttığını istihbaratın adamları bilmiyordu. Bundan ötürü hükümet bu eylemi, istihbaratçılardan gizli olarak Vedat Nedim'in yaptırdığı kanısına vardı. Vedat Nedim olayla hiç bir ilişkisi olmadığı halde tutuklandı. Önceki eylemlerin tamamı da Vedat Nedim'in üzerine yıkıldı. Vedat Nedim polisteki sorgusunda bu eylemlerle ilişkisi olmadığını, eylemlerin yurda dönmüş bulunan Şefik Hüsnü tarafından yapıldığını ve Şefik Hüsnü'nün nerede kaldığını bilmediğini ve ancak onunla haftanın belli gün ve saatlerinde Beyoğlu'nda Mülatiye Pastanesinde (şimdi orada bir banka vardır) buluştuklarını söyledi. Polis gerekli tedbirleri alarak Şefik Hüsnü'yü Mülatiye Pastanesinde yakaladı. Vedat Nedim partinin polisçe bilinmeyen ne özellikleri varsa onları da bildirdi. Bu suretle partinin yurt içindeki bütün kademeleri polisin bilgisi dahiline girdi.

Öte yandan Şefik Hüsnü'den bağımsız olarak durumu incelemek ve direktif vermek üzere kominternnin bir temsilcisi de İstanbul'a geldi. Türkiye Komünist Partisi'nin komintern ile ilişkisini kuran Altındiş Faik durumu polise bildirdi. Polisçe gerekli tertibat alınarak kominternin temsilcisi tutuklandı. Bu suretle partinin komintern ile olan ilişkileri de su yüzüne çıkarıl-

dı. Artık Türkiye Komünist Partisi genel merkezinin hem komintern ile, hem de yurt içindeki kademeleriyle ilişkileri kopartılmıştı. Partinin sorumluları 1925 mahkûmiyetlerinden farklı olarak hafif cezalarla cezalandırıldılar.

Böylece de Türkiye Komünist hareketi sahipsiz kaldı. Bu durumda komünist hareketlerin farklı doğrultularda gelişmesi gerekir.

1 — III. Enternasyonal düşüncesini gerçekten benimsemiş olanlar. Bunlar, bir taraftan yurt içindeki bu görüşte olanları bulmak ve yeniden örgütleyerek komintern ile ilişki kurmak yollarını arayacaklardı. Örneğin Hikmet Kıvılcımlı, Eczacı Vasıf, Telefoncu Ferit vb. gibi.

2 — İktidar partisi yani polisten yana olanlar. Bunlar da yurt içindeki sol eğilimlileri yanlış yollara sevk etmek ve kominternle ilişki kurup, kominternin tutumunu izlemek üzere ayrı bir örgütlenmeye gidecekler ve bu niteliklerini gizleyip III. Enternasyonal doğrultusunda imiş gibi görüneceklerdi. Kendilerini bizzat ortaya koymayıp kamuoyunun samimî komünist olduğu kanısında olduğu kişileri öne sürüp onların adı etrafında örgütlenmeyi deneyeceklerdi. Bu dönemde sayısız örgütlenme hareketleri baş göstermiş, bu hareketlere önderlik edenlerin hepsi de kendilerini enternasyonal hareketin temsilcileri olarak göstermişlerdir. Örneğin Aclan Sayılgan'ın, Fethi Tevetoğlu'nun kitaplarında 1928'den sonraki yıllar için birçok isimler sayılmıştır. Biz şahsen bu kitaplarda sayılan isimlerin bir kısmının polisle ilişkili, bir kısmının polisle ilişkisi olmadığı halde polis tarafından sahneye çıkartılmış kişiler, bir kısmının da samimî kişiler oldukları kanısındayız. Bu dönemde hareketlere karışan kişilerden hangilerinin polis, hangilerinin polisçe şartlandırıl-

mış, hangilerinin de bağımsız ve gerçekten inanmış olduklarını ayırdedecek durumda değiliz.

3 — Kominternin Türkiye Gizli Komünist Partisi'yle ilişkilerinin kesilmesi sonucu doğan boşluğu kapatmak ve yeniden bir örgütlenmeye geçmek üzere kominternin örgütlenmeyi gerçekleştirmek üzere gönderdiği kişiler, örneğin Hasan Ali Ediz, Laz İsmail vb. gibi.

4 — Türkiye'deki komünist hareketlerin kominternle bağını kestiğini saptayan enternasyonal malî sermaye bu durumdan yararlanıp Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin arasını açacak bir komünist örgütlenmeyi uygun görmüştü. O tarihlerde (1928 ve izleyen yıllar) Türk-Sovyet ilişkileri son derece dostça idi. Türkiye'nin Sovyetlerden, Sovyetlerin de Türkiye'den bir kuşkuları yoktu. Türk-Sovyet ilişkilerini bozacak ve Türkiye'nin Sovyetlerden kuşkulanmasını doğuracak bir hareket, ancak Türkiye Gizli Komünist Partisi'nin Türk-Sovyet ilişkilerini bozacak doğrultuda yapacağı eylemlerle gerçekleşebilirdi.

İşte Türk-Sovyet ilişkilerini bozmak isteyen enternasyonal kapitalizm amacına uygun olarak sahte bir komünizm partisi kurdurmayı tasarladı. Bunu gerçekleştirmek için Moskova'da okumuş Türkiyeli komünistlerle orada arkadaşlık etmiş kişileri buraya yollamak (örneğin Riechter gibi), o kişilerle Moskova'da okumuş olanların ilişkisini kurmak ve onlara bir parti kurdurmak, kominternin isteğidir şeklinde Türkiye ile Sovyetlerin arasını açacak eylemlere itmek olabilirdi. Nâzım Hikmet'in «Benerci Kendini Niçin Öldürdü» adlı kitabında ele aldığı konu, kendisinin ve Laz İsmail'in (İsmail Bilen) yaşadıkları anda bilemedikleri, sonradan farkına vardıkları bu eylemin romanlaştırılmasıdır

Hemen şunu belirtelim ki yukarıda dörde ayırdığımız eylem türlerini ancak bir soyutlama ile elde edebiliriz. Gerçekte bunlar iç içe bulunurlar. 1928'den 1951'e kadar durum böyledir.

1929'da İzmir'de bir rastlantı sonucu ortaya çıkan bir komünist eylemde Türkiye'deki komünist hareketin içinde yukarıda dört maddede özetlediğimiz niteliklerin bulunduğu olasılığı belirdi. Şöyle ki:

1929'da İzmir'de keçi hırsızlığı yapan bir adam hırsızlık masasınca yakalanıyor. Üzerinde komünist bildirileri çıkıyor. Adam sıkıştırılıyor. Çorap söküğü gibi bütün bir komünist hareket ortaya çıkıyor, polis bir yazı ile durumu adalete veriyor. Bu yazıda polis, partinin bütün faaliyetlerini tam ve doğru olarak belirtiyor. Ancak anılan olayların sanıklarından bazıları gizli tutuluyor. Eylem anlatılıyor, fakat gerçek sanıklar değil, başka sanıklar gösteriliyor. O eylemi yapmamış kişiler o eylemi yapmış olarak gösteriliyor.

Bu durumda Sarı Mustafa, Hamdi Şamilof, Nâzım Hikmet vb. polisçe korunmuş olmaktadır. Bunlardan Sarı Mustafa'nın dahil olduğu eylemler aynen sıralanmış, fakat Sarı Mustafa'nın yerine bu eylemleri Telefoncu Ferit'in yaptığı belirtilmiştir. Yine Nâzım Hikmet'le ilişkili olanlar aynen sıralanmış, fakat bu eylemleri Laz İsmail'in yaptığı gösterilmiştir. Daha bir kaç kişi için de durum aynıdır.

Bunlardan Telefoncu Ferit kendisine yüklenen eylemleri kendisinin yapmadığını mahkemede iddia etmişse de mahkeme iddiayı geçerli bulmamıştır.

Nâzım Hikmet'in ilgili bulunduğu eylemleri de Laz İsmail mahkemede kendisinin yaptığını kabullenmiştir. Bu durumda akla şu olasılıklar gelebilir:

1 — Gizli Komünist Partisi'yle ilişkili olduğu halde kovuşturmadan kurtulanlar polis midirler?

2 — Kovuşturmadan kurtulanların iki, üç yıl hapis yatmalarıyla komünist harekete bayrak olmalarını engellemek için mi kovuşturmadan kurtarılmışlardır. Diğer bir deyimle hareketin önderliğinin Nâzım Hikmet ve arkadaşlarının eline geçmesini önlemek ve önderliğin Şefik Hüsnü ve arkadaşlarında kalmasını sağlamak mıdır?

3 — Şefik Hüsnü grubunu ve Nâzım Hikmet'le birlikte Nâzım Hikmet grubunu mahkûm etmek halinde Türkiye komünist hareketinin bilinmeyen ellere geçmesini önlemek midir? Bu konuda daha başka olasılıklar da akla gelebilir.

Biz burada bir değerlendirme yapmayacağız. Yalnızca bu durumun doğurduğu sonuçları bildireceğiz.

1929 mahkûmiyetleri ve kovuşturmaların oluş şekli kominternce güvenilir olan Şefik Hüsnü grubunu harekete geçirdi. Parti hareketiyle ilişkili olduğu halde kovuşturmadan kurtulanlardan Şefik Hüsnü grubuna karşı olanlar yukarıda birinci maddede belirttiğimiz olasılığa göre değerlendirildiler. Ve bunlar komintern kararıyla komünist partisi üyeliğinden uzaklaştırıldılar. Partide ciddî tasfiyelerde bulunmak üzere Moskova'daki Hasan Ali Ediz geniş yetkilerle Türkiye'ye gönderildi. Hasan Ali Ediz partiyi yeniden örgütledi. Kısa bir süre sonra durum ortaya çıktı. Hasan Ali Ediz ve arkadaşları tutuklandılar. Hasan Ali Ediz, hareketi hapishaneden yönetmek istedi. Bu yüzden ikinci defa olarak cezalandırıldı.

Bu arada komünist partisinden uzaklaştırılan Nâzım Hikmet ve grubu kominternden bağımsız harekete geçtiler. Türkiye'deki komünist harekete sahip çıkmak suretiyle kendilerini kominterne kabul ettirmeyi istediler.

1930'dan sonra hareket biri Nâzım Hikmet'in etrafında, kominternden bağımsız, diğeri Hasan Ali Ediz ve arkadaşları tarafından yürütülen kominterne bağlı olması muhtemel olan iki kolda gelişti. Pek doğaldır ki örgütlerin çalışmasında, gelişmesinde paranın önemi büyüktür. Profesyonel devrimci kadro olmadıkça bir örgüt gelişemez. Profesyonel devrimci kadro da ancak örgütün parasal olanaklarının artması ölçüsünde gelişebilir.

Nâzım Hikmet grubunun parasal olanaklarının sınırı bu gruba dahil olanların parasal olanaklarıyla sınırlıdır. Hasan Ali Ediz grubunun parasal olanakları ise kominternin yapacağı yardımla sınırlıdır.

Nâzım Hikmet grubuna mensup olan kişilerin parasal olanakları bir gizli partiyi yürütmeye yetecek ölçüde değildi. Öte yandan kominternin de bu işlere ayırdığı para yine bir partiyi ayakta tutabilecek durumda değildi. Bu durumda gerek Nâzım Hikmet ve gerekse de Hasan Ali Ediz eylem yapabilmek için kendilerine kaynak bulmak zorunda idiler. Bu kaynaklar da çeşitli yollardan; banka, posta vb. soymak, haraç almak, zenginlerden bağış toplamak, üyelerinden ödenti almak, iktidar partisinden beslenmek gibi kaynaklar olabilirdi.

Genellikle devrimci sosyalistler (es'erler) bu yolu seçmişlerdir. Anti-komünist literatür Bolşevik Partisi'nin de bir ara bu yolu seçtiğini yazar Oysa Bolşevik Partisi'nin resmî tarih kitaplarında böyle bir şeye rastlanmaz.

Sosyalist parti tarihinde bağış toplama yoluna çok baş vurulmuştur. Ama Türkiye sosyalizminde bu bağış sosyalist hareketin yürütülmesinde önemli derecede olmamıştır. Üye ödentileri için de durum aynıdır. Türkiye'de sosyalist hareketlerin parasal dayanağı, son

çözümlemede ya kominterndir, ya da kışkırtıcı ajanların bir eylem yapılması için iktidar partisinin ayırdığı ödenekler olmuştur.

Genellikle Şefik Hüsnü grubunun yaptığı faaliyetlerin finansmanını komintern sağlamıştır. Bu da 1925-1929 yargılamalarında ortaya çıkmıştır. Şefik Hüsnü'ye karşıt grupların faaliyetlerinin finansmanını ise genellikle kışkırtıcı ajanlar sağlamıştır. Biraz aşağıda açıklayacağım Şoför Ragıp Olayı ve Aclan Sayılgan'la Fethi Tevetoğlu'nun kitaplarında belirtilen, 1928'den sonra kurulan gizli matbaaların ve gizli faaliyetlerin finansmanını kışkırtıcı ajanların sağlamış olması gidi.

Bunun sonucu her iki grubun yönetimi de egemen sınıfın emrine girmiştir. Egemen sınıf bu iki gruptan hangisini hareket ettirecekse o hareket için gerekli parayı o gruptaki adamına sağlattırırdı. Örneğin Nâzım Hikmet grubunun bir matbaa kurması gerektiğinde gerekli para şoför Ragıp'ın otomobilini satması suretiyle kolayca bulunabilmiştir.

Özellikle Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi ve anti-Komintern'in kurulması Türkiye'nin politik konjonktüründe komünist hareketlerin önemini artırmıştır. Türkiye'de komünist hareketler gerçek ya da sahte ne kadar yaygın bir şekil alırsa Nazi Almanya'sının ve anti-Komintern'in Türkiye ile ilgilenmesi de o oranda artacaktır. Bu nedenle iktidar azgın, fakat sahte bir komünist hareketin yaygınlaşması için gerekenleri yapmıştır. Aclan Sayılgan ve Fethi Tevetoğlu'nun kitaplarında yer alan sayısız komünist hareketlere bu açıdan bir göz atmak yerinde olacaktır.

Genel olarak açıkladığımız bu komünist hareketlerin (1930'dan ve özellikle Hitler'in iktidara gelişinden sonra) gençler ve özellikle de yüksek öğrenim

gençliği üzerine yansımasıyla doğan komünist hareketler, iktidarın politik konjonktür hareketleridir.

Yukarıdan beri anlattığımız durumu bu kadar açık olmamakla birlikte yüksek öğrenim yıllarımda da sezmekteydim. Kesin olarak şunu diyebilirim ki yüksek öğrenim gençleri arasında ciddî bir sol örgütlenme olmamıştır. Gerçi o tarihlerde yüksek öğrenim gençleri arasında bir komünist gençler örgütlenmesi olmuş ve gizli bir matbaa kurulmuş ve bir iki bildiri basılmıştır. Ama bu hareket köken itibariyle iktidar partisince düzenlenmiş bir konjonktür hareketidir.

Pek doğaldır ki bu konjonktür hareketine bilmeden, inanmış gençler de katılmışlardı. Ama insiyatif iktidarın adamlarının elinde idi. Bu nedenle bu eyleme katılanlar bir kovuşturmaya uğramamışlardır. Ancak bu harekete samimî olarak katılmış olanların bazısı iktidar partisinin baskısına dayanamayark yurt dışına kaçmışlardır. Bir kısmı da baskılara dayanamayarak delirmişlerdir. (Örneğin Ahmet Vefik).

Aclan Sayılgan kitabında bu harekete katılmış kişilerin adlarını yazmaktadır. Ama bunlardan hangilerinin iktidarın adamları olduğunu yazmamıştır. Biz de herhangi bir yanlış değerlendirmeye düşmemek için bu adlar üzerinde durmayacağız.

Aclan Sayılgan kitabında benim ve benimle birlikte iki üç kişinin daha yüksek öğrenim gençliği arasında komünist örgütlenmeler yaptığımız ve Hikmet Kıvılcımlı ile birlikte hareket ettiğimizi yazmaktadır. Şunu belirteyim ki benim böyle bir örgütlenme ile bir ilişkim olmamıştır. Benimle birlikte adı geçen kimseler ise gerçek kişiler değil, hayalî (!) dirler.

Bugün olduğu gibi o günlerde de benim görüşüm bütün sınıflara özgürlük tanıyacak bir «geniş cephe» kurmak idi. «Geniş cephe»de komünistlerin de yer al-

ması gerektiğine inanıyordum. Kıvılcımlı ile ise daha önce de anlattığımız gibi ilk tanışmamız Bozkurt matbaasında olmuştur. Ben matbaada o sıralarda başka arkadaşlarla çıkardığım «Yeni Gidiş» dergisinin düzeltmelerini yapıyordum. Hikmet Kıvılcımlı da aynı matbaaya «Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsisi» adlı kitabını bastırıyordu. Hikmet Kıvılcımlı'nın matbaada «Geniş Cephe» görüşümü uygun bulmadığını belirtmesinden sonra kendisiyle bir daha bu konularda hiç bir görüşmemiz olmamıştır.

Buraya kadar anlattıklarımızdan Türkiye'deki sosyalist hareketin ya profesyonel devrimcilere ya da ajan provokatörlerin şartlandırdığı kişilere dayandığı ortaya çıkmaktadır.

Kışkırtıcı ajanlara dayanan hareketleri bir yana bırakalım. Profesyonel devrimcilerin durumlarını inceleyelim.

Profesyonel çalışmaları sürdürenler esasen önceden bilinen kişiler olduklarından kolaylıkla polis tarafından çalışmaları denetim altına alındı. Hareketleri yozlaştırıldı. Bunun en açık örneği 1919'da yüz kişi dolayında olan bu kadronun büyük bir çoğalma göstermeden 1951'de de bu sayı dolaylarında olmasıdır. Genellikle bunların hareketi sürekli bir denetim altında idi, yaptıkları hareketler daha öncesinden bilinirdi. Polis hareketi sürekli denetim altında tutabilmek için bunları topyekûn yakalayıp, hareketlerin bilinmeyen kimselerce yapılmasına imkân verip, denetiminden çıkmasını istemiyordu. Genel olarak bu illegal hareketlerde bulunanlar on on beş yıla mahkûm oluyor, birkaç ay yattıktan sonra mahkûm oldukları maddede değişiklik yaparak veya af çıkararak dışarı çıkmalarını sağlıyordu. Bu kimselerin cezalandırılmaları ve affedilmeleri ceza ka-

nununda istendiği zaman azaltılan istendiği zaman çoğaltılan oynak bir ceza sistemiyle sağlanıyordu.

Bu arada gizli partiden bağımsız, illegal eylemler de ortaya çıktı. Bu da gerçek sosyalistlerin eylem ihtiyacının sonucuydu. Örneğin öğretmen Ruşen Zeki'nin, öğrencileriyle yaptığı klandesten (gizli) faaliyet gibi. Bu, güvenlik örgütünü son derece şaşırttı. Yargılama sonucu bunun basit bir heveskâr işi olduğu ortaya çıktı. Ruşen Zeki ve iki üç öğrencisi dörder buçuk yıl hapse mahkûm oldular. İllegal partideki hareketsizlik, cansızlık ve özellikle III. Enternasyonal ödeneğinin azlığı, profesyonel devrimcileri birbirine düşürdü ve bu olay aşağı yukarı 1950'lere kadar sürdü.

* 2. Dünya Savaşında Alman Etkisi

2. Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine yedeksubay okulunda siyasal nedenlerle hiç bir kişiyi çavuş çıkarmadılar. Biz de bu suretle asteğmen olarak kıtaya katıldık. Yedeksubaylığım sırasında üç-beş kuruş biriktirmiştim. Bu yıllarda Türkiye'de ırkçılık, Turancılık, Türkçülük ve komünizmle savaş bir hayli yaygınlaşmıştı. Bu hareketin temsilcileri önceleri Türkçülük, Turancılık, ırkçılık yapmış kişiler değildi. Yepyeni, yerden mantar biter gibi bitmiş kişilerdi. Çoğu orta ve lise öğrencileriydi. İçlerinde hemen hemen hiç Türk yoktu. Ortalama yaşları 16-17 dolayındaydı. Bunların çoğu masum, zavallı, aldatılmış çocuklardı. CHP siyasal konjonktürde yani Nazi Almanya'sıyle dostluk tesisinde, Sovyetlerle de ilişkilerinde esneklik sağlamada bunları araç olarak kullanmak niyetindeydi. Şöyle ki, CHP bir taraftan ırkçılığı, Turancılığı, azalan değil çoğalan Türkçülüğü (yani Sovyetlerdeki Türkleri Türkiye'ye katmayı)

öven yayınlar yaptırmakta, bu suretle Nazi Almanya'sına kur yapmaktadır. Diğer taraftan bu yayınları toplatmakta bu suretle Sovyetlere yakınlık göstermektedir.

Gerçekte CHP ne Irkçı-Turancı-çoğalan Türkçü ne de bunun tersidir. CHP, aferistlerin (siyasi nüfuz kullanarak özel çıkar sağlayanlar) bir topluluğudur. CHP (iti ite kırdırmak politikasıyla), kendi muarızlarından bir kısmını ırkçılık-Turancılık-çoğalan Türkçülük doğrultusunda şartlandırmaktadır. Diğer bir kısım muarızlarını da bu görüşlerin tersi istikametinde şartlandırmaktadır. En sonunda da bu iki görüşlüleri birbirine kırdırtmaktadır. Irkçılıkla, Turancılıkla, Türkçülükle ve komünizm düşmanlarıyla hiç bir ilişkisi olmayan Serbest Fırka lideri Fethi Okyar bu hareketin fahrî başkanıydı. Türkiye ölçüsünde bunlar örgütlenmişlerdi. Örgütlerinin adı da «Kitap Severler Kurumu» idi. (KSK). Bana öyle geliyor ki rahmetli Fethi Okyar da, KSK de İsmet Paşa'nın oyununa gelmiştir. Bütün siyasal yaşamında Fethi Okyar, hiç bir zaman ırkçılık, Turancılık, Türkçülük, komünistlik düşmanlığı yapmamıştır. Kendisi gerçi komünist değildi, komünizme karşıydı, ama komünizme açıktı, yani komünistlerin de kendilerini savunmalarına saygılıydı. Fethi Okyar'ın böyle bir harekete karışması ancak bir oyuna gelmekle izah edilebilir. Aslında İnönü'yle o tarihlerde yakın bir ilişkisi bulunan Nurullah Ataç'ın KSK'nü övmesi bu kanımızı güçlendirici bir kanıt sayılabilir. Çünkü Nurullah Ataç da Irkçı-Turancı-Türkçü değildi; komünizme de kapalı değildi. Bu durumda böyle bir kurumu övmesi açıklanması güç bir olaydır. Ancak politik konjonktür ile açıklanabilir.

Bu liseli öğrencilerin yürüttüğü akım, Ziya Gö-

kalp'ı kendilerine önder alıyor ve Z. Gökalp'ı ırkçı olarak gösteriyordu. Diğer taraftan bu ırkçı-Turancı-Türkçü liseli gençler özel konuşmalarında Rıza Nur beyin kendilerinin fiilî başkanı olduğunu, Fethi Okyar'ı kamuflaj olarak kullandıklarını söylüyorlardı. Rahmetli Rıza Nur beyin son yıllarında en yakın arkadaşlarından biri bendim. Diğer bir yakın arkadaşı da rahmetli İffet beydi. Her hafta cumartesi akşamları Viyana pastanesinde buluşur konuşurduk. Bu liseli öğrencilerin kendisini, kuruluşlarının başkanı olarak gösterdiklerini ben Rıza Nur beyin kendisinden duydum. Rıza Nur bey böyle bir şeyin kesin olarak varit olmadığını söyledi ve Rıza Nur beyin adı etrafında birtakım oyunlar da düzenlediklerini yine Rıza Nur beyden dinledim. Bu oyunlardan biri Rıza Nur beyin onayı ve bilgisi olmadan Dr. Nihat Reşat Berker'den 500 lira sızdırmalarıdır. Rıza Nur ile Nihat Reşat Berker Halâskâr Zabitan harekâtı döneminde aralarındaki parolayı Irkçı-Turancı-Türkçü bir kişiye söylemiştir. İşte Rıza Nur'un bu parolası ile Nihat Reşat Berker dolandırılmıştır. Bu ırkçı-Turancı-Türkçü kişinin adını Rıza Nur bey bana söyledi, ama şimdi burada açıklamayacağım.

Bu olaydan sonra Rıza Nur bey Irkçı-Turancı - Türkçülerle kesin olarak ilişkisini kesmiştir. Rahmetli Rıza Nur bu Irkçı-Turancı-Türkçü hareketin İsmet Paşa'nın bir oyunu olduğunu belirterek İsmet Paşa'nın amacı «Arnavut Fethi Okyar'ı, Arnavut Necip Ali'yi, beni ve kendisine rakip gördüğü kişileri bu yolla demokratik dünyanın gözünden düşürmeyi istemiştir» demişti. Oysa Ziya Gökalp ırkçı değildi. Irkçılığa karşı idi. Bu kurum mensupları Türk tarihinden kendilerine hiç bir fikrî lider bulamıyorlardı. Irkçıların onu tutması, Gökalp'ın Turancı olmasındandır

Çünkü Türkiye ırkların bir karışımı idi. Türkiye'de saf ırkı öne sürmek, ırkçılık yapmak, Türkiye'yi parçalamak, bölmek, dünya haritasından silmek demekti. Irkçılık Türkiye için en büyük tehlike idi. Milliyetçiliği ırkçılığa dayanak olarak seçmek Türkiye'yi batırmak demekti. Türkiye'de milliyetçiliğe dayanak ya coğrafî kültür milliyetçiliği, ya da tarihte ülkü birliğiyle olabilirdi. Bunlardan başka nitelikte bir milliyetçilik Türkiye'yi birleştirici değil, parçalayıcıydı. Orta ve liseli Irkçı-Turancı-Türkçü öğrenciler hareketlerini milliyetçilikle ifade ediyorlardı. Bu liseli gençler örgütlenmelerini şöyle bir efsane ile anlatıyorlardı: ideologları Avni Motun adında bir doktormuş. On on beş kadar lise öğrencisini etrafına alarak onları bu fikirlere göre yetiştirmiş, bir de kitap yazmış, bu öğrencilerine vermiş. Allah bu doktora kısa ömür vermiş çok genç bir yaşta ölmüş... Ama çok çalışkan bir kişi olan bu doktor ideolojisini anlatan kitaptan başka, sayısız makaleler de yazmış; bu makaleleri de öğrencilerine bırakmış. Irkçılık konusunda öğrencilerin yayınladıkları yazılar da bu Avni Motun'un yazıları imiş. Avni Motun'un tavsiyesine uyarak bu liseli gençler, tarihte de Ziya Gökalp'ı kendilerine önder alıyorlarmış. Rahmetli Lütfi Erişçi Ziya Gökalp'ın ırkçılıkla bir ilişkisi olmadığını, üstelik, ırkçılığa karşı olduğunu belgelerle ortaya koyan bir yazıyı 1940 yıllarında Ses Dergisi'nde yayınladı. Irkcı-Turancı-Türkçüler Necip Ali Küçüka imzalı tehditlerle dolu bir yazı ile Lütfi Erişçi'ye cevap verdiler. Necip Ali Küçüka ünlü «İstiklâl Mahkemeleri»nin Savcısıdır, İstiklâl Mahkemeleri Kanunu yürürlüktedir. Ama hükümet bu kanunu uygulamamaktadır. İstiklâl Mahkemelerinin yargılama niteliğini H. Cahit Yalçın'ın «bu mahkemenin hakimi olmaktansa

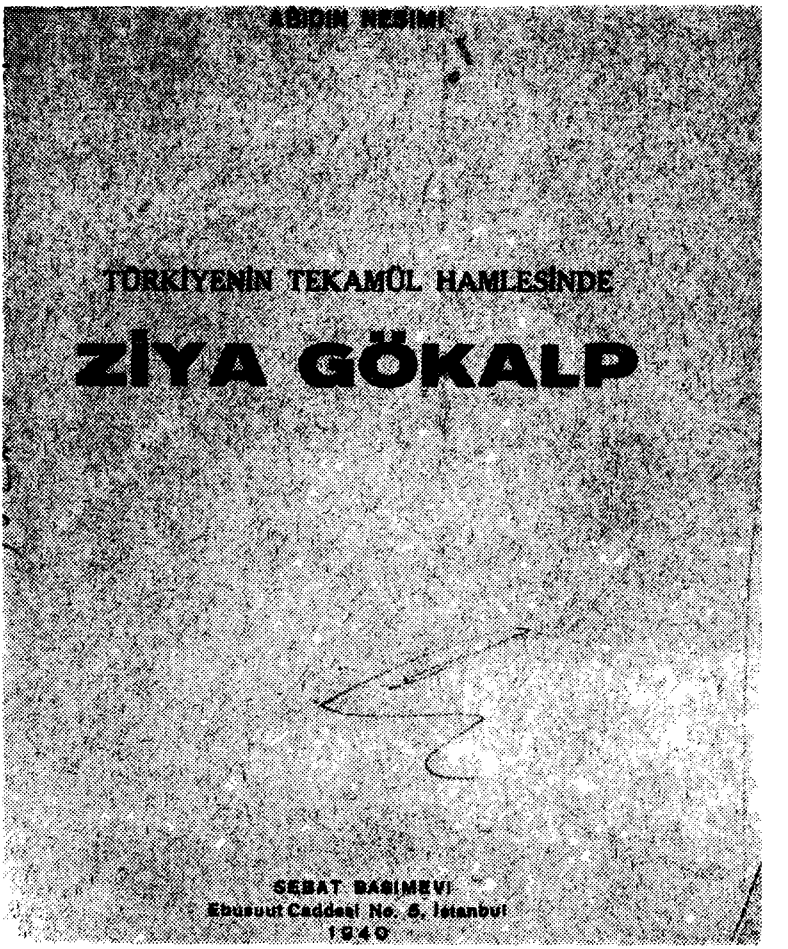
mahkûmu olmayı tercih ederim» cümlesi çok iyi bir şekilde açıklamaktadır.

Irkcı-Türkçü-Turancıların Necip Ali Küçüka imzasıyla bir tehdit yayınlamaları İstiklâl Mahkemeleri'nin yeniden işletilebileceğini ima niteliğindeydi. Böyle bir girişimin, liseli öğrencilerin kendi kendilerine CHP'nin ve Necip Ali Küçüka'nın onayı ve bilgisi olmadan yapılabileceğini düşünmek safdillik olur. Hemen şunu söyleyeyim ki Necip Ali Küçüka imzasıyla böyle bir yazının çıkması Türkiye'nin ilerici, halkçı, demokrat, vatansever çevrelerinde büyük bir korku ve kaygı yarattı. Rahmetli Lütfi Erişçi arkadaşım da bir hayli telâşlandı. Türk kamuoyunda bu yazının yarattığı paniği gidermek için yapacak bir tek şey vardı. Ziya Gökalp konusunda bilimsel bir broşür yayınlamak. Ben de bunu yaptım. Yedeksubaylıktan biriktirdiğim para ile bu broşürü bastım. Bu suretle Türkiye kamuoyunda beliren korku ve kaygıları gidermeye çalıştım. (Yıl 1940)

Sonradan dergileri, bu yazının, İstiklâl Mahkemesi savcısı Necip Ali Küçüka'ya ait olmadığını açıkladı. İstiklâl Mahkemesi savcısı Necip Ali Küçüka ise bu konuda hiç bir şey söylemeyip susmayı tercih etti. Daha sonra Necip Ali beyle bilvesile aşağıda anlatacağım şekilde tanışıp görüştük. Konuyu hatırlattığımda kesin olarak reddetti; kendisine yönelik bir oyun olduğunu söyledi. Ben de aynı kanıdayım. Bu oyun Fethi Okyar'a karşı yapılan oyunla aynı niteliktedir. Bunu aşağıda açıklayacağım. Broşür pek az miktarda basılmıştı. Dağıtımını doğru dürüst yapamadım. Broşüre yatırdığım parayı da çıkaramadım. Bu yüzden tasarladığım diğer broşürlerimi yayınlayamadım. Ancak, bilgilerine saygı duyduğum kişilere de broşürümü yollamakta kusur etmedim. Prof.

Mustafa Şekip Tunç ve Sadri Ertem beylerle bu broşür yoluyla tanıştım. Bunlarla dostluklarımın ilerlemesine broşürün büyük etkisi oldu.

Ziya Gökalp'la ilgili broşürdeki görüşlerimizi genişletilmiş olarak yeniden yayınlamayı düşünüyorum.



Ziya Gökalp broşürünün kapağı

* Necip Ali Küçüka'ya Yapılan Oyun

Necip Ali Küçüka, Şükrü Kaya'nın arkadaşıdır. Mareşal Çakmak tarafından sevilmemektedir. Şükrü Kaya'nın kuvvetli olduğu dönemde, Necip Ali Küçüka, Millî Savunma Bakanlığının siyasî müşaviri olmuştu. Bu suretle Şükrü Kaya, yakın bir arkadaşı yoluyla orduya el atmış oluyordu. Mareşal Çakmak bu duruma içerlemişti. Fakat Atatürk hayatta olduğu için bu konuda re'sen bir hareket yapamıyordu. Ancak Atatürk'ün ölümünden sonra siyasî müşavirlikler ortadan kaldırılmış, Necip Ali'nin de görevine son verilmişti.

Şükrü Kaya'nın itibarda olduğu 1937'lerde, dünya radikal-sosyalistlerin enternasyonal toplantısı Bulgaristan'da olmuştu. CHP bu kongreye üye olarak değil müşahit olarak katılmıştı. CHP'nin müşahit üyesi de Necip Ali Küçüka idi.

Bulgaristan radikal-sosyalist partisi, enternasyonal toplantıya katılanlara birtakım propaganda broşürleri dağıtmış. Necip Ali, bu dağıtılan broşürlerle yetinmemiş, Bulgarca yazılı birtakım broşürler de toplamış, yurda dönmüştü. Bu Bulgarca broşürleri Türkçeye çevirmesi için Necip Ali, bunları Bulgarca bilen bir mutemed kişisine vermiş. Bu kişi de, Bulgarcası kıt olduğu için mi, yoksa bir düşüncesi bulunduğu için mi bilmem, tercüme etmesi için Halil Yaver'e vermiş!.. Halil Yaver bu belgeleri Türkçeye çevirmiş, bir nüshasının fotokopisini çıkarıp yanına alıkoymuş, metinleri, tercümeleriyle beraber, Necip Ali'nin mutemedine vermiş... Mareşal Çakmak'ın emriyle Habil Adem, bu belgeleri değerlendirerek, Halil Yaver imzasıyla «Nereye Gidiyorsun Türkiye?» kitabını yayınlamıştır.

Kitap Şükrü Kaya'ya, Necip Ali'ye ateş püskürmededir. Her ne kadar kitabın yayınladığı dönemde Şükrü Kaya iktidarda idiyse de Mareşal Çakmak'ın mutemedi bir kişiye diş geçiremiyordu. Ancak kitabın toplatılmasıyle yetinilmiştir.

* Gençlik Olayları

2. Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine Almanya'da ve Batı Avrupa'da felsefe ve güzel sanlar üzerinde incelemeler yapan Celalettin Ezine Türkiye'ye dönüyor ve Türkiye'nin ilerici, toplumcu çevreleriyle ilişkiler kuruyor. Celalettin Ezine'nin «Yakup ve Ötekiler» diye bir de edebî eseri vardır. Malî olanakları da uygundur. Prof. Hilmi Ziya Ülken, Sabahattin Eyüboğlu, Nurullah Ataç ve benzeri ilericilerle «İnsan» dergisini kuruyor. Bu yolla ilerici, toplumcu asistanlarla, özellikle asistan Hasan Tanrıkut'la tanışıyor. Hasan Tanrıkut yalnızca üniversite çevresinde değil, yayın alanında ve gençler arasında tanınan biridir. Ezine'nin Tanrıkut'la ilişkiler kurması ve birlikte çalışmaya imkân vermesi gençlerin ileri hareketine başlangıç noktası olabilirdi. Nitekim de olmuştur. Bunları aşağıda açıklıyoruz.

Öte yandan aynı tarihlerde Moskova'dan ressam Abidin Dino da İstanbul'a geliyor. O da ilerici, toplumcu çevrelerle ilişkiler kuruyor. Abidin Dino Celalettin Ezine gibi zengin biri değildir. Bu itibarla para koyarak bir hareket yapması, ilerici, toplumcuları çevresinde toplayıp yayın yapması mümkün değildi. Ancak kolektif sermayeyi ve ferdi emeği ile bir şeyler yapması mümkündü. Nitekim Abidin Dino d bu yönde emek harcamış, ilerici, devrimci ressam, şair, hikâyeci ve yazarları bir araya getirmiştir. Bu

gençler grubu o zamana kadar pek sönük bir durumda bulunan Servet-i Fünun (UYANIŞ) dergisi etrafında toplanmalarını gerçekleştirmiştir. Burada «Uyanış» dergisi yayınını yürüten Halit Fahri (Ozansoy) ile özellikle oğlu Gavsi Ozansoy'un ve Cavit Yamaç'ın büyük payı vardır. Gerek Hasan Tanrıkut'un çıkardığı dergilerde, gerekse de «Uyanış»da yazı yazan gençlerin eserleri az çok bir değer taşıyordu. Celalettin Ezine de bu değerlerden faydalanmayı tasarladı ve bazı girişimlere başladı. Şimdi benim de ilgili bulunduğum hareketleri anlatıyorum.

* «Uyanış»ta Sanat ve Gençlik Kavgası

Uyanış (Servet-i Fünun) dergisinde Gavsi Ozansoy ve Cavit Yamaç'ın kişisel çabaları ve Abidin Dino'nun tükenmez çalışmalarıyla yeni bir sanat ve edebiyat akımı belirdi. Uyanış'ta ben de yazılar yazmaya başladım. Fakat insiyatif görebildiğim kadarıyla Abidin Dino'da idi. Yeni bir sanat görüşünü öne sürüyorlardı. Cumhuriyet Türkiye'sinde o tarihe değin, ilk kez «Sanat sanat için değil toplum içindir» ve «Sanat biçimde değil özdedir, sanat vezin ve uyakta değildir» görüşleri savunuluyordu. Buna karşılık daha eski kuşaklar «Sanat sanat içindir. Resimde perspektif, şiirde ölçü ve uyak» görüşündeydiler. Ama bu tezi savunan kişiler de hemen hemen ortada yok gibiydi.

Pek doğaldır ki «Sanat toplum içindir. Sanatta biçim değil öz önemlidir» sözleri bir açıklık taşımaz. Çünkü toplum çeşitli sınıflardan oluşur. Bu nedenle «sanat toplum içindir» derken toplumun hangi sınıfı için olduğunu, yine öz esastır derken materyalist öz mü, idealist öz mü noktasına dayandığını da söy-

lemek gerekir. Dino bu özellikleri kavramış biriydi. Bu yüzden sanatın hangi sınıfın sanatı, sanatın hangi felsefeye dayandığının da belirmesi gerektiğini kavramıştı. Oysa TCK 141, 142. Md. kapsamına girmeyecek şekilde bu yeni sanat görüşünü formüle etmek gerekiyordu.

Yeni sanat görüşünü formüle edebilmek için bu görüşün estetik esaslarını ve sanat türünü ortaya koymak gerekiyordu. Estetik denince şu cümle hatıra geliyordu. «Sanat bilinçaltının ifrazatıdır, sanat türü de klasizme dönüş değil, yeni bir klasizme gidiştir» O tarihlerde bu yeni sanat görüşü Uyanış'ta toplanan ilerici-toplumcuların bir bakıma Marksistlerin sanat görüşüydü. Bu görüşü yansıtır yazılar ve bir de bildiri hazırlanmıştı. Sait Faik (Abasıyanık) Nail V., Lütfi Erişçi, Cavit Yamaç... Abidin Dino ve sanatla uğraşan kuşağın hepsi bu görüşte birleşmişlerdi. Sanatın ifrazat (salgı) oluşu ve salgı sözünün kamuoyunca sidik yerine kullanılışı gazetelerde bir eğlence konusu olmuştu. Örneğin «Akşam» gazetesinde Cemal Nadir'in «Amcabey» sütununda ve «Akbaba» karikatürlerinde «işemeye gidiyorum yerine sanat yapmaya gidiyorum» anlamını veren karikatür ve fıkralar yayınlanmıştı. Gerek ben ve benim gibileri, gerekse burjuva basını Abidin Dino'nun yıllarca Moskova'da sanat konusunda emek harcadığını bildiğimizden bu görüşün Marksizmin estetik anlayışı olduğunu sanıyorduk.

Marksizm üzerindeki çalışmalarımda bu görüşün Marksist değil, antimarksist, realist değil, sürrealist (gerçeküstücü) bir görüş olduğu sonucuna vardım. Sanat gerçi bir üstyapı kurumudur, üstyapıyı altyapı şartlandırır ve üstyapı altyapı üzerinde yükselir, ama bu bilinçaltının bilince yükselmesi, bilinçaltının, bi-

lince salgısı demek değildir. Bunun üzerine «Uyanış» dergisinde Marx'ın adından söz etmeden «Bilgi Kuramı (epistemoloji) Üzerine Notlar» başlıklı iki yazı yayınladım. Belli bir kültür düzeyinin üstündeki kişilere bu yazılarımla aralarında yer aldığım sanatçıların görüşlerine katılmadığımı anlattım. Bu makalede, yürütülen yeni sanat kampanyasının belli bir sanat görüşünün savunulması değil, çeşitli sanat görüşlerinde, fakat belli bir yaşın altında olan kişilerin bir önceki kuşağın egemen sanat görüşüne karşı tepkisi olduğu biçiminde belirttim. Ancak bu görüşümü kampanyasına katıldığım arkadaşlarımı tedirgin etmeyecek biçimde anlatmaya çalıştım.

Servet-i Fünun-Uyanış dergisinin bu yayınlar üzerine satışı bir hayli arttı, dergi sahibi Ahmet İhsan Tokgöz'e Babıâli'de yazarlık yapan ve dergiler çıkaran Rıza Çavdarlı baş vurmuş ve sermaye koyarak dergiye ortaklık teklif etmiş. Ekonomik bakımdan Ahmet İhsan açısından bu teklif son derece cazipmiş. Ahmet İhsan da bu teklife olumlu cevap vermiş, derginin yayınına Rıza Çavdarlı el koymuş. Yazı ailesinde bir tasfiyeye geçmiş ben ve bir iki kişi hariç Dino ve arkadaşlarını dergiden uzaklaştırmıştı. Dergide alıkoyduğu kişilere de yazı başına bir para vaat etmişti. O zamana kadar genellikle dergiler yazarlarına para vermezlerdi. Bana bir kapalı zarf verildi. Bana kapalı zarfı rahmetli Gavsi Ozansoy vermişti. İçinde ne olduğunu sordum. Yazılarıma karşı takdir edilen bedelin bulunduğunu söyledi. Ben de Gavsi'ye profesyonel değil amatör bir yazar olduğumu söyledim, zarfı iade ettim. O sırada, derginin yazı işlerini yürüten Cavit Yamaç'ın Romenceden tercüme ettiği bir hikâyede komünistlik tahriklerinin olduğunu, yazarın azgın bir komünist olduğunu Rıza Çavdarlı

dia etmiş, Cavit Yamaç'ın Serfet-i Fünun'dan uzaklaştırılmasını istemişti. Ahmet İhsan da bu isteği olumlu karşılamıştı. Halit Fahri, ben ve Cavit Yamaç Ahmet İhsan'ın yanına gittik. Cavit Yamaç hikâye yazarının solcu değil sağcı olduğunu, hikâyenin de solculukla ilişkisi olmadığım açıkladı. Hikâye Ahmet İhsan'a hatırlatıldı. Ahmet İhsan, bu nitelikte hikâyeleri Devr-i Hamidî'de yayınladıklarını ve yazarın da komünistlik ile ilişkisi bulunmadığını söyledi. Rıza Çavdarlı'nın tahrikleri kendisine bir yarar sağlamadı.

Bunun üzerine ben dergiden ayrılmaya karar verdim.

* Hergün Gazetesi Girişimi

İlerici-toplumcu gençlerin yazılarını yayınlayabilecek hiç bir yayın organı ortada yoktu. Celalettin Ezine ilerici, toplumcu bir gençlik potansiyeli olduğunu bildiğinden bunları bir arada toplamayı düşündü. Bunun için de bir günlük gazete, bir de haftalık dergi çıkarmayı tasarladı. Genç kuşağı örgütleme konusunda Hasan Tanrıkut'dan, finansman işinde İlhan Bayramoğlu'dan yararlanmayı tasarladı. Hasan Tanrıkut ve İlhan Bayramoğlu işi memnunlukla kabul ettiler. Hasan Tanrıkut ilerici-toplumcu tanıdığı gençleri buldu. Bu arada bana da teklif etti. Ben de kendisine olumlu cevap verdim.

İlhan Bayramoğlu'nun da evet demesinden sonra konu bir matbaa satın almak ya da bir matbaa kurmak şekline girmişti. O dönemlerde bir matbaa kurmak nesnel koşullar yüzünden olanaksız denecek kadar zordu. Çünkü savaş başlamış, yollar kapanmıştı. Devletten böyle bir izin almak zorlaşmıştı. Bu yüzden mevcut matbaalardan birini satın almak zo-

runluydu. O tarihlerde (1940) İsmet İnönü, Yunus Nadi'ye son derece içerlemiş, Cumhuriyet gazetesini kapattırmış ve matbaada başka bir gazete basılmasına da izin vermemişti. Bu suretle de Cumhuriyet matbaası çalışmıyor durumdaydı. Bu durumun uzun bir süre daha süreceği açıktı. Yunus Nadi matbaasını satmaya hazırdı. İlhan Bayramoğlu ile bu konuda ilk konuşmaları yapmışlar ve bir anlaşmaya varmışlardı. Günlük bir gazete çıkarmaya hazırlık olmak üzere haftalık bir dergi çıkarmayı kararlaştırdılar. Babıâli'de bir idarehane tuttular, «Hamle» dergisini çıkarmaya başladılar. «Hamle» idarehanesinde Celalettin Ezine ile ilk defa tanıştım. Toplu olarak ilerici - toplumcu yazarları da bu idarehanede gördüm. Celalettin Ezine «Cumhuriyet Matbaası»nı satın almak üzere oldukları için matbaaya kendi malları gözüyle bakmakta ve bize bu matbaada maliyetine yayınlarımızı basacağını söylemekteydi. Kâğıt dahil büyük boy kapaklı bir dergiyi 30 liraya basmak olanağı belirdi. Öteden beri ben bir dergi çıkarma arzusundaydım. Bu uygun ortamı bulunca dergi başına 30 lira koyabilecek bir sermayedar bulma teşebbüsüne geçtim. Benim param yoktu.

Öte yandan Abidin Dino'da da bendeki isteğe benzer bir istek vardı. Onda da bir dergi çıkarma hevesi doğdu. Benim maddî imkânlarımın yetersizliği gibi, Abidin Dino'nun da imkânları sınırlıydı.

Pek doğaldır ki benim dergim sosyal konulara, Dino'nunki de sanat konularına ağırlık verecekti. Ben ve Dino ayrı ayrı birer sermayedar bulmamız halinde iki dergi çıkarma imkânı belirmişti. Bu iki dergiyi uyumlu bir şekilde çıkarma olanaklıydı, bu da bir ortak çalışmayla gerçekleşebilirdi. İşte «Yeni Yol» ve «Küllük» dergileri böylece kuruldular.

Politik durumda değişiklikler oldu. Cumhuriyet Matbaasının satmalınma işi kaldı. «Cumhuriyet» yeniden yayına başladı ve «Hergün» gazetesi çıkamadı. Bundan sonra Celalettin Ezine ile İlhan Bayramoğlu'nun başka bir girişimleri olup olmadığını bilmiyorum.

* Yeni Yol Dergisi

Celalettin Ezine aracılığıyla kâğıdı, her şeyi dahil 30 lira civarında bir dergi çıkarma imkânı belirince bu parayı sağlama çabasına geçtim. Cevat Rifat (Atilhan)'ın «Millî Inkılâp» dergisinden tanıdığım Talha Balkı arkadaşı buldum. Talha Balkı Fransızca ve İngilizce dillerine hakkıyle vakıftı. «Millî İnkılâp» dergisinin çeviri olan bütün yazıları onundu. Ayrıca Cevat Rifat'ın yayınladığı çeviri yapıtlar da ona aitti. Devlet denizyolları muhasebe müdür muavini idi. Van deniz işletmesi muhasebe müdürlüğüne terfian atanmıştı. Sıhhî bir raporla görevine gitmediğinden istifa etmiş sayılmış, idare ile ilişkisi kesilmiş, sandıkta birikmiş parası da kendisine geri verilmişti. Celalettin Ezine ile sağlanan basın şartlarında çıkacak bir derginin zarar değil, kâr bile getireceğini Talha Balkı'ya anlattım. O da bu görüşümü benimsedi, böylece derginin finansmanı sağlanmış oldu.

Öte yandan ilerici-toplumcu yazarlar arasında Hasan Tanrıkut'un girişimiyle bir bütünleşmeye gidiş de gerçekleşmişti. Bundan yararlanarak dergiyi ilerici-toplumcuların ortak yayını haline getirdim. Dergi kırk yazar ile yayın hayatına girdi. Derginin 30 Ağustos 1940'da çıkan 1. sayısında da bu yazarla-

rın adları yayınlandı. Çoğu hakkın rahmetine kavuşmuş bu arkadaşlarımı saygı ve rahmetle anarım.

Pek doğaldır ki derginin yayın yöntemi bu kırk kişinin bir araya gelmesiyle saptanmış değildi. Derginin doğrultusunu tek başıma ben belirlemiştim. O tarihlerde tek çıkar yolu sosyalistlikte görüyordum. Ancak sosyalizmin ekonomik açıdan özerk olan bir ülkede veya bir kıtada ya da evrensel olarak gerçekleşebileceği kanısında idim. Bugün de aynı kanıdayım. Ekonomik yönden özerk olmayan bir ülkede sosyalizmin bir sol totalitarizm olacağı kanısındaydım. Buna göre yapılacak şey ekonomik özerkliği sağlamak idi. Ekonomik özerklik gerçekleşmedikçe sosyalizme gitme çabaları anlamsızdı. O halde Türkiye'de yapılacak çabanın ekonomik özerkliği sağlamış olması gerekirdi. Türkiye'nin ekonomik özerkliği ancak Avrupa kıtası içinde söz konusu idi. Türkiye'nin Avrupa kıtası içinde yer alması ve aynı zamanda Avrupa'nın Hindistan ve Ortadoğu ile bütünleşmesi görüşündeydim. Halen de aynı görüşteyim. Bu durum da Türkiye'de sosyalist mücadelenin ilk aşaması Avrupa Birliği'nin sağlanması ve Avrupa'nın Hindistan ve Ortadoğu ile bütünleşmeye gitmesi, Türkiye'nin de bu bütünleşmede eklemlik etmesi idi. Avrupa kıtasının bütünleşmesi konusunda tarihte en önemli olay Napolyon hareketiydi. Ben Napolyon'u şoven bir Fransız milliyetçisi değil, hümanist bir Avrupa hemşehrisi olarak görüyordum. Bu itibarla Avrupa Birliği tezinin savunulmasında Napolyon'u bir ilk malzeme olarak ele alıyordum. Avrupa'nın Hindistan ve Ortadoğu ile bütünleşmesinde Türkiye'nin eklemlik etmesi durumu bizim K-K-K yani Kale Boğazı-Kahire Kalküta hattını veya P-P hattını yani «(Petrograd Pers (İran)» hattını geçersiz kılmak, B-B-B-B hattını

«(yani Berlin - Bizans (İstanbul) -Bağdat-Bombay)» hattını geçerli kılmak gerekiyordu.

TCK'da 142. md. bulunduğuna göre Avrupa Birliğini ve B-B-B-B hattını savunmak olanaksızdı. 142. md. kapsamına girmeyecek biçimde görüşümüzü açıklamamız gerekiyordu. Bunu da lehinde, aleyhinde ve hakkında konuşulabilecek biçimde «Bir Avrupa Birliği Olabilir mi?» anketi açmak suretiyle gerçekleştirmeyi tasarladım. Yine TCK. 141. md. kapsamına girmeyecek biçimde Avrupa Birliği konusunu dergide açıkladık. Derginin birinci sayısında rahmetli Yunus Kâzım Köni'nin Avrupa Birliği aleyhinde, avukat İhsan Altay'ın da Avrupa Birliğinin lehinde bir yazısını bastım. Derginin savunduğu bu teze rahmetli Reşat Fuat Baraner muhalefet etti. Avrupa Birliği tezinin Troçkist bir görüş olduğunu öne sürdü. Dergi ile ilişkisini kesti. Reşat Fuat Baraner'in paralelinde olanlar da dergi ile ilişkilerini kestiler.

Derginin 2. sayısında Reşat Fuat Baraner ve arkadaşlarının dergi ile ilişkilerini kestiklerini bildirmedik ama yazılarını da koyamadık. Anketimize devam ettik. O sıralarda Tan Gazetesinde çıkan yazıları durdurulan S. Zekeriya Sertel yazı yazma ve basılma olanağının olmadığını ve bizim bu yazıyı basabilmeye cesaretimizin olup olmadığını sordu. Biz basabileceğimizi söyledik. Bunun üzerine Sabiha Zekeriya (Sertel) Avrupa Birliğinin aleyhinde, Necip Ali Küçüka'nın Avrupa Birliğinin lehinde anketimize cevaplarını yayınladım. Necip Ali Küçüka'nın anketimize cevap yazısı oldukça değil, çok kuvvetliydi, inandırıcı idi. Derginin 2. sayısından sonra dergi aleyhine bir hayli karalamalar ve suçlamalar yaygınlaştı. Derginin Troçkist bir dergi olduğu, ayrıca N. Ali'nin ya-

zısına dayanarak derginin CHP tarafından çıkarıldığı söylentileri yayıldı.

Derginin ne Troçkizm'le ne de CHP ile bir ilişkisi vardı. Dergi, çıkaranların görüşlerini yansıtıyordu. Dergi Troçkistlerin ve CHP'nin değil, derginin yasal sahibi ve yayın müdürü olan Talha Balkı ile benim eserimdi.

Troçkizm konusunu bir yana bırakalım. Bu konuyu «Türkiye'de Sosyalizmin Bugünü ve Yarını» adlı yapıtımızda ele almayı düşünüyoruz. Şimdi CHP ile olan ilişkimizi açıklayalım:

Bu ilişkiler Sadri Ertem ve Necip Ali Küçüka ile ilgilidir. Şimdi bu iki kişi ile ilişkilerimizi ve bunların dergi ile olan bağlantılarını açıklayalım.

Sadri Ertem'le «Vakit» matbaasında ve Ziya Gökalp broşürüm dolayısıyle tanıştım. Kendisini önceden gıyaben tanıyordum. Broşür dolayısıyle tanıştık, ayaküstü birkaç söz konuştuk. Bütün tanışıklığımız bundan ibaret kaldı. Ben ve Talha o tarihlerde şimdi İstiklâl Caddesinde «Atlantik» mağazasının olduğu yerde bulunan «Petrograd pastanesi»ne çıkardık. «Yeni Yol» dergisinin çıkışını izleyen günlerde «Petrograd pastanesi»nin müşterisi olmayan Sadri Ertem bey de bir gün oraya gelmiş ve tek başına bir masaya oturmuştu, ben de onu orada görünce masasına gittim. Beni kabul etti, Yeni Yol üzerinde konuşmaya başladık. Sadri Ertem o tarihlerde CHP milletvekili idi ve CHP adına konuşabilecek bir nitelikteydi. Dergiyi beğendiğini, bu dozu koruduğu sürece bir kaza, belâya uğramayacağını söyledi. Ayrıca dergi edebiyattaki akımların yurdumuzdaki yansımaları inceleniyordu. Ben bu konuyla ilgili olarak «Tanzimattan Bugüne Kadar Bizde Fikir ve Sanat» başlıklı bir yazı yayınlamıştım. Bu yazıda realist akımları in

celerken kendisinden ve «Bacayı Kaldır, Bacayı İndir» kitabından söz etmeyişimden yakındı. Ben de kendisine «sizi ve romanlarınızı realist saymadığımdan değil, CHP milletvekili olmanız dolayısıyla benim, hakkınızda övgülerle bahsetmemin sizin durumunuzu sarsması kaygısıdır. Millî şefin bir gazabına uğramamanız için sizden ve romanlarınızdan söz etmedim» dedim. Buna bir cevap vermedi. Derginin dozunun biraz daha azaltılması halinde derginin Millî Eğitimce abone edilmesinin mümkün olduğunu söyledi. Konuşmamız burada kaldı ve kendisiyle bir daha görüşmemiz imkânı olmadı.

Necip Ali Küçüka ile olan ilişkime gelince, dergimizin yazı ailesinden olan rahmetli avukat Suphi Taşhan ile Necip Ali bey arasında bir akrabalık ilişkisi vardır. Suphi Taşhan Necip Ali beyle görüşmüş dergimizin anketine cevap vermesini sağlamıştı. Suphi Taşhan durumu bana anlattı. Ben de Necip beye telefon açtım randevu rica ettim. Bana başyazarlığını yaptığı «Hakikat» gazetesinin idarehanesinde randevu verdi. Randevu yerine gittim. «Hakikat» gazetesinin sahibi Cemal Hakkı Selek'ti. O da yakın arkadaşımdır. Onun aracılığıyla Necip Ali beyin odasına girdik. Cemal Hakkı bey odayı terketti. İkimiz bir odada yalnız kaldık. «Yeni Yol» dergisinin 2. sayısında çıkan yazıyı beyanat şeklinde yazdırttı. Aşağı yukarı Avrupa Birliği konusunda da Necip Ali beyle aynı görüşteydik. Kendisinin daha önce ırkçıların dergisinde çıkan yazısı konusuna da değindik. Onlarla ilişkili olduğu hakkındaki iddiaları kesinlikle reddetti.

Dergi gerekli ilgiyi toplayamadı, bayii de sattığı dergilerin parasını tam olarak vermedi. Parasızlıktan dergi kapandı. Bu arada ben de Çanakkale'de müteahhit yanında çalışmaya gittim. Biriktirdiğim para

ile ertesi yıl 3. sayıyı çıkardık. Bu sayı üzerine sıkıyönetim dergiyi kapattı. Bu sayıda ben, Lütfi Fikri, Rıza Nur ve Nüzhet Sabit hakkında bir iki satırlık bilgi verdim. Rahmetli İffet bey Rıza Nur beye benim bu birkaç satır yazımdan söz etmiş, Rıza Nur bey de dergiyi okumuş, benimle tanışma isteğini göstermiştir. İffet bey beni Rıza Nur beyle tanıştırdı. Onunla arkadaşlığımız ölümüne kadar devam etmiştir. Rıza Nur beyin gözden düştüğü o dönemlerde en yakın arkadaşı İffet bey ve bendim. Bu itibarla onun anlattıklarını açıklamakta yarar vardır. Gerçi Rıza Nur bey belli bir dönemin anılarını yazmıştır ve bunlar kitap halinde de yayınlanmıştır. Biz burada kitapta yer almayan döneme ait anıları kısaca vermeye çalışacağız.

* Dr. Rıza Nur Bey

Rıza Nur beyle hemen her hafta cumartesi günleri akşamları Viyana pastanesinde buluşur, genellikle geçmiş günleri anar, daha çok kendisinin anılarını dinlerdik. Ben de bunlardan önemli bulduklarımın bir kısmını okurlarıma sunmak istiyorum.

Rıza Nur bey Türkiye'de profesyonel politikacıların genellikle siyasal iktidara yamandıklarını ve belli bir duruma geldikten sonra da siyasal iktidara dirsek çevirdiklerini, kendilerinin baş olmak yoluna saptıklarını söylerdi. Buna tipik bir örnek olarak da Gümülcineli Hakkı'yı gösterirdi. Rıza Nur'un anlattığına göre Gümülcineli Hakkı'nın özellikleri şöyledir: Gençliğinde İttihat Terakki'ye girmiş, İttihat Terakki içinde belli bir yer edinmiş Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulduğu zaman taraftarları ile birlikte İttihat ve Terakki'den ayrılmış, bu yeni fırkaya girmiş. Rıza Nur Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurucularından olduğu için Hüseyin Cahit Yalçın Gümülcineli'nin Hürriyet

ve İtilaf Fırkası'na girmesi üzerine Rıza Nur'un ziyaretine gelmiş ve ona «Rıza bey, Gümülcineli fırkamızdan ayrılmakla fırkamız parçalanmaktan kurtuldu, sizin fırkaya girmekle sizin fırkanızın parçalanması yakındır» dediğini söyledi. Rıza Nur bey de bize «gerçekten de Hürriyet ve İtilaf Fırkasının parçalanmasında Gümülcineli'nin etkisi çok fazla olmuştur» diye belirtti. Nitekim de Gümülcineli, Hürriyet ve İtilaf Fırkasında bir yer sağladıktan sonra oradan ayrılmış, Ahali İktisat Fırkası'nı kurmuştur. Atatürk' le yakın ilişkiler sağlamıştır. Daha sonra da Atatürk' le arası bozulmuş ve Kurtuluş Savaşının başarıyla sonuçlanması üzerine «yüzellilikler»e dahil edilmiştir. Gümülcineli daha sonra da Fransa'ya gitmiş, orada çok rahat bir hayat geçirmiştir. Bu rahatlığını, Kurtuluş Savaşı başlarında Ahali İktisat Fırkasına Atatürk'ün yakınlığı ve bu yakınlığı nedeniyle Gümülcineli ile mektuplaşmaları ve Atatürk'ün bu mektuplarda dünya politikasını ilgilendiren yorumların bulunması, Gümülcineli'nin bu mektupların fotokopilerini yüksek bedellerle İngiliz gizli servisine, Fransız gizli servisine ve Ermeni komitelerine satmasından sağladığı paralarla elde etmiştir.

Atatürk Gümülcineli'nin bu hareketine son derece içerlemiştir. Sabri bey adında bir üsteğmen tarafından Fransa'da kendisine bir suikast yapılmıştır. Kurşun boynunda kalmış ve ölmemiştir. Fransa'da bu suikastin mahkemesi görülmüştür. Suikastçi hapisle cezalandırılmıştır.

Rıza Nur bey Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurucularındandır. Bu fırkayı nasıl kurduklarını bana anlattığı gibi eski harflerle bir de broşür yayınlamıştır. Bu itibarla bu fırkayı nasıl kurduğunu anlatmayacağım. Rıza Nur beyin ayrıca İttihat ve Terakki'yi

devirmek için bir cemiyet-i hafiye kurduğu, daha doğrusu Şerif Paşa'nın kurduğu bu gizli cemiyete girdiği konusundaki anılarını da burada anlatacak değilim. Çünkü Rıza Nur bey bunları da bir kitap halinde yayınlamıştır. Rıza Nur bey Halâskâr Zabitan hareketinin de kurucularındandır. Halâskâr Zabitan grubunun kuruluşunu yayınlamamıştır. Şimdi ben kısaca onun anlattıklarını özetleyeyim:

İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurulması ve milletvekillerinin çoğunun bu yeni fırkaya sempati göstermesi üzerine meclisin feshi ve yeni seçimlere gidilmesini tasarladı. Meclisi feshetti. Güdümlü bir seçim yaptı. Hiç bir muhalifi meclise sokmadı. Bu suretle Arnavutluk'taki ,Suriye'deki, Doğu Anadolu'daki muhalif eski milletvekilleri, yani Hürriyet ve İtilafa eğilimli milletvekilleri kendi seçim bölgelerine gitmişler, bölgelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması ve bağımsız birer devlet olmak istediklerini seçmenlerine söylüyorlardı. Bu durumda Talât Paşa yaptıkları güdümlü seçimin Osmanlı İmparatorluğu'na çok pahalıya malolacağını anlıyor. İşlenen bu hatadan dönme yollarını arıyor. Hürriyet ve itilafçılardan yararlanmayı düşünüyor. Hürriyet ve İtilaf'ın temel dayanağını dördüncü tabaka melamileri teşkil etmektedir. Bunların başı da Terlikçi Salih (14) Efendi'dir. Talât Paşa Terlikçi Salih

(14) Terlikçi Salih Efendi Melâmi tarikatının şeyhidir. Klasik tahsili yoktur. Keskin bir zekâsı ve teşkilâtçılığı vardır. Müritleri arasında yüksek tahsil yapmış pek çok kişi ve bu arada subaylar vardır. Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin fiilî ve fikrî lideri durumundadır. Mahmut Şevket Paşa'ya suikast olayı dolayısıyla o da tevkif edilmiş Sinop'a sürülmüştü. Mustafa Suphi'yle konuşmuş ve Mustafa Suphi'yi etkilemiştir. Mustafa Suphi'nin İslâmcı masonluğu yani Melâmetliği bu görüşmeler sonucudur.

efendiye gitmiş, kendisinin de melamet ehlinden olmak istediğinden söz etmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmek, parçalanmak üzere bulunduğunu, bu itibarla müritleriyle bu duruma elkoymasını öğütlemiş, Salih efendi de özür dileyerek bu teklifi reddetmiş.

Rıza Nur bey memleketin bu hale düşmesi üzerine Lütfi Fikri beye gitmiş, bir hareket yapmalarını teklif etmiş, Lütfi Fikri bey reddetmiş, sonra miralay Sadık beye gitmiş, o da reddetmiş, benim gücüm yok demiş. Bir hareket yapılacaksa ancak Terlikçi Salih efendinin sözü geçer demiş. Rıza Nur bey Terlikçi Salih efendiyi bulmuş. Salih efendi yoluyla 115 melâmi subayı örgütlemiş. Bilinen «Halâskâr Zabitan Hareketi»ni gerçekleştirerek hükümeti devirmiş ve «Büyük Kabine»yi kurmuştur. Bu devrilmeyi orduya dağıttıkları bildirilerle ve özellikle kabine üyelerine yolladıkları matbu tehdit mektuplarıyla sağlamışlardır.

Rıza Nur'un anlattığına göre «Halâskâr Zabitan» grubunun mühürünü Yüksekkaldırım'da bir Rum mühürcüye kazdırmıştır. Mühürcü ona bunun neyin mühürü olduğunu sormuş, o da itfaiyecilerin mühürü olduğunu söylemiş, gayrimüslim mühürcü de bunun ne olduğunu anlamamış ve mühürü de hemen kazmış. Rıza Nur beyin bu şekilde anlattığı «Halâskâr Zabitan grubu» hareketini ben tutarlı bulmadım. Bu hususu ayrıca Memduh Şevket Esendal'dan soruşturdum. O da bana durumu şöyle anlattı:

«Güdümlü seçimlerden sonra Arnavutluk'ta açıkça Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma hareketi başgösterdi. Ayrıca Suriye'den de bu doğrultuda haberler gelmeye başladı. Bunun üzerine Talât Paşa eski arkadaşlarını ve bu arada beni de Vezneciler'de

Arşimet Hilmi (15) beyin evine çağırdı, orada toplandık» dedi. «Orada Talât Paşa memleketin kötüye gittiğini, bunun için iktidarı terketmemiz ve yeni bir iktidara devretmemiz gerektiğini, bu suretle durumun vehametini kaybedeceğini söyledi. İttihat Terakki'nin iktidarı devretmekle bir şey kaybetmeyeceğini, bilâkis kuvvet kazanacaklarını öne sürdü. Çünkü baskı grupları ve iktidarın kilit yerleri elimizdedir, istediğimiz anda yeni iktidarı devirir ve iktidar oluruz» dediğini bana anlattı.

Talât Paşa, iktidarı kolaylıkla kendilerinden alabileceği bir güce, yani Terlikçi Salih efendiye devirde bir sakınca görmemişti.

Rıza Nur bey «hizb-i cedit» (*) hareketini de bana şöyle anlattı: «Cemiyet-i hafiye'den dolayı bir süre tutuklu kalmıştım. Beraat edince bir süre dinlenmek üzere Avrupa'ya gittim. Dönüşümde Balıkesir milletvekili Abdülaziz Mecdi efendi yanıma geldi. İttihat Terakki içinde «hizb-i cedit» adıyla bir grup kurduğunu ve Mebusan Meclisinde çoğunlukta olduğunu söyledi, benden de, bu kuruluşa yardımcı olmamı istediğini söyledi» dedi.

Rıza Nur bey mecliste hizb-i cedit'e bir göz atmış. Bu grubun Suriyeli milletvekilleri tarafından kurulduğu ve Talât Paşa'nın Suriye için ve kendileri için taviz koparmaya yönelik olduğunu, Abdülaziz Mecdi efendinin de burada bir oyuncak olarak kul-

---

(15) Arşimet Hilmi Selânikli'dir. Veli Beşe'lerdendir. 1908'den önce İttihat ve Terakki'ye girmiş ve İttihat ve Terakki'nin gizlilik döneminde çalışmıştır. Matematikçi olduğundan Arşimet Hilmi diye anılır.

(*) Balıkesir Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi'nin başkanlığında Karaso-Cavit grubuna karşı ittihatçı mebusların kurduğu bir hizip (fraksiyon)'dir.

lanıldığını anlamış ve Abdülaziz Mecdi efendiye «bu işten vazgeç, burada kullanılıyorsun» dediğini söyledi.

* Küllük Dergisi

Bu dergi Abidin Dino'nun çabasıyla rahmetli Alaaddin Hakgüder arkadaşımın finansmanıyla çıkmıştır. Dergi bir sanat dergisi olarak çıkmış ve çıkışından hemen sonra Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır. Bir sayı olarak çıkarılabilen bu derginin kapatılma nedeni O. Veli (Kanık)'nin «Vesikalı Yarim» şiirindeki bir dizedir. Bu dize «Alnımdaki bıçak yarası senin yüzünden — Tabakam senin yadigârın» dır. Biz bu dizenin bir olaya çağrışım yaptığını bilmiyorduk. Bu çağrışım, CHP tarihinde yer alan «barut irtişası (yolsuzluğu) olayı»ndaki altın tabakayı hatırlatmasıdır. Bu, barut alım satımmda bir yolsuzlukla ilgilidir.

Söz sırası gelmişken, Türkiye sosyalizm tarihinde özel bir yeri olan rahmetli Alaaddin Hakgüder arkadaşımı tanıtmak isterim.

* Alaaddin Hakgüder

Alaaddin Hakgüder Tokatlıdır. Ana tarafından Emir Paşa ailesine mensuptur. Babası mülkiye kaymakamlarından Şuayıp beydir. Şuayıp bey kısa bir devlet hizmetinden sonra tarikat ehli olmuş, devlet hizmetinden çekilmiş, bir köye giderek uzlet ve halvet hayatı geçirmiştir. Alaaddin'i dedesi büyütmüştür. Alaaddin askerî lisede okumuş, 1934'de Harbiye'den ikincilikle mezun olmuştur. Topçu okulunda okul komutanının subayların saçlarının kesilmesi emrine uymamaları üzerine meydana gelen ayaklanmada

elebaşı sayılarak mahkûm olmuş ve subaylıktan çıkarılmıştır. Askerlikten ayrıldıktan sonra bir taraftan günlük nafakasını sağlamaya çalışmış bir taraftan da hukuk fakültesine devam etmiştir. Hukuk fakültesini «pekiyi» derece ile bitirmiştir. Bir ara devlet hizmetinde bulunduktan sonra buradan ayrılmış, ticarete başlamıştır. Perşembepazarı'nda karaborsa işlerine karışmış ve bir ara Türkiye'nin boru kralı olmuştur. Birkaç kez iflâs etmiş, bu arada pek çok kereler de mültimilyoner olmuştur.

İyilik yapmasını son derece sever, fikir sanat hareketlerine ilgi gösterirdi. Sayısız yoksul çocuklarını okutmuştur, sayısız dergileri, dernekleri finanse etmiştir. Bu arada Prof. Hilmi Ziya (Ülken)'nın «Posta Yolu» romanını ve daha başka kitaplarının masrafını karşılamıştır. Hikmet Kıvılcımlı'nın «Vatan Partisi»nin kirasını vermiştir. Bu arada «Gün», «Gerçek» ve adını hatırlayamadığım daha birçok dergilere de yardım etmiştir. «Türkiye Sosyalist Partisi»nin uzun süre masraflarını o karşılamıştır. İş hayatının bozulması üzerine malî sıkıntıya düşmüş, yalnız maliyeye dört beş milyon lira vergi borcuyla ölmüştür.

* Bugün Gazetesi

Rahmetli Alâaddin Hakgüder arkadaşımın malî imkânlarının iyi olduğu dönemde bir günlük gazete çıkarması konusunda ona telkinlerde bulundum. O tarihlerde bir günlük gazete altı ay yayın yaptığı takdirde resmî ilâna hak kazanıyordu. Resmî ilân da gazetenin faturalı masrafları karşılığı kadardı. Buna göre gazetenin satışından gelecek para doğrudan doğruya çıkaranlara kalıyordu. Herhangi bir sermayedar altı ay bir gazeteyi çıkarırsa garantili bir kârla

karşılaşıyordu. Rahmetli Alaaddin bana bir tek sayı dahi satılmaması halinde bile bir gazetenin 6 ay çıkabilmesi için gerekli parayı hesaplamamı rica etti. Günde bin lira masrafa dayanabileceğini söyledi. Ben de buna göre bir maliyet hesabına geçtim. Yaptığım araştırmada bunun çok altında bir para ile yazarlara para vermemek şartıyla bu işin gerçekleşebileceğini saptadım. Bu hesap özetle şöyledir: Şimdi Çemberlitaş'ta Osmanbey Sitesi'nin olduğu yerde Osmanbey işhanı vardı ve orada Osmanbey matbaası bulunuyordu. Bütün bu tesisler Darüşşafaka'ya aitti. Halen Şişli'de Osmanbey diye anılan semtin sahibi olan Osman bey aynı zamanda bu işhanının da sahibiydi. Burasını Darüşşafaka'ya vakfettiği zaman mütevellisi olacak sülâlesinden gelen kişiye belirli bir aylık bağlamıştı.

Pek doğaldır ki vakfın yapıldığı zaman için yüksek olan bu aylık o gün için gülünç bir paraydı. Bundan ötürü mütevelli bu işyerini ucuza kiraya verip kiracılarla özel ortaklıklar kurma yoluna gidiyordu. Bu özelliği biz öğrenince matbaayı bize kiralayacağını ve kârına ortak olup olmayacağını sorduk. Günde 50 liradan kiralamayı ve safî kârın üçte birine ortak olmayı kabul etti. Bu suretle günde 250 - 300 lira içinde bir gazete çıkması mümkün oluyordu. Rahmetli Alâaddin bunun üzerine rahmetli Prof. Hilmi Ziya Ülken'le görüştü, ona gazetenin üçte bir kârını bırakmak üzere gazetenin başyazarlığını ve haftanın belli günlerinde de incelemeler yazmasını önerdi. O da kabul etti. Başyazılar imzasız olacaktı.

Bu suretle Hilmi Ziya Ülken beyle, Alâaddin Hakgüder, diğer yandan da Alâaddin Hakgüder'le Osman bey ortaklık sözleşmeleri yapacaktı. Ben de yayın işlerini belli bir aylıkla yürütecektim. Gazetenin

yayın programını ben hazırladım. Alaaddin, Hilmi Ziya, ben «Büyükada»ya gittik. Tepedeki gazinoya oturduk. Orada düzenlediğim programı okudum. Hilmi Ziya hocamız benim düzenlediğim programı beğenmedi. «Türkiye'nin bulunduğu bugünkü şartlarda neden yana olduklarımızı değil, neye karşı olduklarımızı açıklayacak bir program düzenlenecek olursa yayına daha bir esneklik verebiliriz» dedi. Bu itibarla programımızda nelere karşı olduğumuzun esaslarını belirtir bir program taslağını orada bana yazdırdı. Gazetenin dış politika konularını ben Cami Baykurt'a yazdırmamızı teklif ettim. Hilmi Ziya Ülken de bir zamanlar «Mihrap» dergisinde Cami Baykurt'la birlikte çalıştıklarını ve bu konuda bir otorite olduğunu bildiğini söyledi ve teklifimi olumlu karşıladı. Daha sonra Hilmi Ziya beyle görüşmemizde Cami Baykurt üzerinde araştırma yaptığını, bu araştırmaya göre gazetemizde Cami Baykurt'a yer verildiği takdirde İsmet Paşa'nın husumetini çekeceğini öğrendiğini söyledi. Bu itibarla gereksiz serüvenlere girmemek için dış politikayı Cami beye yazdırtmamayı uygun gördük. Dış politika konularını genellikle batılı gazetelerden çeviri suretiyle sağlayacaktık. Askeri konuları da Hilmi Ziya'nın akrabası emekli amiral Hüsamettin Paşa'ya yazdıracaktık. Hakgüder de bu görüşlere katıldı.

O zamanlar yeni bir gazete ruhsatı almak oldukça zordu. Hilmi Ziya bey, rahmetli Ahmet Cevat Dursunoğlu aracılığıyle, babası Prof. Kimyager Ziya Hilmi beye «Bugün» gazetesi ruhsatını aldırttı .Noter Hüseyin Avni Ulaş Prof. Ziya Hilmi ile Alaaddin Hakgüder arasında gazetenin mülkiyeti konusunda bir sözleşme imzaladılar. Bu sözleşmeye Prof. H. Ziya (Ülken) ve ben tanıklık ettik. «Bugün» gazetesinin çık-

ma hazırlıkları başladı. Bu arada Hilmı Ziya beyle, Alaaddin arasında çıkan bir malî ihtilâf gazetenin çıkmasını imkânsızlaştırdı. Bu arada ben de Bilecik'e sürgüne yollandığım için anlaşmazlığı çözmekte de aracılık edemedim.

Alaaddin Hakgüder'in finanse ettiği rahmetli Celâl Sılay'ın «Yeni İnsan» dergisi Alaaddin'in ölümü üzerine özel bir sayı çıkardı. Bu sayıda Prof. Hilmi Ziya, Prof. Cahit Tanyol vb. Alaaddin Hakgüder üzerine görüşlerini yazdılar. Rahmetli Hilmi Ziya Ülken bu yazısında «Bugün gazetesi»ni Alaaddin Hakgüder ve Salah Birsel ile birlikte çıkaracaklarını yazmıştı. Oysa burada yanılmaktadır. Gazeteyi H. Ziya Ülken, Alâaddin Hakgüder ve ben çıkaracaktık. Salah Birsel'in «Bugün gazetesi» ile hiç bir ilişkisi yoktur.

* Yeni Ses Dergisi

«Ses» ve «Yeni Ses» dergilerinin kurucusu Yusuf Ahıskalı'dır. Devlet hizmetinden istifa ederek «Ses» dergisini çıkarmaya başlamıştır. Bu dergi ile hiç bir ilişkim yoktur. Dergi kapanmış, daha sonra «Yeni Ses» adıyle tekrar yayına başlamıştır. Bu derginin ilk dönemiyle de bir ilişkim olmamıştır. «Yeni Ses» kapanmış, bu sefer «Ses» adıyle yeniden çıkmıştır. Derginin bu ikinci döneminde benim bir yazım çıkmıştır. «Ses»ten sonra 1941'de ikinci defa «Yeni Ses» adıyle yayına başlamıştır. Altı sayı çıkmıştır. Her sayısında ikişer yazım vardır. Derginin altıncı sayısı sıkıyönetimce toplatılmış ve dergi yazarlarından Kemal Sülker, şair A. Kadir (Abdülkadir Meriçboyu) ve ben sürgüne gönderildik. Sürgüne sıkıyönetim komutanlığının idarî kararı ve gerekçe gösterilmeksizin gönderildik. Sürgüne bu bakımdan niçin gönderildiğimizi bilmiyoruz. Ancak «Yeni Ses» der-

gisinde Kemal Sülker tarafından imzalı ve imzasız, general Pertev Demirhan'ın o tarihte çıkan bir kitabının bir eleştirisi yapıldı. Ayrıca yine o tarihlerde Şükrü Saraçoğlu'nun milliyetçiliğimizin genişleyen ve büyüyen yani Turancı bir milliyetçilik olduğu, ayrıca azınlıklara düşmanlık güden ve sadece onlara varlık vergisi adıyla konan haraç ve cizyeyi eleştirmemiz sürgünlüğümüze esas olmuştur sanırız. Nitekim Pertev Demirhan'ı eleştiren yazıların «Yeni Ses» te çıkması günlerinde «Küllük» denen yerde rahmetli S. Ertem'le karşılaştım. Rahmetli Sadri Ertem «Pertev Demirhan, İnönü'nün yakın arkadaşıdır. Von Papen' in de yakın dostudur. Pertev Demirhan'ın kitabı ise Türkiye toplumuna sosyalistlik açısından bir zarar getirebilecek güçte de değildir. Bu durumda bu kişinin kitabını ele almanız ve salvo ateşine tutmanız bir basiretsizliktir. Onun düşmanlığını üzerinize çekmektir. Bu düşmanlığın size neye mal olacağını kestirmek oldukça zordur» demişti. Sonradan bu düşmanlığın neye mal olduğunu fiilen tatmış bulunmaktayız.

* Balkan Federasyonu

1925 - 1940 yılları arası İstanbul'da şimdi banka binalarının bulunduğu İstiklâl caddesinin büyük bir kısmında pastaneler vardı. Bu pastaneleri de genellikle Bolşevik Devrimi dolayısıyla Rusya'dan kaçmış beyaz Ruslar yönetiyordu. Pastane adları da Petrograd, Moskova gibi adlardı. Pastanelere genellikle Türkiye'nin aydınları giderdi. Bazı profesörler de bu pastanelerin müdavimi idiler.

Ayrıca Batılı, özellikle de Almanya, İtalya, Yugoslavya, Macaristan gibi faşist ülkelerden kaçmış aydınlar da bu pastanelere giderlerdi. Bu aydınlar içersinde sosyalist olanları olduğu gibi liberal-burjuva

eğilimli olanları da vardı. Almancası ve Fransızcası çok iyi olan Dr. Fuat Sabit bu ilişkilerde önemli rol oynardı.

Bir gün bu pastanelerin birinde Miraco adlı bir Arnavut komünistle tanıştım .İspanya vatandaş savaşına katılmış, yaralanmış, tedavi edilmek üzere Moskova'ya gitmiş, iyileşmiş ve bir süre kalmak üzere İstanbul'a gelmişti. Bir gün bana İstanbul vali yardımcısı Hüdai Karabacak'la Paris Hukuk Fakültesi'nde birlikte okuduklarını, oradan tanıştıklarını söyledi. Onunla sık sık görüşmeye gittiğini, son gidişinde Hüdai beyin, kendisine «Siz komünistler bir Balkan Konfederasyonuna taraftarsınız. Biz de bir Balkan Konfederasyonunu uygun karşılarız. Burada uzun bir süre kalmak niyetinde olduğunuza göre Balkanlı arkadaşlarınızla İstanbul'da Fransızca olarak Balkan Konfederasyonunu savunur bir dergi yayınlasanız uygun olmaz mı?» yolunda bir teklifte bulunduğunu söyleyerek bana «Bu konuyu düşünelim. Olumlu bir sonuca varırsak gerçekleştiririz» dedi. Bunun üzerine ben ve Miraco Balkan Konfederasyonu konusunu birlikte gözden geçirdik. Bir Balkan Konfederasyonu'nun gerçekleştirilebilmesi için Balkanlardaki bağımsızlığına kavuşmamış milliyetlerin ve mevcut devlet sınırlarının bir gözden geçirilmesinin zorunlu olduğu sonucuna vardık. Bağımsızlığına kavuşmamış milliyetlerin bağımsızlığının ve mevcut devlet sınırlarında halkoyuna baş vurulmasının savunulması tezleri doğrultusunda yayın yapılmasına izin verildiği takdirde Balkan Konfederasyonunu savunur bir dergi çıkarmayı uygun gördük. Miraco arkadaşım Hüdai Beye durumu böylece iletti. Hüdai beyin temasları olumlu sonuç vermeyince Balkan Konfederasyonu gerçekleşemedi.

Daha sonra Miraco da Türkiye'den ayrıldı. Bundan sonra da kendisiyle bir ilişkim olmadı.

* Sürgünde

Eskişehir'e sürgün edildim. Eskişehir emniyeti Eskişehir'de oturmamı uygun görmedi. Eskişehir'i terketmemi istedi. Eskişehir'e gidince orada arkadaşım Kemal (eski Bayındırlık Bakanı rahmetli Kemal Zeytinoğlu)'i buldum. Onun aracılığıyla müteahhitler yanında çalışma olanağı buldum. Eskişehir emniyeti bu çalışmama da engel olmak istedi. Bunun üzerine «Porsuk Kahvesi»ne oturdum. CHP genel sekreteri Memduh Şevket Esendal'a bir mektup yazmaya başladım. Esendal İstanbul lisesinde tarih hocamdı. Onunla o tarihe kadar hiç bir ilişkim olmamıştı. Esendal'a yazdığım mektupta özetle, «egemen güçler genellikle kendi çıkarları doğrultusunda olmayanları kınamada, komünistlik suçlamasını kullanırlar. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında sizin de yazı ailesi arasında bulunduğunuz «Meslek Dergisi» de egemen güçlerce o zamanlar komünistlikle suçlanmıştı. Biz de «Yeni Ses» dergisinde Irkçılık-Turancılık-Türkçülüğün nitel ve nicel karakterini belirten yazılar yazmakla egemen çevrelerce komünistlikle suçlandık. Halen Eskişehir'de sürgün bulunmaktayım. Üstelik Eskişehir emniyeti, Eskişehir'de kalmama ve iş tutmama da izin vermemektedir» diyerek duruma bir çözüm bulmasını istedim. Uzunca olan bu mektupta yürütmenin ve özellikle emniyetin bu tarzdaki tutumlarının politik sakıncalarını açıklamaya çalıştım. Mektubu bu sırada yine Eskişehir'de karşılaştığım arkadaşım Muhittin'e (Eskişehir Yeni Türkiye Partisi İl Başkanı Yüksek Mühendis Muhittin Bürücek) okudum. Postaya atacağımı söyledim. Muhittin o ta-

rihte CHP İl İdare Kurulu'nda çalıştığını, ertesi günü Ankara'ya CHP merkezine gideceğini CHP kanalıyla mektubun Esendal'a ulaştırılmasında daha etkili olabileceğini söyledi. Ben de mektubu Muhittin'e verdim. Eskişehir emniyetinin baskısıyla Bozöyük'e gitmeye mecbur oldum. Bozöyük hükümet doktoru Münir Derman arkadaşımdı. Durumun aydınlığa kavuşmasına kadar Bozöyük'te kalmamı kaymakamdan temin etti.

Kısa bir süre sonra Muhittin, Esendal'a yolladığım mektubu bana iade etti. Posta ile yollamamı öğütledi. Muhittin mektubu Ankara'ya gidişinde Esendal'a verilmek üzere yakın arkadaşı olan Kemal Satır'a vermiş. Kemal Satır mektubu okuduktan sonra bunu Esendal'a vermesinin hem kendisinin hem de benim açımdan sakıncalı olabileceğini söylemiş. Halen ben parti içerisinde sıradan bir kişi değil, üst kademede itibarlı bir durumdayım, adamın çevresinde dedikodular istemem, diyerek mektubu vermesinin bazı sakıncaları olabileceğini söylemiş. Sakıncaları da şöyle izah etmiş. Abidin sıradan biri değildir. Belli bir görüşün adamıdır. Benim onun mektubunu Esendal'a götürmemle benim de aynı görüşte olduğumu veya Abidin'in benim görüşümde olduğunu sanabileceğini söylemiş. Birinci durumda Abidin'in parti içine sızdığını, ikinci durumda ise parti genel merkezinin haberi olmadan kendisinin belli bir akımı yönettiğinin sanılabileceğini söylemiş. Bu itibarla benim bu mektubu posta ile yollamamın daha doğru olacağını söylemiş. Bunu söylerken de sözlerine, Esendal, postayla gelen her mektubu mutlaka okur. Sekreterine bırakmaz. Bundan dolayı mektubunun okunmayacağından endişelenmesin demiş. Muhittin'in geri verdiği mektubu ben de posta ile Esendal'a yolla-

dım. Kısa bir süre sonra Esendal'dan cevabî bir mektup aldım. Benden özgeçmişim hakkında genişçe bilgiler istiyor ve komünist veya başka bir öğretiye sahip olmanın vatandaşın hakkı olduğunu söylüyordu. Esendal'a istediği hususlarda gerekli cevabı veren mektubumu yazdım. Esendal'la ilişkilerimiz böylece kuruldu. Bozöyük'te Halkevi kütüphane memurluğuna atandım. Ayrıca özel dersler vermeye başladım. Bir döküm atölyesinde de çalışmaya başladım. Muhittin Bürücek arkadaş rahmetli Mustafa Çürük (Eskişehir DP milletvekili) ile ortak taahhüt işleri yapıyorlardı. Bilecik'te bir yol inşaatı almışlardı. Ben de o inşaatın şantiye şefliğini yaptım. Daha sonra rahmetli Reşit (Bilecik CHP milletvekili Reşit Bozöyük) Bilecik hastanesi inşaatını almıştı. Onun da şantiye şefliğini yaptım. Burada Çolak Hayri ile tanıştım.

* Çolak Hayri

Sürgünde bulunduğum Bilecik'te nüfus memurluğu yapan Hayri bey adında biri vardı. Küçük bir memurdu. Giyinişi, yaşayışı çok mütevazi idi. Elbiseleri, ayakkabıları yamalı idi. Fakat ütülü ve boyalı idi. Her gün traş olur, saçlarını tarardı. Kısacası batılı bir aydın hayatı yaşardı. Bu yaşayışıyla dikkatimi çekmişti. Cumhuriyet bayramı balosu dolayısıyle bütün memurlar baloya gitmişler, memurların oturdukları kahve bomboştu. Ben de bu kahvede tek başıma oturuyordum. Biraz sonra baloya katılmamış olan Hayri bey kahveye geldi. Kahvede sadece ikimiz vardık. Bu yalnızlıktan faydalanarak kendisini bana tanıttı ve hayatı hakkında bilgi verdi. Bu kişinin çok ilginç bulduğum yaşamından birkaçını burada anlatacağım:

Çolak Hayri aslen Selânikli'dir. Fazla bir tahsili

yoktur. İttihat Terakki'ye 1908'den önce (gizlilik döneminde) girmiştir. Talât Paşa'nın yakın arkadaşıdır. 1908 Meşrutiyet ihtilâlinden sonra devlet emniyet teşkilâtı (Millî Emniyet) tamamıyle Selânik Yahudi Mason localarının eline geçmişti. Talât Paşa bunun doğurduğu sakıncaları anlayınca Türk ve Müslümanlardan kurulu yeni bir devlet emniyet teşkilâtı kurdu. Bu teşkilâta on üç kişi dahilmiş. Bunlardan biri de Çolak Hayri'dir. Bu teşkilât hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra devlet emniyet teşkilâtı mensubu olarak gördüğü hizmetlerden birkaçını bana anlattı. Ben de bunlardan önemli gördüklerimi anlatıyorum.

Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi olayına yine emniyet teşkilâtında çalışan amcasının oğlu Abdurrahman da dahilmiş. Talât Paşa Abdurrahman'ın takibine Çolak Hayri'yi memur etmiş. O zamanlar emniyet teşkilâtının başında Selânik ocağının güvenilir kişisi Topal Samuel İzisel bulunuyormuş, Talât Paşa'nın güvenilir kişisi olarak bunun yanında görevli imiş. Abdurrahman'ın Beyoğlu'nda saklandığı yer polisçe saptanmış ve Çolak Hayri'nin de dahil bulunduğu bir ekip Samuel İzisel'in başkanlığında buraya baskın yapmış. Abdurrahman bu baskını yararak kaçmış, Çolak Hayri de aldığı emir üzere onu takip etmiş. Abdurrahman vapurla Beykoz'a geçmiş, Hayri de aynı vapurla onu izlemiş. Beykoz'daki Abraham çiftliği ormanına kaçan Abdurrahman'ı Çolak Hayri boşa silah atarak onu güya izlemiş. Abdurrahman daha sonra Balıkesir dolayındaki madenlerde çalışmış. Oradan da Fransa'ya kaçmıştır. Mütarekede Türkiye'ye dönmüş, Kuvayı Milliye'ye katılmış ve eceliyle ölmüştür.

Çolak Hayri'nin ikinci bir anısını da aktaralım: I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Talât Pa-

şa kapitülasyonların kaldırılmasına karar vermiş ve bu kararın verilmesine gerekçe olarak kamunun kapitülasyonlar aleyhinde olduğunu gösteriyor ve bu aleyhte oluşu da eylemle ortaya koyması gerektiği kanısında imiş. Talât Paşa Kenan ve Çolak Hayri'yi çağırmış ve bunlara Beyoğlu'nda kapitülasyonlardan faydalanan işyerlerinde nümayişler düzenlemekle görevlendirmiş. Kenan ve Çolak Hayri esnaf kâhyalarından Salih, Dayı Mesut ve daha başka kâhyaları alarak bir ekip kurmuş ve Tokatlayan'ı ve benzeri yerleri basıp kapitülasyonlar aleyhinde eylemde bulunmuş. Bu durum üzerine müttefikimiz Almanya Talât Paşa'yı sıkıştırarak nümayişçiler aleyhinde kovuşturma açılmasını istemiş. Kenan ve Çolak Hayri adalete verilmişler. Aldıkları emir gereği bunlar bütün sorumluluğu üzerlerine almışlar. Kenan ve Çolak Hayri 15'er yıl hapse mahkûm edilmişler ve her ikisi de Anadolu'nun iki ayrı hapishanesine cezalarını çekmek üzere gönderilmişler. Çolak Hayri bir vapura bindirilerek gece vakti İzmit'e gönderilmiş. Oradan da trene bindirilip cezasını çekeceği hapishaneye sevkinin yapılması istenmiş. Vapurun İzmit'e gelişiyle trenin hareket saati arasında birkaç saat zaman vardır. Gecenin karanlığından yararlanarak İttihat Terakki katib-i mesul'ü (genel sekreteri) Çolak Hayri'yi İzmit istasyonundan kaçırmış. Çolak Hayri bir kadın çarşafı giyerek ve yüzüne peçe örterek özel işaretli olarak Ankara'ya varmış ve Ankara'da İttihat ve Terakki katib-i mesul'ü bu özel işaretten faydalanarak onu almış ve evine götürmüş. Orada tutulan özel bir araba ve sahte bir nüfus kâğıdıyla Ankara'nın ilçesine gönderilmiş ve I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar o sahte kimlikle Haymana'da Belediye Başkanlığı yapmış.

Savaşın sonlarında Haymana Belediye Başkanı olan Çolak Hayri'ye Talât Paşa'dan bir mesaj gelmiş ve Talât Paşa'nın İstanbul'daki konağına çağırılmış. Söylenilen gün ve saatte Çolak Hayri Talât Paşa'nın konağına gitmiş. Orada arkadaşı Kenan'ı da bekler bulmuş. Talât Paşa Kenan ve Çolak Hayri'yi İzmir'e İttihat ve Terakki İzmir Katib-i Mesul'ü Mahmut Celâlettin'in (Celâl Bayar) emrine girmek üzere yollamıştır. Kenan ve Hayri İzmir'e giderek, Celâl Bayar'ın yanına katılmışlardır. Kenan, Çolak Hayri, Osman Nevres (Hukuk-u Beşer gazetesi sahibi, kurtuluş savaşımızın ilk şehidi Hasan Tahsin) ve daha başkaları İzmir'in Yunan işgali sırasında işgalcilere karşı fiilî protestolarda bulunmak üzere görevlendirilmişlerdir. Bilâhare Talât Paşa Yunan işgal kuvvetlerine karşı hiç bir mukavemette bulunulmaması yolunda bir emir göndermiştir. Ancak fiilî hakeretlerde bulunacak kişiler birbirlerinden habersiz yerlerde saklanıyorlardı. Bu yüzden 14 mayıs 1919 akşamı, Yunan işgaline fiilî hareketlerde bulunacaklara hiç bir hareketin yapılmaması yolundaki emir Osman Nevres (Hasan Tahsin)'e iletilememiştir. Bunun üzerine 15 mayıs 1919'da emri alamayan Hasan Tahsin harekete geçmiş ve şehit edilmiştir.

Kenan ve Çolak Hayri hapishanelerden devşirilen insanlarla, dağlarda gezen asker kaçaklarıyla İzmir - Aydın cephesinde çeteler kurmuşlar ve Yunanlılara karşı savaşmışlardır. Bu çete savaşlarında Kenan şehit olmuştur. Çolak Hayri müfrezesi daha sonra Çerkez Ethem kuvvetlerine katılmıştır.

Çolak Hayri Çerkez Ethem kuvvetlerinin yöneticileri arasında görev almıştır. Talât Paşa'nın öldürülmesi, İttihat ve Terakki yöneticilerinin Atatürk'le ilişkilerinin kesilmesi üzerine başsız kalan Çolak Hayri

kendi anlatışına göre re'sen harekete el koyma gereğini duymuş ve bir komünist partisi kurmayı tasarlamıştır. Partinin başkanlığını Kâzım Özalp'a teklif etmiş, Kâzım Özalp, kendisinin böyle şeylere aklı ermediğini, bu itibarla bu hareketin lideri olamayacağını, ancak Kurtuluş Savaşımıza faydalı olduğu sürece destekleyeceğini, Kurtuluş Savaşımıza zarar getirdiği takdirde de onu ezeceğini söylemiştir. Buna benzer bir öneriyi Ali Fuat Cebesoy Paşa'ya da yapmışlar, o da Kâzım Özalp Paşa'nın cevabına benzer bir cevap vermiş. Sivillerden Eskişehir müstakil mutaşarrıfı Fatin beye de yapmışlar. O da kendisi memur olduğu için böyle bir işe girişemeyeceğini, Kurtuluş Savaşımıza yararlı olduğu sürece destekleyeceğini söylemiş, Fatin bey o günlerde komünistlik marksizm gibi konular üzerine birkaç konferans da vermiş.

Çolak Hayri bu harekete baş olacak kişileri bulamayınca devlet emniyet teşkilâtında birlikte çalıştığı kişilerle (Arif Oruç, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, makinist Ahmet «Giresun milletvekili Ahmet» ve benzerleri)komünist partisini kurmuş ve Çerkez Ethem'le ilişki sağlamıştır.

Eskişehir matbaasında silâhlı kuvvetlere dağıtılmak üzere gizli beyannameler, gizli gazeteler yayımına geçilmiştir. Çolak Hayri gizli yayınları yürüten makinist Ahmet'in, bunları kendisinden gizli olarak Çankaya'ya yolladığını tespit etmiş. Bu tarihten sonra Çolak Hayri de Ahmet'ten gizli olarak, gizli basılan şeylerin bir suretini Ankara'ya yollamıştır. Ethem'in malûm hıyanet vakasından sonra bu parti de kovuşturmaya uğramıştır. Büyük Atatürk'ün nutkunda Çolak Hayri efendinin sadakatini fiilen ispat ettiği gerekçesiyle Kurtuluş Savaşı'nın devamı süresince po-

lis nezaretine alındığının İstiklâl Mahkemesince kararlaştırıldığını yazar. Komünist faaliyetleri Ankara'ya bildirdiği için makinist Ahmet mebuslukla taltif edilmiş. Çolak Hayri ise ceza yemekten kurtulmuş ve polisle ilişkisini kesip küçük bir memurlukla ard hizmete gönderilmiştir.

Çolak Hayri mali durumunun bozuk olduğunu, eğer hatıralarını anlatacak ve ben de yazacak olursam yayımlanması halinde elde edilecek geliri çocuklarına vermemi benden istemişti.

5

II. Dünya Savaşı Sonrası

* II. Dünya Savaşı Sonu

Artık 2. Dünya Savaşı son bulmak üzeredir. M. Şevket Esendal, Ahmet Hamit (Afyon CHP eski milletvekili Ahmet Sergil) ile Bilecik'e geldi. Esendal' la görüşme isteğinde bulundum. Kabul ettiler. Uzun bir süre görüştük. Bu görüşmeden ben de, öyle sanıyorum ki, Esendal da memnun olduk. Ondan sonra Bilecik'e sık sık gelmeye başladı ve pek çok görüşmelerimiz oldu. Bu görüşmeler genellikle dünya politikası ve dünya politikası içerisinde Türkiye'nin yeri

etrafında geçti. Görüşmelerden şahsen çok bilgilendim. Türkiye'nin günlük politikası üzerinde hemen hemen hiç bir konuşma yapmadık. Kişisel durumum için de herhangi bir ricada bulunmadım.

O sıralarda (1944) dört beş milletvekilliği boşalmıştı. İki dereceli seçim geçerliydi. İkinci seçmenler CHP'liydiler. Dünya şartlarının değişmesi yüzünden CHP bu boş milletvekilliklerine aday göstermiyor, ikinci seçmenlerin dilediği kişileri seçmelerini öneriyordu. Bunun üzerine CHP programından başka bir programa sahip birçok kişiler (Erzurumlu Hüseyin Avni, Tevfik Rüştü Aras vb.) milletvekilliklerine adaylıklarını koydular.

Bu arada ben de İstanbul milletvekilliğine adaylığımı koydum. Bir program yazdım. Basılmak ve İstanbul ikinci seçmenlerine dağıtılmak üzere arkadaşım Behçet Atılgan'a yolladım. O da bunu bastı ve ikinci seçmenlerin dilediği kişileri seçmelerini öneni Sabah», «Tasvir» gazeteleri bahsettiler, kısaca programın esaslarını bildirdiler. Buna karşılık Zekeriya Sertel'in «Tan» gazetesi benim adaylığımdan ve programımdan hiç söz etmedi; oysa programım «Tan» gazetesine de yollanmıştı. Tan gazetesi Türkiye'nin yeni bir tarihsel döneme girdiğini, bu itibarla adayların programlarını gazetesinde tefrika edeceğini ilân etti. Bütün adayların isimlerini ve programlarını yayınladığı halde benim adımdan ve programımdan bir kelime ile bile bahsetmedi. Benim programım yayınlandıktan sonra başlangıçta seçimlere ilgi göstermeyen rahmetli Şefik Hüsnü (Değmer) bir program düzenledi ve rahmetli Faris Erkmen bu programla İstanbul milletvekilliğine adaylığını koydu. Şefik Hüsnü'nün düzenlediği programı yayınladı. Tan gazetesi de Faris Erkmen'in programım sütunlarında tefrika

etti. Bu programın kendisi tarafından kaleme alındığını Şefik Hüsnü 1947 yargılanmasında açıklamıştır.

Benim bu programımın yayınlanışından kısa bir süre sonra Esendal Bilecik'e yine geldi. Artık günlük politika konularını da konuşmaya başladık. Rahmetli Esendal özetle şunları söyledi: «İsmet Paşa bir gün bana Türkiye yeni dünya koşullarında çok partili bir hayata girmek zorundadır. Bu nedenle siz de CHP'yi çok partili bir yönetime göre düzenleyin, devlet kuruluşları partiler karşısında tarafsız bir yol izleyeceklerdir, ben CHP genel başkanlığından ayrılacağım, partinize devlet güçlerinden özel bir dayanak beklemek doğru değildir» dedi. «Ve buna göre bir yol izlersiniz» dedi. Esendal buna göre tutumunu gözden geçirmiş, bu arada Bilecik'e kadar gelerek bu konuda bana ilk teklifini yaptı:

«Ben yaşlandım; sağa sola koşacak durumum yok. Kendisine güvenebileceğim kişiler de yok. Sana güvenim var. Benim CHP genel sekreter yardımcılığımı yaparsan partiyi ko-operasyoncu-sosyalist (meslekî birliklere dayanan) bir partiye dönüştürerek partiyi, çok partili hayata intibak ettirici doğrultudaki çabalara geçebilirim» dedi. Esendal'ın burada ko-operasyoncu sözcüğünü İtalya'daki korporasyon düzeniyle karıştırılmaması için kasten kullandı. Ben de «Siyasal hayata atılmak eğilimindeyim. Teveccühünüze teşekkür ederim. Ancak uzun yıllar yıpranmış bir partinin handikaplarını aşmak yerine yıpranmamış kişilerden oluşan yeni bir parti kurmak daha kolaydır. Bu itibarla daha önce İttihat ve Terakki'nin yaptığı gibi CHP de olağanüstü bir kurultaya gitmeli, kendi kendini feshetmelidir. Malvarlığını da şu nitelikteki (ko-operasyoncu-sosyalist) bir partiye bıra kacağını karara bağlamalıdır. Bu kararı alır ve yeni

bir parti kurarsanız o zaman görev alırım» dedim. «Bunu yapmayacak olursanız Cami Baykurt'la anlaşarak yeni bir parti kurmak için çaba harcayacağım» dedim. Esendal'la bu konudaki konuşmalarımız bir karara bağlanmadan bitti.

Bu sıralarda İstanbul'da Dr. Fuat Sabit yakın arkadaşı olan Cami Baykurt'la görüşerek bir siyasî parti kurma konusunda anlaşmaya varıyorlar. Baykurt Mareşal Fevzi Çakmak'ın en yakın arkadaşıdır. Bu itibarla Mareşal Çakmak, Baykurt'un kuracağı bir partinin genel başkanlığını tereddütsüzce kabul eder. Diğer taraftan Mareşal Çakmak'ın genel başkanı olacağı bir partinin de Türkiye'de tutunacağı kesindir. Cami Baykurt kurulacak partinin işçilerle ve genç kuşakla da bağlantı kurmasını arzulamaktadır. Cami Baykurt mütareke yıllarından o tarihe kadar Türk dilinde politik yazı yazmış değildir. Ancak Fransızca yazıları çıkmıştır. İlk defa Behçet Atılgan'ın o tarihlerde yayınlamaya başladığı «Dikmen» dergisine yazı vermiştir. Dikmen dergisinin başyazarlığını kabul etmiştir. Bu suretle Cami Baykurt fiilen politik hayata katılmış bulunmaktaydı.

Cami Baykurt'un Dikmen'deki makalesi üzerine vilâyet emriyle dergi kapanıyor. Cami Baykurt da parti kurma teşebbüsüne bir ara veriyor. Bu arada «Tan gazetesi» Cami Baykurt'a baş vurarak gazetelerine yazı yazması ricasında bulunuyorlar. Baykurt da birkaç yazı yazıyor. Baykurt'un Mareşal Çakmak'ın başkanlığında bir parti kurma çabasına geçtiği artık bütün politik çevrelerce bilinmektedir.

Esendal Bilecik'e daha sonraki gelişinde de Ankara'daki gelişmeleri bana şöylece özetledi:

«İsmet Paşa'ya dünyanın yeni koşulları içinde çok partili hayata geçme zorunludur. Fakat bu geçiş dö-

nemi için hiç olmazsa bir güdümlü seçim dönemine ihtiyaç vardır. Bu dönemde de işçi sendikaları, meslekî birlikler, ko-operatif olarak geliştirilecek ve partiler bu sosyal kuruluşlara dayanacaklardır. Ancak bundan sonra dürüst ve tek dereceli düzenli seçimlere imkân olabilir» dedim. Bunun üzerine İsmet Paşa bana 'Dünya koşulları nedeniyle bunu beklemeye zamanımız yok, hemen çok partili hayata geçmek zorundayız' dedi. Ben de ona «bugün Türkiye'de pek çok istimlâk yasası var. Yerin özelliğine göre bu yasalardan yararlanarak toprak ve orman konularını çözümleyelim, topraksız, ya da az topraklı köylüyü topraklandıralım, orman köylerine yaşama olanakları tanıyalım, böylelikle topraksız ya da az topraklı köylüler ile orman köylülerini partimize bağlayalım. Bu durumda CHP'ye karşı kurulacak partilerle ancak toprak ve orman konularında yapılan reformlar üzerinde diyalog kurma imkânı verelim. Böylelikle seçimlerde yoksul köylüye reformlarımızla size sağlanan haklarınızı korumak istiyorsanız oyunuzu bize verin diyebilecek duruma geliriz. Karşımızdaki partileri de seçimlerde yeneriz» dedim. Bunun üzerine İsmet Paşa 'Yok, sen bunları programına al. Köylüye eğer oyunuzu bize verirseniz bunları yapacağız dersiniz' dedi. Bunun üzerine ben İsmet Paşa'ya «Paşam, partinin taşra örgütü topraksız köylü değil, topraklı köylüdür. Seçimlerden önce ben bunu söylersem partim dağılır. Partimden bunu söyleyecek insan bulamam. Bu şartlarda da CHP'yi yönetemem» dedim.

Kısa bir süre sonra İsmet Paşa, 'Bu koşullarda CHP'yi yönetecek kişiler vardır' haberini yolladı. Ben ve benim gibi düşünenler CHP yönetim kurulundan istifa ettiler. Bu işe yatkın olan kişiler CHP sorumluluğunu üzerlerine aldılar» dedi.

Bu koşullarda CHP'yi yönetmeye yatkın olan kişilerin başında Faik Ahmet Barutçu, Prof. Nihat Erim, Prof. Vedat Dicleli geliyordu. Bunlara göre biri ortanın sağı, diğeri ortanın solu iki muvazaa (danışıklı dövüş) partisi kurulmalı, aşırı sağ ve sol partilere gelişme imkânı vermemeli, iktidar bu sağ ve sol partiler arasında sıra ile değişmeli, iki değişimden sonra gerçek ve dürüst seçimlere geçilmeliydi.

Bu görüşün geçerli olabilmesi için iktidara gelen partinin bir sonraki seçimde iktidarı diğer partiye devretmeye yatkın olması gerekir. Oysa iktidardaki parti zora baş vurarak bu mekanizmayı işletmeyebilir. Faik Ahmet Barutçu ve arkadaşları «Bu partiler böyle bir durumu gerçekleştirebilmeleri için az çok halkın sevdiği insanlar olmaları gerekir. Halk Partisi dışındaki öteki parti eğer halka sevilmeyen kimselerden kurdurulacak olursa iktidara gelince iktidarı CHP'ye devretmeye karşı çıkamaz. Karşı çıktığı takdirde baskı grupları onu devirir, onlar da bu gerçeği bilirler. Bu nedenle muvazaa şartlarına uyarlar» görüşünü savundular.

Hemen şunu söyleyelim ki bu görüş temelinden sakattır. Çünkü halka dayanmayan, halkın sevmediği kişilerden oluşan bir iktidar baskı gruplarına birtakım ödünler vermek suretiyle iktidarını sürdürebilir.

Sözünü ettiğimiz bu görüş 1945'te İsmet Paşaca benimsendi ve böylece iki partili bir muvazaa dönemi açıldı.

Esendal'dan, Cami Baykurt'tan, Tiritoğlu'dan duyduklarımı birleştirerek ve bunları basın haberleriyle doğrulayarak muvazaanın oluş biçimini şöylece tespit ettim:

İnönü ortanın solu olarak kurulacak bir muvazaa

partisinin liderliğini Kâzım Karabekir Paşa'nın yapmasını arzuluyor. Bu arzusunu Karabekir'e açıyor, o da uygun buluyor. Karabekir esas itibarıyle teklifi uygun buluyor, partiyi kurma hazırlıklarına geçiyor, Topal Necati'ye (1. Millet Meclisi'nde Erzurum milletvekili Necati Güneri) (16) partinin genel sekreteri olmasını teklif ediyor, o da kabul ediyor. Karabekir durumu İnönü'ye iletiyor. İnönü de uygun buluyor. Durumdan haberdar olan Şükrü Saraçoğlu ve Saffet Arıkan buna şiddetle muhalefet ediyorlar. Neticede İnönü'yü de ikna ediyorlar. Bu suretle Karabekir teşebbüsü başarısız kalıyor.

Muvazaanın ikinci teklifi Rauf Orbay'a yapılıyor. Rauf Orbay bunu uygun buluyor ve bir İslâmî birleşik devletler çerçevesinde bir parti programı düzenliyor. İnönü bu parti programını beğenmiyor, bunun üzerine Rauf Orbay da parti kurmaktan vazgeçiyor.

İnönü bir parti kurmak için üçüncü teklifi Celâl Bayar'a yapıyor. O da bunu uygun buluyor. Esasen Bayar'ın daha önceleri de ciddî bir muhalefet cephesi kurma çalışmaları vardır. Cami Baykurt'tan dinlediğime göre, Bayar, Cami Baykurt'un «Parkotel» arkasındaki evine bu tarihlerde gelir. Cami Baykurt yıllardan beri karaciğerinden rahatsızdır, ayrıca da felçtir. Bu ziyaret bir bakıma da hasta ziyareti niteliğindedir. Bayar'la Cami Baykurt 1919'dan o tarihe kadar

---

(16) Topal Necati aslen Bingöllüdür. Genç yaşında Teşkilât-ı Mahsusa'ya girmiş, bir Türk - İslâm - Turan devleti kurulması işine kendini adamıştır. Erzurum'da Albayrak matbaasını, okulunu, gazetesini ve çetesini kurmuştur. Kurtuluş Savaşımızın temel direklerinden biridir. Pantürkist bir nasyonal komünisttir.

görüşmemişlerdir. Çünkü Bayar Atatürk'e son derece bağlıydı. Oysa Cami Baykurt'un Atatürk'le arası açıktı. Bu itibarla ziyareti dikkatleri çekecek niteliktedir.

Cami Baykurt'un bir parti kurma girişimini Celâl Bayar'ın da duymamış olmasına imkân yoktur. Nitekim hal hatır sorduktan sonra Celâl Bayar Cami beye memleketin durumunu nasıl bulduğunu sormuş. Cami bey de durumun 1919'daki durumumuzdan daha kötü olduğunu söyleyerek: «Çünkü 1919'da her ne kadar vatanımız işgal altında idi ise de halkımızın güvenebileceği bir aydın sınıf ve dünya ölçüsünde müttefikler bulma imkânına sahipti. Oysa şimdi Türkiye halkı aydınlar tarafından aldatıldığını anlamıştır ve aydınlara güveni yoktur. Dış dünyada da bir müttefiki yoktur. Bu itibarla halka dayanarak bir şey yapmaya imkân yoktur. Ancak Türkiye politik konjonktür yoluyla kendine bir kurtuluş yolu aramak zorundadır. CHP iktidarı bu politik konjonktürün yürümesine engeldir. Bir millî ve vatansever partinin kurulması gerekir» görüşlerini savunur.

Bunun üzerine Celâl Bayar «Öyle ise siz bu partiyi kurun biz de CHP içinde bir kuvvete sahip bulunuyoruz. Sizi partide ve mecliste savunalım» der. Bunun üzerine Cami Baykurt «bizim yasama dokunulmazlığımız yok. İlk konuşmamızda bizi içeri atarlar. Bu nedenle bu işi yasama dokunulmazlığı olan kişilerle başlatmak gerekir. Biz sizi dışarıda kalemimizle destekleyelim» diye cevap verir. Bunun üzerine Celâl Bayar «Peki bunu ne şekilde yapabiliriz» sorusunu sorar. Cami bey de «Siz ilkönce başbakanlığınız döneminde çıkardığınız insan hakları evrensel bildirisiyle çelişen yasa ve kararnameleri tespit edin ve bir önergeyle meclisten 'biz bu kanun ve kararnameleri

çıkarmakla bir hata işledik. Şimdi bu kanun ve kararnamelerin iptalini istiyoruz. Ayrıca da bir komisyon kurarak benim başbakanlığımdan önce ve sonra çıkmış olan insan hakları evrensel bildirisi ile çelişen bütün kanun ve kararnameleri yürürlükten kaldırın» der. Bu şekildeki bir konuşmadan sonra Bayar Cami Baykurt'un yanından ayrılır ve bir daha da ziyaretine gelmez.

Doğaldır ki bu görüşme metin halinde olmasa bile esasları İnönü'nün kulağına gitmiştir. İşte bunun için olacak ki İnönü üçüncü defa parti kurma teklifini Bayar'a yaptı. Bayar, Ahmet İhsan Tokgöz'ün (17) damadı operatör Murat beyin düzenlediği bir muhalefet grubuna dayanıyordu. Bayar ancak bu güçlere dayanarak bir parti kurabilirdi. Bayar İnönü'nün teklifine olumlu bir karşılık verdi. Bu cevap İnönü'nün tereddütlerini artırıcı nitelikteydi. Kuracağı partiye, kendisinin güvendiği, Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes'i teklif etti. Fuat Köprülü «Ülkü» dergisindeki yazılarıyle İnönü'den kopmaz bir varlık niteliğindeydi. Refik Koraltan ise «timsal-i İsmet, İsmet Paşam'a» diye fotoğrafını imzalayarak ona takdim edecek kadar İnönü'ye bağlıydı. Menderes de CHP meclis grubu içinde Bayar'a karşı yürütülen kampanyanın kulisçilerindendi. Görülüyor ki bu dört kişi arasında herhangi bir yakınlık yoktur. Bunlardan Koraltan ve Köprülü yalnızdırlar. Buna karşılık Menderes'in Cemal Tanca, Alaaddin Tiritoğlu ve benzerleriyle meclis içinde bir de grubu vardır. Tevfik Rüştü (Aras) aracılığıyle Menderes, Bayar'a bağlı kalı

(17) Ahmet İhsan Tokgöz, Servet-i Fünun dergisi sahibidir. CHP milletvekilidir. Teşkilâtçılığı ile meşhurdur. Kendi dar imkânlarıyla Servet-i Fünun matbaasını kurmuş ve geliştirmiştir. Hür düşünceli bir kişidir.

cağına söz verdi ve o tarihe kadar yaptığı işlerden pişmanlık duyduğunu söyledi. Köprülü ve Koraltan belli tarihlere kadar Bayar'a sadık kaldılar. Bu dört kişi daha sonra «dörtlü takrir»i vererek Demokrat Parti'yi kurdular.

Dünyanın politik gidişi Türkiye'de çok partili bir düzenin gelmesini zorunlu kılıyordu. Bunun üzerine Cami bey bir siyasal parti kurma doğrultusunda çalışmalara başladı. İleride Cami Baykurt'la ilgili bölümde genişçe anlatacağım gibi rahmetli Fehmi Yazıcı arkadaşıma benden kurulacak bu parti için istediği ön program taslağını yolladım. Cami bey bu program üzerinde gerekli değişiklikleri yaptı ve görüşü alınmak üzere birçok kişiye yolladı. Cami Baykurt'un hazırlığını yaptığı bu parti «Türkiye Emekçi Köylü Sosyalist Partisi»ydi. Cami bey günlük gazete kurmadan bir siyasal parti kurmanın ve yaşatmanın olanaksız olduğunu biliyordu. Bunun için de bir günlük gazete çıkarma girişiminde bulundu. Gazeteye Sabahattin Ali 25 bin lira koydu. Cami Baykurt'un oğlu Vedat ile bir ortaklık meydana getirdiler. «Yeni Dünya» gazetesini çıkarmayı kararlaştırdılar. Yeni Dünya gazetesinin 5. sayısında Tan olayları adıyla anılan olaylar sırasında matbaa tahrip edildi. Partinin kurulması da tarihe karıştı.

Bu partinin kurulması dönemindeki ilişkilerimle ilgili bilgi verelim:

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İstanbul milletvekilliğine adaylığımı koyduğum sıralarda bir sosyalist parti kurma düşüncesindeydim. O günlerde Bilecik Devlet Hastanesi inşaatında şantiye şefiydim. Elimdeki maddî olanaklardan yararlanarak ileride kurulmasını tasarladığım parti için gerekli masa, dolap, vb. ni marangozhanede hazırlattım. Cami

Baykurt'un kuracağı partiyi kendi partim sayarak katılacağımı bildirdim ve masaları, yakın arkadaşlarımın çıkardığı Dikmen Dergisi yazı kadrosundan Behçet Atılgan'a ve Fehmi Yazıcı'ya yolladım.

Partinin kurulması geri kaldı. O sıralarda Esat Adil Müstecabî Dikmen yazı ailesinin katılacağı bir parti kurmaya girişti. Behçet Atılgan ve Fehmi Yazıcı arkadaşlarım benim muvafakatımı almadan şahsî dostluğumuza dayanarak bu mobilyayı Esat Adil'in partisine verdiler.

Esat Adil parti tüzüğünü o tarzda düzenlemişti ki partinin genel sekreterliğinin el değiştirmesine imkân yoktu. Şöyle ki: Parti kurucuları sağ olduğu sürece genel sekreterin kuruculardan biri olması zorunluydu. Partinin kurucuları da sosyalist çevrede isim yapmış kişiler değildi. Dikmen yazı ailesinden hiç biri kurucular arasında yer almamıştı. Partinin genel merkezinde ise Dikmen yazı ailesi son derece etkiliydi. Dikmen yazı ailesi parti tüzüğünü değiştirmek ve Dikmen başyazarı Cami Baykurt'u parti genel sekreteri yapma çabasına girişti. Durumdan haberi olmayan genel merkez üyesi Alâattin Hakgüder arkadaşım Dikmen yazı ailesi tarafını değil, Esat Adil tarafını tuttu. Bu suretle Esat Adil genel merkez toplantısında 6'ya karşı 7 oyla çoğunluğu sağladı. Genel Merkezde üye bulunan Behçet Atılgan, Aziz Ziya ve Fehmi Yazıcı arkadaşlarım partiden ayrıldılar. Bu ayrılma üzerine parti genel merkezinde bulunan ve bana ait olan mobilyaları geri almak istediler.

Bunun üzerine Alaattin Hakgüder bana mobilyaları kullanıp kullanamayacaklarını ve partileri hakkında ne düşündüğümü ve sürgünden sonra partiyle ilgilenip ilgilenmeyeceğimi bir mektupla benden sordu. Ben de ona mobilyaların bana iade edilmesini ve

partilerinin ve Türkiye'deki sosyalizmin geleceği hakkında görüşlerimi bir mektupla bildirdim. Bir süre sonra «Türkiye Sosyalist Partisi» sıkıyönetimce kapatıldı ve genel merkez üyelerinin evlerinde aramalar yapıldı. Alaattin Hakgüder arkadaşımın evinde yapılan aramada ona yolladığım mektup ele geçti ve bu mektup Türkiye Sosyalist Partisi dava dosyasına kondu. Bu mektubun önemli bölümleri Fethi Tevetoğlu'nun «Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler» isimli kitabında yer almıştır. Mektubun aslı bende yoktur. Fethi Tevetoğlu ve sosyalizme karşı görüşlü olan öteki kişiler bu mektubu Türkiye'deki komünist hareketlerin Enternasyonalle ilişkilerini göstermek ve karşı propaganda yapmak için kullandılar. Mahkeme ise bu mektubu Esat Adil'in ve Şefik Hüsnü'nün birbirleriyle ilişkileri olmadığı beyanını çürütmek için kullanmaya çalıştı.

Celâl Bayar sol kesimin yardımını sağlamadan kuracağı partinin gelişemeyeceğini biliyordu. Genellikle Bayar malî sermayenin adamı olarak tanınıyordu. Bu itibarla sol kesimin ona karşı bir sempatisi yoktu. Oysa Bayar'ın partisinin gelişmesi ancak sol kesim aydınlarının ona yakınlık göstermesine bağlıydı.

Türkiye'de sol kesimin temsilcisi görünen ve öyle bilinen «Tan» gazetesinde Zekeriya Sertel, Celâl Bayar'ın faşist olmadığını, sola açık bir kişi olduğunu savunur bir başyazı yayınladı. Bu yazının Bayar'ın sol kesimin sevgilerini üzerine toplamasına etkisi oldu. Bu tarihlerde ben de Bilecik'te sürgündüm. İlerde anlatacağım gibi Bilecik'te DP ile yakından ilgilendim.

* Cami Baykurt

Anılarımı yazarken Cami Baykurt'tan söz etmem de gerekiyor. Benim kendisiyle tanışmam 1947 yılına rastlar. Arkadaşlığımız, benim iş için İstanbul' dan ayrılıp 1949'da Doğu'ya gidişim ve Cami Beyin de kısa bir süre sonra ölmesi nedeniyle ne yazık ki uzun sürememiştir. Tanıştığımız dönemde rahmetlinin sağ eli tutmuyordu ve sağlığı yazı yazmasına elverişli değildi. O döneminde yazılarını söyleyip yazdırtıyordu. Bu işi de genellikle rahmetli Fehmi Yazıcı yapıyordu. Fehmi Yazıcı'dan önce Cami Baykurt, anılarını Roma elçiliği sırasında, Baykurt'un elçilik başkâtipliğini yapan Sami Beye yazdırtıyordu. Bu anılarının Balkan Savaşı (1912) sonuna kadar olan bölümünü 1948'de yazdırtmış bulunuyordu.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu tarihten sonra ilişkimizi sürdüremedik. Anılarını bitirip bitirmediğini bilmiyoruz. Ancak şimdi oğlu Vedat Baykurt beyden aldığımız özel bilgiden anılarını olduğu gibi Türk Tarih Kurumu'na verdiklerini öğrendik. Türk Tarih Kurumu'ndaki anılar da 1913 yılına kadardır. Oysa Cami Beyin Türkiye tarihindeki önemi 1919-1920'lere aittir.

Özel konuşmalarımızda bana anlattıklarını açıklamakta yarar görüyorum.

Cami Baykurt'un asıl adı Abdurrahman Süleymaniye'dir. 19. yy. sonlarında Harb okullarındaki öğrenciler isimleriyle birlikte doğdukları yerlerle çağrılırlardı. Cami bey de Irak Süleymaniye'sinde doğduğu için harb okulundaki künyesi böyle idi. Harbiyede Mareşal Fevzi Çakmak'ın sınıf arkadaşı idi. İttihat Terakki gizli hareketlerine katıldığı için Trablusgarb'a sürgün edilmiştir. Abdurrahman Süleyma-

niye, Trablusgarp valisi Giritli Celal Beyle, ordu kumandanı Recep Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Bunlar da, Abdurrahman Süleymaniye'yi Cami sahte adıyla Fizan'a mutasarrıf tayin etmişlerdir.

1908'e kadar Cami Baykurt Fizan'da mutasarrıflık yapmış, 1908'de Fizan'dan mebus olarak Osmanlı Meclis-i Mebusan'ma girmiştir. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Ferit Tek'le birlikte İttihat Terakkiye karşı «Hizb-i Terakki»yi kurmuştur. İttihat Terakkî güdümlü bir seçim ile Cami Baykurt'u meclis-i mebusan dışı bırakmıştır. Cami Baykurt yedek subay olarak I. Dünya Savaşının sonuna kadar askerlik görevini yapmıştır. Mütareke yıllarında İttihat ve Terakki mensuplarının öncülüğünde kurulan «Redd-i İlhak» derneğinin ve «İzmir Müdafaa-i Hukuk» derneğinin başkanlığını yapmıştır. İttihat ve Terakkiciler kurdukları bu derneklerin kendileriyle bir ilişkisi olmadığı izlenimini vermek için, bunların başına ittihatçı düşmanı tanınan yurtseverleri getirmişlerdir. Bundan ötürü «Redd-i İlhak» ve «Müdafaa-i Hukuk» derneklerinin ilk başkanı Cami bey olmuştur. İşgali red ve işgalcilerle sonuna kadar savaşacağımızı bildiren ilk beyannameyi Cami Baykurt hazırlamıştır. Anadolu'ya geçmeden önce İstanbul'da bir ara İçişleri Müsteşarlığı yapmıştır. İstanbul'da bulunduğu dönemde İngilizlerle anlaşmak üzere İsmail Suphi (18) ile beraber Millî Ahrar Partisi'ni kurmuştur. İngilizler Millî Ahrar Partisi ile herhangi bir

(18) İsmail Suphi 1. Millet Meclisi'nde Burdur milletvekili idi. 1. Millet Meclisi'nde sol kanattandı. 1921 Anayasasının hazırlayıcılarındandır. Bir ara Sovyetlerde dolaşmış ve oradaki Türklerle ilişkiler kurmuştur. Zeki Velidî Togan anılarında İsmail Suphi'nin Sovyetler gezilerini Ankara hükümetinin izniyle yaptığını yazar.

görüşmeyi kabul etmemişlerdir.

Bunun üzerine Millî Ahrar Partisi kapatılmıştır Cami Bey de hemen Anadolu'ya geçmiş, Millî hükümetin İçişleri kadrosunu kurmuştur. Konuşmalarımızın birinde bu olayı anlatırken sicil numarasının 334-1 olduğunu belirtmiştir. Kuvay-i Milliye ile Kuvay-i Seyyare çatışmasında Cami Baykurt'la Atatürk'ün arası açılmış, Cami Baykurt fevkalâde yetkilerle İtalya'ya gönderilmiştir.

İttihatçılar Malta'da İngilizler tarafından gözaltına alınmışlardı. Kara Kemal gözaltında bulunmasına rağmen daha önce anlattığımız gibi bir İtalyan şilebi sahibiyle anlaşmış ve Malta'da gözaltında olan üstün kumandanların Anadolu'ya kaçırılmasını planlamıştı. Şilebin İtalyan sahibi bu iş için 50.000 lira istiyordu. Kara Kemal bu parayı kendi imkânlarıyle sağlayabilecek durumda değildi. Cami beyle ilişki kurmuş, Türk Büyükelçiliğinden bu paranın sağlanmasını rica etmişti. Cami Bey de Ankara hükümetinden bu paranın gelmesine kadar beklenecek zaman olmadığını düşünmüş ve Büyükelçilikteki kıymetli eşyaları ipotek ettirerek bu parayı sağlamak yoluna gitmiştir. Şilep sahibine bu para verilmiş ve Malta'da gözaltında bulunan kumandanlar (Rauf Orbay, Ali İhsan Sabis vb...) kaçırılmıştır.

Cami Baykurt Hint müslümanlarının sağladığı para ile ipotekli eşyaları kurtarmıştır. Malta sürgünlerinin kaçırılması olayını yukarıda da belirttiğimiz gibi Ali İhsan Sabis Paşa da bana aynen anlatmıştır.

Cami Baykurt 1920-1945 döneminde tamamıyle politika dışı bir hayat sürmüştür. Bu tarihlerde Protestanlar İncil'in Türkçe yeni baskısını yapmaya karar vermişlerdi. Protestanların İncil'ini Cami Bey Türk-

çeye çevirmiştir. Rahmetlinin bana anlattığına göre nafakasını bu çevirilerden sağlamaktaydı. 1945'te Dikmen dergisine verdiği yazı ile Türkçe politik yazılar yayınlamaya başlamıştır. Dikmen dergisi valilik kararıyle kapatılmıştır. Bundan sonra, «Görüşler» dergisinin yazarları arasında yer almıştır.

Sabahattin Ali, Cami Baykurt'u bulmuş ve 25.000 lira koyarak bir günlük gazete çıkarmalarını teklif etmiştir. Daha önce sözünü ettiğimiz gibi Sabahattin Ali bu parayı Mustafa Seyit Sütüven'den borç aldığını söylemiştir. Üçte bir hissesi Cami Baykurt'a ait olmak üzere bir noter anlaşması ile «Yeni Dünya» gazetesi kurulmuştur. Ayrıca Cami Baykurt mareşal Çakmak'ın başkanlığında bir siyasal parti kurmak girişiminde bulundu. Bu partinin ön programını ben hazırladım. Cami Baykurt'un revizyonu ile bu ön program, programa dönüştürüldü. Mütalaaları alınmak üzere, Sabiha Zekeriya'ya, Şefik Hüsnü'ye, Behice Boran'a, Esat Adil'e ve daha başkalarına sunuldu. Esad Adil kendisi bir parti kurma niyetinde olduğunu söyledi, teklifi reddetti. Behice Boran üniversitede kalmak istediği gerekçesiyle program ile ilgilenmedi. Sabiha Zekeriya, Şefik Hüsnü görüşlerini bildirdiler.

Bu partinin insiyatörleri Cami Baykurt'la beraber doktor Fuat Sabit, Vildan Aşir, büyükelçilerden Hamdi Arpağ, gençlerden de Dikmen dergisi yazı ailesi idi. Sabahattin Ali'nin koyduğu para ile kurulan «Yeni Dünya» gazetesi bu siyasî kuruluşun organı olacaktı. Türk siyasî tarihine «Tan Olayları» adı ile geçen olayda Yeni Dünya gazetesi matbaası ile Ermeni Sosyalistlerinin gazetesi «Dölor» gazetesi ve matbaası da tahrip edildi. Gazete kapandı ve parti kurulamadı.

DP'nin Bayar, Koraltan, Köprülü ve Menderes tarafından kurulması üzerine bu kuruluşun bir muvazaa (danışıklı dövüş) hareketi olarak ortaya çıkmasına karşın gelişmesinin belli bir döneminde ciddî bir muhalefete dönüşebileceği kanısındaydım. Çünkü parti, kurucuları demek değil, üyeleri demektir. Kurucular, hatta müteşebbis heyetler muvazaa niteliğini taşısalar bile gelişmesinin belli bir döneminde muvazaa unsurlarının tasfiyeye uğramaları mukadderdir. Nitekim DP'nin belli bir dönemine kadar büyük şehirlerde köklü ailelerin bir çocuğu CHP öbür çocuğu DP başkanıydılar. Gerçekte ne CHP başkanı CHP'li ne DP başkanı DP'liydi. Sorun o aileden birinin iktidarda bulunmasıydı. Bu durum Hatay, Gaziantep, Mardin Erzincan vb. de açıkça görülür.

Ben şahsen Bayar'ın, Koraltan'ın, Köprülü'nün doktrin bakımından CHP'ye muhalif olduklarına inanmıyordum. Bunlar kesin olarak CHP fikriyatına bağlanmış kişilerdi. CHP ile ihtilâfları olsa olsa bürokratik kadronun teşkilinde olabilirdi.

Menderes'e gelince durum farklıdır. Menderes doktrin itibarıyle CHP ile bağdaşmaz. Siyasî hayata «Serbest Fırka» ile girmiş, fırkanın feci akıbetinden sonra, CHP'ye girmişti. Bu yüzden diğer üç kurucudan farklı bir niteliğe sahipti. Nitekim toprak reformu kanununa muhalefet etmiş, Bayar ve arkadaşları ise bu kanun lehine oy kullanmışlardı. Bu durumda doktrin itibarıyle DP'de CHP karşısında tek kişi vardı. Menderes. Bu nedenle ben Menderes'in muhalefetine ciddî gözle bakıyor, bir muvazaa niteliği sezmiyordum.

DP kurulduktan bir süre sonra Menderes'e bir mektup yolladım. Bu mektubumda özetle «DP'nin bir muvazaa partisi olduğu söylenmektedir. DP'nin üç kurucusu için muvazaa söz konusu olabilir ama sizin için bu kolay kolay söylenemez, çünkü politikaya Serbest Fırka ile girdiniz, liberal görüşlü bir kişisiniz. Oysa diğer kurucu arkadaşlarınız ise devletçi idiler. fikriyat yönünden bunları CHP'den ayırmak olanaksızdır. Siz ideal bakımdan liberalsiniz. Ben de ideal bakımdan sosyalist, real bakımdan liberalim. Sosyalizmi yasaların güvencesine alacak öğreti ancak liberal bir dünya görüşü olabilir. Siz sosyalist değilsiniz ama liberal bir kişi olduğunuzdan sosyalizme açık bir kişi olmanız gerekir.

İşte bu yüzden insan hak ve özgürlüklerini ülkemizde geçerli kılmada elimden geldiği ölçüde size yardımcı olmak isterim» diye bir mektup yazdım. Menderes'ten harhangi bir karşılık almadım. Aradan uzun bir süre geçtikten sonra bir gün Bilecik İstiklâl Oteli hademesinden bir çocuk sabahın beş sularında, daha gün yeni ağarmış iken evimin kapısını çaldı. Otellerinde beni görmek isteyen bir misafirim bulunduğunu söyledi. Ben de acele giyinerek otele gittim. Misafirin arkadaşım Muhittin Bürücek'in iş ortağı Mustafa Çürük olduğunu gördüm. Mustafa Çürük o dönemde DP Eskişehir il başkanıydı. Hal hatırdan sonra Çürük konuya şöyle girdi:

«Ankara'dan geliyorum. Menderes'le görüştüm. Gözlerinden öpmektedir. Senden bir ricası vardır» dedi. Ondan sonra da durumu şöyle açıkladı. «Demokrat parti insan hak ve özgürlüklerine dayanan, bütün sınıflara özgürlük vaat eden sınıflarüstü bir partidir Şimdi CHP'de genel hava bütün sınıflara özgürlük

vermektir. Bunu yaptığı anda DP'nin hikmet-i vücudu kalmaz ve DP dağılır gider. CHP bütün sınıflara özgürlük vermek için değil, DP'yi çökertmek için bu yolu çok kısa bir zaman sonra gerçekleştirecektir. Bu durumda DP'nin sınıflarüstü bu niteliğini terketmesi ve Demokrat Köylü Partisine dönüşmesi gerekir» işte bu dönüşümü gerçekleştirmeyi Adnan bey sizden rica ediyor dedi ve sözlerine şunları ekledi. «Bütün masraflar benden. Anadolu'daki bütün vilayetleri dolaşalım» dedi.

Ben de kendisine Bilecik'te sürgün bulunduğumu, bu yüzden böyle bir geziyi yapmamın sakıncalı olacağını söyledim. Bunun üzerine Çürük «Sen sıkıyönetim bölgesine giremezsin, yoksa onun dışında seyahat özgürlüğünü hiç bir güç engelleyemez» dedi. Ben de kendisine çeşitli illerden çeşitli adlar verdim. Onları gidip görmesini, aldığı cevaplara göre gerekirse Anadolu turnesine çıkarız dedim. Bu arada Bilecik DP müteşebbis heyeti üyeleri ile de daha yakından tanışmalarımız oldu. Çürük Bilecik'ten ayrıldı. Bu olaydan sonra kendisiyle ne bu, ne başka bir konuda görüşmemiz olmadı. Bu da normaldir, çünkü bu görüşmeler 1947 haziran sonlarındaydı. Malûmdur ki 12 temmuz 1947' de İnönü ile DP arasında bir anlaşma yapıldı. CHP bütün sınıflara özgürlük vermekten vazgeçti. Muvazaa teyid edildi.

Bu arada Bilecik DP il başkanı İsmail Aşkın'la anlaştık, «Dört Hürriyet» adlı bir dergi çıkarmayı kararlaştırdık. Bütün hazırlıklarımızı tamamladık. Derginin bütün yazılarını ben yazdım. Aşkın yazıları alarak DP genel merkezine gitti. İsmail Aşkın'ın anlattığına göre Bayar'la görüşmüş, Bayar da parti de yayın işleriyle Köprülü'nün ilgilendiğini söylemiş.

Bu nedenle Köprülü ile görüşmesini öğütlemiş. Köprülü benim yazılarımı okumuş, yayınlanmasını sakıncalı bulmuş, bu yüzden «Dört Hürriyet» adlı derginin her türlü çıkış hazırlığı tamam iken basılamamıştır.

Bilecik'te DP'nin organı olan «Doğru Yol» haftalık gazetesinde imzasız olarak belediyeciliğe ait yazılar yayınladım. Bu yazılarımda şehirde su ve elektriğin aile başına asgarî haddinin bedava olmasını, bu haddin üstündeki sarfiyatın yüksek tutulmasını önerdim. Bu suretle şehrin elektrik ve su masraflarının karşılanabileceğini önerdim. Malûmdur ki bu görüş sosyalist partilerin belediyecilik görüşüdür. DP'li olan bir dergide bu fikirlerin savunulması ve DP üst kademesi tarafından yadırganmaması ilginçtir. Ayrıca CHP tarafından da bu görüşlere karşı çıkılmamıştır. «Doğru Yol» gazetesinde çıkan yazılarımın tam sayısını bilmiyorum. Ancak «İleri Bilecik» gazetesinde bir tek yazım çıkmıştır. Sıkıyönetimin kalkmasıyla Bilecik'ten ayrılmam üzerine DP ile ilişkilerimi kestim. CHP ile Memduh Şevket Esendal'ın ölümüne kadar ilişkilerimi devam ettirdim. Öte yandan Türkiye'nin sol düşünürleri DP saflarında yer alıyorlardı. Esat Adil Müstecabî, Mehmet Ali Aybar, Sıtkı Yırcalı, Hayrettin Erkmen...ler DP'ye yakınlık gösterdiler. Esat Adil DP'nin Hürriyet Misâkı'nı yazmıştır. DP gelişip kuvvetlendikçe diğer bir deyimle sol eğilimli kimselere ihtiyacı azaldıkça, çeşitli yollarla onları saflarından uzaklaştırmaya başladı ve bunu da başardı.

* Esat Adil

O tarihlerde Esat Adil Müstecabî İmralı cezaevi müdürlüğünü ve aynı zamanda Kocaeli savcı yardımcılığını ve Ege bölgesi adalet müfettişliğini ek ve ge-

çici görevle yapıyordu. Kısacası üç aylık alıyordu. Ayrıca İmralı'daki yaşama olanakları bir kral hayatı yaşamaya uygundu. Esat Adil bu durumda iken DP liderleriyle ilişkisini sürdürmekte ve iktidarın hoşuna gitmeyecek yazılar da yayınlamaktaydı.

İnönü Adalet Bakanı Ali Rıza Türel'i çağırmış, Esat Adil için «Bu köpeği niye hırlatıyorsunuz, Ağzına bir kemik atın» demiş. Ali Rıza Türel de ona üç yerden aylık veriyoruz. Bu faaliyeti kemik kapmaya yönelik değildir.» Bunun üzerine İnönü «Öyleyse bu iti niye fazla hırlatıyorsunuz, susturun» işaretini vermiş. Ali Rıza Türel, Esat Adil'in yakın arkadaşıydı. Durumu Esat Adil'e açmış. Ya bu yayınları kesmesini ya da istifa etmesini söylemiş. Esat Adil de istifa etmeyi seçmiş. Bunları rahmetli Esat Adil'in kendisinden dinlemiştim. Doğru olması gerekir.

Şimdi ortaya şöyle bir sorun çıkabilir. Bu kadar geniş imkânlara sahip olmuş bir kişinin bütün bu nimetleri tepmesi, ne kazanacağı belli olmayan avukatlığı seçmesinin nedeni nedir? Eğer Esat Adil'in avukatlığa karşı bir isteği olsaydı bu geniş imkânlara sahip olmadığı dönemde devlet hizmetini bırakır, avukatlık yapardı. Bu konuda benim tahminlerim şöyledir:

Esat Adil'in İsviçre gazetelerinde çıkan yazılardan ve devlet büyükleriyle yakın ilişkisi bulunan Evliyazade Özdemir'in bu konuda verdiği izahatla yakın bir gelecekte Türkiye'de sosyalistlerin iktidara geleceği kanısına varmış olması, ikincisi de yurtdışında sosyalist çevrelerde özel yeri olan Dr. Refik Nevzat'ın, yurt içinde de komünist çevrelerde özel yeri olan Hüsamettin Özdoğu ve Mustafa Börklüce'nin ona yakın

lık göstermesidir. Bu iki neden bir insanın birçok nimetleri tepmesi için yeterlidir.

Dünya şartlarının o tarihlerde Türkiye'yi sola ittiği bir gerçektir. Kahire, Yalta, Tahran, Sovyet-Amerikan görüşmelerinde Türkiye'nin sola kaymasına izin verileceği kararlaştırılmıştı. Bu durumda dünya şartları Türkiye'nin sola kaymasına imkân vermektedir. Bu itibarla Esat Adil'in bu konudaki tahmini yersiz olamaz. Buna karşılık Esat Adil'in Dr. Refik Nevzad'ın sosyalist enternasyonaldeki yeri ve Hüsamettin Özdoğu ile Mustafa Börklüce'nin Türkiye komünistleri içindeki yerleri konularındaki görüşleri isabetli değildir.

Esat Adil yanlış ata oynayarak «Türkiye Sosyalist Partisi»ni kurdu. Ne Refik Nevzat yoluyla II. Enternasyonal sosyalistlerini ne de Hüsamettin Özdoğu ve Mustafa Börklüce yoluyla da Türkiyeli komünistleri partisine toplayabildi. Türkiyeli komünistlerin Hüsamettin Özdoğu ve Mustafa Börklüce yoluyla Esat Adil'in partisine kaymalarını önlemek için Şefik Hüsnü de Cami Baykurt'un kurmayı tasarladığı partinin programı doğrultusunda bir parti kurmaya teşebbüs etti.

Oysa artık dünya şartları tamamıyle değişmişti. Uzakdoğu'da Sovyetlerle Amerika ihtilâfa düşmüştü. Bu ihtilâfın tabiî sonucu olarak Yakındoğu'da geçerli olan Sovyet-Amerikan anlaşması da artık geçerliğini kaybediyordu. Sovyet-Amerikan anlaşması artık ortadan kalkmıştı. Türkiye, Amerika ile daha yakın ilişkiler kurmakta ve Sovyetlerle iyi komşuluk ilişkilerini bozmakta tereddüt etmeyecekti.

Bu durumda Türkiye'de ancak Sovyetlere karşı, Amerika'dan yana bir dış politikayı güden bir par-

tiye yaşama şansı vardı. Oysa gerek Şefik Hüsnü'nün ve gerekse Esat Adil'in kurdukları sosyalist partileri bu nitelikte değildi. Bu itibarla bunların yaşama şansları yoktu. Nitekim CHP, II. Dünya Savaşı nedeniyle konan sıkıyönetimi harekete geçirip her iki partiyi de kapattı.

Sıkıyönetimin kalkması üzerine sürgün bulunduğum Bilecik'ten İstanbul'a geldim.

DP'nin tahminlerin üzerinde bir gelişme göstermesi ve muvazaa karakterini değiştirmesi CHP'yi DP'yi zayıflatmak amacıyla yeni bir parti kurmaya yöneltti. Millet Partisi de böylece kurulmuş oldu.

* Millet Partisinin Kurulması

DP Celâl Bayar tarafından bir muvazaa partisi olarak kurulmuştu. Hemen şunu kaydedelim ki bu muvazaa düzenin korunmasına ve devr-i sabık yaratılmamasına dayanıyordu. Nitekim Celâl Bayar birçok konuşmalarında bu hususu teyid etmişti. Ancak, partiye Kenan Öner'in girişi ile onun muvazaa niteliği ortadan kalkmış, ciddî bir muhalefet partisine dönüşmüştü. Yani, DP düzenin korunmasını, anti demokratik yasaların devamını reddediyor, eski dönemin af ve zaman aşımına bakmadan tasfiyesini öneriyordu. (DP) ciddî bir muhalefet partisine dönüşünce cumhurbaşkanı adayı Mareşal Çakmak oluyordu. DP'nin cumhurbaşkanı adayı Mareşal Çakmak olunca, başbakan da, onun mutemed kişisi yani Cami Baykurt olacaktı. Kabineyi de Cami Baykurt kuracaktı. Bu hesaba göre Celâl Bayar ve dört kurucu gölgede kalacaktı. Bu gerçek CHP tarafından DP liderlerine anlatıldı. Duruma bir çözüm bulmak üzere, Çankaya'da bir top

lantı yapıldı. Toplantıya CHP'nin, DP'nin lider kadrosu katıldılar.

Cumhurbaşkanlığı, başbakanlık konuları incelendi. Mareşal Çakmak, Cami Baykurt'un durumları ele alındı. Sonuç olarak, DP muhalefetini ciddî olarak sonuna kadar götürecek olursa, bu takdirde CHP iktidardan uzaklaşır, fakat DP değil bir başka güç iktidara gelir. Budurumda DP'nin Mareşal Çakmak'ı Cami Baykurt'u terketmesi gerekir. DP de bu görüşü benimsedi. Çankaya toplantısında CHP ve DP ortak bir görüşe vardılar. İnönü, ismini açıklamak istemediğim bir arkadaşı aracılığıyle, yine ismini açıklamak istemediğim bir kişiye Çankaya konuşmaları bantlarını Kenan Öner'e dinletmek üzere veriyor Kenan Öner de Mareşal'e bu bantları dinletiyor.

Mareşal Çakmak yeni bir partinin kurulmasını uygun buluyor. Partinin esaslarını Cami Baykurt hazırlıyor. Parti, bir kitle partisi olacaktır. Partinin sağ kanadını Kenan Öner, merkez kanadını, Ahmet Tahtakılıç, sol kanadını da Cami Baykurt teşkil edecek tir. Partinin sol kanat kurucuları arasında ben de bulunacaktım. Kenan Öner, kendisine bandı getiren zata bu durumu anlattı. O zat da, İnönü'nün mutemedi olan zata bu durumu anlattı. Durum Çankaya'ya ulaştırıldı. Aynı kanalla Çankaya'nın görüşü Kenan Öner'e iletildi.

Çankaya, ne bir kitle partisinin, ne de CHP'nin solunda bir partinin kurulmasına müsaade etmeyeceğini, ancak CHP'nin sağında bir partinin kurulmasına müsaade edileceğini Kenan Öner'e iletti. Kenan Öner bu görüşü kabul etti. Mareşal de istemeye istemeye bu kararı benimsedi... Çünkü o dönemlerde İstiklâl Mahkemeleri yasası yürürlükte idi. Çakmak bir

kitle partisi kurmaya kalksaydı, bu yasa uygulanacaktı. Cami Baykurt'un ve T. R. Aras'ın ısrarlı ricaları üzerine Mareşal Çakmak bu partinin genel başkanlığını reddetti, fahrî başkanlığını kabul etti.

Cami Baykurt, bir sağcı parti ile de CHP'nin tasfiyesinin mümkün olduğunu, ancak CHP'yi tasfiye edecek sağcı partiyi de arkadan bir solcu partinin tasfiye edeceğini, müdellel bir şekilde Mareşal Çakmak'a anlattı. Ve kendisinin Kerenski durumuna düşebileceğini hatırlattı.

Sonuç olarak Millet Partisi sağcı bir parti olarak kuruldu. Partinin merkez kanadını kuracak olan Ahmet Tahtakılıç ve partinin sol kanadını kuracak olan Cami Baykurt Millet Partisi'ne girmediler. Millet Partisi bir sağ parti olarak kuruldu. Buradaki bilgileri rahmetli Esendal ve Baykurt'tan elde ettim. Esendal ölümünden 30 yıl sonra açıklanmasını vasiyet ettiği için bu iki ismi açıklıyorum.

Millet Partisi'nin kurulması DP'yi zayıflatmıştır; ama onu parçalatamamıştır. CHP'nin 1950 seçimlerinde Sinop ve Trabzon'dan milletvekili çıkarması, Millet Partisi'nin DP oylarını bölmesi sayesinde gerçekleşmiştir.

* Milli İnkılâp Dergisi

İstanbul'a geldikten sonra çeşitli dostlarımla doğaldır ki görüşmeler yaptım. Bu arada Cevat Rifat Atilhan'ı ziyaret ettim. Bu dönemde o «Türk Muhafazakâr Partisi»ni kurmuş bulunuyordu. Bu partinin programıyla benim İstanbul milletvekilliğine adaylığımı koyduğum zaman yayınladığım bildiri karşılaştırılacak olursa bu ikisinin bir paralellik gösterdiği görülür. Parti adına bakılacak olursa gerici bir parti olduğu kanı-

sı uyanabilir. Oysa partinin muhafazakârlığının dünya ailesi içinde Türklüğün millî varlığının korunması olduğu anlaşılır. Diğer bir deyimle partinin muhafazakârlığı Türkiye toplumunda dinsel özelliklerin muhafazası değildir. «Türk Muhafazakâr Partisi» programı itibarıyle maneviyatçı sosyalist partisidir. Partinin yayın organı olarak «Millî İnkılap» dergisi kurulmuştur. Bu dergideki bütün yazılar benimdir. Bir kısmında imzam vardır, bir kısmı imzasızdır. Özellikle derginin dergiden bağımsız olarak basılıp yayılan yayın programı çok ilginçtir. Dergi altı sayı çıkmıştır. Yayınını durdurmasının temel nedeni dergiyi hiç bir genel bayiin almamış olmasıdır. Pek az okunan bu dergi, kamuda gerekli yerini alamamıştır. Derginin ilerici, devrimci niteliğini CHP Adana milletvekili Remzi Yüregir sezdi. CHP'ye bir önerge vererek solcuların din kisvesine büründüklerini ve bu kisve altında görüşlerini yaydıklarını buna karşı tedbir alınması gerektiğini öne sürdü.

* Beşer Dergisi

Bu günlerde «Millî İnkılap» dergisinin basıldığı matbaanın sahibi ortak bir dergi çıkarmamızı teklif etti. Ben de bunu uygun buldum. «Hukuk-ı Beşer» adıyle bir dergi çıkarmayı kararlaştırdık. Bu iş için hazırlıklara başladık. Daha sonra Hukuk-ı Beşer adının söylenişinin zorluğu dikkatimizi çekti ve adını «Beşer»e çevirdik. Beşer dergisinin yayın programını «Sosyalistlere Açık Mektup» kitabımda yayınladım. Derginin 1 sayısı çıkmasıyle beraber toplatılması kararı alındı. Dergi aleyhine komünistlik tahrikâtına giren basın kanununun 40. md. göre dava açıldı. Rahmetli Esat Adil Müstecabî'nin «Millî Kurtuluşçu Çin Mücahidlerine Bizden Selâm» yazısıyle benim «Dünya Sosyalizme Gi

diyor», «Yunanistan'daki E.A.M. Millî Kurtuluş Hareketi», «Türkiye'nin günlük mes'eleleri» yazılarım hakkında takibat açıldı. 2. Ağır cezada beraat ettik. Yargıtay 1. Ceza dairesi beraat kararımızı tasdik etmedi. Dava yeniden 2. Ağır cezaya gönderildi. 2. Ağır Ceza Mahkemesi beraat kararında ısrar etti. Bunun üzerine dava Ceza Daireleri Genel Kuruluna geçti. Genel Kurul Yargıtay 1. Ceza dairesi doğrultusunda bir karar aldı. İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesi bu karara uyarak bizi mahkûm etti. Biz de kararı temyiz ettik, bu sırada DP'nin iktidara gelişiyle çıkan genel afla dava düştü.


Beşer

Dünya Sosyalizme gidiyor!

İç Politikamızın Ana Problemleri

Terör devam ediyor

Yine bir takım münevverlerin evlerinde Keyfî araştırmalar yapıldı

Millî kurtuluşçu Çin mücahitlerine bizden selâm!

Beşer Dergisi'nin Birinci Sayfası

Bu dönemde Aziz Nesin'in çıkardığı dergilere yazılar verdim. Ancak 8 Temmuz 1948'de Türkiye Amerika'dan yardım sağlamak için millî bağımsızlığımızla bağdaşmayan bir anlaşma yaptı. Türkiye bu anlaşmaya göre bağımsızlığını yitirmiş, Amerika'nın uydusu olmuştu, artık Türkiye'de Amerika'nın ulusal çıkarları ile bağdaşmayan bir politika gütmek, yayın yapmak imkânsızlaşıyordu. Bu durumda ben de politikayla ilişkimi kestim. Öğrenim durumuma göre devlet memurluğu hizmetine talip oldum; serbest hayatı terk ettim. Bu durumum 14 mayıs 1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle yeni bir şekil alabilirdi. Çünkü Tevfik İleri, Kemal Zeytinoğlu, Namık Gedik öğrencilik yıllarımda öğrenci dernekleri çalışmalarımda en yakın arkadaşlarımdı. Hasan Polatkan'la da daha önce DP Eskişehir ve Bilecik çalışmalarımda tanışmıştım. Zeytinoğlu'nun 1945 milletvekili seçimlerinde pürüzlü bir durumu vardı. Bu pürüzlü durumun düzeltilmesinde elimden geldiği, aklımın erdiği kertede ona hizmette bulundum. Bu yakınlığımıza güvenerek ondan bir sosyalist siyasal parti kurmamı DP iktidarının nasıl karşılayacağını araştırdım. Kuracağım partiye 141, 142. maddelerin ne oranda uygulanacağını sordum. Yapılan araştırmalarım olumlu bir sonuç vermedi. Ben de DP'den ümidimi kestim.

Şimdi kısaca devlet memuriyetine nasıl girdiğimi anlatayım:

II. Dünya Savaşının sonlarına doğru CHP, Nafia dairelerinde yolsuzlukları önlemek amacıyla devlet Bayındırlık ihalelerinin ve kontrol teşkilatının tek elden yürütülmesini uygun gördü. Böylece ihalelerin tümü valiliklerin, Nafia müdürlüklerinin tasarrufun-

dan çıkmış oldu. Pek doğaldır ki ihalelerin tek merkezden yapılabilmesi için vilâyetlerin birkaç işlerinin birleştirilmesi, tek elden ihaleye çıkarılması gerekiyordu.

Bayındırlık Bakanı Sırrı Day, doğudaki 9 vilâyetin lojman inşaatlarını tek ihale konusu yapmıştı. Yaklaşık olarak o günün parasıyla 6 milyonluk bir taahhüt konusu ortaya çıktı. Bu taahhüdü doğulu 3 müteahhit almıştı. Bunlar işleri gerektiği gibi yürütemediler ve ortaya çeşitli dedikodular çıktı. İnşaat işi çıkmaza girdi. Nihat Erim'in Bayındırlık Bakanlığı döneminde bu taahhüdün bütün kontrol teşkilâtı değiştirildi. Bu işin kontrolünün başına çok değerli, namuslu bir kişi olan Lâtif Doğu, geniş yetkilerle getirildi. Lâtif Doğu Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti Başkanlığı'nı yapmıştı. Ben de onun idare heyetinde üye bulunmuştum. Bu itibarla beni yakından tanır ve bilirdi. Göreve tayin edilince beni de yanına aldı.

Lâtif Doğu, bu işleri tasfiyeyle görevlendirilmişti. Kontrol teşkilâtının değişmesi üzerine eski kontrol teşkilâtı bütün belgeleri imha ettiğinden yeniden belgelendirme zorunluluğu vardı. Bu konuda çeşitli komisyonlar kurulduysa da bunların hiç biri başarılı olamadı. Bu sırada benim işime son verilmesi için faaliyete geçildiyse de Bakanlıkça «vücuduna ihtiyacımız vardır» gerekçesiyle görevde kaldım.

1950'de iktidar değişikliği oldu. Yeni Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu, benim talebe cemiyeti başkanlığı yaptığım dönemden arkadaşımdı. Komisyonla rın tamamlayamayıp bıraktığı bu işi re'sen tamamladım.

Bundan sonra 1960'a kadar Bayındırlık Bakanlığında çalıştım.

CHP'de güvencim olan tek kişi Esendal'dı. Esendal'ın ziyaretine gittim. O sıralarda Kore'ye asker gönderme (meclisten izin almadan) olayı olmuştu. Bu durumda Türkiye'nin gerçekten kritik bir iç politika durumu vardı. Esendal'ın gerek dünya politikası ve gerekse de Türkiye iç politikasında geniş bir tecrübe ve bilgisi vardı. Ben onun bu konulardaki fikirlerine saygılıydım, onunla bir durum değerlendirmesi yaptık. CHP'nin tutarlı bir sol politika izlediği takdirde bütün bir muhalefeti temsil edebileceği ve iktidara gelebileceği sonucuna vardık. Bunun da CHP'nin bir Sosyalist Halk Partisine dönüşmesiyle mümkün olduğu kanısına vardık. Esasen 1950 seçimlerinden önce Esendal CHP'de bu doğrultuda bir eğilim belirdiğini ve bir komisyon kurulup çalışmalara geçtiğini Şevket Süreyya Aydemir, Burhan Belge ve İsmail Hüsrev Tökin'in bu komisyonda görev aldığını söyledi. 14 mayıs 1950 seçimleri sonunda komisyonun dağıldığını, Seyfi Kurtbek aracılığıyla bunların DP'ye sığındığını söyledi. Bu suretle CHP içinde sol kanadın sahipsiz bir halde bulunduğunu, küçük bir çabayla, bir yayın organıyla CHP'ye istenilen yönün verilebileceğini de sözlerine ekledi. CHP'nin Halkevlerinin mülkiyetinde olan matbaalarının birinin ele geçirilmesiyle bu yayının devamlılığının sağlanabileceği noktasında anlaştık ve benim devlet hizmetinden ayrılarak yayını yönetmemin uygun olacağı konusunda da anlaştık.

O dönemlerde CHP genel sekreterliğini Kasım Gülek yürütüyordu. Gülek'in Esendal'a karşı sonsuz bir bağlılığı vardı. Esendal bana «oğlum» dedi. «Gülek CHP genel sekreteridir, son derece pratik bir kişidir. En çözülmez sanılan sorunlara bir çözüm bulabilir. İlk

görünüşte insana snop (züppe) izlenimini verir. Kesinlikle yanlıştır. Çok temiz ve dürüst biridir, yalnız menajere ihtiyacı vardır. Ben ihtiyarladım. Sana vasiyet ediyorum. Gülek'i yalnız bırakma. Hocalık hakkımı helâl etmem» dedi. «Ondan sonra da bu düşündüklerimizi Kasım yoluyla CHP'de uygulayabiliriz. Mesele İsmet Paşa'yı bu fikre çekmedir. İsmet Paşa kabul ederse bu işe olmuş gözüyle bakabilirsin» dedi. Ondan sonra bana, «İsmet Paşa'yla olan ilişkiyi ben izleyeceğim. Parti kademeleri ile olan ilişkileri de sen izlersin. Yalnız parti kademeleri ile konuşurken elinden geldiğince saf, ahmak bir rol takın. Bir şey sorarlarsa aklım ermez, bu işleri Esendal düzenlemektedir de» dedi. Bir kart vererek beni CHP genel sekreteri Kasım Gülek'e yolladı. Gülek'e gittim. Hemen hiç bir şey konuşmadık. Ben seni partinin yayın ve propaganda işlerine bakan Cemal Reşit Eyüboğlu ile malî işlere bakan Ferit Melen'e yollayayım dedi. Kapıcısıyla beni onların odasına yolladı. Cemal Reşit Eyüboğlu, Ferit Melen ve ben sol bir yayın için CHP'nin malî imkânlarından faydalanma konusunu görüşmeye başladık. Buna, görüşmeden çok, Cemal Reşit'in konuşmasını dinleme diyebilirim. Ben Esendal'ın tavsiyesine uyarak susmayı tercih ettim ve elden geldiğince bön bir kişi göründüm. Ferit Melen bir tek söz söylemedi. Cemal Reşit ise sözlerinin sonlarında partiye bir sosyalist yön verilirse kendisinin ayrılacağını, Ferit Melen'in de ayrılacağını tahmin ettiğini söyledi. Ferit Melen olumlu ya da olumsuz bir şey demedi. Akşam Esendal'ın ziyaretine gittim. O da İnönü ile görüşmüştü. Esendal, İnönü'nün kendisine «partinin ideolojik bir mücadeleye girişmesini doğru bulmadığını, DP'nin iktidara ideolojik bir mücadeleyle değil, dış politik konjonktür gereği geldiğini, iktidarı DP'nin almayıp kendilerinin ona verdiğini» söylediğini

belirtti. İnönü daha sonra «Yine dış politik konjonktürün gereği iktidarın, iktidarı kendilerine devredeceğini» sözlerine eklemiş. Esendal devam ederek:

İnönü'nün «Dünya politik konjonktürü öylesine karışık bir durumdadır ki Köprülü'nün bu işin hakkından gelmesi imkânsızdır. Kendisi iktidarı bize devredecektir. DP içinde devredebileceği başka bir güç yoktur» dediğini anlattı.

Ondan sonra Esendal şöyle devam etti. «İsmet Paşa yanılıyor. Esasen paşa demokrasinin nasıl işlediğini tam kavrayamamıştır. Demokraside baskı gruplarının etkenliğini görememiştir. Bu itibarla bu hatayı işliyor. Köprülü'nün gücü, istese de iktidarı CHP'ye devretmeye yetmez. Baskı grupları bu olanağı tanımaz. İsmet Paşa kendini oyalıyor. CHP'nin bu yolla iktidara gelmesi söz konusu olamaz» dedi ve bana «Bize biraz daha beklemek gerekiyor, sen yine işine dön. Mektuplaşmamıza gerek yok. Zamanı gelince ben seni bulurum» dedi. Esendal'la bu son görüşmemiz oldu. Ben işime döndüm. Kısa bir süre sonra da gazetelerden öldüğünü öğrendim, cenazesinde bulunamadım, nur içinde yatsın.

* Memduh Şevket Esendal

Anılarımı yazmaya karar verdikten sonra Esendal'la ilgili olanlarını da yazmam bir zorunluktu. Rahmetli Esendal özel konuşmalarımızda anılarını yazdığını, bunları kızı Emine Hanıma bırakacağını, kendisinin ölümünden otuz yıl sonra basılmasını vasiyet ettiğini ve gelirini de tamamıyle Emine Hanıma bıraktığını söylemişti.

1948'de rahmetli Esendal'la birlikte CHP içindeki «Otuzbeşler»in hareketinin organı olacak bir günlük

gazete çıkarmayı düşünmüştük. Esendal 1908'e kadarki anılarını bu gazetede tefrika edecekti.

Ben Esendal'a anılarının 1908'e kadar olan bölümünün yanı sıra esas önem taşıyan 1908'den sonraki bölümünün yayınlanmasının daha uygun olacağını önermiştim. Rahmetli Esendal, bu bölümlerin yayınlanmasının Türkiye'nin hem iç, hem de dış politikasına olumsuz etki edeceğini söyledi.

«Otuzbeşler» CHP içinde çok partili düzene geçilmesini, demokrasinin tam anlamıyla işlerlik kazanmasını isteyen gruptu.

Rahmetli Esendal'ın oğlu Mehmet Suat Esendal'la görüştüm. Anılarının hiç birinin ne kendisinde ne Emine Hanımda, ne de noterliklerde ve banka kasalarında olmadığını öğrendim. Oysa 1908'e kadar olan bölümünün tamamıyle yazılmış olduğunu kendisinden dinlemiştim. Yine kendisinden «Ahrette Görüşmeler» adında bir roman hazırladığını da dinlemiştim. Romanın konusunu da bana şöyle anlatmıştı: «Dünyaya yön vermiş kişilerin (Atatürk, Lenin, Napolyon vb...) ahrette bir araya gelip dünyada yaptıklarını savunmaları ve birbirlerini eleştirmelerini anlatıyorum» demişti ve ayrıca Lenin'le Atatürk'ün karşılıklı konuşmalarını da nasıl kaleme aldığını bana anlatmıştı. Bu romanını bitirip bitirmediğini bilmiyorum. 1950'de roman taslak halindeydi. Çocuklarından ve başka yerlerden romanı konusunda da bir bilgi edinemedim.

Esendal anılarında benim kendisine sürgün edildiğim Bozöyük'ten yolladığım mektubu da bulundurduğunu söylemişti, ayrıca istediği fotoğrafımı da kendisine vermiştim.

Benim fotoğrafımla birlikte kendi yaşamında yer alan babamın ve dayımın fotoğraflarını da istedi, ben de verdim.

Esendal'ın anılarında dayımın nasıl geçtiğini kendisinden sordum. Çünkü dayım Küçük Cevdet Beyin politik bir önemi olacağını sanmıyordum. Dayım Küçük Cevdet Bey Mekteb-i Mülkiye (Siyasal Bilgiler) çıkışlıdır. II. Abdülhamit döneminde mülkiye kaymakamlıkları yapmış, 1908'de en genç mutasarrıf olmuştu. Mutasarrıf iken 37 yaşında ölmüştü.

Esendal, anılarında dayımın yer alışını şöylece anlatmıştı:

1914 yıllarında Tokat'ta Ermeni mahfelinde bir temsil verilmiş, bu temsile mahallin mülkiye âmiri sıfatıyla dayım ve Esendal'ın da dahil bulunduğu bir heyet davetli olarak katılmıştır. Bu temsilde bir ülkede farklı kültür düzeylerindeki çeşitli ulusların olması halinde, siyasal iktidara sahip olanın kültürü diğerlerinden geri ise, o ülkede bir sömürünün bulunduğu, bu durumun devam etmemesi gerektiği, kültürce ileri olanların siyasal iktidarı da ele geçirmeleri gerektiği anlatılıyordu. Dayım bu temsile karşı bir tepkide bulunmadan oyunu sonuna kadar izlemiş ve oyun sonunda da farklı kültürlü ulusların sömürüsüz bir düzen oluşturmaları için izleyecekleri yöntem konusunda tartışmalara başlamış. Dayım İttihatçı olmasına rağmen İttihat ve Terakki'nin görüşlerine aykırı görüşler öne sürüyormuş. Babamın görüşü de dayımın görüşü gibiymiş.

Ben Esendal'ın, anılarını UNESCO'da ya da yurt dışında başka bir yere vermiş olduğunu ve ölümünden 30 yıl sonra da bu müessesenin anıları Emine Hanıma teslim etmesini ve Emine Hanımdan anıları yayınlamasını istediğini sanıyorum.

Memduh Şevket Esendal Çorlu'ludur. Hali vakti yerinde bir çiftçi ailesindendir. 15 - 16 yaşlarında babası ölmüş. Ailenin erkeklerinin en yaşlısı kendisiymiş.

Çiftliğinin mandırasının işlerini yönetme onun eline kalmış. Resmî hiç bir tahsili yoktur. 17 - 18 yaşlarında iken gizli çalışan İttihat ve Terakkî siyasal derneğine girmiştir. Kendisinin anlattığına göre Mithat Paşa'nın Kanun-ı Esasi'sini yürürlüğe koymak üzere İttihat ve Terakki gizli merkezinde yemin ettiğinde Esendal Kanun-ı Esasi'yi okumamıştı. Yani hayatını neye vakfettiğini kendi de bilmiyordu. Yine Esendal'ın bana anlattığına göre bu derneğe girenlerin yüzde sekseni, doksanı da kendisinin durumundaydılar.

II. Abdülhamid döneminde kurulu düzene, mevcut yönetime karşı yapılan her eleştiri İttihat Terakkî eleştirisi sayılır ve o kişi İttihat Terakki'ye mensup olsun olmasın bu örgütün mensubu sayılır, sürgüne gönderilirdi. 1908 meşrutiyet ihtilâli gerçekleştikten sonra İttihat Terakkî'ye mensup olsun olmasın siyasî veya adî bütün sürgünler hapistekiler kendilerini İttihat ve Terakkî örgütü mensubu ilân etmişlerdi. Esendal'ın bana anlattığına göre kendini gizli İttihat ve Terakkî'ye mensup ilân edenlerin ancak yüzde beş dolayında kişinin bu örgüt mensubu olduğunu üst tarafının yakıştırma olduğunu söylemişti.

1908'den sonra bu uydurma İttihatçılar parlamentoda ve bürokraside yer aldılar, İttihat Terakki'nin gizli döneminin üyelerinin çoğu parlamentoya ve bürokrasiye itibar etmediler. Parti kademelerinde çalışmayı tercih ettiler. Partiyi ve üretici güçlerin kuruluşlarını, meslek odalarını devlet emniyet teşkilatını, teşkilat-ı mahsusa'yı (gerek siyasî gerek ticarî) parlamentonun ve bürokrasinin üstünde gördüler ve bu kuruluşları ele geçirmeyi uygun buldular. Esendal'ı esnaf birliklerini kurma işiyle görevlendirdiler.

O dönemlerde baskı grupları ve baskı gruplarının önemi konusunda hemen hemen hiç kimsenin bilgisi

yoktu. Esendal'ın bana anlattığına göre kendisinin de bu konuda bir bilgisi yoktu. Ancak esnaf derneklerinin ve bunların birliklerinin belli bir dönemde İttihat ve Terakkî'ye, meclis-i mebusan'a, bürokrasiye etki yapacak bir duruma geldikleri görüldü. Bunun üzerine İttihat Terakkî içerisinde Kör Ali bey (Ali İhsan bey)'in çevresinde esnaf odalarına meslekî birliklere dayanan bir grup oluştu. Bu grubun en kuvvetli kişisi esnaf odaları birliğini yöneten Memduh Şevket Esendal'dı. Memduh Şevket Esendal bu konuda bana şunları anlattı: «Bizim gruptan olmayan kişiler kurdurduğum herhangi bir esnaf derneğini parçalamaya veya ona karşı aynı iş-kolunda bir başka esnaf derneği kurmaya kalkıştılar. Genellikle bu girişimlerin çoğunluğu başarısızlığa uğramıştır. Bunun üzerine İttihat Terakkî genel merkezi beni partinin esnaf odalarıyla ilgili kol başkanlığından aldı. Yerime Cavit beyin güvendiği kişisi Sami beyi getirdi. Ama örgüt beni tanıdığı için Sami beyin gelişi örgütte esaslı bir değişiklik yaratmadı.»

Kör Ali bey islâmî Ahî teşkilâtını ve özellikle I. Murat'tan önceki Ankara şehrindeki Ahiler Devletini incelemiş ve o yönetime uygun bir devlet yönetimi düşünmüştü. Bu devlet klasik merkezî devlet düzeninden uzak, bir tür korporatif devletti.

Hemen şunu söyleyeyim ki Kör Ali beyin düzenlemek istediği korporatif devlet, İtalya'da, İspanya'da, Portekiz'de uygulanan biçiminden temelde ayrılıyordu ve onlardan çok önce ortaya atılmış oluyordu. Bu korporatif devlet bir tür kooperatifçi sosyalist devlet düzeniydi.

Kör Ali beyin arkadaşları İttihat ve Terakki'den ayrılmak ve bir kooperatif kurmak ve buna dayanan bir siyasal örgütlenmeye gitmek eğiliminde idiler. An-

cak I. Dünya Savaşının başlaması bu hareketin gerçekleşmesine engel oldu.

I. Dünya Savaşı içinde bunlar «iaşe teşkilâtı»nı ellerine geçirdiler ve bunlara «iaşeciler» dendi. İaşeciler ve meslekî temsilciler eşanlamlı sözcüklerdir. Savaş içerisinde iaşeciler veya teşkilat-ı mahsusa-i ticariye'ciler ürettikleri veya sattıkları malın maliyeti ile satışı arasındaki farkı gelir kaydettiler. Bu gelire dayanarak bir iktisadî vakıf kurdular. İçinde millî kelimesi bulunan, milli mensucat, millî kantariye, millî iktisat, itibarı millî vb... bütün iktisadî, malî kuruluşları meydana getirdiler. Osmanlı ekonomisine ve dolayısıyle Osmanlı politikasına şeklen değilse bile fiilen sahip oldular.

Memduh Şevket ve arkadaşları devlet kadrosundan çok esnaf odalarında, Teşkilât-ı Mahsusada, parti kademelerinde görev aldılar. Yakup Cemil ve grubu da Esendal'ın yakın arkadaşları idi. I. Dünya Savaşı içinde İtalya'nın Almanlardan ayrılıp İngilizleri tutmaya başlaması üzerine İttihat ve Terakkî içinde bir grup, bizim de İtalya gibi davranmamızı önermeye başladı. Yakup Cemil bu hareketin önderlerindendi. Talât Paşa, Memduh Şevket Esendal'ı Yakup Cemil'le ilişki kurmakla, onu bu düşüncesinden caydırmakla görevlendirdi. Esendal Yakup Cemil üzerinde etkili olamadı. Yakup Cemil'i izleyen Enver Paşa onun aleyhine harekete geçti. Bu arada Memduh Şevket Esendal'ı tasfiyeyi de kararlaştırdı. Talât Paşa, Esendal'ı Yakup Cemil'in akıbetine uğramaktan kurtardı.

Esendal'la yaptığımız özel konuşmalarda hayatını iki kişiye borçlu olduğunu söylemiştir. Bunlardan biri Talât Paşa, diğeri de İsmet Paşa idi. İsmet Paşa'nın Esendal'ı nasıl kurtardığını aşağıda anlatacağız:

I. Dünya Savaşının sonunda Talât Paşa ekibi Türkiye'yi terkedince gerek İttihat ve Terakkî ve gerekse

Türkiye'nin kaderi Kör Ali bey ekibinin yani meslekî temsilcilerin, teşkilât-ı mahsusa-i ticariyecilerin, dahilî ve haricî teşkilât-ı mahsusacıların eline geçti. 2. Dünya Savaşından yenik çıkmamız, Çarlık'ta Sovyet İhtilâlinin patlak vermesi, Almanya'da Spartaküs, Avusturya'da Belakun'cuların ayaklanmaları üzerine meslekî temsilcilerin sol kanadının bir kısmı kendilerini dünya ihtilâline verdiler. Bunların solculuğu genel olarak Parvüs'cü bir komünistlik, diğer bir deyimle Türk ve İslâmın önderliğinde bir dünya komünizmi hareketine eğilimlidir. Meslekî temsilcilerin merkez ve ılımlı kanadı ise Türkiye ulusal kurtuluş hareketinin çekirdeği oldu. Esendal da bu gruba dahildir.

Esendal bu kuruluşun temsilcisi olarak Ankara hükümeti tarafından Azerbaycan'a elçi olarak gönderildi. Daha sonra Çerkez Ethem hareketlerinin ve diğer komünist partilerinin gelişmesi üzerine Ankara hükümeti bunların Bolşevik partisiyle ilişkili olduğu zehabına kapıldı. Esendal geniş yetkilerle bu hususları incelemek üzere 1921'de Moskova'ya gönderildi. Stalin'le görüşmeler yaptı. Bu görüşmeler sonunda Ethem hareketinin, Tokat mebusu Nazım bey hareketinin Bolşevik partisiyle bir ilişkisi olmadığı anlaşıldı ve Ankara bu hareketlerin tasfiyesini gerçekleştirdi. Esendal orada Bolşevik meslekî birlikleri olan Profesyo Solhoz'ları inceledi. Kör Ali bey öğretisine yeni bir biçim vermeye çalıştı.

Öte yandan Avrupa'da sendikaları, işçi konseylerini, meslekî kuruluşları inceleyen Servet Erkin bey de Kör Ali beyin meslekî temsilciliğini, kapitalist doğrultuda işledi. Sonuç olarak Kör Ali beyin öğretisi biri Memduh Şevket Esendal, diğeri Servet Erkin bey olmak üzere ikiye ayrıldı.

Kurtuluş savaşımızdan sonra bu kollar birleştiler Ortak bir çaba gösterdiler.

Kör Ali bey, Kurtuluş Savaşımızdan sonra İttihat ve Terakki'den arkadaşı olan Cavit bey ve onun ekibiyle bir anlaşmaya vardı. Bu anlaşmaya göre Türkiye' nin yönetimi biri seçmen vatandaşları temsil eden millet meclisi, diğeri üretici güçleri yani meslekleri temsil eden korporatif meclisi olmak üzere iki meclisle yönetilmesi biçiminde idi. Bunu gerçekleştirmek üzere bir siyasal parti kurmada Kör Ali beyle Cavit bey bir anlaşmaya vardılar.

Cavit bey ramazan ayından faydalanarak kendi arkadaşlarını ve Kör Ali beyin arkadaşlarını bir gece iftara çağırdı. İftardan sonra yukarıdaki görüş söz konusu edildi. Bu esaslara göre de bir siyasal partinin kurulması fikri ortaya atıldı. Toplantıya katılanların bir kısmı politik hayattan çekildiklerini ve bir siyasal partiye girmeyeceklerini söylediler. Salah Cimcoz (Sayın Devlet Başkanımız Korutürk'ün kayınpederi), Ahmet Nesimi ve daha birkaç kişi bu görüşte olanlardandı. Toplantıda bulunanların diğer bir kısmı da ayrıca bir parti kurmayıp toptan CHP'ye girme ve ona bu yönü verme görüşünü önerdiler. Memduh Şevket Esendal bu görüşte olanlardandı. Toplantıda bulunanların diğer bir kısmı da Cavit beyin önerisini uygun buldular. Cavit bey ikinci bir iftar yemeğine siyasal parti kurulmamasını ve CHP'ye girilmesini önerenleri çağırmadı. Sadece yeni bir parti kurulmasını öngörenleri bu iftara davet etti. İftarlar partinin kuruluş hazırlıkları için birkaç kez tekrarlandı. Bu toplantılara katılan Sabri bey (merhum Ziraat vekili Sabri Toprak) konuşulanları günü gününe Çankaya'ya iletti. Daha sonra İzmir suikasti ve İttihat Terakkicilerin savaş sorumluluğu dola-

yısıyle Cavit beyle birlikte yeni bir parti kurmada ileri gidenler (Cavit, doktor Nazım, Nail, Hilmi, Kara Kemal beyler) asıldı. Bir kısmı da hapis ve sürgünle cezalandırıldılar.

CHP'ye girmeyi, bu düşünceleri orada savunmayı öneren Memduh Şevket Esendal öğretmenlikten alınarak elçi olarak yurtdışına sürüldü. Esendal'ın İstiklâl mahkemesince mahkûm olmayıp yurt dışına elçi olarak sürülmesini İsmet Paşa sağladı. Servet Erkin bey de öğretmenlikten alınarak Ticaret Bakanlığında bir geri hizmete atandı.

Esendal İnönü'nün devlet başkanı oluşuna kadar yurtdışında kaldı. Daha sonra CHP genel sekreteri oldu.

* İşçi Haklarını Koruma Derneği

1945'de sınıf esasına göre örgütlenme yasaların teminatına girince, yerden mantar biter gibi sayısız sendikalar kuruldu. Kurulan sendikaların çoğunluğu (%90 civarında) sosyalist partilere eğilimli idi. Bu durum CHP'yi korkuttu; sıkıyönetim ilân ederek bütün sendikaları kapattı. Yeni bir sendika kanunu çıkararak işçilerin sosyalistlerle temas kurmasını önledi.

Sendikalar kanunundan önce sendikalar cemiyetler kanununa ve Medenî Kanuna göre kuruluyorlardı. Sendikalara işçi olmayan kişiler, aydın sosyalistler de girebiliyordu. Sendikalar kanununun değişmesiyle, yeni kanun işçi olmayanların sendikalara girmesini önlüyordu. Bu suretle, aydın sosyalistlerin desteği ile kurulan sendika dönemi son buluyor; işçi kendi imkânlarıyle sendikalarını kuracak ve yürütecek döneme giriyordu.

Buna karşılık dernekler yasası işçilerle, sosyalist aydınların aynı dernekte toplanmalarına mani değildi. O halde sosyalist aydınlarla, işçilerin ortak çabaları ancak dernek yoluyla olacaktı. İşçilerin, sosyalist aydınlarla ortak çaba harcamaları nasıl gerçekleşebilir sorusunu işçi arkadaşım Zeki Ural bana sordu. Ben de ona bu, ancak işçi haklarını koruma derneği gibi bir dernekle gerçekleşebilir dedim. Bir hafta kadar sonra, Zeki Ural usta ile buluştuk. O, bana dabak ve dokuma işçileri arasında böyle bir derneğe taraftar çok kişi var dedi ve böyle bir dernek kurulmasını önerdi. Bunun üzerine bir tüzük taslağı hazırladım. Zeki Ural'a verdim. Zeki Ural bunu arkadaşlarına okumuş, onların da tüzük taslağı üzerinde düşüncelerini almıştı. Tüzüğün son şeklini saptamak ve vilâyete verilecek evrakı hazırlamak üzere Zeki Ural'ın evine gittim. Tüzüğün son şeklini daktiloya çekerken Şevket Döndüren usta, Zeki Ural ustayı ziyarete geldi. Şevket ustayı ilk defa burada gördümdü. Tanışmamız böyle başladı. O, dernek çalışmalarımızı gördü, durumu ona da anlattık. Şevket Usta I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'da idi. Spartaküs hareketlerine katılmıştı.

Derneğin kurucuları arasında siyasî partilere karışmış kişilerin yer almasına karşı olduğumuzu da kendisine bildirdik. Esasen Şevket ustaya karşı tereddütlü bir durumumuz vardı. O dönemde Şefik Hüsnü, Esad Adil tutukevinde idiler. Şevket ustaya sanki biz bu teşebbüsü tutukevindekilere yemeden içmeden git ulaştır demişiz gibi hareket etti. Hapishaneye gitti; bu dernek konusunu onlara söyledi. Türkiye Sosyalist Köylü-Emekçi Partisi buna sahip çıkmaya kalktı ve bu partiden bir grup ziyaretime geldiler. İşçi haklarını Koruma Derneği adıyle bir dernek kurma çabaları içinde olduklarını benim de bu derneğe girmemi

rica ettiklerini söylediler. Kurucular arasında kimlerin bulunduğunu sordum, Şevket ustanın da bulunduğunu söylediler. O zaman duruma intikal ettim. Özür dileyerek teklifi reddettim Hemen Zeki ustayı buldum. Durumu anlattım ve derneğin kurulmasını ertelemesini rica ettim. Derneğin kurulması başka bir tarihe bırakıldı. Fakat, dernek üzerinde lojistik çalışmaları ihmal etmedik.

Derneğin tüzüğünü açıklar ve çalışma programını anlatır bir broşürü rahmetli arkadaşım Fehmi Yazıcı ile beraber hazırladık. Ben de iş icabı İstanbul'u terk ettim. Doğu Anadolu'ya gittim.

Dernek 1950 seçim arifesinde, ben Doğu Anadolu' da iken, bilgim dışında kuruldu. Derneğin genel sekreterliğini Fehmi Yazıcı arkadaşım muvaffakiyetle yürüttü. 1950 seçimleriyle kurnlan TBMM başkanlığına derneğin istekleri bir dilekçe ile sunuldu. Bu konuda TBMM başkanlığından yardım rica edildi. TBMM reisi dilekçeyi Çalışma Bakanlığına havale etti. Çalışma Bakanlığı da derneğe, dilekçede önerilen hususların büyük çoğunluğu Bakanlığın esas görevi olduğunu, bu istikamette çalışılmakta bulunulduğunu bir kısmının da yeni kanunları gerektirdiğini, bu konuda çalışılacağını ve derneğin de gerektiğinde mütalaasının alınacağını bildirdi.

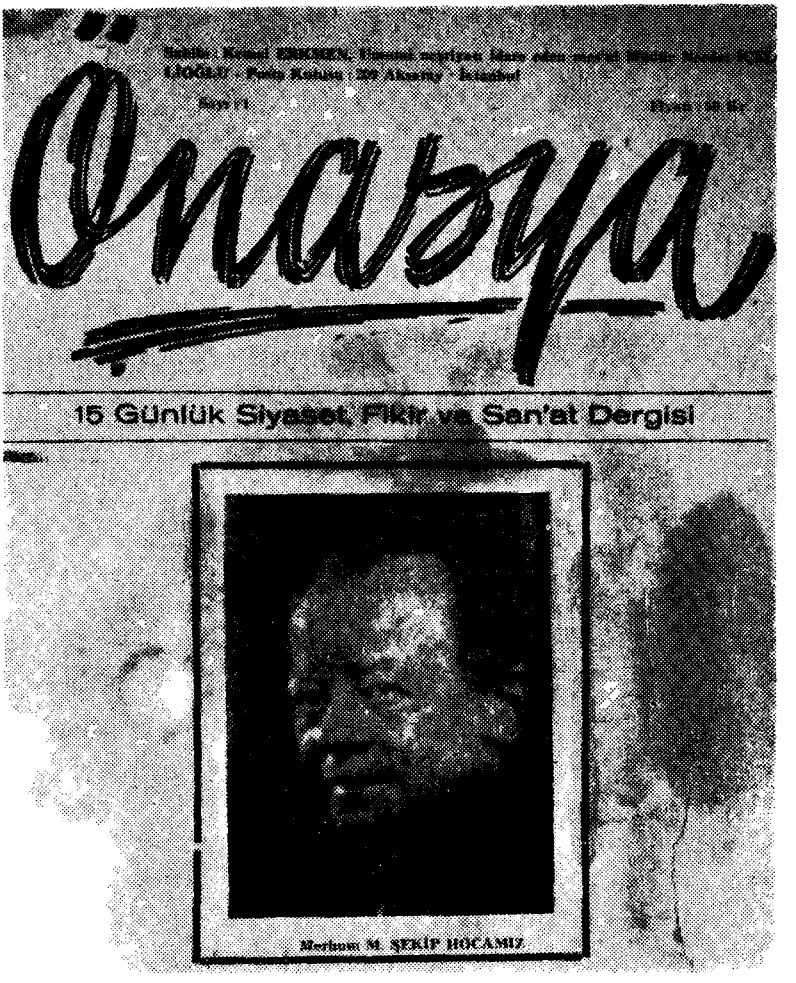
Derneğin TBMM başkanlığına sunulan dilekçeyi Ulus yayınladı ve dilekçedeki esasları CHP benimsedi.

Dernek, dilekçeyi ve Çalışma Bakanlığının cevabını bir broşür ile yayınladı. Burada önemli olan husus, iktidar partisinin işçilerle ilgili konulardaki kanunların işçi kuruluşlarının mütalaasını aldıktan sonra işçi kuruluşlarının mütalaalarını da ihtiva eden bir gorekçe ile TBMM'ne sunulmasını benimsemesi idi.

1950 seçimlerinden sonra dernek kurucu üyelerinden bir kısmı Demokrat İşçi Partisi kurucuları arasında yer aldılar. Derneğin lider kadrosundan bir kısmının siyasî bir partiye angaje olması sakıncalı idi. Dernek kendini fesh ederek çalışmalarına son verdi.

8 Temmuz 1948'den sonra politika ile uğraşmak anlamsızdı. Türkiye Amerika'nın uydusu olmaktan kurtulmadıkça, millî bir politika izlemek imkânsızdı. Bu dönemde ben de politika ile ilişkimi kestim. Ankara'da çıkan «Yeni» dergisinde edebiyat üzerinde bir iki yazı yayınladım. Günlük Medeniyet Gazetesinde suya sabuna dokunmaz yazılar yayınladım. Mehmet Arasıl arkadaşımın dergisinde akademik yazılar yayınladım. Bu arada akademik mahiyette «Önasya» dergisini çıkardım. Dergideki bütün yazılar benimdir. Dergi tek sayı çıkmıştır.

27 Mayıs 1960 hareketine kadar politika dışı yaşadığımı biraz yukarıda anlatmıştım.



Önasya Dergisi'nin birinci sayfası

6

27 Mayıs'ın Ardından

* 27 Mayıs 1960 Hareketi

1960 mayısında öğrenci hareketleri bir hayli arttı. Bu hareketleri, Türkiye'nin iç politika konjonktürü ile izaha imkân yoktur. Bunu dış politika ile izah etmek gerekir. Nitekim Türkiye'nin dış politikası ve onun konjonktürü 8 temmuz 1948'de yeni bir yön almıştı. Türkiye Amerika'nın uydusu olmuştu. Buna göre Türkiye'nin iç politikasının da bu doğrultuda olması ve iktidar partisinin bunu sağlayacak bir nitelikte olması gerekirdi. CHP bu niteliğe sahip bir parti değildi. Müdafaa-i Hukuk'tan gelmişti. Amerika'ya

güven verici bir karakter taşımıyordu. Oysa aslında CHP Müdafaa-i Hukuk'u yitirmiş Amerikan uydusu olmaya elverişli bir karakter kazanmış bir parti idi. Fakat bunu Amerika'ya anlatmasına imkân yoktu. Bu itibarla Amerika'ya güven verici bir muvazaa (danışıklı dövüş) partisini ortaya çıkarmak zorunluktu. Bu muvazaa partisinin de belli bir süre sonra CHP'nin muvazaası olduğunu Amerikalılar da anlayacaktı ve onu terkedecekti. Ama o vakte kadar bir hayli yol almış olacaktı. Bu durum 1955'te ortaya çıktı. DP'nin dış politikasını yürüten Fuat Köprülü mevcut politik konjonktüre ayak uyduramadı. Dışişlerinden çekildi. Bu suretle İnönü'nün Fuat Köprülü'nün dış politikayı yürütemeyeceği görüşünün birinci kısmı gerçekleşti, ikinci kısmı (yani Köprülü'nün iktidarı DP'de başka bir kişiye değil CHP içinde bir kişiye devretme doğrultusu) gerçekleşmedi. Köprülü yerini Fatin Rüştü Zorlu'ya bıraktı. Zorlu da bu konjonktürü yürütemedi.

DP de Amerika'nın sandığı gibi ona uydu olacak bir parti değildi. O da CHP gibi Müdafaa-i Hukuk'dan geliyordu. Amerika'nın mutlak kölesi olamazdı. Amerika'ya bağlılık CHP'de ve DP'de konjonktüreldi. O halde DP'nin de devrilmesi Amerika için gerekliydi. Hiç kuşku yok ki DP'nin yerine gelecek olan parti de yine Amerika'ya olan bağlılığı konjonktürel olacaktı. Belli bir tarihten sonra Amerika'nın isteklerine boyun eğmeyecekti.

Amerika DP'nin izlediği yanlış ekonomik politikasından azamî yararlandı. DP iktidarı bir taraftan şehirlerde ve köylerde emisyon yoluyla kredi musluğunu azamî açmış her girişimciye olanaklar sağlamıştı. Bu durum eşya fiyatlarının yükselmesini doğurmuştu, ayrıca toprak mahsullerini dünya piyasasının üstünde bir fiyatla Toprak Mahsulleri Ofisine (özellikle

buğdayı) aldırtıyor, bu suretle toprak ağalarının ellerine dünya piyasasına göre haklarının üç katı geçiyordu. Diğer taraftan Amerika'dan karşılıksız yapılan hibe buğdayı toprak mahsulleri ofisi emrine veriyor, toprak mahsulleri ofisi bu buğdayı paçal (buğdayları birbirine karıştırmak) yapıyor. Dünya piyasası fiyatından değirmencilere satıyor. Bu suretle ekmeği şehirliler dünya fiyatları ile aynı fiyatla yiyordu. Diğer taraftan ofisce toprak mahsullerinin yüksek fiyatla satın alınışı sonucu meralar (otlaklar) tarıma çevriliyor, ormanlar tahrib edilerek tarıma elverişli hale getiriliyordu. Bunun sonucunda hayvancılık ve ormancılık gerilemiş. Yün, peynir, deri, kereste, yağ ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmiş, bunların ithali zarureti meydana gelmişti.

Eşya fiyatlarının yükselişi girişimcileri asla rahatsız etmiyordu. Çünkü gelirleri ona göre artıyordu. Buna karşılık sabit (asker ile sivil memurlar) ve dar (öğrenci, küçük esnaf işçi) gelirliler fiyat artışlarının ağırlığını duyuyordu. İşte Amerika bu durumdan faydalanarak askerler ile sivil memurları ve gençleri DP aleyhine şartlandırdı. 1960'ın 27 Mayıs'ına rastlayan, askerler ile sivil memurlar ve gençlerin olayı bu şartların sonucuydu.

Yurdumuzda Köprülü'nün 1955'te iktidarı CHP'ne devretmeyişinin ya da devredemeyişinin sonucu bu devir işinin asker ile sivil memur ve öğrenciler aracılığıyla zorla yapılmasını doğuracaktı. Bu patlamayı ben mayıs içinde kesinlikle sezinlemiş bir mektupla Tevfik İleri'ye bildirmiştim. Mektubun metni bende mevcuttur. Onu aynen veriyorum. Rahmetli Tevfik İleri, Yassıada yargılamalarında bu mektuptan söz etmiştir. Mektubu bir belge olduğu için aynen sunuyorum.

Abidin NESİMİ
Abdüllatifpaşa 17
AKSARAY-İST.

Sayın T. İLERİ
NAFİA VEKİLİ
ANKARA

Muhterem Ağabeyimiz ,

Tarafsız bir vatandaş, kadim bir dost, yakın bir arkadaş sıfatıyla yarınımızı nasıl gördüğümü, size bildirmekte fayda ve lüzum görüyorum. Çünkü: siz, iktidar partisi liderlerinden ve mes'ul kabine üyelerindensiniz. Hadiselere, bizim gibi soğukkanlılıkla, tarafsız ve garazsız, Lâtinlerin dilliyle sine ira studie, bakamazsınız. Bu yönden tahminlerimin değeri vardır.

Sayın vatandaşım;

Tahminlerimi yapmadan önce, realiteleri konstate edeyim.

I — Üniversiteliler ve aydınlar, şimdi, DP'ye karşıdır, veya karşı olacaktır. Üniversiteliler, bu tutumlarında haklı mıdırlar? haksız mıdırlar? onun münakaşası yersizdir. Biz, realiteyi kaydile yetiniyoruz.

II — Üniversiteliler hareketine, askerler, işçiler, köylüler, istiklâlci azınlıklar (Kürtler) ve resmen CHP'liler karışmamıştır. Fakat, bunun ileride olmayacağı hakkında kimse teminat veremez.

III — Üniversiteliler, bu çıkışlarında geniş halk yığınlarını tahrik edici şiarlar ortaya atmamışlar, yalnızca, bir protesto ile yetinmişlerdir.

IV — Üniversitelilere karşı, miktarı beş milyonu bulan (sic!) vatan cepheliler, altı yüz bin miktarındaki talebe-i nurlar (sic!) hep sessiz kalmışlardır.

V — Üniversitelilere karşı polis kifayetsiz kalmış, silahlı kuvvetlerin müzaharetine lüzum hasıl olmuştur.

Silahlı kuvvetler, Üniversiteliler karışıklığını elbette bastıracaktır; normal hayat, sükûn avdet edecektir. Fakat buna rağmen münevverlerle DP arasında dostluk kurulamayacaktır. Teessüs edecek sükûnu muvakkat bir mütareke saymalıdır. İleride vukuu melhuz ihtilâtları da dostça şöyle tahmin ediyorum:

Aziz dostum,

I — Münevverlerle DP arası ihtilâfın, baskıyla giderileceğini sanmak çok saflık olur. Baskıyla ancak münevverler sindirebilinir. Fakat, dostluk sağlanamaz. DP'nin ilk zaafında, yani, seçimlerde bu sinme kalkacak ve münevverler bütün güçleriyle DP'nin tasfiyesine çalışacaklardır. Artık bundan böyle DP'nin seçimleri kazanma şansı çok zayıftır. DP seçim yoluyla tasfiyeye uğramamak için ya güdümlü bir seçime ya da, dikta rejimine gitmesi lazımdır. Bundan böyle güdümlü seçim, Türkiye'de ihtilâle yol açacağı için varit değildir. Acaba dikta rejimi 1960 Türkiye'sinde kurulabilir mi? Nazarî olarak buna hemen evet şeklinde cevap verebiliriz. Halbuki, pratikte bunun karşılığı, DP için hayır şeklinde olacaktır. Çünkü:

Demokrasi, iktisadî cihazlanmasını, iktisadî enfrastrüktür müesseselerini, yani, yollarını, barajlarını, hidro-elektrik santrallarını,... kurmuş, istihlâk sanayiini de kurmuş veya kurmakta olan ülkelerde tutunabilir. Halbuki, bu durumda olmayan ülkelerde, bunları kurmak fedakârlıkla olur. Fedakârlığa insanların çoğu katlanamaz, bu yönden demokrasi ile kalkınma bir arada yürümez. Demokrasi, müstahsillere değil, müstehliklere hitap eder. Türkiye, istihsalini düzenlemek zorunda olduğu için, bizde dikta rejimi zaruridir. Fakat, dikta rejimini Menderes, Endonezya'da Sukarno'nun, Pakistan'da Eyüp Han'ın tatbik ettiği gibi bizde kuramaz. Çünkü; Sukarno, ülkesinin terakkici kuvvetlerine, üniversitelilerine dayanarak hacı, hocaya karşı dikta rejimini kurmuştur. Halbuki, Menderes diktasını Said-i Nursî'nin talebe-i nurlarına, Said Bilgiç'in milliyetçiler derneğine, malûm aferistlere dayatmaktadır. Bu yönden dikta sökmez. Eğer Menderes irtica ile işbirliği yapacağına münevverlerle irticaa karşı hareket etseydi iktidarı uzun ömürlü olurdu. Menderes Eyüp Han tipi bir dikta da kuramaz. Çünkü: Eyüp Han mütefesslh bürokrasiye, aferistlere karşı, faziletli vatandaşlara dayanarak diktasını kurmuştur. Halbuki, Menderes aferistlere dayanarak faziletli vatandaşlar üzerine dikta rejimi kurmak istemiştir. Eğer Menderes fazilet savaşında yer alıp, (...) divan-ı âliye verseydi, Eyüp Han tipi bir dikta kurabilirdi. Şimdi bütün bu imkânlar geçmiştir. Fakat buna rağmen DP nefis müdafaası olarak, asılmamak için iktidarı bırakmamak zorundadır. DP fiili olarak iktidarı devam ettirebilmek için, şu dört hali, müttehldülvakit, tatbik zorundadır:

1 — İsmet İnönü'yü asmak, 2 — CHP mebuslarını tevkif etmek, 3 — CHP'yi kapatmak, 4 — Amerika'nın Ayzenhover doktrinine, veya Sovyet gönüllülerinin yardım esasına dayanarak, yurdu onların işgaline terk etmek... Bu dört tedbir bir arada alınmazsa DP diktası tahakkuk edemez, yurtta ne netice vereceği evvelden kestirilmesi imkânsız bir ihtilâl çıkar.

Bu dört şıktan ilk üçü DP tasarrufu dahilindedir. Halbuki dördüncü şık iki taraflı bir tasarruftur. Onun tahakkuk etmesi için bunu hem DP'nin hem de Amerika'nın veya Sovyetlerin arzu etmesi icap eder. DP'nin böyle bir şeyi istemesine yurtseverliği manidir. Diğer taraftan, böyle bir müdahaleye gerek Amerika'nın, gerekse Sovyetlerin milli menfaatleri müsait değildir. Çünkü: gerek DP ve gerekse CHP aynı derecede hür dünya veya Sovyet dostluğuna merbutturlar. Bunlar, DP iktidarını tutmadıkları ve onun devrilmesini tacil ettikleri takdirde iktidara CHP geleceği için, bundan ne Amerika ne de Sovyetler bir endişe duymaz. Gerek Amerika ve gerekse Sovyetler, iktidar partisini değil, vatandaşın serbest iradesiyle iktidara gelecek olan partiyi yani, halkı tutarlar. Halka karşı bir politikanın fecî sonuçlarını Amerika Şankayşek, Faruk, Nuri Essait hadiselerinde görmüştür. O halde, dış kuvvetlere dayanmak imkânsızdır. Bu vaziyette, DP'nin bir dikta rejimi kurmasına imkân yoktur. Halk ve ordu iktidarın emirlerine bir gün gelecek boyun eğmeyeceklerdir.

DP ve Menderes için tek çıkar yol, 10 yıllık politikasını terk etmesi, yani, Sovyetlerle Amerikalıların anlaşamayacakları esasına dayanan ve 30 yıldan beri CHP iktidarları tarafından takip edilen politikayı tel'in etmesidir, bu da mümkündür.

Bundan sonra da, co-existance'ı kabul etmesi ve ayrıca, daha mütekâmil bir tarzda ilk hedefler beyannamesi esaslarını tahakkuk ettirmesidir. Bunu yaptığı takdirde, CHP'ye mazisiyle bağlı olmayanlar, —ki bunlar ekseriyeti teşkil eder,— ondan ayrılır, müstakil bir parti kurarlar. Yeni parlamentoda hiç bir parti mutlak ekseriyette olamayacağı için, zaruri olarak bir koalisyon kabinesi kurulur. Müfrit hareketler parlamentoda önlenir. Ancak, hırsızlar mahkemeye verilir ve siyasî suçlular hakkında bir af çıkarılabilir. Menderes ve arkadaşları kellelerini kurtarırlar.

Menderes ve arkadaşlarının iadei itibar edebilmesi için kanaatimce şunları yapması icap eder:

I — Ceza kanunumuzda suç sayılan ve fakat bizim ceza kanunumuza esas olan İtalyan ceza kanununda (Mazini kanununda) suç olmayan birçok fiiller vardır. İlk yapılacak iş Mazini kanununu aynen ve harfiyen benimsemek (tabiidir ki, krala ve krallığa ait hükümler hariç). Bu suretle, meşrutiyetçi, şeriatçı, sosyalist, komünist... ilh. partilerin kurulması sağlanmış olur.

II — Toplantı ve yürüyüş, cemiyetler, basın... ilh. gibi, Musolini veya Hitler kanunlarına rahmet okutan kanunlar tamamen ilga edilir...

III — Sureti katiyede nispî temsil kabul edilir...

IV — İnsan hak ve hürriyetlerini teminata bağlayacak yeni anayasayı yapmak üzere bir Müessesan Meclisi, anayasa mahkemesi, vekiller mes'uliyetl kanunlarını çıkarmak lazımdır. Ayrıca, halen yürürlükte olan anayasaya aykırı hükümleri, anayasa mahkemesi kuruluncaya kadar, kaza kuvvetinin bunları tatbike mecbur tutulmaması lazımdır.

Yukarıda saydığım 4 hususu DP yerine getirecek olursa muhalefet bölünebilir. Zira bütün sınıflara hürriyet verince ve bu hürriyetin hukukî teminata samimi olarak bağlı olduğu kanaati vatandaşta hasıl olursa, pek tabiidir ki Güç Birliğinin hikmeti vücudu kalmaz. CHP de tuzla buz olur. Nitekim, 1946-1950 arasında CHP insan hak ve hürlüklerini tanısaydı, DP tuzla buz olurdu. O tarihlerde bir ara CHP'de bu cereyan bir hayli kuvvetlenmişti. Ve DP de mevcudiyetini muhafaza edebilmek için «Demokrat Köylü Partisi»ne inkilâp etmek teşebbüsüne de geçmişti. Fakat, 12 Temmuz'da DP ile İsmet Paşa arasında yapılan anlaşma bu keyfiyeti bertaraf etti. Şimdi de CHP için en büyük tehlike, DP'nin güç birliği beyannamesi hükümlerini tam olarak tatbik etmesindedir. Şunu tekrar edeyim ki, DP insan haklarını kabullenir ve fakat nisbi temsili kabul etmezse, muhalefeti parçalayamaz, iktidarı kayıtsız şartsız CHP'ye devreder. Tek parti devrinin avdeti İsmet paşanın ihtiyarına bırakılmış olur. Halbuki nisbî seçim kabul edilirse, muhtelif partiler mecliste temsil imkânını bulurlar. Mecliste hiç bir parti mutlak ekseriyeti haiz olmayacağı için koalisyona gitmek zarureti doğar. Parlamentonun lider partileri, CHP

ile DP olacağından, küçük partilerin müzaharetiyle, yine DP kabinesi kurulabilir. Hele, sosyal adalete değer verirse, ademî merkeziyete iltifat ederse, DP solcu bir koalisyonun lideri olabilir.

Kıymetli arkadaşım,

Eğer Menderes kabinesi, bu aklı selim yoluna değil de, şiddet politikasına iltifat ederse, parti içinde şu ihtimaller belirebilir:

I — DP içinde, yukarıda esaslarını arz ettiğim aklı selim yolunu tutanlar, meclis grubunda ekseriyeti teşkil edebilirler. Bu takdirde, grup Menderes kabinesini devirir.

II — DP meclis grubunda aklı selim taraftarları parti grubunda değil, fakat, CHP'lilerle beraber mecliste ekseriyeti sağlayacak miktarda olabilirler. Bu takdirde Menderes kabinesi, parlamentoda düşürülür ve bir koalisyon kabinesi kurulur.

III — DP meclis grubu, şiddet yolunda ısrar edebilir, hukukî iktidar, yerini fiili iktidara terk eder Tahkik heyeti, bir selâmeti umumiye komitesi veya konvansiyon yetkileriyle tahkim edilir. Artık ileride, olacak durumları şimdiden kestirmeye de imkân kalmaz. Bu fiilî iktidar yine diğer bir fiili iktidara yerini terk eder; Arap dünyasında veya Lâtin Amerika'sında gördüğümüz hadiseler ceryan eder.

Tevfik'ciğim,

Üniversiteliler hareketine işçiler, köylüler, istiklâlci azınlıklar (kürtler), askerler iştirak etmedikçe, fiili bir değişiklik beklenemez. Yani, bu dört kuvvet birleşmedikçe, bunları sevk ve idare eden bir parti bulunmadıkça, iktidar duruma hakim kalacaktır. Nitekim, Alman Spartaküs hareketi, köylüler karışmadığı için akim kalmıştı. Macar Belakun hareketi, sevk ve idare eden parti olmadığı için sönüp gitmişti. Üniversiteliler hareketine, barolar ve diğer meslekî birlikler iştirak ederse aydınlar cephesi kurulmuş olur. Sendikalar iştirak ederse işçi-münevver ittihadına gidilmiş olur. Doğu üniversitesi, veya liselileri bir protesto hareketine kalkarlarsa bu hareket Kürt istiklâline kadar gidebilir. Hadiseleri kontrol etme DP'nin elinden çıkar.

*

Belki hatırlayacaksın, 1950'de iktidara ilk geldiğiniz devrede, politikanı beğenmediğimi, en geç 1962'de, fizik vücudunun

dahi imhası muhtemel olduğunu, üzülerek bir arkadaş sıfatıyle yazmıştım. O mektubumun mesnedi kısaca şu idi: Türkiye tanzimattan bu yana kendi gelirleriyle geçinememektedir. Türkiye varlığını büyük devletler arası rekabetten faydalanarak onlardan borç alarak geçinmektedir. Fazla para sızdırmak için, tanzimattan bu yana daima fındıkçılık etmişizdir. Türkiye, bir gün gelecek Amerika'dan daha çok para sızdırmak için Sovyetlere kur yapacaktır. Veya, Amerika ile Sovyetler, Yakındoğu politikalarında bir anlaşmaya varacaklardır. Bu iki şıktan birinin tahakkukunda, komünist düşmanlığında veya Sovyet aleyhtarlığında ileri gitmiş olanları feda etmek milli bir zaruret olacaktır. O zaman DP iktidarda olsa bile seni fedadan çekinmeyecek ve bütün suçları sana yükleyecektir. Zira, ne başvekilin, ne başvekil yardımcısının, ne iç ne de dış vekillerinin yani ilgili bakanların göstermediği bir gayretkeşliği, yani, komünizm düşmanlığını hiç bir sebep ve zaruret yokken yaptın; bütün alâkayı üstüne çektin. Halbuki ilgili makamları işgal edenler beşeri bir süpleks gösterdiler. İşte şimdi yukarıda kaydettiğim şartlar tamamen tekevvün etti. Amerika ile Sovyetler anlaşmak üzeredir. Bu yeni devre politikasını artık müsaadenizle yazayım, DP temsil edemez. Allahına hamdet ki Menderes yakın tarihlere kadar Sovyet düşmanlığında ısrar etti. Yoksa, pekâlâ, biz de eskiden beri Sovyet dostu idik, fakat Tevfik İleri gibi düşünenler partide ekseriyette olduğu için, böyle bir yol tutmuştuk deyip, seni ve daha birkaç kişiyi tasfiye edebilirlerdi. Nitekim, Atatürk, İngilizlerle anlaşmaya memur ettiği Bekir Sami ve Nihad Reşad'ı, Sovyetlerle anlaşma olunca feda etmekten kaçınmadı. Türkiye Komünist Partisi kurucularından Refik Koraltan, bizzat kendi muavinini (Kayseri ikinci başkanını, zira kendisi Kayseri birinci başkanıydı) istiklâl mahkemesinde sıgaya çekmişti.

Demek istiyorum ki, dış politikada bir değişiklik mukadderse DP liderleri seni feda edip, İsmet paşayla, veya Sertellerle anlaşabilirler. Fakat, şansın varmış, bu iki ihtimal de şimdi bertaraf edilmiş, DP liderleriyle tam bir mukadderat birliği halindesin. Onların seni, senin onları terk etmene imkân yok. Allah sonunuzu hayretsin...

Yeni dünya şartlarının tekevvün ettiği bu devrede, artık DP'nin fonksiyonu bitmiştir. Türkiye sureti katiyede cephe po-

litikasına geçmek zorundadır. Bu cephe politikası, DP'ye (substratum-destek) olacak bir vatan cephesi değil, ancak Türkiye'nin terakkisever kuvvetleriyle hür, eşit şartlar altında bir plat-form'da olabilir. DP yukarıda yazdığım dört maddeyi kabul eder ve tatbik ederse, Türkiye'nin terakkisever kuvvetleriyle, bir cephe platformu yapılabilir. Fakat, bir cephe substratumu varit değildir. Gerçi, 1946'da, bütün gayretlerime rağmen DP ile bir platform anlaşması temin edemedim. Çünkü: Sertel-ler Türkiye'nin terakkisever kuvvetlerini DP vesayetine sokucu bir politika güttüler. Ve muvaffak da oldular.

(Hürriyet Misakı) sahte bir plat-formdu. Bu misakı tahakkuk ettirecek DP'li olmayanları da içine alacak bir heyet kurulmamıştı. Şimdi, ancak hakiki bir cephe, yani ayrı bir idare heyeti olan bir teşekkül mevzu bahistir. Vatan Cephesi bu karakterde değildir. Keza, Güç Birliği de, Millî Muhalefet Cephesi de bir CHP desteği karakterindedir, muhalefeti CHP'nin vesayeti altına almaktadır. Tıpkı, 1946'da muhalefetin DP'nin vesayeti altına girmesi gibi. 10 yıllık DP iktidarı, Türkiye terakkisever kuvvetlerinin gözünü açmıştır Artık ne iktidarı ne de muhalefeti, şartsız ve teminatsız destekleme, terakkisever kuvvetler için varit olamaz.

Aziz dostum,

1946'da Bilecik'ten, Menderes'e bir mektup yazmıştım. O mektubumda hülasaten şöyle demiştim: DP'nin bir muvazaa partisi olduğu söyleniyor. Gerçi, bu partinin kurucuları arasında mütareke yıllarının muvazaa komünist partisini kuranlar da var. Köprülü de İnönü'nün azad kabul etmez kölesidir. Fakat buna rağmen, DP'nin bürokratik kodronun teşkilinde, CHP ile, mutabakata varmış olacağına inanamam.

Siz hariç, diğer kurucuların konsekan bir demokrat olduklarından da şüpheliyim. Size gelince, politikaya serbest partiyle girdiğinize göre liberalist olmanız lazımdır.

Bana gelince, ben liberal değilim. Fakat, toplumda azınlıkta olduğum için bana çeşitli imkânlar bahşeden liberallerle, ideolojik mülahazalarla değil, stratejik düşüncelerle işbirliği etmek zorundayım. Bu yönden partinizle anlaşmaya hazırım, diye yazmıştım.

Fakat bir taraftan, insan hak ve hürlüklerine saygı gösteren Nitti ve Krenski idarelerinin feci akıbeti, diğer taraftan

Peker'in DP ve İnönü'yü tasfiye teşebbüsü, DP'yi İnönü'ye yakınlaştırmıştır. 12 Temmuz beyannamesiyle de DP İnönü'nün emrine girmiştir.

Şimdi DP'nin Türkiye'nin terakkisever kuvvetleriyle yapacağı anlaşma, 1946'da Menderes'e yazdığım ve yukarıda telhisen arzettiğim esaslar üzerinden olamaz. Zira, bu hususlar şimdi güç birliği tarafından bayrak edilmiştir. Bunlar muayyen bir cephenin değil, bütün Türkiye'nin müşterek prensipleridir. Türkiye'nin terakkici unsurlarıyla yapılacak işbirliği, insan hak ve hürlükleri mahfuz tutulma şartıyla, iktisadi cihazlanmayı sağlama, sosyal adaleti tahakkuk ettirme, kollektif barışa samimi olarak inanma, millî kurtuluşlara saygı gösterme şartıyla mümkündür.

Gerek CHP ve gerekse DP bu esaslar üzerinden Türkiye'nin terakkici unsurlarıyla işbirliğine yanaşmazlar. Çünkü: DP şimdi, tamamıyle bir açmaz içindedir ve kelleleri CHP tehdidi altındadır, bu sebepten DP ne yapıp yapıp CHP ile anlaşmak zorundadır. CHP'ye gelince, o kendini iktidara seçim yoluyla namzet görmektedir. İnsiyatif elindedir. DP hariç hiç bir kuvvetle anlaşmak zorunda değildir ve ihtiyacı da yoktur.

CHP mevcut seçim kanunuyla silme seçimi kazanacağı için DP'nin nisbi seçime yanaşmaması için çeşitli tazyiklerde bulunacaktır. Halbuki DP nispi seçimle, belki 200 kadar mebusluk kazanabilir. Halbuki mevcut seçim kanunuyla 50'den fazla mebus çıkaramaz. Eğer mevcut seçim kanunuyla yeni seçimlere gidilirse, DP tamamıyle tasfiyeye uğrar. Türkiye, seçim yoluyla tek parti rejimine döner, İnönü de Türkiye'nin Sukarno'su olur. DP liderlerinden intikamını alır. CHP'nin mecliste mutlak ekseriyeti sağladıktan sonra teröre geçeceğinin delilleri pek çoktur.

«Nerden buldun» veya, «neye yaptın» kanunları bunun ilk işaretleridir. Aşırı sağ ve sollara hürriyet verilmeyeceği hakkında Falih'in yazı yazması, Feyzioğlu'nun Batı Almanya'nın komünist partisini kanun dışı ilân etmesinin insan hakları evrensel beyannamesiyle kabili telif olduğunu yazması, bu keyfiliğin ilk işaretleridir. Hele seçimleri müteakip 6 ay içerisinde nispi temsille yeni seçimlere gidilmesinden bahsedilmemesi şayanı dikkattir.

Mevcut seçim kanunuyla yeni seçimlere gidilirse, demek

rasiye veda edilecektir. O zaman Türkiye'nin terakkisever kuvvetleri yeniden demokrasi savaşına çıkacaklardır. Bu yeni savaşa DP'nin tarihî mes'uliyetlerine iştirak etmemiş olanlar da katılacaklardır. Fakat o zaman atı almış olan Üsküdar'ı geçmiş olacaktır. Onun için daha imkân ve zaman varken, şimdi bu uyanıklığı gösteriniz! Türkiye'nin terakkiseverleriyle işbirliği ediniz! Veya bu işbirliği manilerini yıkınız!

Tekrar ediyorum: yukarıda dört maddede hülâsa ettiğim esaslar üzerinde karşılıklı anlayışla bir mutabakata, ilk gençliğimin mücadele arkadaşlarıyle, varacağımdan eminim. Bu takdirde faal politikaya karışacağım; Neşriyata başlayacağım. Yukarda saydığım dört hususa, ek olarak, siyasi suçlar için umumi affı savunacağım. Terakkici unsurların arzusuna uyarak, siz de bir af çıkarırsanız, yarınınızı teminata almış olursunuz. Artık, bir hukuk devletinde, 6-7 eylül suçluları, Kore sanıkları, tahkik komisyonu üyeliği... ilh. gibi suçlular afla kurtulmuş olurlar. Pek tabiîdir ki, (...) hiç bir zaman adli takipden kurtulamaz.

DP'nin yukarda yazdığım dört hususu yerine getirdikten sonra, onun da üye olacağı —hükmi şahsiyet olarak— bir terakkici cephe kurulur, beş, altı ay içinde bu cephe teşkilâtını tamamlar, nispî seçimle yeni seçimlere gidilir. Demokratik yoldan, lider DP iktidarı, terakkici cephenin bir üyesi olarak, koalisyon kabinesini kurar.

Kanaatimce DP için çıkar yol budur. Mamafih, takdir ve tayin hakkı sizindir. Sana, ve Birlikçi arkadaşlarıma selâm ve hürmetler ederim.

8 Mayıs 1960

Amerika'nın yakacağı yeşil ışıkla patlamanın yakın olduğu kanısındaydım. Bu kanımı Mayıs ayının 20' sine doğru Cumhuriyet gazetesinde okuduğum bir haber destekledi. Bu haber General Pertev Demirhan'ın bilmem kaçıncı yaş günü kutlama toplantısına Amerika'dan Von Papen'in katıldığı, bu toplantıda emekli ve halen görevde bulunan generallerin ve bu arada İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Fahri Özdilek'in de bulunduğu biçimindeydi. Haber çok önemliydi. Şayet

Von Papen General Pertev Demirhan'ın bundan önceki yaş günlerine de böyle yurtdışından kalkıp gelseydi bu o kadar önem taşımazdı. Ama böyle kritik bir andaki ziyareti önem taşırdı. General Pertev Demirhan'ın bir taraftan İnönü'ye, diğer taraftan kapitalist dünyaya yakınlığı bu toplantıya özellik veriyordu. Hele bizim 2. Dünya Savaşı başlangıcında sıkıyönetim komutanının idarî kararıyle sürgüne gönderilişimize Pertev Demirhan'ın sebep oluşu benim için de önemliydi. İnönü'nün Von Papen'in yeşil ışığından faydalanacağı ve bir şeyler yaptıracağını seziyordum.

27 Mayıs 1960 sabahı radyoda tahmin ettiğim olayın olduğunu öğrendim.

* Talha Balkı ile Görüşmelerim

27 Mayıs'tan epeyce bir süre sonra çalıştığım büronun telefonu çaldı. Telefonda tanıdık bir sesle karşılaştım. Bu, sevdiğim, birlikte çalıştığım, aşağı yukarı on yıldır göremediğim, mektuplaşamadığım bir dostum, «Yeni Yol» dergisi sahibi Talha Balkı'nın sesiydi. Talha Balkı Ankara'dan İstanbul'a gezmeye gelmiş, beni aramıştı. Akşam buluştuk. MBK'nin aşağı yukarı akıl hocası durumunda olan ve Gürsel kabinesinde bakan olan Amil Artus'la görüştüğünü Artus'un benim gözlerimden öptüğünü ve MBK'nin durumu hakkında ne düşündüğümü ve düzenlenecek yeni anayasanın ne şekilde olması gerektiği konusundaki düşüncelerimi bildirmemi istediğini söyledi.

Benim Amil Artus'la bir ahbaplığım yoktu. Talha Balkı ile onun yakın ilişkileri olduğunu yakından biliyordum. Amil Artus'la her ne kadar konuşmamış, arkadaşlık etmemişsem de onu yakından tanıyordum. O da bizim gibi daha önce adından söz ettiğimiz Petrograd Pastanesinin müşterilerindendi. Ben gonullu

le rahmetli Prof. Mustafa Şekip Tunç, rahmetli Saki Safter'lerin ya da rahmetli Dr. Fuat Sabit, Dr. Klein' in masalarında oturur, onlarla konuşurdum. Orada bir de Habil Adem, Sabih Alaçam'ların masası vardı. Amil Artus bu Habil Adem'lerin masasının müdavimlerindendi. Talha Balkı ise hem benim devam ettiğim masalara hem de Amil Artus'ların masalarına giderdi. Orada başka grupların da masaları vardı.

Bu itibarla çeşitli masalardaki kişiler birbirleriyle selamlaşırlar, fakat pek fazla yakınlık kurmazlardı. Amil Artus da selamlaştığım ama yakınlık kurmadığım biri idi. Buna karşılık Talha Balkı ile yakın arkadaşlığı vardı. Amil Artus'un yakın arkadaşı Sabih Alaçam'dı. Amil Artus, Habil Adem'in fikirlerinden çok faydalanmıştır, fakat onun kumpanyasında yer almamıştır.

Habil Adem benim gördüğüm, tanıdığım insanların tereddütsüzce diyebilirim ki en zekisiydi. Politik bilgi ve tecrübeleri pek çoktu. Ben şahsen onun politik bilgilerinden, tecrübelerinden çok faydalanmışımdır. Öyle sanıyorum ki A. Artus da bu konuda ondan çok faydalanmıştır. Habil Adem'i ayrıca tanıtmakta yarar vardır. Bu yüzden önceki sayfalarda onu tanıttık. Talha ile Artus'un tanışmaları ve görüşmeleri Petrograd Pastanesinde olurdu. Bunun dışında pek görüştükleri olmazdı sanırım. Bu anlattıklarım 1935 yıllarındaydı. O tarihlerden sonra bunların birbiriyle görüştüklerini sanmıyorum. Bu itibarla Artus'un benden MBK ile ilgili bir görüş isteyeceğini tahmin etmi yordum. Talha Balkı'nın bu konuda beni konuşturmak için böyle bir şeyi vesile yarattığı kanısında idim. Buna karşın 27 Mayıs hareketi ve düzenlenecek anayasa konusunda bütün düşüncelerimi bir söyleşi mahiyetinde anlattım. Şimdi neler söylediğimi anlata-

cağım: Bunun üzerine 27 Mayıs hareketinin oluşu sırasında bende doğan izlenimleri, kaygıları anlatmaya başladım: içimde büyük tereddütler ve kuşkular belirdiğini, ülkemizin karanlıklara doğru sürükleneceğinden korktuğumu söyledim. Çünkü radyo anonsları bu kanılarımı güçlendirici nitelikteydi.

Bu anonsların bir bölümü Türk Silahlı Kuvvetlerinden verilmişti. Diğer bir bölümü ise Millî Birlik Komitesi'nden, ya da Türk Milli Birlik Komitesi'nden ya da Türkiye Millî Birlik Komitesi'nden verilme şeklindeydi. Buna göre harekette dört merkez vardı 1 — Türk Silahlı Kuvvetleri, 2 — Millî Birlik Komitesi, 3 — Türk Millî Birlik Komitesi, 4 — Türkiye Millî Birlik Komitesi. Bu durumu şöyle açıklamaya çalıştım. İki olasılık vardı. Biri Türkiye'de birbirinden habersiz veya haberli dört kuruluş 27 Mayıs'ta ayrı ayrı ya da bir arada bir hareket yapmayı kararlaştırmışlar ve bunu başarıyla sonuçlandırmışlardı. Buna göre hareket bir cunta hareketi idi. İkinci olasılık ise hareket genelkurmay harekât dairesince düzenlenmiş ve personel dairesince gerekli kişiler istenilen yerlere atanmışlar ve hareketi başarmışlardır. Buna göre ise hareket bir prononsiyamento (devlet üst kademelerinin duruma el koyması) hareketi idi. Şayet bu hareket bir prononsiyamento hareketi idiyse hareketin başarıyla sonuçlanmasından sonra hareketin yönetimi genelkurmay harekât dairesi ile personel dairesinin yani genelkurmayın yönetiminden çıkmış dört çeşitli merkez belirmişti.

Büyük kaygım şuydu. DP'yi devirdikten sonra bu dört merkezin birbirlerine girmesi ve Türkiye'de tam bir başsızlığın (anarşinin) patlak vermesiydi. Türkiye'de halka dayanan ilerici, devrimci bir partinin olmayışı da toplayıcı rolü oynayacak bir hareketi imkân-

sızlaştırıyordu. Bu durum Türkiye'nin parçalanmasına yol açabilirdi.

Kısa bir süre sonra bu kaygım ortadan kalktı. Türk ve Türkiye Millî Birlik Komiteleri sözleri ve Türk Silahlı Kuvvetleri sözleri ortadan kalktı. Harekete Millî Birlik Komitesi sahip çıktı. Artık Türkiye'nin bölünmesi, parçalanması, anarşinin olması kaygım kalmamıştı. Şimdi şu soru ortaya çıkıyordu. Millî Birlik Komitesi bu hareketi ne için yapmıştı ve bundan sonra neler yapacaktı? Millî Birlik Komitesinin yayınladığı bildirilere bakılacak olursa hareket «anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruiyetini yitirmiş iktidar» yerine «meşru iktidarı» getirmek amacına yönelikti. Bakanlar kurulunun ve DP'nin meşruiyetini yitirdiği açıktı. Ama, meşruiyetini yitiren iktidar Bakanlar kurulu muydu yoksa TBMM miydi? Bu nokta açığa çıkarılmamıştı. Meşruiyetini yitirmiş iktidara Türkiye Büyük Millet Meclisi de dahil miydi değil miydi? sorusu ortaya çıkıyordu! Bu temel soru idi. Soruya vereceğimiz cevap MBK (Millî Birlik Komitesi)'nin ne tarzda çalışacağını ortaya koyacaktı. Şayet Türkiye Büyük Millet Meclisi meşruiyetini yitirmemişse bu takdirde MBK'nin DP milletvekillerini enterne etmesi TBMM'nin DP'den başka milletvekillerini, yani «meşru» milletvekillerini toplantıya çağırması meşru Meclisin ülkenin kaderine el koyması ve bu Meşru Meclisin vereceği karara göre de MBK'nin ve DP'nin durumunun saptanmasıydı.

Yok MBK eğer TBMM'in de «meşruiyetini» yitirdiğini kabul ederse bu tkadirde TBMM'ni de feshedip TBMM üyelerinin hepsini adalete teslim etmesiydi.

MBK bu konuda ne birinci ne ikinci yolu izledi. Bu suretle hareketinde ilk tutarsızlık bu şekilde ortaya çıktı. Hareketin başlangıcı tutarsız olunca bütün

seyir tutarsız oldu. Rahmetli Esendal'ın sık sık kullandığı bir terimi onu anarak burada söyleyeyim. «Yanlış rota, doğru seyir!» MBK'nin tasarrufları da böyle olmuştur.

MBK, CHP milletvekillerinin meşruiyetini kabul etmiş, fakat TBMM'nin meşruiyetini kabul etmemiştir.

İkinci soru ise «Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyle meşruiyetini yitirmiş bir iktidarın T Ceza Kanununun 146. md. ne göre yargılanıp yargılanamayacağı» idi.

Malûmdur ki TCK'na kaynaklık eden İtalyan Ceza Kanununda 146. md. ye eş bir madde yoktur. Bu madde Refik Şevket İnce tarafından teklif edilerek kabul edilen «Hıyanet-i Vataniye» kanununun yürürlükten kalkmasından sonra ve bu kanundaki suçların genişletilerek 146. md. biçimine getirilmesidir.

DP milletvekillerinin meşruiyetlerini yitirmelerinin ve 146. md. kapsamına girmelerinin nedeni bu maddedeki unsur-u cürmi'lerden Teşkilât-ı Esasiye kanununun tağyir ve tebdili idi. Oysa MBK'nin çıkardığı 1 no'lu kanun Teşkilât-ı Esasiye Kanununu devlet teşkilat kanunu olarak görüyor ve bu kanunu kökten tağyir ve tebdil ediyordu. Teşkilât-ı Esasiye Kanununun ne tarzda tağyir ve tebdil edileceği de Teşkilât-ı Esasiye kanununda yazılıdır. Bunun dışında tağyir ve tebdil 146. md. kapsamına girer.

Bu durumda DP'li parlamenterlerin 146'yı ihlâlden yargılanmaları imkânsızlaşmaktadır.

Üçüncü soru MBK «meşruiyetini yitirmiş iktidar» yerine «meşru iktidarı» getirmeyi amaçladığına göre kendisinin meşru olması gerekir. Bir kuruluş iktidarı gayrimeşru yoldan gelse bile halkoyuna baş vurarak; iktidardaki tutumuyla meşruiyet kazanması mümkün

dür. MBK meşruiyet kazanma doğrultusunda niçin bir çaba göstermemiştir. Bu da bir soru olarak ortada idi.

Öte yandan MBK'nin yaptığı işlere bakarak onun yaptığının meşruiyetini yitirmiş iktidar yerine meşru bir iktidar getirmek yani bir lejitimizm yapmak değil yasamanın üstünlüğüne dayanan 1924 anayasası yerine kuvvetler ayrılığına dayanan, yasamayı yargı organlarının denetimine bağlayan sosyal kurumlara özerklik tanıyan yeni bir anayasa getirme yani bir lejitimizm değil, bir devrimdi.

27 Mayıs'ı meşruiyetini yitirmiş iktidar yerine meşru iktidar getirmek olarak görmek onu CHP için yapılmış bir hareket olarak görmek demektir. 27 Mayıs'ı meşruiyetini yitirmiş bir iktidarı devirme hareketi olarak görmek aynı zamanda Menderes hükümetinin Amerika'ya daha fazla ödün vermemesi, Sovyetlerle iyi dostluk ve komşuluk ilişkileri kurmak istemesi çabalarını halkın onaylamadığı biçiminde nitelemektir. Dolayısıyle de meşruiyet tezi Amerika'nın görüşlerine yakın sayılabilecek bir niteliktedir. Buna karşılık bu hareketi 1924 anayasası yerine yeni bir anayasa getirmek olarak görmek, Türkiye ilerici, devrimci halkının çıkarına yapılmış devrimci bir hareket olarak görmek demektir. Gerçekte 27 Mayıs'ta bu iki nitelik içiçe ve yanyana bulunuyordu. İlerici, devrimcilerin ödevi bu hareketi meşruiyet hareketi niteliğinden çıkarmak ona devrimci bir karakter kazandırmaktı.

Bunları anlattıktan sonra düşüncemi söyle düğümledim: 1) Millî Birlik Komitesi fetvacı profesörlerin fetvasıyla meşrulaşmış olmaz. Meşrulaşması için çok değil bir ya da iki maddelik bir program yapmalı ve halkoyuna sunmalıdır.

2) MBK köklü reformları yapmadan, TCK'dan 141, 142'yi çıkartmadan, sendikaların etkin bir biçimde işler hale gelmesini sağlamadan, köy işletmelerini gerçekleştirmeden iktidardan ayrılmamalıdır.

3) Geniş bir özgürlük ortamı içerisinde yeni bir anayasa esaslarının kamuoyunda serbestçe tartışılmasını sağlamalı ve iktidarı bırakacağına yakın bir tarihte anayasayı halkoyuna sunmalı ya da yeni bir anayasa düzenlemek üzere Kurucu Meclis seçimine gitmelidir. Ayrıca Prof. S. Sami Onar'ın başkanlığındaki komisyonun «Anayasa Anketi»nin her maddesine cevaplarımı da Talha Balkı'ya bildirdim. Talha Balkı bu cevaplarımı düzene koyup Amil Artus'a ve Sıddık Sami Onar'a sunacağını bildirdi, yanımdan ayrılıp tekrar Ankara'ya döndü. Bu dönemde Talha Balkı'dan epeyce mektup aldım, fakat hiç birini cevaplamadım. Talha Balkı Ankara'dan yeniden geldi. Amil Artus'un görüşlerimi nasıl karşıladığını sordum. «Biz bir anayasa düzenleyeceğiz. Bunu halkoyuna sunacağız. Halkın olumlu cevabı halinde 27 Mayıs da meşruiyet kazanmış olur. Varsın anayasanın halkın onayının alınmasına kadarki süresinde meşruiyetimiz askıda kalsın, çünkü bizim iktidarda kalmaya niyetimiz yok. En kısa bir sürede iktidarı halkın isteğine bırakacağız» şeklinde konuştuğunu söyledi.

* Fehmi Yazıcı ile Görüşmelerim

Rahmetli Fehmi Yazıcı arkadaşımla 1934-1935 yıllarında Petrograd Pastanesinde rahmetli Mustafa Şekip Tunç hocamızın masasında tanıştık. Rahmetli arkadaşım da Şekip beyin masasının müdavimlerinden di. Burada başlayan arkadaşlığımız ölümüne kadar devam etti. Ancak benim iş hayatı dolayısıyla Anadolu'ya gidişim ve onun ana ve babasının ölümüyle Mardin'

taki arazisinin başına gitmesi münasebetiyle ilişkilerimizin arası kesildi. Bu kesiklik döneminde mektuplaşmalarımız vakî olmadı.

Talha Balkı ile görüşmelerimiz sırasında bir gün yine büronun telefonu çaldı. Telefonu açan Fehmi idi. Fehmi Maraş'tan İstanbul'a gelmiş beni aramıştı. Rahmetliyle buluştuk. Durumunu şöyle özetledi: «Gerek babamdan ve gerek anamdan bana kalan bütün mirası tasfiye ettim. Borçlar çıktıktan sonra elime 25-30 bin lira dolayında bir para kaldı. İhtilâflı bir 10 bin lira kadar daha para var. Bütün malî imkânım bundan ibaret. Bu parayla geçimimi sağlayabilmem için İstanbul'da ne yapabilirim?»

Elinde bir ihtisası olmadığına göre bu para o dönemlerde «önemsiz» bir paraydı. Ben kendisine, krediyle bir matbaa kurmasını ve yayın işleri yapmasını salık verdim. Birlikte yaptığımız araştırmalarda bu paranın yetersiz olduğu sonucuna vardık.

O tarihlerde rahmetli arkadaşım Alaaddin Hakgüder'in malî durumu bozulmuştu. İş yapmak için para sıkıntısı içindeydi. Hakgüder, Fehmi'nin geçimini üzerine almak ve Fehmi'nin çıkaracağı bir dergiyi finanse etmek, Fehmi de Alaaddin'in piyasa işlerini izlemek ve yanında çalışmak kaydıyla elindeki paranın bir kısmını ona borç vermeyi teklif etti. Alaaddin de uygun gördü. Bu suretle Fehmi Yazıcı'nın son miras parasıyla «Yeni Yol» dergisinin çıkması sağlandı. Gerçi daha önce yukarıda anlattığımız gibi bu dergi 1940'dan 20 yıl sonra yeniden çıkmaya başlayacaktı.

Daha önce Talha Balkı ile yaptığımız konuşmalardan MBK'nin iktidarı CHP'ye bırakıp bırakmamakta kararsız olduğunu, iktidarda kalırsa ne yapacağını kestiremediğini anlatmıştım.

Bendeki genel kanı MBK iktidarı CHP'ye devrettiği takdirde Türkiye'nin kısa bir süre sonra yine milli şef düzenine dönüşeceği, polis devletinin bütün özellikleriyle geri geleceği biçimindeydi. Bu nedenlerle MBK'ne iktidarı CHP'ye devretmemesi ve köklü reformları yapmasını anlatacak bir yayının gereğine inanmıştım. Böyle bir yayını MBK'nin bütün üyeleri olmasa bile önemli bir kısmının bunu benimseyeceği inancındaydım.

Bu yüzden Fehmi Yazıcı'nın bu isteğine olumlu cevap verdim. TCK 141. 142.'nin yürürlükte olması ve MBK'nin iktidarı CHP'ye devretmemesini savunacağımızdan CHP'nin herhangi bir provokasyonuna düşmemek için çok dikkatli olmamız gerekeceğini söyledim. Bu itibarla, kendisine, yapacağımız yayının diğer insan hak ve özgürlüklerini savunan dergilerden içerik bakımından farklı olamayacağını ve dolayısıyle okuyucu tarafından tutunamayacağını söyledim. Derginin okuyucuyu çekebilmesi için «Yeni Yol» dergisinin adının altına «Sosyalist Dergi» adının konulmasını söyledim. Böylelikle dergi, biçiminde sosyalist, özde ise sosyalist değildi. Derginin bütün sosyalistleri, ilericileri sinesinde toplayacak biçimde bir «geniş cephe» ya da bir kitle dergisi niteliğinde olmasını önermiştim. Bu yüzden derginin insan hak ve özgürlüklerine saygılı olan her yazıya sosyalist niteliği ne olursa olsun açık tutulmasını gerekli bulmuştum.

Fehmi Yazıcı, geniş bir yazar kadrosu sağlamak amacıyla harekete geçti. Birçok kişilerle ve bu arada Mihri Belli ile de görüştü. Onun da derginin redaksiyon kuruluna girmesini sağladı. Tanıdığı kişilerden yazı toplamaya başladı. Dergiye sağlanan yazıları bana okudu. Yazıların hemen hepsi yasalarımızın güvencesinde olan fikirleri savunuyordu. Hiç birinde suç

unsuru yoktu.

Yazılar bir sosyalist cephe, ya da bir sosyalist kitle dergisinde yer alabilecek nitelikteydi. Derginin redaksiyonunu görüşmek üzere Fehmi Yazıcı beni kaldığı otele çağırdı. Orada Mihri Belli ve önceden tanıdığım bir arkadaş da vardı. O tarihe kadar Mihri Belli ile tanışmamıştım. Tabiî gıyaben tanıyordum. İlk kez Fehmi'nin kaldığı otelde karşılaşmış olduk. Fehmi, Mihri, ben ve önceden tanıdığım diğer arkadaş derginin redaksiyonunu görüşmeye başladık. Önceden tanıdığım arkadaş dergiyle bir ilişiğinin olmadığını ve yazı da veremeyeceğini söyledi. Böylelikle derginin yazı sorunu Fehmi, Mihri ve benim aramda kaldı. Ama bu arkadaş sırası geldiğinde konuştu ve görüşlerini bildirdi. Mihri Belli özetle derginin insan hak ve özgürlüklerini savunmasını «tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye»nin kurulmasına değin MBK'nin iktidarı bırakmamasını savunmayı ve bu alanda MBK'ne yardımcı olunmasını önerdi. Ben de Fehmi de bu görüşlere aynen katıldık. Böylece sosyalizm konusunu ilk ve güncel bir sorun olarak ele almamayı uygun gördük. Buna karşılık aramızda bulunan arkadaşımız sosyalizmin ilk ve güncel konu olarak alınmasını önerdi. Bu konuda Mihri Belli ile tartışmaya geçti.

Derginin birinci sayısında Mihri Belli «Toprak Reformu» ve «İsmet Paşaya Açık Mektup» başlıklarında iki yazı hazırladı. Ayrıca batılı gazetelerden Türkiye gazetelerinde yer almayan sosyal reformlarla ilgili haberleri de derledi. Ben de «Eski Yunan'da Demokrasi» konulu bir inceleme hazırladım. Yazılar Ekicigil matbaasında basılmak üzere Fehmi tarafından verildi. Yazıların önemli bir kısmı dizildi. Düzeltmeleri yapıldı. Baskıya gireceği sırada matbaacı dergiyi basamayacağını söyledi ve yazıları geri verdi, fakat aldığı

parayı geri vermedi. Daha sonra benim «Eski Yunan' da Demokrasi» ve Mihri Belli'nin «İsmet Paşaya Açık Mektup» yazılarının kaybedilmiş olduğunu gördük. Ben bu olayı MBK'nin bu iki yazıdaki yani «Eski Yunan'da Demokrasi» ve «İsmet Paşaya Açık Mektup»taki fikirlerimizin yayılmasını istemediği biçiminde yorumlamıştım. «Eski Yunan'da Demokrasi» yazımızda biz özyönetim'i (kurumların kendi kendilerini yönetmesi) telkin etmeye çalışıyorduk. Mihri Belli ise yazısında İsmet Paşa'nın köklü reformların yapılmasına ve gerçek demokrasinin uygulanmasına yatkın olmadığını telkin ediyordu.

Pek doğaldır ki matbaacı bunu kendiliğinden yapmış olamaz. Bu olay MBK'nin derginin çıkmasını arzulamadığının bir işaretidir. Bunu arzulamayışının nedenini dergilerdeki yazılarda aramak gerekir. Bu da diğer gazete ve dergilerde yer almayan bize özgü fikirlerden gelmiş olsa gerektir. Bunlar da:

1- Mevcut anlaşmalardaki ulusal egemenlik ve ulusal bağımsızlığımızla bağdaşmayan kapitüler hükümlerin MBK'ce derhal tek taraflı olarak yürürlükten kaldırılması,

2- MBK'nin gerekli sosyal reformları yapmadan iktidarı bırakmaması idi.

Buna göre MBK'nin bu iki teze karşı olması gerekirdi. Bu iki tezden birincisine MBK'nin karşı çıkması varit olamazdı. Ancak bu görüşün o tarihlerde öne sürülmesi politik konjonktüre uygun düşmeyebilirdi. Bu nedenle bu fikrin yayınlanmasını dış politika bakımından istemeyebilirdi. Ancak MBK özgürlükçü olduğuna göre bizim bu görüşümüzün MBK'nin dış politikasına bir zarar getirmesi söz konusu olamazdı. O halde MBK'nin dergimizin yayınlanmasını istemeyişi ikinci nedene bağlanıyordu. Bu nedenle MBK'nin kök

lü reformları gerçekleştirmeden iktidarı CHP'ye bırakmamasıydı. Buna göre dergimizin yayınının durdurulmasını MBK'den iktidarı CHP'ye devretmek görüşünde olanların istediği ve CHP'lilerin arzuladığı bir görüş olabilirdi. Oysa bu görüş de geçersizdi. Çünkü bizim bu tezleri yaymamız halinde MBK'de iktidarı CHP'ye devretmekten yana olanlar yine MBK'deki iktidarı CHP'ye devretmekten yana olmayanlara sizin istediğiniz şey komünistlerin arzusudur. Siz komünistlerin arzularına alet oluyorsunuz gerekçesiyle hareket edebilirlerdi. Öyleyse derginin çıkışını önleme hareketi iktidarın devredilmesinin aleyhinde olmamıza dayanıyordu. Buna göre bu konuya değinmemek şartıyla yayın yapılabileceğinin mümkün olabileceği kanısındaydım. Çünkü o tarihlerde MBK'den yana ciddî bir yayın da yoktu.

O sıralarda Refik Tulga İstanbul valiliğine atanmıştı. Fehmi Yazıcı bana Refik Tulga'nın Maraşlı ve ünlü Evliya ailesinden olduğunu, Fehmi kendi annesinin de bu Evliya ailesiyle akraba olduğunu söyledi. Bu durumda Refik Tulga'yı ziyarete gidip tebrik edeceğini söyledi. Bunun üzerine ben de ona «Yeni Yol»un macerasını anlatmasını ve MBK'nin iktidarı devretmesi ya da devretmemesi konusuna değinilmemek şartıyla yayın yapabilmemizin mümkün olup olamayacağını sormasını söyledim. Bu konuşmamızdan sekiz-on gün geçtikten sonra bir gün Fehmi Yazıcı bana derginin çıkarılmasında bir sakınca olmadığını söyledi. Ben de kendisine «Refik Tulga ile görüştün de mi bu kanıya vardın?» dedim. «Hayır» dedi. «Başka bir yetkiliyle görüştüm. Ona güvenerek söylüyorum» dedi. Bu yetkilinin kim olduğunu sordum. Bana adının söylenmemesi üzerine yemin ettirdi. Bu yüzden söyleyemeyeceğim dedi. Ben de ısrar etmedim. Fehmi Yazıcı dergiyi

basacak yeni bir matbaa buldu ve «İsmet Paşa'ya Açık Mektup» ve «Eski Yunan'da Demokrasi» hariç diğer yazıları yeni matbaaya dizilmek üzere verdi. Ben de Fehmi'ye ayaküstü sosyalizm konusunda bir yazı yazdırttım. Onu da matbaaya verdik. Dergi basıldı, fakat piyasaya çıkmadan toplatıldı. Derginin sahibi Fehmi Yazıcı da gözaltına alındı. Fehmi Yazıcı'nın gözaltına alınışından sonra da Mihri Belli, Aziz Ziya ve ben gözaltına alındık. Yürürlükteki yasalara göre polis bir ay gözaltında tutabildi. Bu süreyi polis nezarethanesinde geçirdikten sonra sıkıyönetim mahkemesince tutuklandık. Harbiye'ye gönderildik. Harbiye, Balmumcu ve polis nezarethanesinde toplam olarak tam yüz gün tutuklu kaldık. Polisteki sorgumuz genellikle «Yeni Yol» dergisindeki yazılarımız üzerineydi.

Bilinmektedir ki basın suçlarının hazırlık tahkikatı olmadığından, polisin yazılarımız üzerine bize sorgu sorması yasadışı bir işlemdi. Birinci Şubedeki sorgum sırasında onlara basın suçlarının hazırlık tahkikatı yoktur. Bu nedenle «siz bana sorgu soramazsınız» biçiminde bir karşı koymada bulunabilirdim. Oysa böyle bir şey yapmadım. Yapmayışımızın nedeni tutuklanmamızın yazılarımızdan dolayı değil, iktidarın MBK'den CHP'ye devri sırasında basında tarafımızdan bir muhalefetin yapılmasını önlemeye yönelik bir tedbir olmasındandı. Bu durumda basın suçlusuyuz diye bizi gözaltına alamazsınız dediğimiz takdirde bizi gözaltına almak için çok daha ağır bir suç uydurabilirlerdi. Bu da çok kolaydı. Bize yüklenen suç 142. md. ye muhalefetti. Bunu kolaylıkla 141. md. ye muhalefet biçimine sokup çok daha ağır sonuçlar verici durumlar yaratabilirlerdi. Bir No.lu Sıkıyönetim

Mahkemesine 142'ye muhalefetten sevkedildik. Mahkeme benim ve Aziz Ziya'nın avukatı olan Mehmet Ali Aybar ve İhsan Altay'ın avukatımız olmasını kabul etmedi.

Bilinmektedir ki askerî ceza mahkemeleri usulü kanununda baroda kayıtlı her avukat askerî mahkelerde avukatlık yapamaz. Avukatı mahkemenin kabul etmesi gerekir. Mahkeme bizim avukatları kabul etmediğinden biz avukatsız olarak yargılandık. Fehmi Yazıcı'nın avukatı Vecdi Yarman'dı. Mahkeme onun avukatlığını kabul etti. Mihri Belli'nin avukatı Olcayto İlter'di. Mahkeme onu da kabul etti. Bunlardan Vecdi Yarman o tarihlerde CHP Zeytinburnu İlçe başkanıydı. Olcayto da daha sonra TİP (Türkiye İşçi Partisi)'in genel sekreterliğini yapmıştır.

Yargılama genellikle M. Belli'nin Toprak Reformu yazısı üzerinde duruyordu. Bu yazı aynen daha sonra «Türk Solu» dergisinde yayınlanmıştır. Bu yazıyı yayınlanmadan önce ben, Mihri, Fehmi, İhsan Altay birarada okumuştuk. Yazının sosyalistlikle yakından ya da uzaktan hiç bir ilişkisi yoktu. Mihri Belli, bu yazıda toprakta özel küçük parsel mülkiyetini öngörmekte ancak özel mülkiyetin ne çok fazla küçülmesini ne de çok fazla büyümesini önleyici, küçük parsel mülkiyetinin bekasını sağlayıcı bir reform yapılmasını ve buna uygun bir veraset sisteminin gerçekleştirilmesini öneriyordu. Savunulan mülkiyet medenî kanunumuzda yer alan aile yurdu mülkiyetidir. Sosyalistlikle u zaktan ya da yakından ilgili değildir.

Ben bu yazı okunurken herhangi bir polemiğe yer vermemek için konuşmadım. Sorgu sırasında da bu

yazı üzerinde lehinde ya da aleyhinde hiç bir görüş belirtmedim.

Belli, bu yazıyı dergiye vermeden önce millî emniyet müfettişlerinden Kâzım Kap'a okumuş. O da yazının anti-sosyalist espirisini kavrayamamış bunu ilerici, devrimci bir görüş olarak ele almış ve Mihri'ye Ekrem Alican ile görüştükten sonra yayınlanabilip yayınlanamayacağı konusunda ben sana tekrar bilgi veririm demiş. Daha sonra Ekrem Alican bey yazının yayınlanmasında bir sakınca olmadığını ancak yazıda Mihri'nin adının bulunmaması gerektiğini söylemiş. Belli, «Toprak Reformu» yazısı ile ilgili bu olayı sıkıyönetim mahkemesinde anlattı. Mehkeme hakimi bu durumu zapta geçirdi, sorgumuz da tamamlanmış olduğundan mahkeme de o celsede tutuksuz olarak yargılanmamıza karar verdi. Dergi incelenmek üzere bilirkişi heyetine gönderildi. Heyette Prof. rahmetli Sabri Esat Siyavuşgil, Prof. S. Erman ve Prof. Edip Çelik vardı. Heyet dergide 142. maddeye teğet bir durum olmadığını bildirdi. Mahkemece beraat ettik.

Ayrıca evlerimizde yapılan araştırmada Talha Balkı'nın Ankara'dan bana yazdığı mektuplar dolayısıyle Talha Balkı hakkında da kovuşturma açılmıştı. Talha Balkı'nın evinde bulunan bana gönderilmek üzere yazdığı, fakat gönderemediği bir mektup bulundu. Bu mektuptan dolayı Talha Balkı aleyhine de bir kovuşturma açılmıştı. Yargılamada okunan mektupta özetle İsmet Paşa'nın Ankara Devlet Tiyatrosunda Sovyet Bolşoy Balesini izlemeye gittiğini, orada baleyi takdirle alkışladığını, yazdığının bu suretle 142 maddeye teğet bir durum doğduğu söyleniyordu. Mahkeme bu mektubun suç olamayacağını kabul etti. O nun da beraatine karar verdi.



HAFTALIK SOSYALİST GAZETE

yeniyol

Bağımsız politikaya doğru

Çıkarken

Kuvayi Milliye Ruhu

Birinci B.M.M. Beyannamesi

Türkiye Cumhuriyeti 8 Temuz 1948 den 27 Mayıs 1960 Yılına Kadar tam bağımsız devlet değildi

Yeniyol Dergisi'nin Birinci Sayfası

* Sosyalist Parti İle İlişkilerim

«Yeni Yol» dergisinin beraat edişinden sonra özel işlerimi çevirmek üzere Ankara'ya gittim. «Yeni Yol» dergisi dolayısıyle tutuklu kaldığım yüz gün içinde doğaldır ki işime devam edemedim. Devam etmediğimden dolayı nezarethanede bulunduğum onbeşinci günde işime son verildi. Beraat edince işyerime gittim. Beni işe almadılar. Bir çözüm bulmak için Ankara'ya gittim. Rahmetli Suphi Taşhan arkadaşım yoluyla tanıştığım ve değer verdiğim arkadaşım avukat Şükrü Bıçakçı'nın yazıhanesine gittim. Bıçakçı arkadaşım «Sosyalist Parti»nin yürütücülerindendi. Onun yoluyla avukat Minnetullah Haydaroğlu ile tanıştım. Kafa-

sı işleyen değerli bir arkadaşımızdı. O da Sosyalist Partinin (SP) yürütücülerindendi. Rahmetli Alaaddin Tiritoğlu'na telefon edildi. Kendisi Sosyalist Partinin genel sekreteriydi. Onunla da tanıştım. Gerçi daha önce rahmetli Esat Adil Müstecabî'den Tiritoğlu'nun sosyalist olduğunu ve «Türkiye Sosyalist Partisi»ne girmek için baş vurduğunu işitmiştim.

Aslına bakarsanız bu tarihten çok önce 1934 yıllarında «Petrograd Pastanesi»ndeki konuşmalarda CHP saflarında sosyalistlerin bulunduğunu ve bunların başını Tiritoğlu'nun çektiğini duymuştum. Yine bu partinin kurucularından Y. Müh. M. Beliğ'i de tanıyordum. Öğrencilik yıllarımızda Y. Müh. Mektebinde benden üç dört yıl geride idi. Ama onunla okul sıralarında tanışmıştım, sosyalizme eğilimli olduğunu biliyordum. Ayrıca babamın yakın arkadaşı B. Beliğ beyin yeğeni oluşu da ona sempati duymam için yeterliydi. Sosyalist Partinin ileri gelenleriyle konuştum. «Sosyalistlere Açık Mektup» kitabımda yayınladığım Tiritoğlu'ya hitaben yazdığım mektupta belirttiğim nedenlerle Sosyalist Partisine üye oldum. İş aramak üzere gittiğim Ankara'dan iş bulamadan döndüm.

Sosyalist Parti yürütücüleri beni Şûra üyeliğine atadılar. Ayrıca İstanbul İl müteşebbis heyeti başkanlığına seçtiler ve daha sonra Sosyalist Parti ile Türkiye İşçi Partisinin birleştirilmesi konusunda bana yetki verdiler. Şûra üyesi olarak esaslı bir çalışmalarım olmadı. Buna karşılık İstanbul il müteşebbisliği ve TİP (Türkiye İşçi Partisi) ile görüşme konuşunda önemli çabalarım oldu. Şimdi bunları anlatayım:

* SP'nin İl Müteşebbis Heyeti Çalışmaları

1961'de SP'nin İstanbul il müteşebbis heyeti başkanlığına atanmam üzere Tiritoğlu'ya bir mektup

yazdım. Bir il merkezi binasının, bir okuma salonu bir de haftalık derginin çıkartılması imkânlarının sağlanması halinde bu görevi yapabileceğimi bildirdim. Olumlu karşılık aldım. Tiritoğlu, bu işler için gerekli finansmanın Dr. Suat Devrim hanımca sağlanacağını bildirdi. Suat hanımın adresini de verdi. İl müteşebbis heyeti üyeliği için rahmetli Nasuhi Baydar beyi de tavsiye etti. Başkaca bir tavsiyesi olmadığını bildirdi. Nasuhi Baydar beyle beni Sosyalist Parti üyelerinden İzzet Mustafaoğlu tanıştırdı. Taksim Talimhane meydanındaki apartman dairesinde uzunca bir konuşma yaptık. Nasuhi Baydar uzun süreler CHP'de çalışmış, milletvekilliği yapmış, devlet işlerinde çalışmış, tecrübeli bir kişiydi. Bu itibarla görüşmelerimiz pratik sonuçlar elde etme bakımından yararlı oldu. Vardığımız sonuçlar özetle şunlardı:

Siyasal iktidar biçimde sosyalist, özde demokrat örgütlenmelere, politik konjonktür açısından yani Amerika ve Rusya ilişkilerinde denge kurmada zorunluk duyabilir. Bu nedenle bu nitelikteki bir partiye izin verebilir. Fakat iktidarı almaya yönelik bir Sosyalist Partiye, iktidar nimetlerini elinden kaçırmamak isteyen iktidar partisi taraftar olmaz. Ona TCK 141. 142. md. uygular. Bu bakımdan siyasal iktidarın hangi dozaja kadar 141. 142. md. uygulamayacağını bilmek lâzım gelir. Biz ya bu sınırı kabul eder, parti çalışmalarımızı yaparız ya da bu sınırı yeterli görmez partiden ayrılırız sonucuna vardık. O tarihlerde Ankara' da Beden Terbiyesi konusunda bir toplantı varmış. Bu toplantıya Nasuhi Baydar da davetliymiş. İşte bu Ankara seyahatinden faydalanarak siyasal iktidarın, baskı gruplarının yetkili kişileriyle 141. 142. md'nin hangi sınırlar içinde uygulanabileceğini araştıracağını, bu görüşmelerin olumlu sonuç vermesi halinde il

müteşebbis heyetinde çalışabileceğini ve sonucu bana bildireceğini söyledi. Ankara'ya yaptığı ziyaret sonucu olumlu olmamış, daha Ankara'da Tiritoğlu'ya bu kuruluşta çalışamayacağını söylemiş. İstanbul'a dönüşünde beni aramak gereğini duymadı, ben de onu aramadım. Böylelikle Nasuhi Baydar hikâyesi tarihe karıştı. Parti İstanbul il müteşebbis heyeti için ilk teması yazar Ertuğrul Şevket'le yaptım. Olumlu karşılık aldım. Yazarlardan tanıdıklarından bu işlere kimlerin yatkın olabileceğini sordum. Bazı adlar üzerinde görüşmeler yaptık. Ertuğrul Şevket «Sosyalizm ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi» adlı yapıtın ilk çevirmeni Zühtü Uray'ı ve Fuat Köprülü'nün oğlu Orhan Köprülü'yü müteşebbis heyet üyeliğine inandırabileceğini söyledi. Kendisinden ayrıca Rum, Ermeni, Yahudi azınlıklardan birer kişinin müteşebbis heyette bulunmasını sağlamasını rica ettim. Buna da olumlu cevap aldım. Bunun üzerine Ertuğrul Şevket'le birlikte Dr. Suat Devrim hanımın ziyaretine gittik. Suat Devrim hanım bizi olumlu karşıladı. Konuya yatkın olduğunu gördüm. Dr. Suat Devrim hanım Paris'te tıp tahsil etmiş. Tiritoğlu ile orada tanışmış, sosyalist olmasa bile özgür düşünceli, ileri görüşlü bir hanımdı. Kendisinde partimizin il müteşebbis heyeti üyeliği ve Kadınlar Kolu başkanlığı için gerekli bütün meziyetleri gördüm. Suat hanım rahmetli Burhan Toprak'la evlenmişler, ayrılmışlar, bu evlilikten bir de tabiat garibesi çocukları olmuş, çocuk da Suat hanımın yanındaymış, Suat hanımla görüşmelerden memnun ayrıldık. Çalışmalarımıza gerek ben gerek Ertuğrul Şevket hız verdik. Ertesi hafta yine Suat hanımın ziyaretine gittik. Bu sefer bize karşı olan durumunun değiştiğini gördük. Sonuç olarak bize hayatta tek varlığının ve yaşamasının, didinmesinin nedeni tabiat gari

besi olan çocuğunun bakımı ve büyümesi olduğunu söyledi. Toplum konularıyla ilgilenemeyeceğini belirtti. Bu durumu şaşkınlıkla karşıladık, çünkü bir haftada böyle bir değişiklik olamazdı. Bu duruma neden olan husus bundan önceki görüşmelerimizde de vardı. Demek ki bundan önceki görüşmemizden sonra bizim bilmediğimiz bazı olaylar olmuş olacak ki Suat hanımda bu değişiklik olmuştu.

Sonradan öğrendik ki bizim Suat hanımla görüşmemizden sonra adını açıklamak istemediğimiz bir kişi onun ziyaretine gitmiş ve kurulacak partinin komünist bir parti olduğunu, kendisinin kamuflaj olarak kullanılacağını ve kendisinin sömürüleceğini, bundan dolayı da başına kazalar ve belâların geleceğini söylemiş ve korkutmuş. Suat hanım da bu konuşmadan çok korkmuş ve partiyle ilişkisini kesmiş. Bunu daha sonra Tiritoğlu'dan öğrendim. Suat hanımın Tiritoğlu'ya güveni olduğu için bu görüşmeyi ona da açmış, kendisinin de bizden sakınması gerektiği doğrultusunda tavsiyede bulunmuş. İlk bakışta Suat hanıma gidip bizim aleyhimizde konuşma yapmış olan kişinin kasti bize yönelik olması gerekir. Gerçekte bu hareket bize değil, Tiritoğlu'ya ve onun başarılı olmasını önlemeye yönelikti, çünkü Tiritoğlu ve biz başarılı olursak CHP bir hayli zayıflayacaktı. Bu yüzden CHP'nin Sosyalist Partinin (SP) güçlenmesini istememesi gerekirdi.

Pek doğaldır ki CHP, SP'nin gelişmesini önlemede kullanacağı araç ancak Sosyalist Partinin militanlarını komünist olarak suçlamak ve komünist olmayanların yani sosyalistlerin sol demokratların bu partiye yaklaşmalarını önlemek suretiyle olabilirdi.

Suat hanıma yapılan bu hareketin kahramanı(!) Tiritoğlu'ya karşı da bir provokasyon düzen-

lemişti. CHP'nin partimize karşı yürüttüğü bu hareket karşısında partinin gelişmesiyle orantılı daha başka provokasyonlara da gidebilirdi. Bu durumda Tiritoğlu ile uzun ve özel bir konuşma yaptık. Biz yasaların izin verdiği sınırlar içinde kalmak eğilimindeyiz. Yasalara göre sosyalistlik, yani kurulu düzeni değiştirme çabaları meşru değildir. Veya meşruiyet sınırları dışına sokulabilecek bir esnekliğe sahiptir. Bu durumda iktidar partisiyle görüşmek ve 141 142. md. lerin sınırlarını yani cürüm unsurlarını açık olarak saptamak gerekir. Tiritoğlu'dan bu konuları ilgili kişilerle görüşmesini rica ettim. Rahmetli Tiritoğlu, rahmetli Selim Sarper'le görüştü. Sonuçta, iktidarın ceza kanunundan 141. 142. md. yi çıkarmaya yönelik olmadığını bugüne değin izlediğimiz yolda devam edersek hakkımızda 141. 142. md.'nin bizlere uygunlanması için harekete geçilmeyeceğini söylemiş. Gerek Nasuhi Baydar'ın Ankara temaslarınm sonucu ve gerekse Tiritoğlu'nun Selim Sarper'le görüşmelerinin sonucu, Dr. Suat hanıma yapılan tahrikler birarada ele alınırsa Türkiye'de bir sosyalist partinin kurulmasının kurulsa bile çalışmasının olanaksız olduğu sonucuna vardım. Özür dileyerek partiden ayrıldım. Böylece üç aylık bir parti hayatım vardır. Bu partiden ne önce, ne de sonra hiç bir partiye girmedim.

* TİP (Türkiye İşçi Partisi) İle SP'nin Birleşmesi

27 Mayıs 1960 hareketi olunca Millî Birlik Komitesi (MBK) mevcut bütün partilerin çalışmalarını ikinci bir emre kadar durdurttu. Bu kararın sosyalist kanat taki yansımaları özetle şöyledir:

1 — 27 Mayıs'a kadar hukuken var olan ve çalışan bir tek sosyalist parti vardı. O da Tiritoğlu'nun sosyalist partisidir,

2 — Hakkında kovuşturma devam ettiği için kapalı duran rahmetli Hikmet Kıvılcımlı'nın Vatan Partisi,

3 — Hukuken varlığı tartışmalı olan, fakat fiilen çalışamaz durumda bulunan ve genel başkanının istifa ettiği ve genel sekreter Hüsamettin tarafından temsil edilen İşçi Partisi,

4 — Ağır Ceza Mahkemesinde beraat etmiş, fakat dosyası yargıtayda bulunması dolayısıyla faaliyette bulunmayan rahmetli Esat Adil'in «Türkiye Sosyalist Partisi»,

5 — Yine çalışamaz durumda bulunan Avukat Mimaroğlu'nun Çalışma Partisi.

Görülüyor ki MBK'nin siyasal partileri faaliyetten ikinci emre kadar durdurtmasının sosyalistlik açısından sadece Sosyalist Parti'nin çalışmalarının durdurulması içindi. Diğer sosyalist partiler zaten çalışamaz durumdaydılar. MBK'nin bu kararı CHP'ye MP' ye TBP (Türkiye Birlik Partisi)'ne yönelikti. Esasen DP (Demokrat Parti) mahkeme kararıyle kapatılmıştı.

1961'de MBK mevcut partilerin ve vatandaşların diledikleri takdirde diledikleri partileri kurabileceklerine izin verdi. Sosyalistlik açısından MBK'nin bu kararı üzerine üç parti kuruldu.

1 — Tiritoğlu'nun Sosyalist Parti'si,

2 — Bedrettin Örtensoy'un Çalışma Partisi,

3 — Avni Erakalın'ın Türkiye İşçi Partisi.

SP, yeniden çalışmaya başlarken SP'nin eski yöneticileri ikiye ayrılmışlardı. Bir bölümü bilimsel alanda sosyalizmi yaymak yani partiyi okumuşlara dayandırmak ve okumuşlar aracılığıyle işçi sınıfını uyarmak görüşündeydi. Tiritoğlu, Minnetullah Haydaroğlu, Şükrü Bıçakçı, Muzaffer Beliğ bu görüş-

teydiler. Diğer bölümü ise, sosyalizmden hiç söz etmemek işçi sınıfım örgütlemek, işçi sınıfını belli bir kuvvet katına ulaştıktan sonra onu sosyalist işçi partisine dönüştürmek düşüncesindeydi. Bu görüşün temsilcileri rahmetli Prof. Atıf Akgüç, avukat İhsan Üngör, rahmetli avukat Sedat Erbil, avukat Rahmi Çetinel... idiler. Partide Tiritoğlu görüşü egemen oldu. İkici görüştekiler partiden ayrıldılar. Yukarıda üçüncü sırada gösterdiğimiz Avni Erakalın'ın partisinin kurulmasını gerçekleştirdiler. Bedrettin Örtensoy'un Çalışma Partisi daha önce avukat Mimaroğlu'nun genel başkanlığını yaptığı «Çalışma Partisi»nin yeniden işlerlik kazandırılmış halidir. Avni Erakalın'm genel başkanlığını yaptığı TİP ise yukarıda adı geçen SP'den kopanların sendika liderleriyle temasa gelmesiyle sendikacılar tarafından kurulan partiydi.

Bu üç parti içinde ideolojik yönden en tutarlı olan Tiritoğlu'nun partisiydi. Buna karşılık üye sayısı bakımından en kuvvetlisi TİP idi. SP bu üç partiyi birleştirmeyi candan arzuluyordu. Benim SP'ye girişimden önce de Sosyalist Partide bu doğrultuda çabalar olmuştu. Ama ben bu çabaları ayrıntılı olarak bilmiyorum. Bu çabaların sonunda SP ile Çalışma Parti'si birleşti. SP'nin TİP ile olan ilişkileri olumlu bir sonuç vermedi. Ben SP'ye girdikten sonra TİP'le birleşme için tam yetki ile görevlendirildim. Bu görev tek başıma bana verilmişti. Bu nedenle tek başıma karar verebilecek nitelikteydim.

Buna göre bu karara yatkın olan TİP kurucuları ile özel görüşmeler yapmayı uygun buldum. Rahmetli İbrahim Güzelce'yle görüştüm. Güzelce o tarihlerde Basın-İş Sendikasımn yöneticilerindendi. Onunla fazla bir yakınlığımız değil ama merhabalığımız vardı Bu aşinalığımıza güvenerek Basın-İş Sendikasına gi

tim. Güzelce'yi buldum. Aynı odada sonradan TİP kurucularından olduğunu öğrendiğim Salih Karabayoğlu da vardı. İbrahim Güzelce'yle Sosyalist Parti ile TİP'in birleştirilmesi konusunu görüşmek için geldiğimi söyledim. Rahmetli Güzelce özetle «ben ve arkadaşım Salih Karabayoğlu ve daha bazı arkadaşlar, TİP'in sosyalist bir karakter kazanmasına taraftarız. Ancak parti kurucu üyelerinin çoğunluğu sosyalizme karşıdır. Bu yüzden Sosyalist Partiyle sosyalistlik platformunda bir anlaşmaya varılıp bu iki partinin birleşmesi imkânsızdır» dedi. «TİP'in kurucularının çoğunluğu vaktiyle CHP ve DP milletvekili listelerinin sonunda yer almış ya da yer alma özlemi taşıyan kişilerdir. Şimdi nispî temsil sistemi kabul edildiğine göre bunlar kendilerini liste başı yapacak bir partinin özlemi içindedirler» dedi. Samimiyetine hayran oldum. Esasen ben de böyle düşünüyordum. Sosyalist Parti ile TİP'in birleşmesinin, ancak milletvekili adayları listesi üzerinde olabileceği kanısına vardım. Çalışmalarımı bu doğrultuda yapmaya karar verdim. Özel olarak TİP kurucuları ile görüşmeyi tercih ettim. İlk önce Cemal Nadir Sokaktaki Avni Erakalın'ın üyesi bulunduğu Dokumacılar Sendikasına gittim. Küçük bir odaydı. İki kişi oturuyorlardı. Avni Erakalın'ı aradım. Bu iki kişi kendisinin burada olmadığını ve o gün sendika liderlerinden bir heyetin Amerika'ya inceleme gezisine gittiğini ve Avni Erakalın'ın da onları geçirmeye gittiğini belirterek neredeyse döneceğini, oturup beklememi söylediler. Uzun süre bekledim. Erakalın gelmedi. Sonra o iki kişi Avni Erakalın'ın bu saatten sonra sendikaya gelemeyeceğini bildirdiler. Ben de oradan ayrıldım. Bundan sonra da Avni Erakalın'la görüşme ihtiyacını duymadım. Çünkü bu bekleme sırasında orada bulunan kişilerden çok aydınla

tıcı, uyarıcı bilgiler edindim. Bunlar TİP'li olmadıklarını ama TİP'in nasıl çalışmakta olduğunu yakından bildiklerini söylediler. Bunların dediklerine göre TİP kurmuş sendika liderlerinin sosyalist aydınlar hakkındaki görüşleri şöyleydi. Sendika liderlerine göre köylü oylarıyla milletvekili olamayacağını anlayan kişiler, sosyalist aydınlar işçi oylarıyla milletvekili olmak için sosyalist görünüyorlardı. Bunu gerçekleştirmek için de milletvekili olmak isteyen sosyalistler sendika liderlerini araç olarak kullanmak istiyorlardı. Sendika liderleri de sosyalistlerin bu isteklerine araç olmama eğilimindeydiler bu iki kişiye göre. Tam tersine işçi liderleri aydınları araç olarak kullanarak milletvekili olmak peşindedirler dediler.

Yine bu iki kişi SP ile TİP'in birleşebilmesi için SP'nin ya yaygın bir üye sayısının bulunması ya da partinin zengin olması TİP'in gelişmesine büyük ölçüde para katkısında bulunması gerektiğini belirterek «Eğer bu durumunuz yoksa boş yere birleşme çabalarına girişmeyin başarılı olamazsınız» dedi. Esasen sendika liderlerinin bu işlere kafası işler olduğunda kanaatım tamdı. Bu nitelikler olmasa yıllardan beri bu sendikaların yönetiminde kalamazlardı. Hiç bir faaliyette bulunmadan resmen birleşme teklifini yazılı olarak TİP kurucularına sundum. Daha sonra Avni Erakalın'a teklifimizin ne tarzda sonuçlandığını sordum. Olumsuzdur dedi. Gerekçesini sordum. Karar karar defterine gerekçesiz olarak geçmiştir. Bunun dışında bir şey söyleyemem dedi. Ben de teşekkür ederek ayrıldım.

Şuna kesin olarak inanıyorum ki o tarihte birleşme teklifini yaptığımız zaman ilk milletvekili seçiminde adayların TİP kurucu heyeti tarafından seçilmesini önerseydik birleştirmeyi gerçekleştirebilirdik. Ama

bu birleşmenin olması, Türkiye'de sosyalizmin gelişmesine bir faydası olur muydu olmaz mıydı bilemem.

Esasen bu görüşmelerden sonra SP ile de ilişkimi kestim. Sıradan bir vatandaş gibi yaşamaya başladım.

Bu dönemde TİP'le çok kısa bir ilişkim oldu. Bunları da anlatayım.

TİP kuruluşu sırasında içişleri bakanlığına yalnızca tüzüğünü vermiş, programını daha sonra düzenleyeceğini bildirmişti. O tarihte yasalar buna elverişliydi. Ancak program için belli bir süre konmuştu. Bu süre içinde program verilmeyecek olursa parti kendiliğinden kapanmış oluyordu. Bir gün ilk defa olarak Orhan Müstecaplı arkadaşım evime geldi. Bana TİP'nin taslak halinde programını getirdi. Bu konuda düşüncelerimi ertesi güne kadar kendisine ulaştırmamı, çünkü vilâyete bir gün sonra vermek zorunda olduklarını, vermezlerse partinin hukuken kapanmış olacağını söyledi. Müstecaplı'nın TİP'in liderleri arasında olduğunu bilmiyordum. Gece geç saatlere kadar oturup yeni bir program hazırladım. Ertesi günü bunu Orhan'a verdim. Daha sonra TİP'in yayınlanan programının gerek bana verilen, gerekse benim hazırladığım taslakla ilişkili olmadığını gördüm. Durumu Orhan'a sordum. Program konusunda benim gibi başkalarına da başvurduklarını öğrendim. Bu yüzden TİP'in yayınlanan programı ile ilişkim yoktur. Parti bir yılı geçkin bir süre bu programla ve kurucu heyetle yönetildi. Parti özledikleri gelişmeyi gösteremedi. Bunun üzerine parti kurucuları aydın düşmanlığını terkederek onlarla birlikte çalışmayı arzuladılar. Mehmet Ali Aybar'ı TİP genel başkanlığına, Cemal Hakkı Selek'i de genel sekreterliğe atadılar. Bu iki kişi benim yakın arkadaşımdı. Görüşlerine, bilgilerine, karakterlerine güvenim tamdı.

TİP ile olan ikinci ilişkime gelince:

TİP genel merkezine yakın dostum ve partinin genel sekreteri Cemal Hakkı Selek ve genel başkan olan Mehmet Ali Aybar'ı ziyarete gittim. Aybar yoktu. Cemal Hakkı ve avukat İhsan Üngör oradaydı. Avukat İhsan Üngör ile ilk defa burada tanıştım. Bu görüşmelerimiz sırasında yakın arkadaşım Rasih Nuri İleri de oraya geldi. Rasih Nuri arkadaşım beni parti ye üye olmaya davet etti. Oysa ben genel olarak parti çalışmalarına karşı ilgisizdim. Rasih'in ısrarı üzerine olumlu cevap verdim. Cemal Hakkı Selek benim genel tutumumu değerlendirerek partiye üye olmaklığımı, oturduğum semtin yani Fatih ilçesinin kurul masından sonra, o yolla olmasını öğütledi. Ben de bun dan cesaret alarak parti üyeliğini ileri bir tarihe er teledim.

Bir hayli zaman sonra İstanbul il merkezine iş ortağım il idare heyetinde görevli Fikri Köprülüoğlu'nun ziyaretine gittim. Orada aşağı yukarı yirmi yıldır görüşmediğim, ilişkimizi kestiğimiz yedeksubaydan arkadaşım Yusuf Güneş'i gördüm. Yusuf Güneş'in ye deksubaylık dönemimizde sağcılıkla solculukla, politikayla hiç bir ilişkisi yoktu. Silivri TİP ilçe başkanı oluşunu hayretle karşıladım. Nedenini sordum. Artık yaşımız ilerledi. Şahsımıza karşı olan görevimizi yaptık. Şimdi de vatana karşı olan görevimizi yapmak için TİP'e girdiğini söyledi. Bu sırada Rasih Nuri İleri il merkezine gelmişti. Beni görünce vaktiyle Fatih ilçesinin kurulmasına ertelenen üyeliğimi şimdi gerçekleştirmek gerekeceğini söyledi. Ben de TİP'e giriş bildirisini imzaladım.

TİP tüzüğüne göre TİP'e üye olabilmek giriş isteğinin ilçe ve ilde incelenmesi ve kişiye olumlu cevap verilmesiyle gerçekleşiyordu. İlçe incelenmesinin o

lumlu olması halinde altı ay içinde ilden olumlu ya da olumsuz bir cevap gelmezse o kişinin üyeliği gerçekleşmiş sayılıyordu. Benim bu giriş bildiri kağıdımın ilçede ne işlem gördüğünü bilmem. Ama giriş bildiri kağıdımın ne ilçede ne de ilde işlem görmediğini biliyorum. Belli bir süre sonra yazılı olarak baş vurumun sonucunu istedim. Ona da cevap gelmedi. Böylelikle ben kendimi TİP'in dışında kabul ettim. Ancak bir yıl sonra çeşitli kereler şu tarihte ve şu yerde kongremiz, toplantımız var diye çağrılar aldım. Bunların hepsinin ortak niteliği çağrıların postaya veriliş tarihi, toplantıların oluşundan sonraki tarihtedir. Bu da açıkça bizim bu toplantılara katılmamamıza yönelik bir hareket olduğunu doğrular. Partiler kanununun değişmesi ve parti üyelerinin yeniden kayıtlarını tazelemeleri gerekiyordu. Bu dönemde partiden bir çok hatırlatmalarla kaydımı tazelemem isteniyordu Ben kendimi yukarıda açıkladığım nedenlerle parti üyesi saymadığım için bu kayıt tazelemesini de yapmadım. Böylelikle de TİP'li olmadım.

* Bülent Ecevit

CHP genel sekreteri bulunduğu sırada Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarının Ecevit'e karşı bir çıkışları olmuştu. O dönemde ben Ecevit'e kendisinden yana olduğumu ve dilerse kendisine hizmette bulunabileceğimi bir mektupla bildirmiştim. Ecevit bu mektubuma hiç bir cevap vermedi. Ben de Ecevit'le herhangi bir ilgi kurmadım. Bu mektubu 1969'da yayınladığım «Sosyalistlere Açık Mektup» adlı kitabımda aynen yayınlamıştım. Mektuptan önce ve sonra CHP ile ve Ecevit'le herhangi bir ilişkim olmadı.

Ancak o dönemlerde (1965-1969) CHP Zeytinburnu ilçe başkanı Necati Eralp ve Eminönü ilçesi başkanı

Muzaffer Ekinoğlu ile arkadaşlığım olmuştur Necati Eralp CHP Zeytinburnu ilçesinde o tarihlerde Aziz Nesin'e birkaç konferans verdirmişti: Bu konferansları dolayısıyla CHP genel merkezinin hışmına uğramış ve CHP onun hakkında kovuşturma açmıştı. Ben de bir gün Muzaffer Ekinoğlu ile, işlettiği kıraathane ye ziyaretine gitmiştim. Ekinoğlu'nun yanında çok genç yaşta bir bey vardı. Ekinoğlu, bizi tanıştırdı. Bu bey Zeytinburnu ilçe başkanı Necati hakkında bilgi toplamak üzere CHP genel merkezi tarafından görevlendirilmiş parti müfettişi Hürdal beydi. Ne yalan söyleyeyim o zamana kadar CHP'nin parti müfettişlerini ben kerli felli, encümen üyesi, milletvekili kişiler sanırdım. Gerçekten de tanıdığım CHP parti müfettişleri hep bu tanıma uygun kişilerdi. Hürdal bey gibi 18-20 yaşındaki bir kişinin parti müfettişi olduğunu yadırgamıştım. Hele Ankara'dan özel olarak bir ilçe başkanı hakkında böyle genç bir kişinin görevlendirilmesini isabetli bulmamıştım.

1969 seçimleri öncesinde bir gün Hürdal bey beni görmek üzere Aksaray'daki evime geldi. Ankara'dan özel olarak beni görmeye gönderildiğini, Bülent Ecevit'in selamlarını getirdiğini söyledi. Eminönü ilçe başkanlığını kabul etmemi, İstanbul gençlik kollarını yeniden örgütlememi ve 1969 seçimlerine hazırlanmamı istediğini söyledi. Ben de kendisine bu istenenleri dışardan yapmaya yardımcı olmayı kabul edebileceğimi, fakat İsmet Paşa'nın partisine giremeyeceğimi, ancak CHP'ye yakın bulunabileceğimi söyledim Hürdal bey CHP'nin artık İsmet Paşa'nın partisi -tek şef partisi- olmaktan çıktığını ve gerçekten halkın partisi olduğunu ve Ecevit'in bu eğilimi temsil ettiğini söyledi ve benden ısrarla konuşma sırasında beş altı kez tekrarlayarak CHP üst kademesinde kimleri tanı

dığımı sordu. Hürdal beyin CHP üst kademelerinde kimleri tanıdığımı öğrenmede ısrar edişi midemi bulandırdı. Bu zatın İsmet Paşa ile yakın bir ilişkisi olabileceğinden kuşkulandım. Çünkü İsmet İnönü'nün bu tür çeşitli oyunlarıyla karşılaştımdı. Hele Cami Baykurt'tan, Memduh Şevket Esendal'dan ve daha başkalarından bu konuda sayısız hikâyeler dinlemiştim. İlk önceleri bu soruya cevap vermedim. Ama soru beş altı kez tekrarlanınca konuşma zorunluğunu duydum ve CHP içinde gençlik arkadaşlarımdan İnönü'ye yakın olabileceklerin adlarını verdim. Lebid Yurdoğlu'nun (Köyişleri eski bakanı) Fahri Kurtuluş'un (Samsun eski milletvekili) Cihat Baban'ın (Turizm ve tanıtma eski bakanı) adlarını verdim. Bunlar gerçekten de benim öğrencilik yıllarımdan arkadaşlarımdı. Ama gençlik dönemimizden sonra onlarla yakın ilişkilerimiz olmamıştı.

Öyle sanıyorum ki bu adlar Hürdal beyi tatmin etmedi. Ankara'ya döneceğini ve söylediklerimi Bülent Ecevit'e ulaştıracağını, haftaya Bülent Ecevit'ten cevabını getireceğini söyledi. Bir daha hiç görüşmedik. CHP ile de başka bir ilişkim olmadı.

* Sosyalistlere Açık Mektup

Ben genellikle bilinçaltı bir dürtüyle sosyalizmin gerçekleşmesini siyasal iktidara sahip ya da aday kişilere benimsetmek suretiyle sosyalizmi gerçekleştirme eğiliminde olmuşumdur. Esasen sosyalizmin tarihi incelendiğinde bunun sosyalizmin ilk aşaması olduğu görülür. Bu durum sınıflarda ve diğer sosyal kesimlerde ve bireylerde de böyledir. Yani siyasal iktidara belli bir fikri empoze etmek suretiyle o fikrin gerçekleşmesini mümkün görmedir. Genellikle padişahlara devirlerin büyüklerine sunulan lâyihalar, yollanan

mektuplar bu psikolojik durumun bir yansımasıdır. İşte bu psikolojik durumu ben de yaşadım. Kendilerine güvendiğim kişilere mektuplar yazarak onları belli bir yöne yöneltmek istedim. Ve mektuplarımla bunun mümkün olacağını sandım. Çeşitli kişilere mektuplar yazdım. Fakat eyleme dönük bir sonuç elde edemedim. Hatta çoğu kez yolladığım mektupların çoğuna cevap bile alamadım. Bu mektuplarımın bir bölümünü «Sosyalistlere Açık Mektup» diye bir kitap olarak yayınladım. Kitabı doğru dürüst dağıtamadım. Kitap elimde kaldı. Oysa bu kitap şayet dağılıp satılabilseydi, bunu başka incelemelerim izleyecekti.

Ben bu kitabı yayınlamakla iki amaç gütmüştüm. Birincisi, o güne kadar yaptığım çabaları kamuoyuna anlatmak, ikincisi, kendilerine mektup yolladığım kişilerin ilgisizliğini sergilemekti. Bu kitapta Aybar'a, Boran'a, Muzaffer Karan'a, Tiritoğlu'ya, Bülent Ecevit'e... vb. yolladığım mektupları yayınladım.

* İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği

Sosyalizmin tarihi incelenecek olursa sosyalist mücadelenin üç aşama geçirdiği görülür:

1 — Kişisel çalışma: Kitap, broşür dönemi,

2 — Grupsal çalışma: Dergi, dernek dönemi,

3 — Sınıfsal çalışma: Gazete, parti dönemi.

Buraya kadar verdiğimiz açıklamalardan genellikle benim kişisel çaba dönemimden, grupsal çaba dönemine geçtiğim ve burada çalıştığım, parti dönemine de girdiğim görülür. Esas itibarıyle dergi dernek dönemini daha yoğun yaşadığım söylenebilir.

Öğrenci derneklerinden başka bir de daha önce anlattığımız «İşçi Haklarını Koruma Derneği»nden sonra ilgilendiğim dernek «İşsizlik ve Pahalılıkla Sa-

vaş» derneğidir.

Bir gün Orhan Müstecaplı arkadaşımın Lâleli'deki atölyesine uğradım. Bana «İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş» derneği adıyle bir dernek kurma hazırlıkları içinde olduğunu söyledi. Derneğin tüzüğünü gösterdi. Yüzü geçkin kurucu üye sayısına sahip olduğunu, benim de derneğe kurucu üye olmamı istedi. Derneğin kurucu üyeleri listesine baktım. Çoğunu ismen bile tanımıyordum. Kurucu üye olamayacağımı, ancak, dernek kurulduktan sonra üye olabileceğimi özür dileyerek söyledim. Aradan bir hayli zaman geçti. Bir gün Orhan Müstecaplı, Şükrü Kundakçı ve yanlarında daha birkaç kişi olduğu halde Cağaloğlu'da karşılaştım. Derneğin kurulma hazırlıkları içinde olduğunu, general Sıtkı Ulay'ın da kurucular arasında yer alacağını Orhan'dan öğrendim. Orhan kurucular arasında benim de bulunmamı tekrar istedi. Ben de dernek kurulmadan önce bir düğün salonu ya da başka bir yer kiralayıp kurucuların birbirini orada tanımasını ve tüzüğün kurucular tarafından bu toplantıda imzalanıp vilayete sunulmasını teklif ettim. Müstecaplı da Kundakçı da bu görüşe katıldılar Hafta sonu bu toplantının yapılacağını ve toplantıyı izleyen hafta da tüzüğün vilayete verileceğini söylediler. Toplantının yeri ve saatini bana telefonla bildireceklerdi. Hafta sonu gelmeden arkadaşlardan derneğin «Pahalılık ve İşsizlikle Mücadele Derneği» olarak değil, «İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği» olarak kurulduğunu öğrendim. Orhan Müstecaplı'yı gördüm. Konuşmalarımızla bağdaşmayan durumun nedenini sordum. Durumu öğrendim. Rahmetli Orhal Arsal derneğin adının mücadele değil «savaş» olmasını arzulamış. Derneğin adının «Pahalılık ve İşsizlikle Savaş» olarak konulunca kısaltılmış adının PİS olacağını, pahalılık sözcüğünün

baştan alınıp ortaya konulmasını önermiş. Bu da kabul edilmiş. Salon toplantısının yapılmayışını ve benim çağırılmayışımı da şöyle açıkladı.

Ankara'da ilerici kuruluşların DEV-GÜÇ adıyla birleşme kararı aldıklarını, Kadri Kaplan'ı da Ankara'dan İstanbul'a yolladıklarını hafta sonunda bu kuruluşların ilgili yerlere baş vurup birleştiklerini ve DEV-GÜÇ'ü kurduklarını, İşsizlik ve Pahalılıkla savaş derneğinin de bu DEV-GÜÇ'ün kurucuları arasında yer almasını istediklerini bunun için toplantıyı yapamadıklarını ve kuruluşu erkene aldıklarını söyledi. Zaman bulup da durumu bana bildiremediklerini bildirdi. Oysa benim telefonum onlarda vardı.

Dernek kuruldu. Seçimler yapıldı. Derneğin tüzüğüne göre yönetim kurulu danışma büroları kurabilme yetkisi vardı. Benim örgütlenme danışma bürosuna üye olmamı istediler. Ben de kabul ettim. Örgütlenme danışma bürosunun ilk toplantısına katıldım. Büroda yalnızca Nejat Tözge'yi önceden tanıyordum. Diğer üyelerin hiç birini önceden tanımıyordum. Nejat Tözge'ye karşı sonsuz bir güvenim ve sevgim vardı. Dürüstlüğünün takdirkârı idim. Örgütlenme-danışma kurulunda en yaşlı üye bendim. Özgeçmişim itibarıyle de bu komisyonun tanımadığım üyelerinin de bana saygıları vardı. Komisyona bir başkan seçilmesi gerekseydi komisyonun tabiî başkanı olarak ben seçilebilirdim. Benden başkasının komisyon başkanı olabilmesi ancak bir oyunun, bir tertibin sonucunda olabilirdi.

Örgütlenme danışma kurulunda Nejat Tözge, şimdiye kadar, derneklerde başkanın dernekler üzerinde egemenlik kurduğunu, bu yüzden örgütlenme bürosunun başkanlığının dönemsel olmasını önerdi. Ben de bu fikre karşı koymadım. Oysa derneğin diğer da

nışma komisyonlarında kurul başkanlığı dönemsel değildi. Gerçekten örgütlenme bürosuna egemen olan derneğe de egemen olabilirdi. Benim bu komisyonun başkanı olmam halinde derneği ele geçirmem mümkündü. Oysa dernek yapısı itibarıyle Hikmet Kıvılcımlı'ya yakın bir kuruluştu. Çünkü kuruluşunda büyük hizmetleri geçmişti. Nejat Tözge'nin bu önerisini dernekte ilerde bir çatlama olmamasını sağlamaya yönelik olduğu biçiminde yorumlamıştım. Şimdi de söylüyorum bu öneri eğer Nejat Tözge'den başka birinden gelmiş olsaydı önerinin samimiyetinden şüphe eder ve kuruluşla ilişkimi keserdim, çünkü mizacım itibarıyle oyunları, tertipleri sevmem ve ben oyun ve tertip yapmaya da tenezzül etmem.

Örgütlenme işinin yöntemi söz konusu edilince ben yüz elliyi aşan kurucuları oturdukları bölgelere göre (illere ilçelere) kümeleştirmemizi, aynı ilçede bulunanları o ilçenin kurucu üyeliğine seçmemizi, atamamızı önerdim. Bu suretle en kısa bir zamanda İstanbul'un hemen bütün ilçelerinde derneğin şubeleri kurulmuş olacaktı. Bu ilçe kurucu üyelerinin kendi aralarında toplanıp İstanbul il kurucu heyetini oluşturmalarını önerdim. Ayrıca İstanbul dışı illerdeki kurucu üyelere de bulundukları ilin kurucu heyeti başkanlığının verilmesini istedim. Hemen şunu kesin olarak diyebilirim ki örgütlenme için de bundan başka bir yol düşünülemezdi. Bunun dışındaki bir örgütlenme örgütlenmenin bünyesiyle bağdaşmaz. Danışma kurulu üyelerinin biri benim bu önerime karşı çıktı. Kurucu heyetlerin derneğin kurucu üyelerinden değil, dışardan kişilerle yapılmasını söz konusu etti. Neticede bizim önerimiz uygun bulundu.

Dernek tüzüğüne göre danışma kurullarının dışarı ile mektuplaşma yetkisi yoktu. Mektuplar derneğin

genel sekreterliğince yapılması gerekiyordu. Buna göre dernek genel sekreterliğine kurucu üyelere bulundukları bölgelerin kurucu heyeti üyesi seçildiklerini ve belirtilen gün ve yerde bulunmaları için yazı yazılması kararlaştırıldı.

Ertesi hafta tekrar toplandık. Baktım ki genel sekreterlikçe derneğin kurucu üyelerine yazılması gereken mektuplar yazılmamış, bizim olurumuz alınmadan, bilgimiz dışında, dışarıdan Taşlıtarla'ya bir kurucu heyet seçilmiş. Bu suretle biz örgütlenme-danışma kurulu, örgütlenme davulu boynumuza geçirilmiş, fakat davulun tokmağı bir başkasının elinde olmak üzere davul gümbürdetilip duruluyordu.

Bu suretle İşsizlik ve Pahalılık Derneğiyle ilişkimi ismen devam ettirdim. Dernekten istifa etmedim ama çalışmadım da.

* Türk Solu İle İlişkilerim

İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'nden istifa etmediğimi belirtmiştim. Ama derneğin, kongrelerine katılır, yönetim kuruluna girmez, seçilen yönetim kurulları tarafından da danışma kurullarından birine atanırdım. İ. P. D. 'nin ilk Genel Kurul toplantısına katıldım. Orada rahmetli Ş. Akşit'le şuradan buradan konuştuk. Bu konuşmalarda partilerin alabilecekleri oy sayıları üzerinde konuşmalar yaptık. Bu konuda yaptığım regresyon hesaplarından söz ettim. Rahmetli Akşit bunların «Türk Solu» dergisinde yayınlanmasını istedi. O tarihlerde «Türk Solu»nun yayınını Akşit yönetiyordu. Ben de bu hesaplarımı yayınlanmak üzere Türk Solu idarehanesine bıraktım ve yazımın düzeltmelerini de kendimin yapmak istediğimi söyledim. Arada klişe yapılması gereken yerler de vardı. O zamanlar derginin teknik işlerini Bora Gözen

yönetiyordu. Bora Gözen genç bir çocuktu. 1971'den sonra Hürriyet gazetesinin verdiği bilgiye göre Filistin El-Fetih gerillalarına katılmış ve Filistin'de bir suikasta kurban gitmişti.

Verdiğim yazının dizgi yanlışlarını düzeltmek için dergi idarehanesine gittiğimde Bora Gözen oradaydı ve yazıların henüz dizilmediğini söyledi. Oysa o tarihte dizilmiş olması gerekirdi. Aksi takdirde yazının o sayıya yetişmesi imkânsızlaşıyordu.

Bora Gözen, bu işlerle Şevki Akşit'in ilgilendiğini, onun, yazıları dizgiye göndermemiş olduğunu söyledi. Şevki'yle telefonda idarehaneden konuştum. Yaptığımız regresyon hesaplarına göre bulunan trendin bizi, tedbirler alınmazsa bir darbeye götürdüğünü açıklamıştım. Şevki bu kısmın yazıdan çıkarılmasını kalan kısmının yayınlanmasını rica etti. Oysa böyle bir şeyin yapılması hesapları anlamsız kılıyordu. Hesap bir durumun değerlendirilmesi ve bir sonuç elde edilmesidir, dedim ve yazıyı oradan aldım. Ertesi hafta rahmetli Akşit'le karşılaştık. Yazının yayınlanmasını arzuladığını, bu nedenle dergi idarehanesine vermemi rica etti. Ben de yazıyı aynen basılmak koşuluyla Türk Solu idarehanesine verdim. Hafta sonunda dizgi yanlışlarını düzeltmek üzere idarehaneye gittim. Yazının basılmamış olduğunu gördüm. Bora Gözen'e niçin basılmadığını, Şevki'nin basılmasını istediğini söyledim. Gözen, yazının Türk Solu'nda yayınlanacağının kesin olduğunu, fakat hangi sayısında olacağının belli olmadığını, çünkü yazının derginin orta sayfasını tamamen kaplayacağını, orta sayfanınsa güncel konulara ayrıldığını, güncel bir konunun olmadığı bir hafta bu yazının orada yayınlanacağını söyledi. Bunun üzerine yazımı geri aldım ve dergiyle ilişkimi kesin olarak kestim.

İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'nin bu sefer örgütlenme danışma kurulunda değil, fikriyat danışma kuruluna üye atanmıştım. Ben burada işsizliği, işsizlikle savaşı, işsizlere iş bulma anlamında anlamadığımı, bununla tam istihdamın sağlanmasını istediğimi, esasen anayasamızın da tam istihdam sağlamayı emrettiğini bu itibarla işsizlikle savaşın anayasal bir şey olduğunu belirttim. Pahalılıkla savaşın ise, insanların gelirleriyle giderleri arasında bir denge kurmak demek olduğunu önerdim. Buna göre tam istihdamı sağlayacak, millî gelirle, millî tüketimi dengeleştirecek bir ekonomik plan hazırlanması gerektiğini önerdim. İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'nin ideolojik çalışmasının bu planı düzenlemek olması gerektiğini önerdim ve bizim böyle bir planı hazırlayıp devlet planlama dairesine dernek adına sunmamızı, devlet planlama teşkilâtınca planımızın reddedilmesi halinde planımızı siyasal partilere açıklamamızı, bunu benimyecek partinin ideolojik bir merkezi haline gelmemizi önerdim. İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği böyle bir planın hazırlanmasını uygun gördü. Bu planı hazırlamak üzere beni ve Mahir Kaynak'ı görevlendirdi. Esasen benim bu konuda daha önce de çalışmalarım vardı. Douglas denklemlerine dayanan kalkülüs hesaplarına göre bunu düzenlemeyi düşünmekteydim. Bu konudaki çalışmalarımı Mahir Kaynak'a açıkladım. Bu sırada Mahir Kaynak'ın babası Gaziantep'te ölmüş, o da memleketine gitmiş bu suretle çalışmalarımız durmuştu, zaten daha sonra da devam etmedi.

Ülkemizin içinde bulunduğu o tarihteki şartlar ilerici, devrimci güçlerin biraraya gelmesi, asgarî müşterekleri saptamasını ve ona göre de bir strateji izlemeyi gerektiriyordu. İlerici, devrimci, toplumcu güç

lerin asgarî müşterekleri birleşmesini sağlamak üzere dernek olarak bir kurultay toplanmasını uygun gördük. İlerici devrimci güçlerin asgari müşterek noktasının Halkçılık olduğuna kanaat getirdiğimizden bu kurultaya da Halkçılık Kurultayı adının konmasını uygun gördük.

İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği Yönetim Kurulu kurultayı düzenlemek üzere bir danışma kurulu atadı. Bu kurul da, Prof. İsmet Sungurbey, Doç. Dr. Nermi bey, Mahir Kaynak, ben ve derneğin genel sekreteri Orhan Müstecaplı'dan oluşuyordu. Hep birarada temel yöntemleri saptadık. Ben bu Kurultay'a tüzel kişilik temsilcilerinin değil, gerçek kişilerin, hem de ismen çağırılmasını önerdim. Kabul edildi. Ondan sonra Millî Mücadeleye esas olan halkçılığı, yani anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir halkçılığı önerdik. Bu çeşitli bir halkçılığa esas olabilecek üç yöntem vardı.

1 — Atatürk'ün önerdiği halkçılık programı,

2 — Meslekî temsilcilerin önerdiği halkçılık ilkesi,

3 — TBMM'nin benimsediği halkçılık bildirisi.

Rahmetli Hikmet Kıvılcımlı Atatürk'ün Halkçılık programının esas alınmasını, buna karşılık ben Millî Mücadelenin TBMM'ce temsil edildiğine göre ve biz 1. TBMM'ne veraset iddiasında bulunduğumuza göre halkçılık bildirisinin esas alınması gerektiğini öne sürdük. Konuşmalardan orada bulunanların TBMM'nin halkçılık bildirisini esas alacakları görüşü belirince Kıvılcımlı görüşünde direnmedi ve komisyonumuzca da Halkçılık bildirisinin esas alınması ve bu bildirinin kurultayın toplandığı dönemdeki koşullara göre gözden geçirilerek kurultaya şu şekliyle sunulması kararlaştırıldı. Şimdi bu toplantının yapılacağı yerin bulunması kurultaya çağrılacak kişilerin saptanması gibi

sorunlar ortaya çıkıyordu.

İlk önce aklımıza Aksaray'daki Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) Salonu geldi. TÖS yetkilileriyle görüştük. Onlar bunu uygun gördüler. Ancak toplantının bizim çağrımızla değil, TÖS'ün çağrısıyla olmasını istediler. Kurultay üzerinde herhangi bir müdahalede bulunmayacaklarını söylediler. Bizce önemli olan toplantının şunun ya da bunun çağrısıyla yapılması değil, kurultayın yapılmasıydı. Önemli olan kurultayın zaman zaman İstanbul ve başka kentlerde de yapılabilmesini sağlayabilecek sürekli bir sekreteryanın oluşturulmasıydı. TÖS bu işin malî külfetini de üzerine aldı. Çağrıları bastırdı. Bir kısım çağrıları kendi saptadı. Bizim çağrılarımıza itiraz etmeden onları da benimsedi. Kurultaya İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği adına çağırılacak kişilerin saptanmasında Sadık Göksu'nun büyük hizmeti geçmiştir.

Kurultaya sunulacak bildiriyi ve tartışılacak öneriyi hazırlama işi bana verildi. O tarihlerde İsmail Arar Atatürk'ün Halkçılık Programının tam metnini ele geçirmiş ve yayınlamıştı. Ben bu metni ve TBMM'de halkçılık bildirisi tartışmalarını zabıtlardan inceleyerek Halkçılık bildirisi üzerine bir inceleme hazırladım. Arkadaşlarıma okudum. Uygun görüldü ve TÖS bunu çoğalttı. Kurultaya çağrılan kişilere postaladı. Kurultayda incelemek üzere sunulacak öneri metnini de hazırladım. Arkadaşlara okudum. Bilemediğim nedenlerle bu metin çoğaltılmadı ve kurultay üyelerine de sunulmadı. Toplantı bir pazar günü olacaktı. Perşembe günü TÖS genel başkanı Fakir Baykurt İstanbul TÖS başkanlığına bu toplantının yapılmaması emrini verdi. İstanbul TÖS başkanlığı çağrı yaptığı kişilere bu toplantının yapılamayacağını en kısa yollardan iletti. Bu arada işsizlik ve pahalılıkla savaş der-

neğine de toplantının yapılamayacağını da söyledi.

Bunun üzerine biz toplantıyı siz değil, biz toplantılar kanununa göre düzenlemeye kalkarsak salonunuzu emrimize verir misiniz? dedik. Buna olumlu cevap verdiler. Bunun üzerine biz TÖS'ün toplantıdan vazgeçildiği bildirilen yerlere elimizdeki imkânlar oranında toplantının yapılacağını bildirdik. Toplantımızı yaptık. Toplantıya, çağrılmış olan Cemal Madanoğlu da katılmıştı. Madanoğlu'nun başkanlığında toplantı gerçekleşti. Ancak ilk toplantımızda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne vaki veraset iddiamız ve onun halkçılık bildirisi esaslarımızın aksine Kıvılcımlı toplantının Atatürk'ün Halkçılık Programı doğrultusunda yapılmasını ve bu hareketin orduya maledilmesini önerdi. Kıvılcımlı'nın bu hareketini ben «Birlik» dergisinde provokasyon olarak nitelemiştim, çünkü Türk yasalarına göre ordunun politika ile uğraşması yasaktır. Orduyu politikaya sokmaya çalışmak suçtur. Yasaların güvencesinde toplanmış bir kurultayda böyle bir şey yapılamaz. Kurultayın görevi orduyu politikaya itmek değildir. İlericiler halkçılar arasında asgarî müşterekleri saptamadır. Kıvılcımlı'nın uzun konuşmasından sonra Can Yücel söz alarak bu hususu belirtti. Ben bu durumlar karşısında bildirimi okumadım. Kurultay amacına ulaşamadı. Fakir Baykurt'un Hikmet Kıvılcımlı'nın halkçılık kurultayını niçin sabote ettikleri 12 Mart 1971'den sonra kurulan sıkıyönetim yargılamalarında tam açıklığa kavuştu.

Birlik Partisiyle İlişkilerim

1965 Milletvekili seçimlerinden sonra parlamentoda durum bir hayli karışıktı. Millî Bakiye Sistemi'ne rağmen AP tek başına iktidara gelmişti. Bu parla-

mentoda çeşitli partilerden Millet Meclisine girmiş altmış kadar Alevi milletvekili vardı. Alevîler bir parti kurarlar ve bu milletvekilleri bu partide yer alırlarsa AP'nin tek başına ülkeyi yönetmesi imkânsızlaşırdı. İsmet Paşa bu Alevî partisine tavizlerde bulunmak suretiyle CHP'yi iktidara da getirebilirdi. Bu tarihlerde gazetelerin ilk sayfalarında bir haber çıktı.

Millet Meclisinde Alevîlerin bir sosyalist parti kuracağı ve altmış kadar milletvekilinin bu partiye katılacağı yazılıyor ve bu partiye girecek milletvekili adları da veriliyordu. Bunların arasında Muzaffer Karan'ın da adı vardı. Bunun üzerine ben Muzaffer Karan'a bir mektup yazdım. Bu mektup «Sosyalistlere Açık Mektup» kitabımda yayınlanmıştır. Bu mektupta Alevîlerin üyeleri Alevî olan bir sosyalist partinin nitel ve nicel karakterleri üzerine olan düşüncelerini belirtmiştim. Mektubuma cevap alamadım. Mektubu yazışımın üzerinden dört beş ay geçmişti. Yazı geçirmek üzere Kumburgaz'daydım. Bir gün kaldığım yerin kapıcısı bir beyin benimle görüşmek istediğini söyledi, buyursun dedim. Aşağı yukarı 20 yıldır görüşmediğim bir meslektaşımla, rahmetli Numan Ataman'la karşılaştım. Ben hayretle benim burada olduğumu nereden haber aldığını sordum. O da «Muzaffer Karan'a yolladığın mektupta yazlık adresini de yazmışsın. Ben adresini o mektuptan öğrendim, mektubu da okudum» dedi. Ondan sonra kendisinin Bektaşî büyüklerinden Otman Babanın sülalesinden geldiğini ve Bektaşî olduğunu söyledi. Bu eski dostumun böyle bir nitelik taşıdığını bilmiyordum. İlk defa öğrenmiş oluyordum. Kendisinin Ankara'da Hacıbektaş Kültür Derneğini kurduğunu ve onun genel başkanı olduğunu, gazetelerin kurulacağından söz ettikleri Alevîlerin kuracağı sosyalist partinin kendisi tarafından kurulacağını söy-

ledi. Gerçi onun yirmi yıl önce sosyalist eğilimli olduğunu biliyordum. Bu itibarla onun bir sosyalist parti kuracağını yadırgamamıştım. Ayrıca «Emek» adıyle bir kooperatif kurduğunu, kooperatifte birikmiş bir miktar paralarının bulunduğunu söyledi. 2 milyon sermayeli bir matbaa kurmak hazırlıkları içinde olduğunu, bu matbaa ile bir günlük gazete çıkaracağını ve gazeteden sonra da parti faaliyetine geçeceğini söyledi. Ben de kendisine Alevîlerin genellikle CHP'ye oy verdiklerine göre bu partinin kurulması CHP'ye zarar getirir. Bu durumda İsmet Paşa'nın bu partiye karşı iyi bir gözle bakmayacağı açıktır. İsmet Paşa'nın iyi gözle bakmayacağı bir partiyi de baskı grupları yaşatmazlar. Bu konuyu nasıl çözümlediğini sordum. O da Millî Bakiyeli bir seçim sistemi uygulandığına ve Türkiye'nin bundan böyle koalisyonlarla yönetilmesinin mukadder olduğuna göre bir kısım CHP oylarının Alevî partisine kayışı CHP için esaslı bir tehlike sayılmaz, çünkü bu oylar mecliste CHP ile koalisyon yapma imkânını sağlar, ayrıca burada benim ismini açıklamama gerek olmayan bir zatın aracılığıyle İnönü ile çok önceden tanıştığını bu konuda da İnönü'nün bilgisi ve olurunun bulunduğunu söyledi. İnönü'yle yaptığı konuşmayı detaylı olarak anlattı.

Bundan sonra ben Alevî topluluğunun hiç olmazsa üçte birini Ulusoy ailesinin, dörtte birini de Prof. Bedrettin Noyan'ın, geriye kalanını da Doğan Dede' nin özümlediğini bu itibarla bunların bilgisini ve olurlarını alıp almadığını sordum. Rahmetli Numan Ataman Alevi topluluğu içerisindeki yerini şöylece özetledi:

«Trakya Bektaşîleri ve Bulgaristan, Yugoslavya göçmen Bektaşileri esasen Seyyid Ali Sultan Dergâhı' na mensupturlar. Otman Baba'ya bağlıdırlar. Bu ne-

denlerle Trakya bölgesinin ve Anadolu'daki göçmen çevrelerinin bana karşı sempatileri sonsuzdur. Ulusoylarla görüştüm. Bu ailede aktif kişiler çok azdır. Bunların nüfuz mıntıkası olan Orta Anadolu'yu dolaylı olarak ben nüfuzum altına almış bulunuyorum. Bu da şöyle olmuştur dedi. Uzun yıllardan beri Orta Anadolu bölgesinin su işleri bölge müdürüyüm. Bu bölgede Alevî toplulukları fazladır. Bu bölge köylerinin su işleri dolayısıyla muhtarlarla belediye başkanlarıyla fazla temasım olmuştur. Bu bölgeleri Ulusoyların etkisinden kurtarmış ve kendime bağlamış bulunmaktayım dedi. Bedrettin Noyan'la ilişkim iyi değildir. Ancak Bedrettin Noyan Alevîleri-Bektaşileri gücendirici yayınlar yapmıştır. Bu yüzden onun da etkisi yoktur. Doğan Dede grubuyla ilişki kurmuş değilim. Ama onlar da bir önem teşkil etmez» dedi.

Ataman partinin genel sekreterinin kendisi olacağını genel başkanın da Prof. Muammer Aksoy olacağını, ancak Almanya'ya misafir Prof. olarak yakın larda gitmesi söz konusu olduğundan şimdilik genel başkanlığa general Abdülkadir Seven Paşa'yı getireceklerini, Muammer Aksoy'un Almanya dönüşünde onu genel başkan yapacaklarını söyledi. Parti programının ise Muzaffer Karan'a yolladığım mektup doğrultusunda olduğunu, benim de parti genel merkezinde görev almamı istedi.

Aşağı yukarı bir ay kadar Kumburgaz'da Ataman' la birlikte tatili geçirdik. Numan Ataman Ankara'ya dönüşünde hemen parti hazırlıklarına geçileceğini, hazırlıklar bitince imza atmak üzere beni Ankara'ya çağıracağını söyledi. Ben de uygun buldum. Numan Ataman Ankara'ya döndü. Aradan bir hayli zaman geçti. Beni Ankara'ya çağırmadı. Bunun üzerine ben de kalktım Ankara'ya gittim, Numan Ataman'ı bul-

dum. Numan Ataman parti girişiminin elinden çıktığını, insiyatifin istihbarat emekli generali Hasan Tahsin Bekman, avukat Cemal Özbay'ın eline geçtiğini, Hacıbektaş Kültür Derneğinde verdiği haftalık konferanslardan dolayı 142'yi ihlâlden aleyhine ondan fazla dava açıldığını, bu koşullarda politik eylemi bıraktığını, benim de bu parti ile ilgilenmememi salık verdi. Ben de onun dediklerine uydum. Kuruluş halinde olan bu partiyle ilgilenmedim. Daha sonra bu partiyi Hasan Tahsin Bekman, Cemal Özbay'lar... vb. «Birlik Partisi» adıyle kurdular.

* Katkı Dergisi

1970 yılında bir öğretim üyesi asistan İrfan Tan'la tanıştım. Bir dergi çıkarma arzusunda olduğunu ve benim derginin redaksiyonunda bulunmamı arzu ettiğini söyledi. Ben de ona olumlu cevap verdim. Çemberlitaş'ta bir yazıhane tuttuklarını ve yayına hazır durumda bulunduklarını söyledi. Ancak, benim de masraflarına katılmam halinde daha mükemmel bir yayın yapabileceklerini de sözlerine ekledi. Masraflarına katılamayacağımı söyledim. Daha sonra da para durumunu denkleştiremediklerinden ötürü yayından vaz geçtiklerini öğrendim. Bu arada Ali Güran'la tanıştım. Arkadaşım Ali Güran Ankara Ortadoğu Teknik Üniversitesinde ve Ege Üniversitesinde Fizik asistanlığı yapmıştı, amma gördüğü lüzum üzerine üniversiteyle ilişkisini kesmiş, ailesinin maddî imkânlarıyle mütevazi bir hayat sürmeyi tercih etmişti. O da bir dergi çıkarma eğilimindeydi. İrfan Tan, Ali Güran'ın Ege üniversitesinden öğrencisiydi Ali Güran bir dergi çıkarmak isteyince İrfan Tan aklıma geldi. Bu ikisinin buluşmasını sağladım Ali Güran ailesinin maddî imkânlarıyle bir dergi çıkaracak parayı sağladı. Dergiye Kerim Sadi, İrfan Tan, Bekir Yıldız ve ben

muntazam yazı yazacaktık. Ayrıca dışarıdan, dostlardan gelecek yazılara da dergide yer verecektik. Derginin birinci sayısında benim de bir yazım çıktı.

Ben, genellikle sosyalizmin gelişmesini, kuvvetlenmesini toplumun refah katına bağlarım. İşçi ne kadar üstün bir hayata kavuşursa, o oranda sosyalizme yatkın olacağına inanırım. İşçi ne kadar çok ezilirse, toplumda refah katı ne kadar düşük olursa işçi de, toplumun diğer katları da o oranda sosyalizmden uzaklaşırlar; egemen sınıfların kulu kölesi olurlar, ya da anarşizme kayarlar. İşte bu düşünce iledir ki, ister kapitalist ister sosyalist hangi yoldan olursa olsun millî geliri artırıcı çabalara yardım gerekir. Millî geliri artırıcı çaba, özel mülkiyeti kuvvetlendirici nitelikte de olsa ona yardımcı olma gerekir kanısında idim. Bundan ötürü DPT, devlet planlamasına aklımızın erdiği oranda yardım etme gerektiği kanısında idim. Bu düşüncelerimi Ali Güran arkadaşıma açtım. O bu görüşe karşı idi, esasta anlaşamadık. Dergiden ayrılma zorunda kaldım.

* Bilimsel Araştırma Derneği

Ali Güran da, İrfan Tan da matematikçi ve fizikçi idiler. Bunlar da benim gibi aksiyomatikten gelme kişilerdi. Bir bilimsel araştırma merkezi kurmak, ekonometriyi işlemek noktasında ortak görüşte idik.

İrfan Tan Teknik Üniversitede, ben de İktisat Fakültesi çevresinden bu fikre yatkın kişileri bulup bir dernek kurmayı tasarladık. Bu sırada İrfan Tan arkadaşım Eminönü Halkevi ile temasa geçmiş, orada bize çalışma imkânı sağlamış. Bir dergi çıkarma ortamı belirmiş. Bunun için Halkevi üyesi olmamız gerekirmiş. Esasen ben Atatürk döneminde Eminönü Halkevi Köycülük Kolu'nun üyesi olmuştum. Bu suretle yuvaya dönmüş oluyordum. Diğer arkadaşlarım

da üye oldular. Eminönü Halkevi gerekli alâkâyı göstermedi. Bu derneği kuramadık ve dergi de çıkaramadık.

* Yeni Yolda — Yeni Dünya'da Birlik

Bir sermayedar bulup, onun sermayesiyle bir dergi çıkarma konusunda harcadığımız emekler sonuç vermedi. Artık kesin olarak, ancak kendi malî imkânlarımla bir dergi çıkarmak söz konusu idi. Kendi imkânlarımla ancak mütevazi bir dergi çıkarabilirdim. Ben de bu yolu seçtim. Bilgisine saygı duyduğum Numan Ataman'a yazı hususunda baş vurdum.

Rahmetli Numan Ataman'ı görmek üzere Ankara'ya gittim. Dergi konusunu konuştum. Dergiye iki seri yazı vereceğini söyledi:

1 — Amerika'daki (İsevî Bektaşiler = Unitaristler) konusunda, Amerika'da bulunduğu sırada yaptığı mahallî incelemelerini bir serî halinde verebileceğini;

2 — Muhittin Abdal Divanı üzerinde yaptığı sosyal ve dil çalışmalarını bir diğer seri halinde verebileceğini, söyledi. Ben de teşekkür ettim. İstanbul'a döndüm. Maalesef Numan Ataman arkadaşım vaadettiği yazıları yazmaya ömrü vefa etmedi. Buna karşılık rahmetli Orhan Arsal arkadaşım dergi ile yakından ilgilendi. Yazımızı takdirle karşıladı. Genel başkan yardımcısı olduğu T. Birlik Partisi üyelerine dergimizi tavsiye etti. Türkiye Birlik Partisi bütün kademelerine ve partinin ileri gelen şahsiyetlerine dergiden yolladım. İlgilenen olmadı. Bu arada o dönemde TBP İstanbul il başkanı olan Abidin Özgünay arkadaşımla tanıştım. Derginin dördüncü sayısından itibaren dergiyi dizme ve basma masrafını kabullendi. Fakat o sıralarda 12 Mart Muhtırası verildi. Bu muhtıra ile beliren yeni ortamda yayın yapma sakıncalı idi. Ben de yayını durdurdum. Susmayı tercih ettim.

Sonsöz

«Yılların içinde» geçen yaşantımızın nirengi noktalarını vermeye çalıştık. Pek doğaldır ki biz bunu kendimizi tanıtmak için değil, belli bir tarih döneminin anlaşılmasına katkısı olur inancıyla yaptık. Bu tarihsel-toplumsal dönem tek parti-tek şef dönemidir. Biz bu dönemin karakteristiklerini ve bir kişinin Türkiye'deki sosyalizmle ilgili izlenimlerini belirttik. Bu izlenimlerden çıkan sonuçların biri, tek parti-tek şef döneminin tertiplerle, iftiralarla, isnatlarla sürdürüldü-

güdür. Diğer bir sonuç da böyle bir ortamda sosyalizmin de özellikle 1929'dan 1951'e kadar olan dönemde, egemen sınıfların tertipleri ile iç içe olduğudur.

1929'a kadarki sosyalist hareket Şefik Hüsnü'nün doğrudan ya da dolaylı olarak insiyatifi altında gelişmiştir. 1929-1951 döneminde Türkiye'de sosyalistlik Şefik Hüsnü'nün insiyatifinden çıkmıştır. Enternasyonal kapitalizm ve onun Türkiye'deki temsilcileri Şefik Hüsnü adına hareket ederek ya da onun örgütüne girerek, sosyalist öz diyerek, antisosyalist bir özü sosyalist bir biçime yerleştirdiler. Türkiye'de sosyalizm olarak bu antisosyalist özü geniş kitlelere yaydılar.

Bu arada kısa bir süre için (1929-1936) Şefik Hüsnü'ye gerçekten dolaylı ya da dolaysız bağlı olanlar hareketlerine devam ettiler.

Enternasyonal kapitalizmin temsilcilerinin sürdürdükleri hareketten ve Şefik Hüsnü'ye bağlı olanların sürdürdükleri hareketten başka bağımsız sosyalist hareketler de vardır. Biz de bu bağımsız sosyalist hareketlerden birinin temsilcisi idik. Temsilcisi olduğumuz düşüncelerimizi bu kitapta özetlemiş bulunuyoruz.

14 Mayıs 1950'de değişen iktidar, biçimde sosyalist, özde antisosyalist olan ve Şefik Hüsnü adına hareket eden ya da onun partisine giren ve partiyi yöneten hareketi, sosyalizmi önlemede yetersiz ve anlamsız buldular. Biçimde ve özde antisosyalist bir yol izlediler. Şefik Hüsnü kamuflajındaki enternasyonal kapitalizmin partisini dağıttılar. Sosyalizme tam ve açık bir cephe aldılar.

Diğer bir deyişle sosyalist görünerek sosyalizmi önleme çabalarını terk ettiler.

Bu suretle her sosyal sınıfın kendi sosyal düzenini düşünmesi ihtiyacı belirdi. Ama Demokrat Parti

(DP) beliren bu ihtiyaca cevap vermedi. Bu da hem sosyal gelişmenin frenlenmesinin hem de DP'nin kendini geliştiremeyerek yıkılmasının nedenlerinden biri oldu.

27 Mayıs 1960 hareketiyle her sosyal sınıfın açıkça ortaya koymaya zorunlu olduğu kendi düzen anlayışını açıklaması fiilî (De facto) olarak gerçekleşti. Böylece çeşitli sosyalist görüşler de yasaların izin verdiği ölçüler içinde öne sürülmeye başlandı. Türk Ceza Kanununda 141, 142, 163 vb. maddeler bulunduğundan, çeşitli sosyalist görüşler kendi lehlerindeki delilleri yeterince öne süremedikleri, aleyhlerindeki delilleri de yeterince çürütemedikleri için, çeşitli sosyalist görüşlerin sentezini de yapamadılar. Bu da sol kesimde çeşitli grupçukların ortaya çıkmasına neden oldu. Bu durum bugün de devam etmektedir.

Bu kitabımızdaki anılarımızla profesyonel politikacıların tertiplerinin, ceza kanunundaki şeklî suçların (141, 142, 163 vb.) bulunuşunun Türkiye halkına nelere mal olduğunu kendi kişiliğimizde göstermiş olduk. Profesyonel politikacılığın ve şeklî suçların ortadan kaldırılmasıyla emek-kapital, yönetilen-yöneten, sömüren devlet-sömürülen millet, sömürülen kadın-sömüren erkek çelişkilerinin nasıl giderilebileceği konularının tartışılması olanağı doğacak ve ortak görüşlerde olanların bu olanaktan yararlanarak örgütlenmeleri gerçekleşecektir.

Bugüne kadarki çabalarımız her görüşün ve bu arada kendi görüşümüzün açıkça ortaya konmasını engelleyen koşulların kaldırılmasına yönelikti.

Yeni dönem başladığında da toplumsal düzenlerin sorunlarına ilişkin görüşlerimizi ortaya koyacak ve bu görüşlerimizi pratiğe geçirmeye çalışacağız.

Dizinler

* Adlar Dizini

A

Abasıyanık, Sait Faik, 182
Abbas Halim Paşa, 112, 113
Abdurrahman Bey, 206
Abdurrahman Süleymaniye, 223, 224
Abdülaziz Mecdî Efendi, 195, 196
Abdülbaki Dedeefendi, 59
Abdülhamit 11, 27, 33, 35, 38, 51, 107, 109, 244, 245
Abdülkadir Seven Paşa, 309
Ağacıkoğlu, Dr. Fuat Sabit, 11, 13, 15, 143, 144, 148, 156, 202, 214, 226, 268
Ağaoğlu, Ahmet Bey, 130
Ahıskal, Şahabettin, 132, 134, 135, 136
Ahıskalı, Yusuf, 200
Ahmet Ata, 24
Ahmet Fahri, 50
Ahmet Nazmi, 62

Ahmet Rıza, 24
Ahmet Samim, 34
Ahmet Vefik, 171
Akgüç, Prof. Atıf, 289
Akıncılar, Remzi, 45
Aksoy, Prof. Muammer, 309
Akşit, Şevki, 301, 302
Akurgal, Fikri, 106
Alaçam, Sabih, 268
Alev, Hamdi Şamilof, 141-3, 157, 167
Ali, 24
Ali Emiri Efendi, 45
Alican, Ekrem, 281
Alpay, Cemil, 158
Altay, İhsan (Avukat), 188, 280
Altınçağ, Kâzım Sevinç, 11
Altundiş, Faik, 161, 163, 164
Aran, Ali (Azerî Ali), 18, 19, 20, 99, 101
Arar, İsmail, 305
Aras, Tevfik Rüştü, 119, 212, 219, 235
Arasıl, Mehmet, 253
Argiris, Ahmet, 27
Arıkan, Saffet, 217
Arif Oruç, 118, 119, 120, 209
Arpağ, Hamdi, 226
Arsal, Orhan, 15, 298, 312
Arsal, Sadri (Maksudî) Maksudof, 102
Arslan, İbrahim, 106
Arşimet Hilmi, 195
Artus, Amil, 267, 268, 273
Askerî Süleyman Bey, 37
Aşir, Vildan, 226
Aşkın, İsmail, 229
Ataç, Nurullah, 174, 180
Ataman, Numan, 307, 308, 309, 310, 312
Atatürk, 96, 114, 115, 122, 123, 127, 148, 179, 192, 208, 209, 218, 225, 243, 263, 304, 305, 306, 311
Atay, Falih Rıfkı, 104, 265
Ateş, Necmi, 85, 86, 91, 98, 131
Atılgan, Behçet, 95, 212, 214, 221
Atilhan, Cevat Rifat, 13, 107, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 186, 235
Atilla, Osman, 132
Atsız, Nihal, 87, 98, 124
Aybar, Mehmet Ali, 14, 15, 230, 280, 292, 293, 297
Aydemir, Şevket Süreyya, 16, 139, 146, 147, 157, 240
Ayzenhover, 260

B

Baba Tahir, 110
Baban, Cihat, 296
Babinger, (Prof.), 60
Bacon, 54
Baha Sait, 158
Bahaettin Şakir, 158
Balkan, Ethem Nuri, 96
Balkı, Talha, 35, 186, 189, 266, 268, 273, 274, 281
Balta, Tahsin Bekir, 74
Baraner, Reşat Fuat, 188
Barthold, 55
Barutçu, Faik Ahmet, 216
Basa, Kadir, 150
Bayar, Celâl, 119, 158, 208, 217, 218, 219, 220, 222, 227, 229, 233
Baydar, Nasuhi, 284, 285, 287
Caykurt, Cami, 13, 46, 125, 148, 199, 214, 216, 217, 218, 219,

220, 221, 223, 224, 225, 226, 232, 233, 234, 235, 296
Baykurt, Fakir, 305, 306
Baykurt, Vedat, 220, 223
Bayramoğlu, Beşir, 83
Bayramoğlu, İlhan, 184, 185, 186
Baytar Salih, 160
Bedi Nuri, 40
Bekata, Hıfzı Oğuz, 132
Bekir Sami, 263
Bekman, Hasan Tahsin, 310
Belge, Burhan, 240
Beliğ, Behçet, 26
Beliğ, Y. Müh. Muzaffer, 283, 289
Belli, Mihri, 275, 276, 277, 279, 280, 281
Berker, Dr. Nihat Reşat, 175
Berkes, Prof. Niyazi, 83
Bıçakçı, Şükrü, 282, 288
Bilen, İsmail (Laz İsmail) 142, 166, 167
Bilgiç, Said, 259
Birizkent, Selâhi, 136, 143
Birsel, Salah, 200
Bismark, 155
Boran, Behice, 226, 297
Boratav, Pertev Naili, 87
Bourlet, Carlot, 63
Börklüce, Mustafa (Sarı Mustafa), 13, 15, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 157, 167, 231, 232
Burunsuz Tevfik (Binbaşı), 35
Butur, Zeki, 95
Bürücek, Muhittin, 203, 204, 205, 228

C

Canbolat, Muzaffer, 84, 85, 86
Cantor, 72
Cavit, 110, 195
Cavit Bey, 246, 249
Cebesoy, Ali Fuat, 127, 209
Cemil (Cemgil) Adnan, 91, 95, 98
Cemil Paşa, 127
Celâl Bey, 46, 51
Cemal Paşa, 44, 127
Cimcoz, Salah, 249, 250
Comte, Auguste, 53

Ç

Çambel, Prof, Neriman, 86
Çankaya, H., 24
Çavdarlı, Rıza, 183, 184
Çelenk, Selim, 123
Çelik, Prof. Edip, 281
Çerkez Ahmet, 34, 35, 43, 44
Çerkez Davut, 39
Çerkez Ethem, 39, 208, 209, 248
Çerkez Harun, 39, 44, 45
Çetinel, Rahmi, 289
Çığ, Mümtaz, 150
Çimen, Yaşar, 20
Çolak Halil, 128, 129
Çolak Hayri, 13, 128, 129, 205, 206, 207, 208, 209, 210
Çolakoğlu, Sabri Çolakof, 92
Çukruh, Kâmuran, 97
Çürük, Mustafa, 205, 228, 229

D

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, 132
Damat Ferit Paşa, 42, 43
Daniş Bey, 88
Danişmend, İsmail Hami,45
Daver, Abidin, 38

Day, Sırrı, 239
Dayı Mesut, 207
Değmer, Şefik Hüsnü, 55, 141, 142, 143, 160, 161, 162, 163, 164, 168, 170, 212, 222, 226, 232, 233, 251, 314
Demir, Ahmet, 49
Demirağ, Nuri, 145
Demiray, Tahsin, 82
Demirhan, Pertev (General), 201, 266, 267
Deniz, Ömer (Avukat), 151
Derin, Prof. Ahmet Saki, 25, 29, 30
Derman, Münir, 204
Descartes, 70, 71
Devrim, Dr. Suat, 284, 285, 286, 287
Dicleli, Prof. Vedat, 216
Dino, Abidin, 180, 181, 182, 183, 185, 196
Doğan Dede, 308, 309
Doğan, Nüzhet, 82
Doğu, Lâtif, 82, 239
Döndüren, Şevket (usta), 251, 252
Draman, Hüseyin, 8
Durkheim, 52
Dursunoğlu, Ahmet Cevat, 157, 199

E

Ebu Berekât-ı Bağdadî, 59
Ecevit, Bülent, 294, 295, 296, 297
Edip Servet, 160
Ediz, Hasan Ali, 15, 141, 142, 143, 149, 162, 163, 166, 168, 169
Einstein, 53
Ekinoğlu, Muzaffer, 295
Ekrem Bey, 114
Emil, Ahmet Cevat, 13
Emine Hanım, 242, 243, 244
Emir Paşa, 196
Emre, Ahmet Cevat, 26
Engels, 159
Enver Paşa, 155, 158, 247
Erakalın, Avni, 288, 289, 290, 291
Eralp, Necati, 294, 295
Erbil, Sedat, 289
Erim, Kerim, 62, 63, 64
Erim, Nihat, 216, 239
Erişçi, Lütfi, 176, 177, 182
Erkin, Servet, 248, 250
Erker, Şevki, 80, 91, 93, 94, 95, 98
Erkmen, Faris, 212
Erkmen, Hayrettin, 230
Erman, Prof. Sahir, 281
Eroinci Ziya, 136, 137, 138
Ersoy, Mehmet Akif, 37
Ertem, Sadri, 178, 189, 201
Ertuğrul Şakir, 35
Erzurumlu Cafer, 13
Esendal, Mehmet Suat, 243
Esendal, Memduh Şevket, 13, 194, 203, 204, 205, 211, 212, 214, 216, 230, 235, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 270, 296
Ethem Efendi, 24
Ethem Nejat, 156
Ethem Ruhi, 96
Eti, Sadık, 157
Evliyazade Özdemir, 231
Evrim, Selmin, 11
Eyüboğlu, Cemal Reşit, 241
Eyüboğlu, Sabahattin, 180
Eyüp Han, 259
Ezine, Celâlettin, 180, 181, 184,

185, 186

F

F.J.M., 63
Fatih Mehmet, 102, 112
Fatin Bey, 209
Fatma, 24
Fer, Muslih, 86
Ferit (Basra valisi), 40
Ferit Tek, 224
Ferruh, 76, 87
Fevzi Çakmak (Mareşal)
Feyzioğlu, Turhan, 265, 293

G

Galatalı Şevket, 158
Galiyef, Sultan, 102, 103
Gaspıralı, İsmail Gaspirenski, 102
Gedik, Namık, 238
Gide, Charles, 64
Giritli Celâl Bey, 224
Gökalp, Ziya, 99, 174, 175, 176, 177, 178, 189
Gökberk, Prof, Macit, 83
Göksu, Sadık, 305
Gökyay, Orhan Şaik, 87
Gölpınarlı, Abdülbaki, 87
Göze, Esat (Müteahhit), 121, 122, 123
Gözen, Bora, 301, 302
Gülek, Kasım, 240, 241
Gültekin, Vahdet, 133
Gümülcineli Hakkı, 191, 192
Güneş, Yusuf, 293
Güner, Ekrem, 82
Güneri, Necati (Topal Necati), 217
Güran, Ali, 310, 311
Gürsel, Cemal, 267
Güzelce, İbrahim, 289, 290

H

Hadamard, 54
Hafız Mehmet, 158
Hakgüder, Alaaddin, 196, 197, 198, 199, 200, 221, 222, 274
Hakkı Bey, 127
Haluk, 84
Hamid Beyzade, 26
Hasan Fehmi (Gazeteci), 34, 35, 73
Hasan Rıza (Dr), 158
Hasan Tahsin (Gazeteci), 208
Hatice, 24
Haydar Rifat, 143
Haydaroğlu, Minnetullah, 282, 288
Hegel, 155
Hikmet, Nâzım, 13, 15, 107, 120, 121, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 162, 163, 166, 167, 168, 169, 170
Hilbert, 62, 64, 72
Hilmi Bey, 250
Hilmi Hoca (Mebus), 136
Hitler, 62, 170, 261
Hocayef, Osman, 102
Hukukçiyan Efendi, 25
Hüdai, 95
Hürdal Bey (müfettiş), 295, 296
Hüseyin Avni, 212
Hüseyin Halim, 130
Hüsamettin (sekreter), 288
Hüsamettin Paşa, 197

İ

İdris Ahmet, 132
İffet Bey, 10, 12, 191
İklapsar, Saki Safder, 11, 268

İleri, Rasih Nuri, 293
İleri, Tevfik, 80, 81, 82, 87, 89, 90, 91, 94, 95, 97, 98, 126, 131, 238, 257, 258, 262, 263
İloğlu, Kör Ali (Ali İhsan) Bey, 28, 246, 248, 249
İlter, Olcayto, 280
İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, 10
İnan, Prof. İhsan, 140
İnan, Mustafa, 82
İncealemdaroğulları, 127
İnce, Refik Şevket, 105, 271
İncedayı, Cevdet Kerim, 13, 86, 88, 89, 95, 96, 131
İrfan Emin Bey, 96
İshakof, Ayas, 102
İsmail Mestan (Gazeteci), 40
İsmail Suphi, 224
İsmet Paşa, 73, 74, 116, 117, 128, 148, 174, 175, 185, 197, 201, 212, 214, 215, 216, 217, 219, 229, 231, 234, 241, 242, 247, 250, 256, 260, 261, 263, 264, 265, 267, 277, 281, 295, 296, 307, 308, 331
İzisel, Topal Samuel, 110, 206

J

Japon Rıza, 128, 129
Johus Moul (Prof.), 111

K

Kâhya Salih, 207
Kalmuk, Erim, 139
Kalmuk, Ferit (Telefoncu Ferit), 13, 15, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 165, 167
Kanık, Orhan Veli, 196
Kant, 65, 67
Kap, Kâzım, 281
Kaplan, Kadri, 299
Kara Kemâl, 125, 225, 250
Kara Vasıf, 158
Karabacak, Hüdai, 202
Karabayoğlu, Salih, 290
Karabekir, Kâzım, 126, 148, 217
Karabey Karabekof, 102, 156
Karahan, Prof. Abdülkadir, 132
Karanakçı, Safaeddin, 87
Karan, Muzaffer, 297, 307, 309
Karasan, Mehmet (Çevrilli Mehmet), 57
Karaso, 110, 195
Karaşemsi, Reşit, 44
Katırcıoğlu, Miraç (Giritli Miraç), 57
Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 112, 113
Kaya, Şükrü (Mütehassıs), 93, 95
Kaya, Şükrü, 109, 146, 147, 148, 179, 180
Kaynak, Mahir, 303, 304
Kelekyan, Prof. Dikran, 34, 43
Kemal Bey, 59
Kemal Tahir, 132, 134, 135, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 149, 150, 151
Kenan, 207, 208
Kılıç Ali, 119, 158
Kıral, Fehmi, 90
Kırımer, Cafer Seydahmet, 102
Kısakürek, Necip Fazıl, 11
Kıvılcımlı, Hikmet, 15, 107, 133, 134, 139, 140, 142, 143, 144, 148, 149, 165, 171, 172, 197, 288, 300, 304, 306
Kitapçı, Tahsin, 106

Klein (Dr.), 268
Koraltan, Refik, 119, 158, 219, 220, 227, 263
Korkmazof, Celâl, 102, 156
Korutürk, Fahri, 249
Koryürek, Enis Behiç, 10
Köni, Yunus Kâzım, 188
Köprülü, Fuat, 10, 219, 220, 227, 229, 230, 242, 256, 257, 264, 285
Köprülü, Orhan, 285
Kral Faruk, 260
Krenski, 235, 264
Kreis, Weiner, 64
Kundakçı, Şükrü, 298
Kurtbek, Seyfi, 240
Kurtuluş, Fahri, 93, 296
Kut, Tevfik, 47, 49
Kutlar, Dr. Fahri, 13, 33, 37
Küçük Cevdet Bey, 244
Küçük Talat Paşa, 158
Küçüka, Necip Ali, 175, 176, 177, 179, 180, 188, 189, 190
Küçükömer, İdris, 7
Kürt Bedirhan Paşa, 38, 39
Köprülüoğlu, Fikri, 293

L

Lenin, 243
Lassalle, 155
Libah (Prof.), 111
Locke, 67
Luboçevski, 71
Lütfi Fikri, 191, 194
Lütfiye, 93

M

Madanoğlu, Cemal, 306
Macar Ali Rifat Bey, 127
Mahfuz Bey, 31, 44
Mahir Paşa, 34
Mahmut Bey, 139, 140
Mahmut Şevket Paşa, 193, 206
Mahmut Cemalettin (C. Bayar), 208
Makinist Ahmet, 209, 210
Maksudof, Sadri, 102
Manastırlı Rifat Efendi
Manevracı Raşit, 51, 52
Marx, 156, 183
Mareşal Çakmak, 109, 117, 131, 146, 148, 179, 180, 214, 223, 226, 233, 234, 235
Mayakon, İsmail Müştak, 131
Mehmet Emin, 161
Mehpare Hanım, 98
Melen, Ferit, 241
Menderes Adnan, 219, 227, 228, 229, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265
Meriçboyu, Abdülkadir (A Kadir), 200
Mersinli Cemal Paşa, 127
Metr Salem, 110
Mevlanzade Rıfat Bey, 110
Mimaroğlu (Avukat), 288, 289
Miraco, 202, 203
Mithat Paşa, 245
Moser, Cebbar, 143, 144
Motun, Avni, 176
Muhammet (Peygamber), 43
Muhammet Nur-ül Arabî, 31, 156
Muhittin Abdal, 312
Murat I. 246
Murat Bey, 219
Murat Kaptan, 127, 128
Musa Anter, 45
Musolini, 261
Mustafa Suphi, 119, 160, 161,

193
Mustafaoğlu, İzzet, 284
Münif Paşa, 25
Müstecabî, Esat Adil, 14, 15, 221, 222, 226, 230, 231, 232, 233, 236, 251, 283, 288
Müstecaplı, Orhan, 292, 298, 304

N

Nadir, Cemal, 182
Nalbantoğlu, Fazıl, 49
Nail Bey, 250
Nail V., 145, 182
Namık, 96
Namık Kemal, 143
Napolyon, 187, 243
Nâzım (Mebus), 160, 248, 250
Nesimi, Abidin, 6, 9, 12, 15, 57, 90, 91, 93, 95, 98, 99, 104, 106, 126, 204, 258
Nesimi, Ahmet, 249
Nesimi, Hüseyin (kaymakam), 25, 40, 57
Nesin, Aziz, 238, 295
Nermi Bey (Doç. Dr.), 304
Nihad Reşad, 263
Nitti, 264
Noyan, Prof. Bedrettin, 308, 309
Nur, Rıza, 10, 11, 12, 13, 175, 191, 192, 193, 194, 195
Nuri Essait, 260
Nuri Tahir, 132, 138, 150
Nüzhet Sabit, 191

O

Okyar, Fethi, 174, 175, 177
Omurtak, Salih (Paşa), 129
Onar, Prof. Sıddık Sami, 273
Onat, Vasıf (Eczacı Vasıf), 136, 165
Ongunsu, Hamdi, 131
Orbay, Rauf, 39, 125, 126, 217, 225
Oruç, Arif
Osman Bey, 198
Osman Nevres (H. Tahsin), 208
Otman Baba, 307, 308
Ozansoy, Gavsi, 181, 183
Ozansoy, Halit Fahri, 181, 184

Ö

Öktem, İbrahim, 74
Ölçmen, Himmet, 89, 93
Öner, Kenan, 233, 234
Örtensoy, Bedrettin, 288, 289
Ötügen, Adnan Cahit, 90, 91, 95, 98
Özalp, Kâzım, 209
Özbay, Cemal, 310
Özelli, Süfyan, 6, 80, 81, 82, 91, 130
Özdilek, Fahri, 216
Özdoğu, Hüsamettin, 231, 232
Özgünay, Abidin, 312
Özlen, Fakih, 133, 135

P

Pareto, 64
Parvüs, 153, 154, 155, 156, 248
Peker, Recep, 13, 106, 123, 124, 125, 265
Pelister, Naci İsmail (Habil Adem), 99, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 179, 268
Piyos (Reasürans Müdürü), 114, 116, 117

Platon, 70
Poincare, 71
Polatkan, Hasan, 238
Pythagoras, 70

R

Radek, 155
Rasim Şakir, 1158
Rauf Bey, 73
Recep Paşa, 224
Refik Nevzat (Dr.), 158, 231, 232
Resulzade Mehmet Ali Bey, 101, 102
Resulzade Mehmet Emin Bey, 102
Ricardo, 67
Riechter, 166
Riemann, 71
Ruso, 110
Ruso, Nisim, 110
Ruşen Zeki, 14, 15, 173

S

Sabahattin Ali, 87, 220, 226
Sabis, Ali İhsan (General), 13, 107, 123, 124, 125, 126, 225
Sabit, (Kaymakam Vekili), 40
Sabri Bey, 48, 49, 192
Sadık Bey (Miralay), 31, 32, 156, 194
Sadi, Kerim, 15, 107, 143, 144, 310
Safa, Peyami, 11, 105, 106, 107, 134, 143
Said-i Nursi, 259
Saip Efendi, 59
Salih Bey, 59, 60
Salih Zeki, 159
Sami Bey (Kâtip), 223
Samih Rifat, 127
San, Cevdet (G. Antepli Cevdet), 57, 80
San, Sadık
San'an, M. Sadık, 102
Saraçoğlu, Şükrü, 201, 217
Sargınalp, Nihat, 106
Sarıdal, Vehbi, 157
Sarper, Selim, 287
Satır, Kemal, 204
Sayılgan, Aclan, 165, 170, 171
Sayın, Tatar Abdurrahman, 35, 36
Selek, Cemal Hakkı, 190, 292, 293
Selim Bey, 31, 44
Sergil, Ahmet (Ahmet Hamit), 211
Sertel, Sabiha Zekeriya, 143, 188, 226, 263, 264
Sertel, Zekeriya, 20, 212, 222, 263, 264
Sevinç, Kâzım, 11, 12
Seyyid Ali Sultan, 308
Seyyid Şerif Circani, 60
Sılay, Celâl, 11, 200
Sıradağ, Aziz Ziya, 95, 221, 279, 280
Sigortacı Kemal, 35
Simavna Kadısı Şeyh Bedrettin, 31, 58, 59, 60
Sipahioğlu, Ragıp, 95
Siyavuşgil, Prof. Sabri Esat, 281
Soysallıoğlu, İsmail Suphi, 224
Sökmen, Tayfur, 122
Sönmezsüer, Şükrü, 146
Stalin, 248
Suat Bey, 145
Suda, Cemali, 50
Suda, Emin, 50

Sukarno, 259, 265
Sungurbey, Prof İsmet, 304
Sungurlar, Remzi (Kimyager Albay), 121
Süer, Banu, 8
Süer, Cem, 8
Sülker, Kemal, 200, 201
Sümer, Nurullah Esat, 157
Sütüven, Mustafa Seyit, 226

Ş

Şahap, 79
Şahingiray, Dr. Reşit, 30, 31, 37, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 57
Şaman, Haluk, 83
Şamilof, Hamdi, 141, 142, 143, 157, 167
Şanda, Hüseyin Avni, 143
Şankayşek, 260
Şerif Paşa, 193
Şeyhülislâm Cemalettin Efendi, 156
Şoför Ragıp, 170
Şuayıp Bey, 196
Şükrü (Mebus), 160

T

Tahsin Bahri, 158
Tahtakılıç, Ahmet, 234, 235
Talat Paşa, 44, 110, 112, 113, 155, 158, 193, 194, 195, 206, 207, 208, 247
Tan, İrfan, 310, 311
Tanca, Cemal, 219
Tanpınar, Prof. Ahmet Hamdi, 11, 105
Tanyol, Prof, Cahit, 200
Tanrıkut, Hasan, 180, 181, 184
Taşhan, Suphi, 190, 282
Taşkömür, Sadık, 82, 85
Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif, 209
Terlikçi Salih Efendi, 156, 193, 194, 195
Tevetoğlu, Fethi, 97, 98, 165, 170, 222
Til, Enis Tahsin, 118
Tiritoğlu, Alaaddin, 216, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 297
Togan, Zeki Velidi (Velidiyef), 102, 103, 224
Toker, Metin, 81
Tokgöz, Ahmet İhsan, 183, 184, 219
Tokuzlu, Vasıf, 143, 149
Topal Necati, 159, 217
Topal Vartkes, 34, 43
Toprak, Burhan, 285
Toprak, Sabri, 249
Tökin, İsmail Hüsrev, 16, 240
Tör, Vedat Nedim, 162, 164
Tözge, Nejat, 299, 300
Tulga, Refik, 278
Tunakan, Prof, Salim, 151
Tunalı, Hilmi, 28
Tunç, Mustafa Şekip, 11, 12, 105, 178, 268, 273
Turan, Prof. Ali (Hüseyinzade), 103
Tümer, Hayret (Y. Mimar), 133, 135
Türel, Ali Rıza, 231
Türkeş, Alparslan, 98

U

Ubeydullah Efendi, 33
Ulaş, Hüseyin Avni, 199
Ulay, Sıtkı, 298

Ulusoy Ailesi, 308, 309
Ural, Zeki (usta), 251, 252
Uray, Zühtü, 285
Us, Hakkı Tarık, 117, 118

Ü

Ülken, Hilmi Ziya, 16, 180, 197, 198, 199, 200
Ülkü, Feyzullah Sacit, 156
Üngör, İhsan, 289, 293

V

Vakkas Ferit, 159
Vâlâ Nurettin, 137
Vedat Bey, 130
Veli Beşe, 195
Von Papen, 201, 266, 267

Y

Yakup Cemil, 247
Yakup Sabri, 132
Yalçı, Fatma, 144
Yalçın, Hüseyin Cahit, 176, 191
Yalın, Dr. Nadide Sadi, 143
Yalman, Ahmet Emin, 118
Yaltakaya, Şerafettin, 58, 59, 60
Yaman, Cavit, 181, 182, 183, 184
Yar, Ali Allah, 55, 62, 64
Yardımcı, Celâl (Ağrılı Celâl), 57
Yarman, Vecdi, 280
Yaver, Prof. Avukat Halil, 99, 107, 108, 109, 117, 179
Yazıcı, Fehmi, 220, 221, 223, 252, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 280
Yıldız, Bekir, 310
Yırcalı, Sıtkı, 230
Yörükoğlu, Kemal (Vanlı Kemal), 57
Yunus Nadi, 110, 118, 119, 120, 158, 185
Yurdoğlu, Lebid, 93, 296
Yücel, Can, 306
Yücel, Hasan Ali, 49
Yüngül, Prof. Naci, 133
Yüregir, Remzi, 236
Yüzbaşı Şabanağa, 156

Z

Zeki Bey, 34, 35, 36
Zeytinoğlu, Kemal, 82, 203, 238, 239
Ziya Hilmi, 199
Ziya İlhan, 132
Zorlu, Fatin Rüştü, 256

* Konu, Kavram ve Akımlar Dizini

A

Adapazarı T.T.B., 116
Ademi merkeziyetçilik, 19, 101, 262
Ademi merkeziyetçi Müsavat Partisi, 101
Ahali İktisat Fırkası, 192
Aferist, 174, 259
Ahilik, 27, 246

Ahmet Halit Kitabevi, 150
Ahrette Görüşmeler, 243
Ajan, 65, 162, 170, 172
Akbaba Dergisi, 182
Akın Gazetesi, 107, 130
Akış Fasikülü, 144
Akis Dergisi, 81
Aksiyom, 63, 65, 66, 68
Aksiyomatik, 16, 53, 61, 62, 63, 64, 65, 72, 311
Akşam Gazetesi, 182
Aktüs, 17
Aksiyoloji, 69
Albayrak Matbaası, 217
Alevilik, 27, 29, 58, 307, 308, 309
Alpin ırkı, 24
6 - 7 Eylül Suçluları, 266
Alât-ı istihsaliyenin konfiskasyonu 30
Ampirist, 66
Ampirizm, 67
Analitik, 65
Anket defterleri, 81, 89
Anadolu Türkleri Yaşayacak mı, Yaşamayacak mı, 111
Anayasa Anketi, 273
Ankara Devlet Tiyatrosu, 281
Ansiklopedik, 20
Anti - Sovyetik, 19
AP, 82, 306, 307
Arı Dergisi, 82, 87
Aristokrasi, 58
Asosiasyon sosyal, 27
Atlantik pastanesi, 11, 189
Aşere-i mübeşşere, 45
Atsız Dergisi, 6, 86, 87, 91, 98, 99
Atsız Yoldaş, 97, 98
Avcı taburları, 34
Avrupa Birliği, 187, 188, 190
Aydınlık Dergisi, 141
Aynaros, 115
Ayrılıkçılık, 40, 41, 42, 103
Azerbaycan, 18, 19, 248
Azerbaycan Müsavat Partisi, 18, 101, 103
Azerî, 18, 19, 99, 101

B

Bab-ı Âli Baskını, 30, 36
Bacayı İndir Bacayı Kaldır, 190
Balkan Konfederasyonu, 154, 155, 156, 201, 202
Barut irtişası, 196
Basın Birliği Yasası, 145
Basın-İş Sendikası, 289
Başkırtçı, 102, 103
B-B-B-B, 187, 188
Bedirhaniler, 39, 40
Bektaşi, 24, 31, 32, 57, 58, 61, 127, 307, 308, 309, 311
Belakuncular, 248, 262
Belit, 68, 69
Belitler dizgesi (diyalektik), 69
Benerci Kendini Niçin Öldürdü, 166
Ben-i Kureyza Kabilesi, 43
Beşer Dergisi, 236, 237
Bibliografik, 20
Birlik Dergisi, 91, 92, 97, 98, 99, 103, 104, 124, 126, 132, 133, 306, 312
Birlik Partisi, 306, 310
Bismarkçı yöntem, 55
Bolşevik Partisi, 157, 158, 169, 248
Bozkurt Matbaası, 133, 172
Bugün Gazetesi, 197, 199, 200
Burla Biraderler, 117, 118
Bursa Nutku, 96

Bülbül operası, 127
Büyük kabince, 27, 47, 73, 194

C

CHP, 10, 11, 13, 14, 27, 51, 52, 63, 73, 74, 75, 76, 86, 87, 88, 91, 95, 104, 105, 122, 131, 148, 158, 173, 174, 177, 179, 189, 190, 203, 204, 212, 213, 215, 216, 218, 219, 227, 228, 229, 230, 233, 234, 235, 236, 238, 240, 241, 242, 243, 249, 250, 252, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 264, 265, 271, 272, 274, 275, 278, 279, 280, 283, 284, 286, 287, 288, 290, 293, 295, 296, 307, 308
Cem ayini, 127
Cemiyet-i hafiye, 193, 195
Cemiyet-i içtimaiye, 27, 28, 29
Cezrilik, 30
Cezriyun
Co - existance, 260
Constructivizm, 65, 66
Cumhuriyet Gazetesi, 92, 119, 120, 185, 186, 266
Cümle teorisi, 72

Ç

Çalışma Partisi, 288, 289
Çığ Dergısi, 150
Çığır Dergisi, 132

D

Data (veri), 68
Daire-i mahsusa, 122
Darüşşafaka, 198
Dedüksiyon, 65
De facto, 315
Degustasyon, 11
Değişirlik, 70
Değişmezlik, 70
Dev Güç, 299
DP, 76, 87, 220, 222, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 237, 238, 240, 241, 242, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 270, 273, 288, 290, 314, 315
Devingenlik (zaman), 70, 72
DPT, 311
Devr-i Hamidî, 184
Devr-i Sabık, 233
Demokrat İşçi Partisi, 253
Demokrat Köylü Partisi, 229, 261
Derreddi Müfteriyatı Habil Adem
(Habil Adem'in İftiralarının Reddi Hakkında), 113
Die Glocke Dergisi, 154
Dichotomique yöntem, 70
Dikmen Dergisi, 214, 221, 226
Dikmen Yazı Ailesi, 221, 226
Dinarik ırkı, 24
Dinamik sosyal, 53
Diyalektik, 55, 56, 61, 63, 65
Doğru Yol Gazetesi, 230
Dokumacılar sendikası, 290
Douglas denklemleri, 303
Dokuz Eylül, 6
Dönüşlü (deverani), 54
Dölor Gazetesi, 226
Dördüncü Enternasyonal, 15
Dört Hürriyet Dergisi, 229, 230
Dünya Sosyalizme Gidiyor, 236
Durallık (mekân), 70, 72
Düyûn-u umumiye, 34, 35

E

Edebiyat-ı Cedidenin Otopsisi, 133, 172

Ege Işıldağı Dergisi, 132
Ege Üniversitesi, 310
Epistemoloji (Bilgi Kuramı), 183
Eftim Kilisesi, 115
Ehl-i Soffe, 169
Ekicigil Matbaası, 276
Ekim Devrimi, 134
El - Fetih, 302
Emek Bankası, 128, 129, 130
Emisyon, 256
Emniyet-i Umumiye, 148
Emek Kooperatifi, 308
Endüksiyon, 66
Enternasyonal, 15, 154, 161, 166, 179, 222, 314
Enterval, 68
Ermeni tehciri, 39, 40, 42, 43, 44, 45
Es'erler, 169
Eski Muharipler Bankası, 128, 130
Eski Yunan'da Demokrasi, 276, 277, 279
Eşref Partisi, 26
Evrak-ı muzırra, 50

F

Fener Patrikhanesi tertibi, 114, 115
Fenomen, 65, 66, 67, 69
Fenomenolojizm, 16
Filoksera, 58
Flantrop, 40
Formalizm, 65, 66
Forum, 56, 57
Fraksiyon, 195
Fucheen fonksiyonları, 71

G

Geçit Dergisi, 132, 133, 138
Geçişli (intikâlî), 54
Geniş cephe, 171, 172, 275
Gerçek Dergisi, 197
Girit hailesi, 126
Girit Hıristiyanlarının Numune-i Mezalimi, 26
Girit Muhibbi İnsaniyet Cemiyet-i İslâmiyesi, 25, 27
Gizligüç, 17
Gnostisizm, 61
Gottingen ekolü, 62
Gregoryen, 40, 41
Görelilik (izafiyet), 53
Görgücülük, 66, 67
Görüşler Dergisi, 226
Gün Dergisi, 197
Güç Birliği, 261, 264, 265

H

Haber Gazetesi, 117
Hacıbektaş Kültür Derneği, 302, 310
Hadamard matematiği, 54, 63
Hadis, 59
Hakikat Gazetesi, 185
Hakimiyet-i Milliye (Ulus) Gazetesi, 104, 252
Halepa Kararnamesi, 26
Halâskâr Zabitan, 27, 30, 35, 36, 47, 156, 175, 193, 194
Halk Bankası, 151
Halk İştirakiyun Bolşevik Partisi, 160, 161
Halkçılık Kurultayı, 303, 304, 306
Halkevleri, 107, 131, 205, 240, 311, 312
Hamle Dergisi, 185
Hasbi, 18, 19, 61
Haşet Kitabevi, 148

Hatay Erginlik Derneği, 107, 121
Hergün Gazetesi, 184, 185
Hıyaneti Vataniye Kanunu, 271
Hipotez, 65
Hizb-i Cedit, 195
Hizb-i Terakkî, 224
Hofer Olayı, 117, 118
Homojen, 69, 84, 106
Hukuk-ı Beşer, 208, 236
Hukuk-ı Medeniye, 25
Hürriyet Gazetesi, 302
Hürriyet misakı, 230, 264
Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 73, 191, 192, 193
Hürriyet ve İtilaf Partisi, 193
Hürriyet Partisi, 76, 87
Hürriyet-i Fikriye, 29
Hüseyniyül Alevilik, 27, 28

I

Islahat layihası, 27

İ

İaşeciler, 247
İaşe teşkilâtı, 247
İcra şûrası, 29
İETT, 150
İhsan-ı şahane, 51
İkinci Enternasyonal, 15, 44, 153, 158, 232
II. Meşrutiyet, 10, 32
İktisadın İlkeleri, 67
İktisadî Doktrinler Tarihi, 64
İktisadî enfrastrüktür, 259
İleri Bilecik Gazetesi, 230
İllegal, 18, 172, 173
İnas İdadisi (Kız Lisesi), 24
İnkılâp Dergisi, 126
İnkılap Gazetesi, 127
İnkılap ve Kadro, 16
İnkılap Yolu, 161
İnsan Dergisi, 180
İnsaniyet Kütüphanesi, 144
İrredantizm, 99, 101, 102, 103, 104, 156
İttihat ve Terakki, 10, 13, 26, 27, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 42, 43, 44, 47, 73, 154, 156, 191, 192, 193, 195, 206, 207, 208, 213, 223, 224, 244, 245, 246, 247, 249
İttihat ve Terakkî Cemiyeti, 27, 29, 31, 35, 38
İttihat ve Terakkî Partisi, 29
İslâmî Federasyon, 155, 156
İsmet Paşa'ya Açık Mektup, 276, 277, 279
İstanbul'un Sesi, 118
İstihrac-ı Haydarî - Tebrişat-ı Muhiddin-i Arabi, 24
İstiklâl - İndependanz Gazetesi, 104, 105
İstiklâl Mahkemeleri, 35, 176, 177, 210, 234, 250, 263
İşçi Haklarını Koruma Derneği, 250, 251
İşçi Partisi, 288
İvme, 65
İzafiyet, 53
İzmir Müdafaa-i Hukuk Derneği, 224
İzmir Suikasti, 249
İzomeri, 55

K

Kadiri, 24
Kadiri Tekkesi, 24
Kadim, 59

Kadro Mecmuası, 104, 147
Kadrocular, 147, 148
Kafkas Federasyonu, 103
Kalemiye sınıfı, 24
Kalkülüs hesapları, 303
Kanun-ı Esasi, 25, 29, 32, 245
Kapitülasyonlar, 207
Karaim Yahudisi, 118
Karakeçili aşiretleri, 39, 40
Karakol Cemiyeti, 158
Kardinal Sayı, 72
Karmatilik, 27, 28, 29
Kartezyen Koordinat Sistemi, 70
Kastrot ailesi, 112
Katib-i mes'ul, 207, 208
Katkı Dergisi, 310
Katolik, 40, 41
Katolik, 40, 41
Kazasker (Askerî Hakim), 107
K-K-K, 187
Kemalizm, 147
Kitap Severler Kurumu (KSK), 174
Kitle, 65
Klandesten, 173
Klasizm, 182
Kodifikasyon, 65
Komintern, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170
Komitacılar, 107, 108
Konfederalist, 91
Konfiskasyon, 30
Konfiske, 30
Kongruans, 55
Konjonktür, 241, 255, 256, 277
Konstate, 258
Konstruksiyon, 65
Konvansiyon, 65, 262
Ko-operasyoncu-sosyalist, 213
Kore Sanıkları, 266
Korporasyon, 213
Korporatif, 246, 249
Kritisizm, 67
Köy Ekonomisi, 16
Kurucu Meclis, 29, 273
Kuvayı Milliye, 39, 206, 225
Kuvayı Seyyare, 39, 128, 225
Kuvayı Seyyare K.P., 13
Kurtuluş Savaşımız, 21
Küllük Dergisi, 185, 196
Kürtler, 258, 262
Kürt Aşiretleri, 39

L

Lejislasyon, 29
Lejislatif, 26
Lejitimizm, 271
Leninci, 103
Lojistik, 252

M

Mahsen, 28
Manastır Ocağı, 31, 32, 33, 34, 35
Marksizm, 9, 10, 12, 15, 16, 19, 20, 62, 63
Marksizmin Bibliyoteği, 144
Mason, 32, 193
Materyalizm, 60, 61
Mazini Kanunu, 261
Meclis-i Mebusan, 195, 224, 246
Medeniyet Gazetesi, 253
Mediteranyen ırkı, 23
Mehitar, 40, 41
Mekteb-i Mülkiye (Siyasal Bilgiler), 12, 24, 25, 51, 77, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 90, 107, 224
Melamet, 18, 61, 193
Melamî, 31, 32, 155, 156, 193, 194

Memleket Gazetesi, 45
Mercan Sultanisi, 16, 136
Mercanyan Çetesi, 51
Meslek Dergisi, 203
Mesleki Temsilcilik, 28, 247, 248, 304
Merkeziyetçilik, 19
Meşrutiyet, 17, 206
Meşveret,
Metafizik, 60, 64
Meta-matematiği, 65, 72
Metodoloji, 54
Mısır Hidivi (Eyalet Valisi), 112, 113
Mihrap Dergisi, 199
Mihanik-i Riyazi (Teorik Mekanik), 54, 151
Milisler, 39, 40, 44, 128
Millet Partisi, 233, 235
Millî Ahrar Partisi, 224
Millî Aşiretleri, 39, 40
Millî Bakiye sistemi, 306, 308
MBK, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 288
Millî İktisat Cemiyeti, 88
Millî İnkılap Dergisi, 126, 128, 132, 186, 235, 236
Millî Kütüphane, 111
Millî Muhalefet cephesi, 264
MTTB, 13, 14, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 104, 121, 122, 124, 130, 131, 132
MTTF, 14
Minos ırkı, 24
Miratül Mekasit, Fidef-al Mefasit, 58
Monogami, 53
Monografik, 20
Moskova pastanesi, 201
Muallimler Birliği, 76, 78, 85
Muhabank, 128
Muhittin Abdal Divanı, 312
Musahabe Kulüpleri, 77, 80, 89
Muvazaa TKP., 119, 158
Müdafaa-i Hukuk, 255, 256
Mülatiye pastanesi, 164
Müessesan Meclisi, 261
Mülkiyelilerin Şeref Kitabı, 24
Müsavat Partisi
Müdafaaname, 45
Mülkiye Dergisi, 51

N

Nakz-ı ahd, 43
Nakz-ı vefa, 43
Nasyonalizasyon, 30
Nasyonalizm, 41, 126, 155, 217
Natur, 65
Nâzım Hikmet mi, Benerci mi?, 6
Neo-kritisist, 64
Neo-kritisizm, 64
Neo-pozitivist, 64
Neo-pozitivizm, 65
Nereye Gidiyorsun Türkiye?, 109, 179
Nesnel, 17, 18
Nihilizm

O

Obje, 17, 53, 65, 66, 67, 68, 69, 70
Objektif, 19, 20, 53
ODTÜ, 310
Opuskürizm, 56, 105, 107, 131, 133
Ordinal sayı, 72
Orhun Dergisi, 124

Orman Fakültesi, 90
Ortodoks, 115
Osmanlı Cezriyun Fırkası (Liberaller Partisi), 30
Osmanlı Emperyalizmi, 19
Osmanlı Vilâyat-ı Şarkiyesi, 45
Otokton, 24
Otuzbeşler, 242, 243
12 Mart muhtırası, 312
12 Temmuz Beyannamesi, 265

Ö

Öklit geometrisi, 71
Önermeler (kaziye), 52, 53, 60, 66
Önasya Dergisi, 253, 254
Özeleştiri, 16, 21
Öznel, 17
Özyönetim, 277

P

Panislâmizm, 154, 155, 156
Pantürkizm, 154, 155, 156, 217
Partisipasyon, 116
P-P, 187
PCN (FKB), 93
Parvüscü, 248
Perspektiv, 66
Petrograd Komün Hareketi, 154
Petrograd pastanesi, 11, 114, 189, 201, 267, 268, 273, 283
Pınar Dergisi, 142
Plat-form, 264
Poliandri, 53
Poligami, 53
Porsuk kahvesi, 203
Profesyo solhozlar, 248
Protestan, 40, 41, 225
Prononsiyamento, 268
Posta Yolu, 197
Postula, 65, 66
Potens, 17
Pozitivist, 52, 60, 62
Pozitivizm, 52, 60, 67

R

Rasyonalist, 66
Rasyonalizm, 17
Razgat Mezarlığı Olayı, 92, 97
Realist, 182, 190
Redd-i İlhak Derneği, 224
Referans heyeti, 55, 63
Regresyon hesapları, 301, 302
Remzi Kitabevi, 149, 150
Resmo Bektaşi tekkesi, 24
Robert kolej, 59, 77

S

Sabataist Yahudisi, 118
Sabuncakis, 93
Sahib-ül nafak, 28
Sahib-ül zuhur, 28
Sahibi-zuhur, 26, 41
Sansualizm, 67
Sekreterya, 305
Seksiyon, 107
Selameti umumiye komitesi, 262
Selânik Ocağı, 31, 33, 34, 206
Sentez, 17
Seperatizm, 40
Serbest Fırka, 77, 174, 227, 228, 264
Serbest Cumhuriyet Fırkası, 76
Serbest Cumhuriyet Partisi, 11
Serbest Fikir, 29
Serbest-i Fikriye, 29

Serbesti Gazetesi, 110
Serez Çetesi, 34
Seyyid Ali Sultan dergahı, 308
Servet-i Fünun (Uyanış) Dergisi, 181, 182, 183, 184, 219
Ses Dergisi, 176, 200
Sezgicilik, 61, 65, 66, 67, 68, 69
SİÇP, 55
Sine İra Studie, 258
Slavizm, 19
Snop, 241
Spartaküs hareketleri, 157, 158, 248, 251, 262
Spesifik, 10, 12, 15, 16
Stalinci, 103
Stoik, 61
Statik sosyal, 53
Son Dakika Gazetesi, 117
Sosyalistlere Açık Mektup, 6, 294, 296, 297, 307
Sosyalist Federasyon, 155
Sosyalist Halk Partisi, 240
Sosyalist Meslekleri, 64
Sosyalist Parti, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292
Sosyalizm, 14, 15, 19, 40
Sovyet Bolşoy balesi, 281
Subjektif, 53
Substratum, 17, 264
Sübleks, 263
Süje, 17, 53
Süreç, 16, 17, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72
Sürekli Devrim, 72
Süreklilik, 70, 72
Süreksizlik (sürgitsizlik), 70
Sürrealist, 182
S. ve S. M. Tarihi, 285

Ş

Şark Meselesi, 155
Şoför Ragıp Olayı, 170
Şubat Devrimi, 134
Şûray-i iktisadî, 28
Şûray-i ilmî, 28

T

Tahlil-i riyazi (Analiz), 54, 151
Takrir-i Sükûn Kanunu, 158, 162
Talebe-i Nurlar, 258
Tan Gazetesi, 188, 212, 214, 220, 222
Tan olayları, 226
Tarih-i Kur'an-ı Kerim, 58
Tarihi Maddeciliğe Reddiye, 16
Tarikat-ı Selâhiye, 35
Tasvir Gazetesi, 212
Taşnakçılar, 42, 43
Tehcir,
Teknik Üniversite, 6, 18, 54, 62, 63
Teorem, 65, 66, 67, 68
Teşkilât-ı Esasiye, 71
Teşkilât-ı Mahsusa, 13, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 44, 45, 102, 156, 159, 217, 245, 247, 248
Teşkilât-ı mahsusa-i ticariyeciler, 247, 248
Ticarî İlimler Akademisi, 91
TİP, 280, 283, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294
Totoloji, 65, 66
Transformasyon, 55
Trigonometri, 55, 62
Troçkici, 103, 142, 188, 189
Turancılık, 19, 73, 74, 76, 97,

99, 101, 102, 103, 173, 174, 175, 176, 177, 201, 203, 217
Turbaigaymagam, 31, 45
Tümdengelim, 65, 66, 67, 68, 69
Tümevarım, 66, 67, 68, 69
Tümel işaretler, 65, 66
Türk Gecesi, 98
Türk Devrim Tarihi, 123
T. İktisatçılar Derneği, 147

Türk irredantizmi, 19
T. Medenî Kanunu, 75, 78, 79
Türk Ocakları, 37, 73, 76, 77, 102, 156
Türk Solu Dergisi, 280, 301
Türk Tarih Kurumu, 223
TEKSP, 220
Trend, 302
TÖS, 305, 306
TBP, 312
T. Gizli KP., 141, 142, 166, 167
T.K. Fırkası (mavazaa), 119
TKP, 160, 164, 165, 263
TSP, 95, 197, 222, 232, 283, 288
TSİP, 67
Türkiye Köy Ekonomisi, 16
T. T. Bankası tertibi, 114, 116
T. İş Bankası, 116
Türkiye'de Sol Akımların Tarihi, 141
Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, 222
Türkiye'de Sosyalizmin Bugünü ve Yarını, 21, 189
Türkiye'de Sosyalizmin Tarihi, 8, 21, 103, 142
Türkmen Aşiretleri, 39, 111
TBMM, 252, 270, 271, 304, 305, 306
TMO, 256, 257
Toprak Reformu, 227, 276, 280, 281
T. Muhafazakârlar Partisi, 235, 236
Türkiye'nin Günlük mes'eleleri, 237

U

Ufa müftülüğü, 102
Ulus Gazetesi, 81, 104
Uluslararası Talebe Birliği, 76
Umur-u Şarkiye Müdüriyeti, 36
Union (birlik), 83, 84, 85, 88, 91
Usçuluk, 66, 67
UNESCO, 244
Unsur-ı cürmi, 271
Unitaristler, 312

Ü

Üç Aliler Mahkemesi, 35
Üçüncü Enternasyonal, 14, 15, 159, 160, 161, 162, 165, 173
Ülkü Dergisi, 219

V

Vagon Lee (Li) şirketi, 89, 90, 92
Vakit Gazetesi, 92, 117, 189
Vale, 37
Varidat, 31, 58
Varlık Dergisi, 132
Varsayım, 65, 66, 69
Vatan Cepheliler, 258, 264
Vatan Gazetesi, 136, 144
Vatan Partisi, 197, 288
V. Sombartçılık, 16
Vesikalı Yarim, 196
Viyana ekolü, 62, 64, 65
Viyana pastanesi, 10, 175, 191

W

Winilex Olayı, 95

Y

Yakup ve Ötekiler, 180
Yalınayaklar Partisi (Ksipoliton Koma), 26, 27
Yarın Gazetesi, 118, 120, 121
Yeni Dergi, 253
Yazarlar Neler Hazırlıyorlar?, 144
Yeni Dünya Dergisi, 312
Yeni Dünya Gazetesi, 220, 226
Yeni Gidiş Dergisi, 131, 133, 135, 138, 139, 140, 142, 146, 172
Yeni Gün Gazetesi, 123
Yeni İnsan Dergisi, 200
Yeni Kantçılık, 16
Yeni Olguculuk, 16
Yeni pozitivizm, 16, 62
Yeni Sabah Gazetesi, 212
Yeni Ses Dergisi, 200, 201, 203
Yeni Türkiye Partisi, 106, 203
Yeni Yol Dergisi, 185, 186, 189, 190, 267, 274, 275, 278, 279, 282, 312
Yol Ayrımı, 135
Yüksek Muallim Mektebi, 89, 90
Yüksek Mühendis Mektebi (Teknik Üniversite) 6, 18, 55, 74, 77, 81, 84, 88, 90, 91, 93, 139
YMMTC, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 88, 89, 239
Yüzelliliklar, 192
Yunanistan'daki (E.A.M.) Milli Kurtuluş Hareketi, 23

Z

Zinovyevcl, 103

DÜZELTİ ve ÖZÜR

Sayfa: 123, satır 6:
sad'ın gayreti ile gelişti. Hatay'ın kurtuluşu için elin-
Sayfa: 142, satır: 27
bir dergi çıkarma gereğini duydum. «Pınar» adıyla
Sayfa: 212, satır: 18
ikinci seçmenlere ve basına verdi. Programımdan «Ye-
olacaktır.
Ayrıca 128, 129'uncu sayfalarda Çolak Halil' (Bağdatlı emekli deniz subayı)in adı yanlışlıkla Çolak Hayri olarak geçmiştir. Düzeltir, özür dileriz.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7
Sunuş 9
1 — Aile Çevrem 23
Soyum-Sopum 23
Selânik ve Manastır Ocakları 31
Teşkilât-ı Mahsusa 33
Dr. Reşit Şahin Giray 38
Hüseyin Nesimi'nin Öldürülmesi 40
2 — Çocukluk ve Gençlik Yıllarım 47
Çocukluğum 47
İlk Gençliğim 61
Matematiğin Özelliği 70
Öğrenci Dernekleri ve Öğrenci Olayları 73
Atsız Dergisi 86
MTTB'deki Çalışmalarım 88
Razgat Mezarlığı Olayını Protesto Mitingi 92
Birlik Dergisi 97
3 — Akımlar, Kişiler, Olaylar 101
Türkçülük-Turancılık Anadoluculuk-Komünistlik 101
Halil Yaver 107
Habil Adem 109
Fener Patrikhanesi Olayı 114
Türk Ticaret Bankası Olayları 116
Hofer Olayı 117
Politik Skandallar 118
Habil Adem'in Nâzım Hikmet'ten Yararlanmak İstemesi 120

Hatay Erginlik Derneği 121
Ali İhsan Sabis Paşa İle Görüşmem 123
Cevat Rifat Atilhan İle Tanışmamız 126
Emek Bankası 128
Akın Gazetesiyle İlişkilerim 130
Halkevi İle İlişkilerim 131
Yeni Gidiş Dergisi 131
Eroinci Ziya 136
Kemal Tahir-Mustafa Börklüce-Ferit Kalmuk 138
4 — Sol Akımlar 153
Türkiye'de Sol Akımların Tarihçesi 153
II. Dünya Savaşında Alman Etkisi 173
Necip Ali Küçüka'ya Yapılan Oyun 179
Gençlik Olayları 180
«Uyanış»ta Sanat ve Gençlik Kavgası 181
Hergün Gazetesi Girişimi 184
Yeni Yol Dergisi 186
Dr. Rıza Nur Bey 191
Küllük Dergisi 196
Alaaddin Hakgüder 196
Bugün Gazetesi 197
Yeni Ses Dergisi 200
Balkan Federasyonu 201
Sürgünde 203
Çolak Hayri 205
5 — II Dünya Savaşı Sonrası 211
II. Dünya Savaşının Sonu 211
Cami Baykurt 223
DP ile ilişkilerim 227
Esat Adil 230
Millet Partisinin Kurulması 233
Millî İnkılâp Dergisi 235
Beşer Dergisi 236
Diğer Yayın Çalışmalarım 238
CHP'ye Yeni Yön Vermek 240
Memduh Şevket Esendal 242
İşçi Haklarını Koruma Derneği 250
6 — 27 Mayıs'ın Ardından 255
27 Mayıs 1960 Hareketi 255
Tevfik İleri'ye Mektup 258

Talha Balkı İle Görüşmelerim 267
Fehmi Yazıcı İle Görüşmelerim 273
Sosyalist Parti İle İlişkilerim 282
SP'nin İl Müteşebbis Heyeti Çalışmalarım 283
TİP (Türkiye İşçi Partisi) İle SP'nin Birleşmesi 287
Bülent Ecevit 294
Sosyalistlere Açık Mektup 296
İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği 297
Türk Solu İle İlişkilerim 301
Halkçılık Kurultayı 303
Birlik Partisi'yle İlişkilerim 306
Katkı Dergisi 310
Bilimsel Araştırma Derneği 311
Yeni Yol'da Yeni Dünya'da Birlik 312
Sonsöz 313
Dizinler 317
Adlar Dizini 317
Konu, Kavram ve Akımlar Dizini 327
Düzelti ve Özür 337

yılların içinden

.....biz burada amaç olarak kendi politik hayat serüvenimizi değil, politik hayat serüvenimizin yardımıyla Türkiye'nin toplumsal sürecinin doğrultusunu saptamaya çalışacağız. Böylelikle marksizme geliş sürecimizin doğrultusunu da gösterebileceğimizi sanıyoruz.

ABİDİN NESİMİ



GÖZLEM YAYINLARI

30 lira